

**Bezpieczeństwo państwa
we współczesnej Europie
Zagrożenia
i przeciwdziałanie**

Bezpieczeństwo państwa we współczesnej Europie Zagrożenia i przeciwdziałanie

REDAKCJA NAUKOWA

Marek Chrabkowski, Cezary Tatarczuk,
Janusz Tomaszewski, Wojciech Wosek

Gdynia 2017

Recenzenci:

prof. Ing. Ladislav Hofreiter, CSc (Uniwersytet w Żylinie)
prof. dr hab. Barbara Dobiegała-Korona (UTH im. H. Chodkowskiej w Warszawie)
dr hab. Tomasz Chinciński (WSAiB im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni)
dr hab. Kazimierz Dendura (WSAiB im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni)
dr hab. Janusz Gierszewski (Akademia Pomorska w Słupsku)
dr hab. Mariusz Gizowski (WSAiB im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni)
dr hab. Stefan Korycki (UTH im. H. Chodkowskiej w Warszawie)
dr hab. Wojciech Lamentowicz (WSAiB im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni)
dr hab. Dariusz Nawrot (WSAiB im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni)
dr hab. Bolesław Sprengel (UMK w Toruniu)
dr hab. Agata Tyburska (Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie)

Opracowanie redakcyjne:

Lidia Jakubiec
Piotr W. Lorkowski
Aleksandra Romanowska (j. ang.)
Janusz Tomaszewski

Kolegium Redakcyjne:

prof. dr hab. Jerzy Młynarczyk (przewodniczący)
mgr Regina Szutenberg
dr Tomasz Białas
dr Piotr Lewandowski
dr Cezary Tatarczuk
prof. dr hab. Aurelia Polańska.
dr hab. Kazimierz Dendura

Skład i łamanie:

Anna Maciejewska i Maciej Ostoja-Lniski

© Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni
2017

Wydawnictwo WSAiB im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni
Ul. Kielecka 7, 81-303 Gdynia
www.wsaib.pl

Druk i oprawa:

Sowa – druk na życzenie
01-209 Warszawa, ul. Hrubieszowska 6a
tel. 22 431 81 40 www.sowadruk.pl

ISBN 978-83-61505-65-5

SPIS TREŚCI

Marek Chrabkowski, Cezary Tatarczuk, Janusz Tomaszewski, Wojciech Wosek Wprowadzenie	9
Marek Chrabkowski, Cezary Tatarczuk, Janusz Tomaszewski, Wojciech Wosek Introduction	15

ZAGROŻENIA MILITARNE ORAZ SYTUACJE KRYZYSOWE

1. Ladislav Hofreiter Some factors of global security	23
2. Dariusz Nawrot Marynarka Wojenna w polityce bezpieczeństwa państwa II Rzeczypospolitej	38
3. Tomasz Łachacz Bezpieczeństwo państwa w założeniach <i>Białej księgi polityki bezpieczeństwa Republiki Federalnej Niemiec i Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej</i>	54
4. Tomasz Chinciński Niemiecka dywersja (1938–1939) – rosyjska „wojna hybrydowa” (2014–2016). Podobieństwa i różnice	74
5. Hanna Sommer Rola środków masowego przekazu w dezinformacji strategicznej	90
6. Maja Kostusiewicz Rola komunikatów i ogłoszeń przekazywanych w sytuacji kryzysowej	106

ZARZĄDZANIE BEZPIECZEŃSTWEM PODMIOTÓW GOSPODARCZYCH. INFRASTRUKTURA, LOGISTYKA

7. **Tomasz Bąk**
Audyt bezpieczeństwa w przedsiębiorstwach 121
8. **Waldemar Gajda**
Economic intelligence and industrial espionage in comparison
to innovative activities of enterprises 139
9. **Krzysztof Ficoń**
Mierzeja Wiślana – przekop logistyczny czy podkop polityczny? 157
10. **Zdeněk Dvořák, Mária Lusková, Eva Sventeková**
Impacts of river floods on road and rail critical infrastructure in Slovakia ... 182
11. **Kazimierz Dendura**
Technologiczne uwarunkowania kompetencji kapitana
w zarządzaniu bezpieczeństwem statku 204
12. **Iwona Osmólska, Józef Pruchniak**
Rola i znaczenie marki w życiu dzisiejszego konsumenta
na przykładzie powiatu lęborskiego 225

ZARZĄDZANIE A BEZPIECZEŃSTWO PUBLICZNE

13. **Janusz Gierszewski**
Bezpieczeństwo społeczne w koncepcji „bezpieczeństwa człowieka”
(*human security*) 247
14. **Marek Lisiecki**
Kierunki doskonalenia zarządzania bezpieczeństwem w przyszłości 265
15. **Agata Tyburska**
Zagrożenia bezpieczeństwa w wybranych dokumentach strategicznych 278
16. **Waldemar Kunz**
Znaczenie innowacji dla stabilnego społeczno-ekonomicznego
rozwoju lokalnego 296
17. **Mieczysław Romański**
Konflikty etniczne w bezpieczeństwie wewnętrznym Francji 307

TABLE OF CONTENTS

**Marek Chrabkowski, Cezary Tatarczuk, Janusz Tomaszewski,
Wojciech Wosek**

Introduction	15
--------------------	----

MILITARY HAZARDS AND CRISIS SITUATIONS

1. Ladislav Hofreiter Some factors of global security	23
2. Dariusz Nawrot Navy in the State Security Policy of the Second Republic of Poland	38
3. Tomasz Łachacz State Security under the assumptions of the White Paper of the Federal Republic of Germany and the National Security Strategy of the Republic of Poland	54
4. Tomasz Chinciński German diversion (1938–1939) – Russian „hybrid war” (2014–2016). Similarities and differences	74
5. Hanna Sommer The role of the mass media in strategic disinformation	90
6. Maja Kostusiewicz The role of messages and announcements delivered in a crisis	106

SECURITY MANAGEMENT OF BUSINESS ENTITIES. INFRASTRUCTURE, LOGISTICS

7. **Tomasz Bąk**
Enterprise Security Audit 121
8. **Waldemar Gajda**
Economic intelligence and industrial espionage in comparison
to innovative activities of enterprises 139
9. **Krzysztof Ficoń**
Vistula Spit – logistical crosscut, or political undermining? 157
10. **Zdeněk Dvořák, Mária Lusková, Eva Sventeková**
Impacts of river floods on road and rail critical infrastructure
in Slovakia 182
11. **Kazimierz Dendura**
The technological conditions of the captain’s competence
in the management of the safety of the ship 204
12. **Iwona Osmólska, Józef Pruchniak**
The role and importance of the brand in the life of today’s consumer
on the example of the Lębork District 225

MANAGEMENT AND PUBLIC SAFETY

13. **Janusz Gierszewski**
Social security in the concept of „human safety” 247
14. **Marek Lisiecki**
Directions for improving safety management in the future 265
15. **Agata Tyburska**
Security threats in selected strategic documents 278
16. **Waldemar Kunz**
The importance of innovation for a stable socio-economic development
in the local area 296
17. **Mieczysław Romański**
Ethnic Conflicts in the Internal Security of France 307

Wprowadzenie

Sytuację międzynarodową we współczesnym świecie charakteryzuje duża niestabilność w wymiarze militarnym i niemilitarnym. Potwierdzają to lokalne konflikty zbrojne oraz rozwibrowana światowa gospodarka, w której wciąż słychać echo recesji finansowej z lat 2007–2008. Owa niestabilność dotyczy również państw europejskich. W Europie Zachodniej można zaobserwować nowe formy terroryzmu. Natomiast w państwach Europy Środkowo-Wschodniej problem destabilizacji militarnej i ekonomicznej często łączy się z realnym zagrożeniem bytu państwowego i narodowego. Dowodem tego jest przedłużający się konflikt na Ukrainie, podczas którego prowadzi się działania *stricte* militarne oraz stosuje środki wojny gospodarczej. Coraz większe znaczenie w kształtowaniu bezpieczeństwa odgrywa informacja oraz sposoby jej przekazu, a także dezinformacja.

Oddając do rąk czytelników tom zatytułowany ***Bezpieczeństwo państwa we współczesnej Europie. Zagrożenia i przeciwdziałanie***, redaktorzy opracowania mają świadomość wspomnianych zagrożeń. Treść poszczególnych rozdziałów monografii wskazuje na aktualność oraz słuszność podejmowania problematyki bezpieczeństwa. Kwestia ta dotyczy działalności wszystkich podmiotów gospodarczych – od indywidualnych do zbiorowych – ujmowanych w skali mezo, makro oraz globalnej.

W tych warunkach za niezbędne uznano przeprowadzenie wielostronnej analizy zagrożeń w kontekście praktyki administracyjnej oraz międzynarodowych doświadczeń w zarządzaniu bezpieczeństwem państwa w takich krajach, jak: Polska, Francja, Litwa, Niemcy i Słowacja. Zamieszczone tutaj teksty są również próbą identyfikacji wyzwań i zagrożeń oraz sformułowania hipotez dotyczących sposobów ich zminimalizowania bądź eliminacji.

Celem tej publikacji jest zaprezentowanie najnowszych wyników badań i upowszechnienie poglądów pracowników naukowych oraz praktyków na temat różnorodnych aspektów zbiorowego oraz indywidualnego bezpieczeństwa i rozwoju w Europie.

Autorzy poszczególnych opracowań przedstawili szeroki zakres zagadnień związanych z bezpieczeństwem – począwszy od koncepcji teoretycznych, a skończywszy na praktycznych aspektach wpływających na poprawę bezpieczeństwa jednostek, społeczeństw i ludzkości. Tom składa się z trzech części, zróżnicowanych ze względu na zainteresowania autorów.

Część pierwszą monografii – **Zagrożenia militarne oraz sytuacje kryzysowe** – nieprzypadkowo otwiera publikacja zatytułowana *Some factors of global security*, w której Ladislav Hofreiter zaprezentował globalne spojrzenie na problematykę bezpieczeństwa. Autor dokonał identyfikacji i oceny zjawisk oraz czynników wpływających na stan bezpieczeństwa w globalizowanej gospodarce.

Do wewnętrznych, regionalnych problemów bezpieczeństwa z perspektywy historycznej nawiązuje Dariusz Nawrot w opracowaniu pt. *Marynarka wojenna w polityce bezpieczeństwa państwa II Rzeczypospolitej*. Autor wskazuje na znaczącą rolę marynarki wojennej w prowadzeniu polityki bezpieczeństwa państwa zarówno w czasie wojny, jak i w czasie pokoju.

W kolejnych dwóch rozdziałach zwrócono uwagę na znaczenie bezpieczeństwa w założeniach polityki wybranych państw europejskich oraz nawiązano do międzynarodowych uwarunkowań i doświadczeń wskazujących na zagrożenia o charakterze militarnym. Tomasz Łachacz w pracy zatytułowanej *Bezpieczeństwo państwa w założeniach Białej księgi polityki bezpieczeństwa Republiki Federalnej Niemiec i Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* poddał analizie treść wymienionych dokumentów strategicznych pod kątem interesów narodowych Polski i Niemiec. Wskazał ponadto na współczesne wyzwania i zagrożenia związane z bezpieczeństwem, a także podkreślił znaczenie współpracy międzynarodowej na rzecz ładu i stabilności w Europie. Z kolei Tomasz Chinciński w publikacji *Niemiecka dywersja (1938–1939) – rosyjska wojna hybrydowa (2014–2016). Podobieństwa i różnice* dzięki analizie porównawczej wykazał zbieżność modelu niemieckich działań niekonwencjonalnych w latach 1938–1939 z rosyjską wojną hybrydową na Ukrainie prowadzoną w latach 2014–2015.

Na znaczenie funkcjonowania systemów informacji w kształtowaniu bezpieczeństwa zwróciła uwagę Hanna Sommer w opracowaniu zatytułowanym *Rola środków masowego przekazu w dezinformacji strategicznej* oraz Maja Kostusiewicz w pracy zatytułowanej *Rola komunikatów i ogłoszeń przekazywanych w sytuacji kryzysowej*.

W drugiej części tomu – **Zarządzanie bezpieczeństwem podmiotów gospodarczych. Infrastruktura, logistyka** – zawarto publikacje wskazujące na rolę bezpieczeństwa w praktyce podejmowania decyzji przez pojedyncze jednostki zajmujące stanowiska kierownicze (w domyśle – dowódcze). Jednostkami tymi są: przedsiębiorcy, mikroregiony wykonujące zadania zlecone przez rządowe centra decyzyjne oraz konsumenci.

Tadeusz Bąk w tekście zatytułowanym *Audyt bezpieczeństwa w przedsiębiorstwach* wykazuje ponad wszelką wątpliwość, że potrzeby w tym zakresie stale się zwiększają i dotyczą oceny stosowania coraz bardziej zaawansowanych systemów technicznych, a przede wszystkim – kwestii

organizacji przedsiębiorstw. Przedstawiony przez autora audyt bezpieczeństwa jest swoistym modelem procesu analitycznego pozwalającego na całościową ocenę stanu bezpieczeństwa podmiotu gospodarczego.

Kwestie dotyczące ochrony danych w obszarze działalności przemysłowej poruszył Waldemar Gajda w rozdziale poświęconym *Business intelligence as well as industrial espionage and innovative activity of enterprises*.

Dylematy związane z nowymi projektami poprawy bezpieczeństwa regionu zlewiska Morza Bałtyckiego przedstawił Krzysztof Ficoń w publikacji *Mierzeja Wiślana. Przekop logistyczny czy podkop polityczny?* Autor będący ekspertem w dziedzinie gospodarki morskiej, zawarł w swojej pracy krytykę prymatu racji politycznych nad racjami ekonomicznymi w kształtowaniu bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarki morskiej.

Całościowe studia przypadków związanych z zagrożeniami powodziowymi dotyczącymi zarówno zasobów ludzkich, jak i infrastruktury krytycznej zawarto w opracowaniu Zdenka Dvoráka, Márii Luskovej oraz Evy Svenkovéj poświęconym *Impacts of river floods on road and rail critical infrastructure in Slovakia*. Autorzy tekstu szczególną uwagę zwrócili na skutki powodzi przyczyniających się do uszkodzenia infrastruktury drogowej i kolejowej.

Krytyce prawnych oraz organizacyjnych zatorów w zarządzaniu bezpieczeństwem poświęcona jest praca Kazimierza Dendury zatytułowana *Technologiczne uwarunkowania kompetencji kapitana w zarządzaniu bezpieczeństwem statku*.

Iwona Osmólska i Józef Pruchniak, autorzy publikacji *Rola i znaczenie marki w życiu konsumenta na przykładzie powiatu łęborskiego*, umiejętnie zestawili rynkową i ochronną funkcję marki mającą znaczenie dla producenta z funkcją, jaką spełnia ona w kreowaniu popytu. Interesująco przedstawili także wyniki swych badań dotyczących świadomości następstw zakupu podrobionych towarów, a przeprowadzonych wśród mieszkańców nadmorskiego powiatu łęborskiego. Omówili ponadto konsekwencje karnoprawne obrotu sfałszowanymi produktami, a także kryteria i powody nabywania takich towarów. Tym samym wskazali na istotny problem bezpieczeństwa konsumpcji.

Na część trzecią tomu – **Zarządzanie a bezpieczeństwo publiczne** – składają się rozważania na temat różnych koncepcji bezpieczeństwa publicznego, z teorią motywacji włącznie. Rozważania te rozpoczyna tekst Janusza Gierszewskiego *Bezpieczeństwo społeczne w koncepcji bezpieczeństwa człowieka (human security)*, w którym autor zawarł wyniki badań dotyczących związków zachodzących pomiędzy bezpieczeństwem człowieka jako jednostki a bezpieczeństwem społecznym. Analiza tych związków umożliwiła autorowi sformułowanie i zdefiniowanie pojęcia „bezpieczeństwo społeczne człowieka”.

Perspektywie bezpieczeństwa poświęcone zostało opracowanie zatytułowane *Kierunki doskonalenia zarządzania bezpieczeństwem w przyszłości*, którego autor, Marek Lisiecki, podmiotowo podszedł do problematyki zarządzania bezpieczeństwem. Jego rozważania mają charakter prognostyczny i są oparte na zdiagnozowanych tendencjach panujących w nauce o zarządzaniu. Autor podjął próbę wskazania cech, jakimi powinny charakteryzować się w przyszłości organizacje funkcjonujące na rzecz bezpieczeństwa.

Agata Tyburska w opracowaniu *Zagrożenia bezpieczeństwa w wybranych dokumentach strategicznych* przeprowadziła analizę współczesnych, globalnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa odzwierciedlonych w wybranych przez siebie dokumentach strategicznych.

Waldemar Kunz w pracy zatytułowanej *Znaczenie innowacji dla stabilnego społeczno-ekonomicznego rozwoju lokalnego* wskazał na relewantność ekonomicznego aspektu bezpieczeństwa oraz potrzebę jednoczesnego zaangażowania się w procesy rozwojowe przez podmioty sektora prywatnego i publicznego. Innowacyjność – w jego opinii – zwiększa poziom zabezpieczenia ekonomicznego społeczności, w których zjawisko to występuje.

Do zagadnień kulturowych i socjologicznych nawiązuje tekst Mieczysława Romańskiego *Wpływ konfliktów etnicznych na bezpieczeństwo wewnętrzne Francji*. Na przykładzie Francji autor omówił w swoim tekście nasilające się we współczesnej Europie zjawisko konfliktów między grupami etnicznymi oraz mniejszościami narodowymi i jego wpływ na bezpieczeństwo państwa.

Monografia, którą oddajemy do rąk czytelników kontynuuje prowadzone od dwunastu lat w Wyższej Szkole Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni rozważania i badania nad bezpieczeństwem. Ich efektem były wydawane cyklicznie, recenzowane publikacje. Do tematyki bezpieczeństwa nawiązywały następujące opracowania: *Bezpieczeństwo, administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej*, red. B. Nogalski, J. Tomaszewski (2005); *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie*, red. M. Grzybowski, J. Tomaszewski (2007); *Zarządzanie bezpieczeństwem w sektorze publicznym i biznesie*, red. T. Białas M. Grzybowski, J. Tomaszewski (2009); *Logistyka. Komunikacja. Bezpieczeństwo. Wybrane problemy*, red. M. Grzybowski, J. Tomaszewski (2009); *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie we współczesnym świecie*, cz. I i II, red. M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski (2011); *Bezpieczeństwo w administracji gospodarce i biznesie. Aksjologia zjawisk kryzysowych w administracji i sektorze publicznym*, red. M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski (2013); *Bezpieczeństwo w administracji, gospodarce i biznesie. Aksjologia zjawisk kryzysowych w gospodarce, biznesie i logistyce*,

M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski, W. Wosek: Wprowadzenie

red. M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski (2013); *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie jako czynnik europejskiej integracji i rozwoju*, red. M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski, W. Wosek (2015).

Obecna publikacja Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni, która ukazała się dzięki przychylności władz tej uczelni oraz życzliwości sponsorów, potwierdza skuteczność międzynarodowej współpracy naukowej. Żywimy nadzieję, że nasza monografia przyczyni się do dalszego rozwoju nauki, a zwłaszcza nauk o zarządzaniu i nauk o bezpieczeństwie.

Redaktorzy naukowci

Introduction

The international situation in the modern world is characterized by high military and non-military instability. This is confirmed by local armed conflicts and a vibrating world economy, still echoing the financial recession of 2007–2008. This instability also affects European countries. In Western Europe, repetitive phenomena of new forms of terrorism can be observed. However, in the case of Central – Eastern Europe, the problem of military and economic destabilization is often combined with the real threat of statehood and nation existence. This is evidenced by the prolonged conflict in Ukraine, where strictly military actions are being conducted and the means of economic warfare are being applied. The information, as well as the disinformation and the means of its transmission, play an increasingly important role in shaping security.

Putting in the hands of readers a volume titled *Bezpieczeństwo państwa we współczesnej Europie. Zagrożenia i przeciwdziałanie – State Security in Contemporary Europe. Threats and countermeasures*, the editors of the study are aware of the listed security threats. The content contained in the monographs of the chapters indicate the timeliness and validity of making the issue of security. It concerns the activities of all economic operators from individual to collective, recognized in the meso-, macro- and global scale.

Under these conditions it was considered necessary to carry out a multilateral analysis of threats in the context of administrative practice and international experience in the management of state security, including, in addition to Poland, France, Lithuania, Germany and Slovakia. The texts in the volume are also an attempt to identify challenges and threats, and to formulate hypotheses relating to ways to minimize them, or – elimination.

The aim of the publication is to present the latest research findings and to spread the views of researchers and practitioners on the various aspects of collective and individual security and development in Europe.

The authors of the individual chapters in their studies presented a broad spectrum of issues related to security issues, from theoretical concepts, and ending on discussing practical aspects affecting the improvement of safety of individuals, societies and humanity. The structure of the volume consists of three parts, due to the varied interests of the authors.

The first part – **Zagrożenia militarne oraz sytuacje kryzysowe – Military hazards and crisis situations**, is not accidentally opened by section *Some factors of global security*, where Ladislav Hofreiter presented a global perspective on security issues. He made the identification and assessment of phenomena and factors that affect the security situation in a globalized economy.

The intra-national regional security issues from a historical perspective, Dariusz Nawrot recalls in the chapter entitled *Marynarka Wojenna w polityce bezpieczeństwa państwa II Rzeczypospolitej – Navy in the State Security Policy of the Second Republic of Poland*. The author points out the significant role of the Navy in the implementation of national security policy so during war and peace.

In the two subsequent chapters of this section, the importance of security in the policies of selected European states has been highlighted and the international conditions and experiences of military threats have been identified. Tomasz Łachacz in the section entitled *Bezpieczeństwo państwa w założeniach Białej Księgi RFN i Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP - State Security under the assumptions of the White Paper of the Federal Republic of Germany and the National Security Strategy of the Republic of Poland*, he analyzed the content of the mentioned strategic documents on the national interests of Poland and Germany; the author pointed to modern challenges and threats, as well as the importance of international cooperation for governance and stability in Europe. In turn, Tomasz Chinciński, in the chapter titled *Niemiecka dywersja (1938 – 1939) – rosyjska „wojna hybrydowa” (2014–2016). Podobieństwa i różnice – German diversion (1938–1939) – Russian „hybrid war” (2014–2016). Similarities and differences*, according to the accepted topic, using a comparative analysis, the author showed the convergence of the German unconventional measures in the years 1938–1939 with the Russian hybrid war in Ukraine.

The importance of the functioning of information systems in shaping security has been highlighted by Hanna Sommer in the chapter entitled *Rola środków masowego przekazu w dezinformacji strategicznej – The role of the mass media in strategic disinformation* and by Maja Kostusiewicz in the publication entitled *Rola komunikatów i ogłoszeń przekazywanych w sytuacji kryzysowej – The role of messages and announcements delivered in a crisis*.

In the second part – **Zarządzanie bezpieczeństwem podmiotów gospodarczych. Infrastruktura, logistyka – Security management of business entities. Infrastructure, logistics**, the publications indicating the importance of safety in the practice of decision-making by individual units occupying managerial positions – meaning – commanding,

entrepreneurs, micro-regions performing tasks commissioned by the government decision-making centers and consumers were included.

Tadeusz Bąk in the chapter entitled *Audyt bezpieczeństwa w przedsiębiorstwach – Enterprise Security Audit* undoubtedly shows that the needs in this area are growing and are not just about assessing the use of increasingly advanced technical systems, but above all on the issue of enterprise organization. The security audit presented in this part of the monograph is a specific model of the analytical process allowing for a comprehensive assessment of the safety of an economic entity.

Data protection issues in the area of industrial activity, was raised by Waldemar Gajda in the chapter entitled *Wywiad gospodarczy oraz szpiegostwo przemysłowe a działalność innowacyjna przedsiębiorstw – Economic intelligence and industrial espionage in comparison to innovative activities of enterprises*.

Dilemmas related to new projects for improving the safety of the Baltic Sea catchment area were presented by Krzysztof Ficoń in the publication titled *Mierzeja Wiślana – przekop logistyczny, czy podkop polityczny? – Vistula Spit – logistical crosscut, or political undermining?* The author, as being an expert in maritime affairs, has included in the article the critique of the primacy of political rationales over economics, in shaping the economic security of maritime economy.

Comprehensive case studies related to flood risks concerning both human resources and critical infrastructure were included in the study by Zdenek Dvořák, Mária Lusková and Eva Sventeková – *Impacts of river floods on road and rail critical infrastructure in Slovakia*. The authors of this chapter pay special attention to the effects of floods contributing to the damage to road and rail infrastructure.

Kazimierz Dendura's chapter – *Technologiczne uwarunkowania kompetencji kapitana w zarządzaniu bezpieczeństwem statku – The technological conditions of the captain's competence in the management of the safety of the ship*, is devoted to criticism of legal and organizational congestion in security management.

Iwona Osmólska and Józef Pruchniak, the authors of the publication *Rola i znaczenie marki w życiu dzisiejszego konsumenta na przykładzie powiatu lęborskiego – The role and importance of the brand in the life of today's consumer on the example of the Lębork District*, skillfully combined its market and protective role for the producer along with the function it fulfills in demand creating. In a very interesting way, they also presented the results of their research carried out among the residents of the coastal district of Lębork on their awareness of the consequences of purchasing the counterfeit goods. They also discussed the criminal and legal consequences

of the circulation of counterfeit products, as well as the criteria and reasons for their acquisition. Thus, they pointed to significant security problem of consumption.

The third part – **Zarządzanie, a bezpieczeństwo publiczne – Management and Public Safety** consists of deliberations aimed at describing different concepts of public safety with motivation theory including. The discussion in this part opens the publication of Janusz Gierszewski entitled *Bezpieczeństwo społeczne w koncepcji „bezpieczeństwa człowieka” – Social security in the concept of „human safety”*, in which the author concluded the results of research on the relationship between human security as an individual and social security. The analysis of these relationships allowed the author to develop and define the notion of „human social security”.

The chapter by Marek Lisiecki entitled *Kierunki doskonalenia zarządzania bezpieczeństwem w przyszłości – Directions for improving safety management in the future* has been devoted to the security perspective, in which the author came up subjectively to the issues of safety management. He undertook prognostic deliberations, based on the diagnosed trends occurring in the science of management. He conducted an attempt to identify the features that organizations operating for security purposes should characterize in the future.

Agata Tyburska in the chapter titled *Zagrożenia bezpieczeństwa w wybranych dokumentach strategicznych – Security threats in selected strategic documents*, conducted an analysis of threats affecting the state security reflected in the strategic documents selected by the author. The author intended to present the character of contemporary, global threats, affecting the security of the state.

Waldemar Kunz in the chapter titled *Znaczenie innowacji dla stabilnego społeczno-ekonomicznego rozwoju lokalnego – The importance of innovation for a stable socio-economic development in the local area*, indicated the relevance of the economic aspect of the security issue and the need for simultaneous engagement in development processes by entities not only from the private sector, but also the public one. Innovation, in his opinion, improves the level of economic security of the community in which it occurs.

Cultural and sociological issues are related to Mieczysław Romański's chapter titled *Konflikty etniczne w bezpieczeństwie wewnętrznym Francji – Ethnic Conflicts in the Internal Security of France*. On the example of France, it discusses the „developing” in contemporary Europe the phenomenon of the impact of ethnic conflicts and national minorities on security.

The monograph presented to the readers is a continuation of the twelve-year-old considerations and security research conducted by The University

of Business and Administration of Eugeniusz Kwiatkowski in Gdyni, which resulted in the periodically published, peer-reviewed publications. Security issues were dealt with: *Bezpieczeństwo, administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej – Security in administration and business in the context of European Union membership*, edited by B. Nogalski, J. Tomaszewski (2005); *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie – Security in administration and business*, edited by M. Grzybowski, J. Tomaszewski (2007); *Zarządzanie bezpieczeństwem w sektorze publicznym i biznesie – Security management in the public and business sectors*, edited by T. Białas M. Grzybowski, J. Tomaszewski (2009); *Logistyka. Komunikacja. Bezpieczeństwo. Wybrane problemy – Logistics. Communication. Security. Selected problems*, edited by M. Grzybowski, J. Tomaszewski (2009); *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie we współczesnym świecie, cz. I i II – Security in administration and business in the modern world, part I and II*, edited by M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski (2011); *Bezpieczeństwo w administracji gospodarce i biznesie. Aksjologia zjawisk kryzysowych w administracji i sektorze publicznym – Security in administration, economy and business. The axiology of crisis phenomena in administration and the public sector.*, edited by M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski (2013) and also released in the same year *Bezpieczeństwo w administracji, gospodarce i biznesie. Aksjologia zjawisk kryzysowych w gospodarce, biznesie i logistyce – Security in administration, economy and business. The axiology of crisis phenomena in economy, business and logistics*, edited by M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski; *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie jako czynnik europejskiej integracji i rozwoju – Security in administration and business as a factor of European integration and development*, edited by M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski, W. Wosek (2015).

Another publication of The University of Business and Administration of Eugeniusz Kwiatkowski in Gdynia, which was published thanks to the support of the authorities of the University and the kindness of the sponsors, confirms the effectiveness of international scientific cooperation. We hope that our monograph will contribute to the further development of science, especially the science of management and security science.

Research editors

Zagrożenia militarne oraz sytuacje kryzysowe

Ladislav HOFREITER

SOME FACTORS OF GLOBAL SECURITY

Keywords: *security, global environment, factors of security, migration, inequality, hunger, demography*

ABSTRACT

The security environment of the modern world is characterized by complexity, instability and asymmetry. The instability and uncertainty is affected by social, as well as natural factors. Social and natural factors are the main factors that give rise to conflicts and cause phenomena that disrupt human security, as well as security of social groups and states. In this article, we will identify and evaluate phenomena and factors that affect the security situation in the global environment.

Introduction

The security environment of today's world is an extremely complex system characterized by a network configuration and complexity. Thus arranged environment allows multiple interactions of factors and actors, a number of degrees of freedom – the opportunities, possibilities, options, which also cause instability of the system. It is not an environment that could be defined as a Newtonian, deterministic system governed by deterministic laws, which have the character of a linear process leading to equilibrium. Real security environment has its own internal dynamics of the structure of players, officials, their conditions and their interrelations. At every point in the trajectory of its development can occur unexpected, dramatic phenomena that can cause deviations from the expected status and development trend; they can change dramatically the security situation in the global security environment.

Complexity of the contemporary world as a system can not be understood only in terms of number of its elements, but also with regard to the diversity, variety, intensity and quality of relations between the elements.

Likewise, the security environment of today's world is a complex, comprehensive system. Its structure includes subsystems of social, natural and technical (technological) nature and their interactions.

In this study, our intention is to integrate existing knowledge and to present the impact of certain factors – social, socio-economic, environmental – that are beyond the traditional paradigm of understanding security as a protection against military threats. Ultimately, many of them are at the beginning of the causal chain leading to violent, often armed conflicts.

Environment and security environment

The environment (die *Umwelt* in German, *окружающая среда* in Russian) is defined as a set of events and processes that surround a person during his or her lifetime and which are of certain meaning and value to the person¹. It represents a large group of participants with whom the person is interacting; at the same time it represents a set of influences of these participants on the reference entity. In general terms, the environment is a set of all conditions and influences, in which the reference object is located and which are able to influence or change the conditions of its existence.

The environment in which the conditions for the existence and development of reference objects, their activities, relationships and interests are determined primarily by safety, we have named a security environment².

Complexity of environment

The real environment is a hybrid system in which exists and interact various units, subsystems, or components. Such an environment is not of static nature, it is essentially a live, non-linear system; being permanently in a state of imbalance. The main characteristic of the environment is complexity.

Generally, complexity represents a way of behavior which consists in quantity diverse interactions of independent elements, components.

¹ L. Hofreiter. *Bezpečnostné prostredie súčasného sveta*. VeRBuM. Zlín 2016. s. 48–49.

² *Ibidem*, s. 55.

Complexity of environment as a system can not be perceived only in terms of number of its elements, but also about the diversity, variety, intensity and quality of relations between the subsystems, and components of which it is composed.

The complexity of environment is characterized by such qualities as number of elements, uncertainty, nonlinearity, randomness and determinism of its relations and interactions. Although links and interactions can be identified by some frequency, it is very difficult to predict the frequency. The essential aspects of the complexity of the environment are the following:

- The quantity and variety of relations and interactions between them.
- States of the system dependent not only on current initiatives, but also on past conditions.
- Non-linearity, non-linear interactions; relatively small stimuli may give rise to large-scale changes and affect significantly the situation; they could also change entire structure of the environment, or cause substantial qualitative and quantitative changes therein.
- Uncertainty and fluctuation of its condition that are affected by both a determinism, inertia, as well as accidents, accidental phenomena, which give rise to alternatives of development in the environment and the emergence of new trajectories of development in the area.

Global environment

The security environment of today's world is not the environment that could be defined as Newtonian, deterministic system governed by deterministic laws which have character of linear processes leading to equilibrium. In Newtonian, deterministic system is true that after the occurrence of the phenomenon, event or process is always followed by a corresponding result. Such a system operates under rules that are known or determinable; it is possible to identify the status of the system in time sequences. It would be sufficient to know the initial conditions and we could determine the status of the studied subject at any time in the future but also the past. Entropy of such a system would be zero.

Processes in the real world and its security environment do not function per deterministic models. It does not apply that things existed in the past and presence will logically continue their existence in the future. There is not always one and the same result to the same phenomenon and event. We cannot predict the future state as a result of impact of rules or as a result of certain agreements.

Real security environment exists in space and in time, it has its own internal dynamics of development of structure of participants, factors, their

conditions and their mutual interrelations. At every point in the trajectory of its development there may occur unexpected, dramatic phenomena that can cause deviations from the expected status and development trend. This is because the real security environment is characterized by instability because of the inability to control and manage all the processes ongoing in it and the factors that cause these processes. Although we can describe relatively accurately the initial conditions in the present security environment, at any time of its development there could appear unpredictable, unexpected phenomena and processes (also called strategic shocks), unintended consequences of human actions or a random factor which can cause a new quality in the security environment.

Factors of global security

Contemporary modern world is a complex system; it is more complex than ever before. Risks arising from the complexity of the contemporary world and its security environment mainly consist of the emergent behavior of the global system; the risks arise from the interaction of its subsystems and components, as well as the lack of knowledge about the properties that arise as a result of these interactions.

Despite increasing capabilities to predict the future there will always occur events that we do not expect. It's because the world today is complicated, unstable and disorganized system; at each point of the trajectory of its development there may occur deviations from the expected state, the emergence of extreme events, strategic shocks, which can change dramatically conditions of inhabitants and their safety. We want to describe some of the factors that have the potential to affect the safety on a global scale.

“X” Events

Today's globalized world, as mutually informed, technologically and economically tied system has an unlimited number of degrees of freedom – opportunities, possibilities, options; all of them cause instability of the system. Interconnectedness and dependence of complex infrastructure which is needed to ensure the lifestyle of postmodern man makes man vulnerable to the impact of unexpected events which may arise in one of the sectors of infrastructure (in one of the subsystems of the company) and cause an upheaval throughout the system. At any time, there can occur events of the surprising nature which can trigger chaos, cause damage and have

a potentially huge impact on human life. John Casti gives these “extreme events” a name “X events”³; an X event is a result of complexity, which got out of control⁴. Each event X is characterized by three factors:

- The total time during the event from start to finish,
- The time at which the social body feels the effects of events,
- The overall impact of the event, measured in monetary units.

According to Casti there are potential events X, which may have a global impact:

- Depletion of oil reserves,
- Overloading and exhaustion of energy resources,
- The collapse of the Internet, networks,
- Availability of food, especially their affordability.

Political scientist Thomas Homer-Dixon in the book *The Upside of Down*⁵ comments on the current world that due to the growing number of links of its subsystems it arises so tight interconnectedness that failure in one part will shake the whole system. He identifies five „tectonic stresses” that can increase the risk of a cascading collapse of vital systems. The phenomenon, which he calls „synchronous failure” may cause the following:

- Energetic stress from increasing scarcity of conventional oil,
- Economic stress from increasing global economic instability and growing income inequality between rich and poor,
- Demographic stress from uneven population growth in rich and poor countries, stress from uneven growth in the number of urban population and the population in poor countries
- Stress from environmental degradation, pollution of soil, water, forests and deterioration of fishing conditions
- Climate stress from changes in the composition of Earth’s atmosphere,
- Extreme events, strategic shocks which can dramatically change the conditions of life of the people and their security.

Global inequality

A major conflictogennic factor is deepening of social and especially income inequality in the society. If perceived as unjust, distribution of income and social wealth among individuals, families, social groups become often

³ J. Casti. *Události X. Možné scénáře kolapsu dnešního složitého světa*. Management press. Praha, 2012. s. 7.

⁴ *Ibidem*, s. 62

⁵ T. Homer-Dixon. *The Upside of Down. Catastrophe, Creativity and the Renewal of*

the cause of dramatic conflict, often violent which leads to a change in the political system. The problem of such unevenness is not seen only at the national level, but also at global. Unequal share of the third world countries on the world's wealth, the widening gap between the countries of the Center and the Periphery significantly radicalized the population of these countries and produces risks also for developed countries of the Center. This is best evidenced by the following statistics⁶:

- 1% of the world population owns 40% of global wealth,
- 2% of the richest people in the world own more than 51% of global wealth,
- 10% of the richest own 85% of global wealth,
- 50% of the world's population own less than 1% of global wealth,
- 125 dollar multimillionaires own 4 times more than 50% of the world's population.

In the last evaluation, the British NGO Oxfam states that the 62 richest people in the world own assets in such amounts as the poorer half of the world's population, it means 3.6 billion people. During five years, the wealth of 62 richest people has increased by 44%; this represents an increase of 542 mld. On the other hand, the value of the assets of the bottom half has declined by 41%. Since the turn of the century the poorest half of the world's population has received only 1% of the total increase in global wealth, while half of this increase gained 1% of the richest people in the world., The average annual income of 10% of the poorest people in the world has increased by less than 3 USD per year; their daily income has increased annually by less than one cent⁷.

Current number of those living in extreme poverty oscillates around 900 million, which represents 12.8 percent of the world population. Not only climate change, but also a sharp increase in wealth inequalities hampers the fight against global poverty at a time when, on average, one out of nine people in the world does not have enough to eat; and nearly a billion people still live on less than \$ 1.25 a day, which is an equivalent of € 1.15 per day The consequence of this extreme global wealth on the one hand and local immense poverty on the other is reflected in a significant polarization and stratification of the world's population on globalized rich and the loca-

Civilization. https://www.amazon.com/Upside-Down-Catastrophe-Creativity-ivilization/dp/1597260657#reader_1597260657. [dostep: 08.01.2017].

⁶ World's richest 1% own 40% of all wealth, UN report discovers. <http://www.guardian.co.uk/money/2006/dec/06/business.internationalnews>. [dostep: 11.01.2017].

⁷ *An Economy for the 1% how privilege and power in the economy drive extreme inequality and how this can be stopped*. 210 Oxfam briefing paper, 2016. <https://www.oxfam.org/>. [dostep: 12.01.2017].

lized poor who do not have the same opportunities and are in conflict, both among themselves but also with the environment. The rich have unrestricted freedom of movement; they are welcomed anywhere; on the other hand no one wants the poor, administrative measures are taken to restrict their movement. Efforts to overcome these barriers are reflected in illegal migration and human trafficking, which are controlled by organized crime and mafia.

The growth of instability and uneven development, however, can cause dissatisfaction in underdeveloped areas; it can weaken, shake or bring to collapse the current internal cooperation of economically strong countries. The issues of globalization are attacked by a widespread movement of anti-globalists (alterglobalists), which represents the most radical opposition to globalization. They are in a constant and fundamental conflict with the idea of globalization, which they present as neocolonialism. Alterglobalists perceive the global space and the global institutional organization formed by transnational corporations as an undemocratic structure, which controls the world's most important natural resources, establishes rules for the global economy and politics without elections and elected bodies⁸. Their activities cause permanent conflicts with the official structures of the state, compel to mobilization of the power structures of security systems; they are a source of threat to public order and security of citizens.

Mass migration and a refugeeism

Forced or involuntary migration – refugeeism existed at all times, always elicited by certain causes. Migration movements of the last two years are beyond the normal standard. Current trends in migration of population are evident from the statistics of the UNO. According to them, international migration rose from 172, 703 million in 2000 to 243.7 million in 2015; it is an increase of more than 40%⁹. Registered migration must be assessed per whether it is voluntary or enforced or involuntary.

Voluntary migrants are persons who voluntarily leave the mother country, for employment, study, family reunification or for other personal reasons. Their stay outside the parent state is not an irreversible process; they have a chance to return, if they are interested.

⁸ K. Ivanička. *Globalistika. Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta*. Iura Edition. Bratislava, 2006, s.42.

⁹ *Migration Wall Chart, 2015*. <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/docs/>. [dostup: 13.01.2017].

Involuntary, forced migration is such a migration, where people are directly or indirectly forced to leave the parent country. The reasons may be different – armed conflict, political violence, threats to freedom and life, the dramatic consequences of climate change, dramatic environmental degradation and the impossibility of obtaining a livelihood, water stress, etc. This group includes refugees (the refugees) and IDPs (internally displaced persons).

Some of the causes of involuntary migration persist even today, some are new, influenced by changes in the quality of the environment in which people live. The causes that exist and are sufficient for refugeeism include armed conflicts (wars, civil wars), political violence applied by the dominant power, or natural disasters.

Climate change and environmental factor

Recently, dramatic changes of environment caused by climate changes have been apprehended as another reason for refugeeism. Erosion and soil pollution, desertification and drying of water resources is a cause of environmental migration. Nowadays, the states of North Africa, the Near and Middle East are affected by lack of drinking water or suffering from water stress. Sahelization and desertification as a direct result of climate change affect an increasing number of countries in Central Africa. Lack of water also affects the food security of poor people in these areas; a logical result of this situation is their exodus to the environment with acceptable living conditions.

A significant accelerator of this situation is the fact that the current world population has higher demands and resource consumption, and this increased consumption has a negative impact on the environment. Such negative influences are caused not by increase of population in the developing countries, but by aging and shrinking Western society. The countries of the rich North have much higher consumption and produce a much greater burden for the environment than the countries of the developing South. The resident of the rich North creates much higher environmental burden compared to the inhabitants of the South. The higher consumption results in higher burden.

Environmental migration

Water stress, desertification, natural disasters change character of the environment to the point that more and more people leave their homes and become so called environmental refugees. In a situation where there is a snowball migration, we do not have defined the status of an environmental migrant in international law. The Geneva Convention of 1951 refers only to the legal status of refugees who are forced to leave their own country on a legitimate fear of persecution for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or even political opinion¹⁰. Slovak legal system still gives the right to protection from war conflicts, impacts of a humanitarian disaster or mass violations of human rights in the country of origin¹¹.

The dramatic deterioration in living conditions because of deterioration of the environment is not a valid reason for granting the right to asylum. Because we are not interested in the poor and needy we increase border protection. Per the international law, a dramatic deterioration in living conditions is not a valid reason for granting the right to asylum. Therefore, the most of the environmental migrants are in a position of illegal migrants. The majority population in the country of destination refuses these migrants as a disproportionate burden on the social system and as a foreign element; defense instincts of their own identity and hostility towards foreigners are being activated. This creates a breeding ground for social conflict.

Hunger

Hunger is a manifestation of absolute poverty, when one does not have finances to purchase food. Hunger and malnutrition is the reason that in poor countries every five seconds dies a child under the age of 10 years, that about 0.5 million women die during childbirth each year. Despite various theories, hunger, malnutrition due to the unavailability of food for nearly 1 billion people is not caused predominantly by natural and climatic

¹⁰ Convention and Protocol relating to the status of refugees. <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html>. [dostup: 13.01.2017].

¹¹ Zákon č. 480/2002 Z.z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov. (Law no. 480/2002 on Asylum and on the Amendment of Certain Laws). <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2002-480>. [dostup: 14.01.2017].

factors, or by insufficient production; the main reason is speculation on the food market (there is a worldwide food stock exchange market) and, consequently, high prices of food commodities¹².

The cause of hunger is not overpopulation. According to FAO statistics, the world produces far more food than would be a required daily dose for each person. Hunger is not caused by insufficient food production, but by state policy. On the one hand there is a state policy of subsidies for the production of food to be cheap and cost competitive; on the other hand there are public interventions to limit food production in order not to let food prices to sink due to food overavailability.

The problem is not caused by a small quantity of food being available for a large number of people; the problem lies in distribution of food. When there is a food aid sent to areas of natural disasters or humanitarian crises, majority of the food is plundered or ends up on the black market.

Demographic development

In the 21st century, a security threat will be not the size of the world population but its demographic structure and spatial distribution. Determining factors will be: areas where the number of population increases, areas where the number of population decreases, where the population is aging, where the population is young, from where and where migration currents lead.

In subsequent years, the picture of the world will change. Division of the world known from the period of Cold War will have a different content.

The First World will consist of the most advanced countries of the world; it will be a world of aging population with a shortage of work force and with endangered pension system. The pension system must be preserved by immigrants.

The Second World will consist of a group of dynamically developing countries (Brazil, Iran, Mexico, Thailand, Turkey, Vietnam and China); with its optimal population age structure, it will become the growth engine of the world economy.

The Third World will consist of increasingly populous countries with a young population, urbanizing very fast; but with poorer-performing economies, weak state structures, with low level of education, a lack of capital and employment opportunities for young people. This world will generate most of the increase in world population.

¹² L. Hofreiter, Krízy z preľudnenia? In: Krízový manažment. Roč.12, čís.1/2013, s. 5–11.

Current demographic trends and forecasts led us to the following conclusions:

- The world is polarized not only economically and socially, but also demographically.
- Uneven population development of the world creates a global risk.
- The weight of the first world in the world politics will decline due to the negative population development.
- Numerous and young population of the Third World will have a minimum chance to get a job on the domestic market and it will have to emigrate or become a recruiting source for organized crime and terrorist groups; its deprivation will cause many social conflicts.
- Aging population of the First World represents a growing economic burden; it induces a negative economic impact, and will cause a lag of the First World.
- The sustainability of the pension system of the developed countries of the First world will depend on the influx of immigrants; however, the countries resist the influx.
- Most the population of the First World will feel threatened by the influx of immigrants, which will cause internal social conflicts.

Cultural racism

Cultural racism is not formally presented anywhere, it does not appear in any declarations; at first sight it is unseen, it seems as if it did not exist. In fact, it arose as a result of long-term dominance of Western modernization theory in the social sciences¹³. The main source of this theory is the research on the exclusivity of the European (Western) culture, Western institutions and social structures, perceived as determinants of global modernization. Racial superiority of representatives of the West presented within the framework of such discourses was created as natural consequence of the cultural development of these societies, not as a result of the impact of religions and biological characteristics of the members of these

¹³ To the existence of cultural racism referred professor of anthropology James Blaut (1927–2000) in response to, or rather in criticism of the theory of Eurocentrism, or European miracle. The theory of the European miracle is a concept of the historian Eric Jones, the author of *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia*. According to this book, even prior to 1492 Europe and Europeans possessed capabilities which allowed them to discover the New World, to develop capitalism and obtain a dominant position in world trade and politics.

societies. There are still two other concepts that facilitate the creation of cultural racism:

- Perception of the cultural superiority of Europeans and the West and their cultures over all other civilizations,
- Non-European cultures and civilizations are merely users of the results of European culture and European progress.

The theory of cultural racism became a tool for justifying, respectively legitimization of colonization and neo-colonialism and for justification of inferior status of non-European peoples, cultures and civilizations. By claiming to be interested in defense of human rights, the theory justifies the right of the strong ones for economical, political and cultural expansion into less developed countries in order to dominate and subordinate the underdeveloped countries to the interests of the developed countries.

Energy and resources problems

Since 1950s consumption of energy, raw materials and food has increased; it has been characterized as which is characterized as a „consumer revolution“. However, only 1/5 of the world population takes part in so-called „consumer class“.

Energy and resources problems are caused by the gradual depletion of scarce and non-renewable natural resources and the efforts of many countries to gain access to cheap sources of raw materials and water. Energy and resources are becoming the subject of energy geopolitics, which aims to:

- Ensuring stable and secure sources of energy and raw materials at reasonable prices,
- Ensuring safe and smooth transit routes of energy transportation, without blockades and restrictions of political or technological nature,
- Use of energy and raw materials to achieve political goals and political pressures.

Energy geopolitics is primarily based on the use of energy dependence and energy interactions of various states. The energy interactions can be presented as production (exports), purchases (imports) or transportation (transit) of energy. These interactions can generate energy dependence: the participants of energy relations can become dependent on either the export or the import of energy. Each of the two addition may be perceived negatively if there is no possibility of diversification.

Energy dependency could easily be politicized or securitized if it is associated with a conflict or hostility between countries; perception of such

hostility could be perceived as a factor that causes a negative energy dependence. Energy interactions and dependencies arise both between countries (or regions) which are geographically close; however, pipelines, respectively other forms of transit may link also states geographically most remote. An example could be the EU dependence on oil and gas from the Persian Gulf, the Caspian Sea or remote areas of the Russian Federation. There are also power relationships and dependencies between China, India, Japan and the remote resource areas, whether in the Middle East or in Africa. Increasing interest is the area of the East China Sea, where there is a rivalry not only between world powers (USA, China), but also between regional actors such as Vietnam, Taiwan, the Philippines, Malaysia and Brunei.

Conclusion

Although we have defined and analyzed factors that can act as causes of changes in the security situation in the global environment separately; often they operate as a complex phenomenon linked interdependently thorough relationships of cause and effect. Risks arising from the complexity of the contemporary world and its security environment lie mainly in emergent behavior of the global system, which result from the interaction of its sub-systems and components, as well as from the lack of knowledge about the attributes that arise as a result of these interactions.

The security environment of today's world, characterized by non-linearity could change its structure and linkage due to unique events, processes, incentives, random or chaotic phenomena; there could arise new features of the system, which we did not expect. Even small changes, relatively minor events may induce turbulence in an unbalanced system of the security environment which could impact the security situation in a wider security environment.

Human activity causes the depletion of natural resources, environmental degradation and climate change, which in turn give rise to inequalities, frustration from the lack or unavailability of vital needs for social actors. Shortages in rural environment lead to a lack in urban environment. Migration flow in the direction South – North, Countryside – City raises overpopulation in certain areas and conflicts among ethnic groups, cultures and religions. The frustration from the inability to satisfy the necessities and perception of a real lack is used to initiate national, ethnic or religious conflicts. Such conflicts can relatively quickly be extended from the local or regional level to the global level.

Considering polyvariant arrangement of the actors of the world system, it should also be considered, that besides of a group interest of political actors there exists also egoism and individual interest of particular members of the international system.

All the factors introduced either individually or in an accumulated form present a risk in prognosis of the future state of security in the global environment.

Bibliography

Books:

1. Casti, J. *Události X. Možné scénáře kolapsu dnešního složitého světa*. Management Press, Praha 2012.
2. Hofreiter, L. *Bezpečnostné prostredie súčasného sveta*. VeRBum, Zlín 2016.
3. Hofreiter, L. Krízy z prel'udnenia? In: *Krízový manažment*. Roč.12, čís. 1/2013, s. 5-11.
4. Ivanička, K. *Globalistika. Poznávanie a riešenie problémov súčasného sveta*. Iura Edition. Bratislava, 2006.

Laws:

1. *Zákon č. 480/2002 Z.z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. (Law no. 480/2002 on Asylum and on the Amendment of Certain Laws).

Internet resorces:

1. *An Economy for the 1% how privilege and power in the economy drive extreme inequality and how this can be stopped*. 210 Oxfam briefing paper, 2016. <https://www.oxfam.org/>. [dostep: 12.01.2017].
2. *Convention and Protocol relating to the status of refugees*. <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html>. [dostep: 13.01.2017].
3. Homer-Dixon, T. *The Upside of Down. Catastrophe, Creativity and the Renewal of Civilization*. https://www.amazon.com/UpSide-Down-Catastrophe-Creativity-ivilization/dp/1597260657#reader_1597260657. [dostep: 08.01.2017].
4. *Migration Wall Chart, 2015*. <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/doc/>. [dostep: 13.01.2017].

Ladislav Hofreiter: Some factors of global security

5. *World's richest 1% own 40% of all wealth*. UN report discovers. <http://www.guardian.co.uk/money/2006/dec/06/business.internationalnews>. [dostęp: 11.01.2017].

Ladislav Hofreiter – Professor at the Department of Security Management, Faculty of Security Engineering, University of Žilina. Professor in the field of National and International Security. It deals with the problems of the theory of security science and security management. Author or co-author of 4 monographs, 5 university textbooks, publishing more than 150 scientific articles. Member of the Scientific Council of the European Association for Security; member-academician of the International Academy of Life Protection, Ukraine; member of the Scientific Council of Security & Safety Research Institute, Poland; member of the Commission for Assessing Qualifications of Security Specialists, EAS, Poland-Ukraine, member of the expert group in the field of crime prevention.

Dariusz NAWROT

MARYNARKA WOJENNA W POLITYCE BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA II RZECZYPOSPOLITEJ

Si vis pacem, para bellum.
(łac. *Jeśli chcesz pokoju, przygotuj się do wojny.*)

Tytus Liwiusz

Słowa kluczowe: *Polska Marynarka Wojenna, polityka bezpieczeństwa, okręty*

STRESZCZENIE

Miejsce i rola Polskiej Marynarki Wojennej (PMW) w polityce bezpieczeństwa państwa to temat, który nie znalazł dotąd godnego miejsca w piśmiennictwie naukowym. Choć ukazało się wiele opracowań na temat strategii bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej, to jednak tylko nieliczne z nich traktują o roli marynarki wojennej w tym obszarze.

Uwzględniając powyższe, głównym celem niniejszego artykułu uczyniono weryfikację hipotezy o znaczącej roli Marynarki Wojennej II Rzeczypospolitej w kształtowaniu polityki bezpieczeństwa państwa nie tylko w czasie wojny, ale także w czasie pokoju. Aby to osiągnąć, zastosowano metodę krytycznej analizy materiałów źródłowych ze zbiorów Archiwum Akt Nowych, Centralnego Archiwum Wojskowego, Archiwum Państwowego w Gdańsku oraz Archiwum Instytutu Polski i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie, a także publikacji przedmiotowych zarówno krajowych, jak i zagranicznych.

Wprowadzenie

Związki marynarki wojennej z polityką bezpieczeństwa rozumianą jako wybór kierunków działania mających na celu przygotowanie państwa do obrony to konsekwencja więzi łączących siły zbrojne z szeroko rozumianą polityką. Zależność tę niezwykle trafnie ujął jeden z najskuteczniejszych polityków XIX wieku – Otto von Bismarck, który prowadzenie jakiegokolwiek polityki bez posiadania sił zbrojnych przyrównał do gaszenia pożaru bez użycia wody¹.

O ile jednak związek wszystkich rodzajów sił zbrojnych z polityką bezpieczeństwa w okresie wojny jest bardzo wszechstronny i oczywisty, o tyle w czasie pokoju jest on mało widoczny. Wyjątkiem w tym względzie jest marynarka wojenna, której udział we wdrażaniu strategii bezpieczeństwa państwa również w czasie pokoju jest nie tylko zauważalny, lecz często także wręcz spektakularny.

Tak było już w XVI stuleciu, kiedy dopiero rodziły się regularne floty wojenne. Już wówczas okręt przez samą swoją obecność na morzach i oceanach świadczył zarówno o istnieniu państwa, którego banderę nosił na swym maszcie, jak i o potencjale militarnym i ekonomicznym tego państwa. Jak wynika z zachowanych dokumentów gdańskich, koszt budowy stowudziestolasztowego okrętu w drugiej połowie XV wieku sięgał 1440 grzywien pruskich, czyli 233 kg czystego srebra. Wysokie były również koszty eksploatacji takiego okrętu – w ciągu roku odpowiadały one wartości 30 kg srebra².

Tego rodzaju okręty, kierowane w różne miejsca świata, niejednokrotnie okazywały się skuteczniejsze od innych środków dyplomatycznych. Dobitym tego przykładem jest określanie ich jako *ultima ratio regum* (łac. ostatni argument królów).

Flota wojenna nabrała jeszcze większego znaczenia wraz z zastosowaniem w budownictwie okrętowym osiągnięć naukowo-technicznych drugiej rewolucji przemysłowej (druga połowa XIX i początek XX stulecia). Zastąpienie odwiecznego budulca okrętowego, jakim było drewno, bardziej trwałym żelazem i zamiana tradycyjnego pędnika, jakim był żagiel, na maszynę parową znacznie wzmocniły możliwości bojowe okrętu. To zaś zaowocowało pojawieniem się licznych teorii gloryfikujących rolę floty wojennej w polityce bezpieczeństwa państwa. Największą popularność zdobyła sobie wówczas

¹ J. Ginsbert, *Poland on the seas*, „Polska na Morzach” 1943, nr 13, s. 3.

² K. Lepszy, *Dzieje floty polskiej*, Instytut Bałtycki, Gdańsk 1947, s. 28–29.

teoria Alfreda Mahana głosząca, że silna flota to podstawa bezpiecznego rozwoju państwa³.

Mimo że wydarzenia na frontach I wojny światowej nie w pełni potwierdziły tę tezę, flota nadal była uznawana za bardzo istotny instrument polityki bezpieczeństwa. Jej skuteczność, co oczywiste, w dużej mierze była determinowana przez potencjał morski państwa. Należy jednak podkreślić, że nawet stosunkowo niewielka flota wojenna, o czym świadczą polskie doświadczenia, mogła odgrywać ważną rolę w strategii bezpieczeństwa państwa. Przypomnijmy, że dzięki zwycięstwu w bitwie na Zalewie Wiślanym (15 września 1463 roku) Polska, po półtorawiekowej nieobecności, powróciła nad Bałtyk⁴. Podobnie chwalebnie zapisała się na kartach historii flota Zygmunta II Augusta, która skutecznie chroniła najdłuższego w dziejach Polski dostępu do Bałtyku (ponad 1000 km) – od Łeby po Zatokę Fińską⁵.

Obok tego rodzaju efektywnych dokonań floty wojennej jako instrumentu polityki bezpieczeństwa I Rzeczypospolitej niezwykle interesującym doświadczeniem było jej zaangażowanie w odzyskanie niepodległości przez Polskę w okresie zaborów. Inspiracją do budowy polskiej floty w okresie powstania styczniowego były słowa brytyjskiego ministra spraw zagranicznych lorda Johna Russella wypowiedziane podczas spotkania z przedstawicielem władz powstańczych, księciem Władysławem Czartoryskim w Londynie 17 maja 1863 roku. Wówczas brytyjski polityk jednoznacznie oświadczył, że jeśli na morzach pojawi się okręt pod biało-czerwoną banderą, jego kraj – wierny swej morskiej tradycji – uzna powstańcze władze za belligerentów (stronę wojującą)⁶.

Tego rodzaju akt oznaczałby nie tylko umiędzynarodowienie sprawy polskiej, ale także oficjalne wsparcie walczących Polaków przez Wielką Brytanię. Aby osiągnąć ten cel, w lutym 1864 roku, jeszcze pod brytyjską banderą, wyruszył z Newcastle na Morze Czarne okręt, któremu nadano imię *Kościuszko*. Polską banderę ze względów politycznych zamierzano podnieść daleko od brzegów Wielkiej Brytanii na wodach neutralnych, dokładnie na Morzu Śródziemnym. Niestety, plan, który mógł zasadniczo

³ Alfred Thayer Mahan (ur. 27 września 1840 r. w Nowym Jorku, zm. 1 grudnia 1914 r. w Waszyngtonie) – autor dzieła *Wpływ potęgi morskiej na historię 1660–1783 (The Influence of Sea Power upon History)*. Szerzej: S. Krakowczyk, *Geostrategiczne koncepcje admirała Alfreda T. Mahana a rozwój potęgi morskiej USA w latach 1890–1914*, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2014.

⁴ Szerzej: J.W. Dyskant, *Zatoka Świeża 1463*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1987.

⁵ Por.: S. Bodniak, *Przyczynki do dziejów marynarki w Polsce w XVI w.*, „Rocznik Gdański” 1937, nr IX i X, s. 224; J. Wójcicki, *Dzieje Polski nad Bałtykiem*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1980, s. 187.

⁶ L. Bazyłow (red.), *Historia dyplomacji polskiej, t. III, 1795–1918*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 516.

wpłynąć na losy powstania, załamał się po aresztowaniu okrętu przez władze hiszpańskie. Aresztu dokonano na wniosek rosyjskiej ambasady w Madrycie, dokąd *Kościuszko* zawinął w celu uzupełnienia swoich zapasów. Mimo tak dramatycznego zakończenia epizod ten pokazał, jak ważną rolę – nie tylko militarną, lecz także polityczną – mogą odgrywać okręty⁷.

Polska Marynarka Wojenna jako element bezpieczeństwa państwa w latach 1918–1945

Po nieudanych próbach tworzenia polskiej marynarki wojennej w okresie zaborów ponowna możliwość wykorzystania okrętów pod biało-czerwoną banderą do celów polityki bezpieczeństwa państwa pojawiła się dopiero jesienią 1918 roku w odrodzonej Polsce. W tym miejscu trzeba nadmienić, że ponad studziesięcioletni okres zaborów sprawił, że świat prawie odzwyczaił się od istnienia Polski. Nic więc dziwnego, że w wielu przypadkach informację o jej odrodzeniu, jesienią 1918 roku, przyjmowano za granicą nie tylko z niedowierzaniem, ale także wręcz z niechęcią. Powątpiewano w jej trwałość, w zdolność Polaków do samodzielnego kierowania nowoczesnym państwem⁸.

Wszystko to sprawiło, że marynarka wojenna od pierwszego dnia swego istnienia została włączona w działania z zakresu szeroko pojętego bezpieczeństwa II Rzeczypospolitej. Przypomnijmy, że dekret Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego o utworzeniu marynarki wojennej ukazał się już 28 listopada 1918 roku. Powołanie do życia marynarki wojennej w sytuacji gdy Pomorze i część Wielkopolski znajdowały się jeszcze pod władzą niemiecką, było aktem o dużym znaczeniu politycznym. Było to bowiem jednoznaczne oświadczenie Polski wobec całego świata, że sprawa dostępu do morza jest dla niej kwestią pozostającą poza wszelką dyskusją. Choć początkowo dekret ten nie miał bezpośredniego przełożenia na kwestię przyznania Polsce odpowiedniego dostępu do morza, to jednak powołanie marynarki wojennej, nawet w załączkowej formie, było niezaprzeczalne i stanowiło jeden z ważkich argumentów przedstawicieli Polski na konferencji pokojowej w Paryżu.

Zapewnienie odrodzonej Polsce wolnego dostępu do morza traktowano jako podstawowy warunek jej niezależnego bytu i rozwoju. To, jaką wagę przywiązywano w Polsce do tej kwestii, znalazło wyraz m.in. we włączeniu

⁷ *Ibidem*, s. 616.

⁸ Szerzej: W. Balcerak, *Polityka zagraniczna Polski w dobie Locarna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967.

w skład polskiej delegacji na konferencję pokojową w Paryżu oficerów marynarki wojennej⁹. Efektem politycznej działalności tych ekspertów w Paryżu było pisemne wystąpienie (21 maja 1919 roku) szefa Departamentu dla Spraw Morskich (DSM) kontradmirała Kazimierza Porębskiego do Rady Ministrów z pilnym wnioskiem o zaproszenie do Polski brytyjskiej misji morskiej. W uzasadnieniu wniosku szef DSM stwierdził, że brytyjska misja morska przyczyni się do zbliżenia obu krajów i stworzy podstawę do przychylniejszego traktowania polskich interesów morskich przez Anglików¹⁰.

Ponadto kiedy zgodnie z decyzją wielkich mocarstw utworzono Wolne Miasto Gdańsk, eksperci morscy skierowani na konferencję paryską aktywnie wspierali działania Ministerstwa Spraw Zagranicznych (MSZ) zmierzające do zagwarantowania polskich praw w tym mieście. To w dużej mierze dzięki ich aktywności, mimo licznych utrudnień, doszło 8 października 1921 roku do zawarcia układu polsko-gdańskiego w sprawie *port d'attache*¹¹.

Działalność ta, podobnie jak dalszy pokojowy rozwój marynarki wojennej, już w 1920 roku został przerwany dramatyczną sytuacją na froncie polsko-rosyjskim, po przełamaniu frontu przez I Armię Konną Siemiona Budionnego. Wówczas na wniosek szefa DSM kontradmirała Kazimierza Porębskiego¹² Ministerstwo Spraw Wojskowych podjęło bezprecedensową w historii wojskowości decyzję o użyciu marynarzy do walki na froncie

⁹ Członkiem delegacji i późniejszym pełnomocnikiem ds. morskich przy Głównym Dowództwie Armii Sprzymierzonych w Paryżu był wiceadmirał Konstanty Biergiel. Do Paryża został także skierowany – w roli rzeczoznawcy morskiego – kontradmirał Wacław Kłoczowski. *Attaché* morskim przy Poselstwie Rzeczypospolitej Polskiej w Paryżu był kontradmirał Zygmunt Brynk. Ponadto w skład polskiej delegacji wszedł ówczesny komandor porucznik Jerzy Zwierkowski. Por. D. Nawrot, *Miejsce i rola Polskiej Marynarki Wojennej w walce o dostęp do morza w latach 1918–1920*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1995, t. XXXVII, s. 258–262.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych (AAN), akta Archiwum Paderewskiego, 809; *Wniosek nagły ministra Spraw Wojskowych gen. Leśniewskiego i szefa Departamentu dla Spraw Morskich do Rady Ministrów z 21.05.1919 r.*

¹¹ C. Ciesielski, *Polska flota wojenna na Bałtyku w latach 1920–1939 na tle bałtyckich flot wojennych*, „Zeszyty Naukowe. Rozprawy i Monografie” 1985, nr 58, s. 93.

¹² Kazimierz Porębski, były kontradmirał rosyjskiej marynarki wojennej, od 1919 do 1922 r. szef Departamentu dla Spraw Morskich, a następnie – do 1925 r. – szef Kierownictwa Marynarki Wojennej. Szerzej: D. Nawrot, *Eugeniusz Kwiatkowski i Admirał Kazimierz Porębski współtwórcami oraz realizatorami celów obronnych w polskiej polityce morskiej okresu II Rzeczypospolitej* [w:] *Koncepcje gospodarcze Eugeniusza Kwiatkowskiego 1888–1974*. Red. L. Bończa-Bystrzycki, B. Polak. Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2000, s. 183–199; C. Ciesielski, *Twórcy Polskiej Marynarki Wojennej. Uznanie i represje (1918–1946, 1945–1951)*, Wydawnictwo Marpress, Gdańsk 1995, s. 10–27; Z. Machaliński, *Admirałowie polscy 1919–1950*, Wydawnictwo Bellona, Gdańsk 1993, s. 44–83.

w roli piechoty. W wojnie bolszewickiej obok Pułku Morskiego uczestniczyły także flotylle rzeczne: Flotylla Wiślana i Flotylla Pińska – łącznie ponad 2000 marynarzy. O postawie i roli marynarzy w tej wojnie oraz o ich wkładzie w ostateczne zwycięstwo nad bolszewikami świadczy m.in. nadanie im 37 orderów *Virtuti Militari*. W ten sposób marynarze znaleźli się w ścisłej czołówce oddziałów o porównywalnej wielkości, które szczycą się takimi osiągnięciami. Cena, jaką wówczas zapłaciła za to marynarka wojenna, była ogromna. Do koszar i na okręty nie powróciło ponad 30% marynarzy¹³.

Znaczącą rolę we wdrażaniu strategii bezpieczeństwa marynarka wojenna odegrała także w latach następnych, kiedy wraz ze zmieniającą się sytuacją geopolityczną zmieniały się cele i formy działalności polskiej polityki zagranicznej. Szczególnym tego wyrazem było zaangażowanie się marynarzy w budowę sojuszy międzypaństwowych gwarantujących utrzymanie polskiego *status quo*. Oficerowie marynarki wojennej byli m.in. jednymi z pierwszych przedstawicieli polskich misji wojskowych podejmujących bliską współpracę z politykami Finlandii, Łotwy i Estonii. Rozwinięciem nawiązanych tą drogą kontaktów stały się wizyty polskich okrętów w portach tych krajów. Już 5 czerwca 1921 roku kanonierka *General Haller* złożyła wizytę w Kłajpedzie. Wybór nie był przypadkowy. Kłajpeda, która w tym czasie pozostawała pod okupacją francuską, w polskich planach operacyjnych miała stanowić (poza Gdynią) główną bazę floty wojennej na Bałtyku. Łącznie w latach 1921–1939 okręty PMW złożyły 35 wizyt kurtuazyjnych: dwanaście razy były na Łotwie, siedem razy – w Estonii, po cztery razy – w Danii, Finlandii i Szwecji, dwa razy – w Norwegii. Ponadto po jednej wizycie złożyły we Francji, w Hiszpanii, Niemczech, Portugalii, Wielkiej Brytanii i ZSRR¹⁴.

Jeśli zaś chodzi o rewizyty okrętów obcych bander, to w latach II Rzeczypospolitej było ich 29. Najczęściej Polskę odwiedzały okręty francuskie (siedem razy) i okręty Royal Navy (sześć razy). Ponadto Polskę trzykrotnie wizytowały okręty marynarki wojennej Szwecji i Danii. Dwukrotnie z wizytą do Gdyni przybyły okręty włoskie. Poza tym jednokrotnie Gdynię odwiedziły okręty takich państw, jak: Niemcy, Łotwa, Finlandia, Estonia, USA, Holandia, ZSRR i Jugosławia.

Należy podkreślić, że wszystkie wizyty składane przez okręty marynarki wojennej miały ścisły związek z wdrażaniem polskiej strategii bezpieczeństwa. Wizyty te miały także głębszą wymowę polityczną; podkreślały

¹³ D. Nawrot, *Korpus oficerski Marynarki Wojennej II Rzeczypospolitej*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2005, s. 6–7.

¹⁴ D. Nawrot, *Wizyty i rewizyty okrętów marynarki wojennej elementem realizacji założeń polskiej polityki zagranicznej*, „Przegląd Morski” 1995, nr 4, s. 47.

bowiem polską obecność na morzach. Były one również znaczącym elementem popularyzacji Polski jako ważnego podmiotu stosunków międzynarodowych. O istotnej roli wizyt polskich okrętów świadczy opinia prezesa Ligi Obywatelskiej im. Kazimierza Pułaskiego w USA, który podkreśliwszy, jak olbrzymi dodatni wpływ mieli marynarze na tamtejszą Polonię (wizyta ORP *Iskra* w 1930 roku w Newport), zwrócił się do polskiego MSZ z prośbą o zorganizowanie w najbliższej przyszłości kolejnej wizyty okrętów w USA¹⁵.

Marynarka wojenna odgrywała istotną rolę także w stosunkach polsko-gdańskich. W celu zabezpieczenia polskich praw w Gdańsku Kierownictwo Marynarki Wojennej (KMW) realizowało, w ścisłej współpracy z MSZ, wiele różnych przedsięwzięć. Istotne znaczenie w tym względzie miała obecność w porcie gdańskim biało-czerwonej bandery. Instrukcje dla okrętów udających się do Gdańska były opracowywane bardzo starannie i uwzględniały wszystkie możliwe warianty rozwoju sytuacji, z użyciem broni włącznie.

Przypomnijmy, że Senat Wolnego Miasta Gdańska (dalej: Senat Gdańska/Senat) od początku traktował układ o *port d'attache* jako zło konieczne, z którym nigdy się nie pogodził. W 1925 r., w warunkach rozpoczynającej się wojny celnej między Polską a Niemcami, zakomunikował rządowi Polski, że układ z 1921 r. stracił swą moc obowiązującą. Podstawą tej decyzji miało być rzekome ukończenie budowy portu wojennego w Gdyni. Ponieważ jednak sprawa ta nie została formalnie wniesiona na forum Ligi Narodów, więc na grudniowej sesji Rada Ligi Narodów uznała, że sprawa *port d'attache* pozostaje aktualna. Kolejną nieudaną próbę wypowiedzenia układu Senat Gdańska podjął w 1926 r., kiedy port pucki przestał spełniać funkcję prowizorycznej bazy, a okręty polskie w zimie 1926/1927 r. po raz pierwszy znalazły schronienie w porcie oksywskim¹⁶.

Posunięcia Senatu, np. zorganizowanie w połowie lat 20. prowokacyjnej wizyty niemieckich okrętów w Wolnym Mieście, uważnie obserwowano w Warszawie. Analizy tego typu wydarzeń prowadziły do wniosku, że prawdopodobnie władza w mieście została opanowana przez siły wrogie Polsce, które dążą do połączenia Gdańska z Rzeszą. Nie wykluczano także, że Gdańsk, wspólnie z Niemcami w oparciu o siły stacjonujące w Prusach Wschodnich, szykuje wystąpienie zbrojne, głównie przeciwko Gdyni jako morskiej bazie wojennej i portowi handlowemu¹⁷.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Zbiór dokumentów urzędowych dotyczących stosunku Wolnego Miasta Gdańska do Rzeczypospolitej Polskiej, cz. IV, 1921–1923*, Drukarnia Gdańska, Tow. Akc. w Gdańsku, Gdańsk 1924, s. 53.

¹⁷ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Zespół Akt Głównego Inspektoratu Sił Zbrojnych, sygn. 302.4.286, *Elaborat generała do prac przy GISZ*.

W sytuacji szybko postępującej hitleryzacji Gdańska utrzymanie należnych Polsce uprawnień nabierało szczególnego znaczenia. Na początku lat 30. doszło do ponownego zaostrzenia stosunków polsko-gdańskich. Senat Gdańska, czując poparcie Berlina, pismem z 31 marca 1931 r. wypowiedział z dniem 1 lipca 1931 r. umowę w sprawie *port d'attache*. Rok później (30 kwietnia 1932 r.) władze Wolnego Miasta ogłosiły zarządzenie o zastosowaniu do polskich jednostek wojennych przepisów dotyczących zawijania do portu gdańskiego okrętów obcych flot wojennych¹⁸. Przeciwno tej jednostronnej decyzji Senatu Polska wniosła protest, nie uznawszy mocy obowiązującej tych przepisów¹⁹. Napięcie na tym tle osiągnęło punkt kulminacyjny w czerwcu, w związku z wizytą okrętów Royal Navy w Gdańsku. Senat Gdańska, zabiegając o wizytę okrętów brytyjskich, dążył do tego, by Polska przyjęła jego punkt widzenia w tej sprawie. W normalnych okolicznościach okrętom polskiej floty przypadał w udziale ceremoniał powitania obcych okrętów przybywających do Gdańska. Wobec zaistnienia stanu bezumownego i związanego z tym napięcia w stosunkach polsko-gdańskich rząd polski zwrócił się do Wielkiej Brytanii z prośbą o odłożenie zapowiedzianej wizyty. Życzeniu temu nie stało się zadość, a nieprzychylnie Polsce koła brytyjskie rozpoczęły kampanię prasową, w której oskarżały ją o planowanie ataku wojskowego na Gdańsk. Zmusiło to stronę polską do starannego rozważenia kwestii zaangażowania najwyższych czynników państwowych i wojskowych. Na odbytej w Warszawie naradzie z udziałem dowódcy floty komandora Józefa Unruga i dowódcy ORP *Wicher* komandora porucznika Tadeusza Podjazd-Morgensterna postanowiono powitać zespół brytyjski zgodnie ze zwyczajami dotychczas obowiązującymi w polskiej flocie.

W myśl instrukcji wydanej przez ministra spraw wojskowych marszałka Józefa Piłsudskiego misję powitania eskadry brytyjskiej powierzono pierwszemu polskiemu kontrtorpedowcowi ORP *Wicher*²⁰. Akcja miała być demonstracją zdecydowanego stanowiska Polski wobec opornego Gdańska, ale także – wobec polityki brytyjskiej ingerującej w spór polsko-gdański. Komandor porucznik Morgenstern otrzymał rozkaz doprowadzenia, mimo ewentualnych prowokacji, do wymiany wizyt już na redzie, a gdyby okręty brytyjskie weszły bezpośrednio do portu – wprowadzenia ORP *Wicher* również do kanału portowego i spełnienia tam wymogów ceremoniału morskiego. Jednocześnie dowódca kontrtorpedowca otrzymał rozkaz unikania incy-

¹⁸ Archiwum Państwowe w Gdańsku (AP Gd.), akta Komisariatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej (KGRP), sygn. 259.351, *Zarządzenie Senatu z 30 IV 1932 r.*

¹⁹ *Ibidem*, sygn. 259.351, *Pismo Komisarza Generalnego z 13 V 1932 r. do Senatu Wolnego Miasta Gdańska*, s. 189.

²⁰ C. Ciesielski, *Polska flota wojenna na Bałtyku...*, *op. cit.*, s. 195.

dentów zbrojnych, które nie leżały w zamiarach polskiego rządu. Jedynie w wypadku wyraźnej obrazy bandery dowódca był zobowiązany reagować czynnie, co miało polegać na ostrzelaniu najbliższego budynku urzędowego w Gdańsku²¹.

Zgodnie z polskimi przewidywaniami wejście do portu Wolnego Miasta niszczyciela *Wicher* wywołało burzę protestów gdańskiego Senatu. Senat posunął się nawet do ultimatywnego żądania, zgodnie z którym polski okręt miał natychmiast opuścić port. Żądanie to, oczywiście zgodnie z instrukcją wydaną dowódcy okrętu osobiście przez marszałka Józefa Piłsudskiego, zostało zignorowane. *Wicher* pozostał w porcie do czasu wypełnienia swego zadania²².

Zdecydowana postawa rządu polskiego, poparta manifestacją ORP *Wicher*, doprowadziła do uzgodnienia kwestii spornych w stosunkach polsko-gdańskich. Stosownie do decyzji Rady Ligi Narodów 13 sierpnia 1932 roku został podpisany protokół w sprawie wejścia i postoju okrętów PMW na wodach portu gdańskiego²³.

Podobnie decydującą rolę marynarka wojenna odegrała w rozwiązaniu kolejnego konfliktu w stosunkach polsko-gdańskich w marcu 1933 roku. Polska interwencja została sprowokowana jednostronnym wypowiedzeniem przez władze Gdańska umowy w sprawie policji portowej. Senat Gdańska, uznawszy umowę z 1925 roku za wygasłą, przejął kontrolę nad policją podległą dotąd Radzie Portu. Oznaczało to zasadniczą zmianę stosunków, o których była mowa w rezolucji Rady Ligi Narodów z 9 grudnia 1925 roku. Senat wypowiedział umowę i jednocześnie wprowadził na teren portu policję gdańską. Sytuacja ta ograniczała polskie uprawnienia i stwarzała zagrożenie dla polskiego tranzytu w tym przewozu amunicji wojskowej składowanej tam na mocy decyzji Rady Ligi Narodów z 14 marca 1924 roku. Rząd polski zdecydowanie zaprotestował przeciwko łamaniu obowiązujących umów i postanowił przeprowadzić demonstrację zbrojną o charakterze politycznym. W dniu 6 marca 1933 roku do portu gdańskiego wszedł transportowiec *Wilja* i wysadził na Westerplatte studwudziestoosobowy desant marynarzy.

Również i w tym wypadku, mimo że Liga Narodów nie poparła Polski, Senat Gdańska ugiął się przed stanowczą postawą naszego państwa zdemonstrowaną przez wydzielony oddział Polskiej Marynarki Wojennej. W Gdańsku przywrócono *status quo ante*, a Polsce jeszcze raz udało się

²¹ AP Gd., akta KGRP, sygn. 259.1.583, s. 18, *Pismo podsekretarza stanu Ministerstwa Spraw Zagranicznych Józefa Becka do Pana Komisarza Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej*.

²² *Ibidem*, s. 46.

²³ *Ibidem*, s. 32.

obronić swoje prawa. Praw tych jednak, a szczególnie prawa w zakresie użytkowania portu gdańskiego na zasadzie *port d'attache*, należało czujnie strzec także w przyszłości. W tym celu szef KMW kontradmirał Jerzy Świrski rozkazał dowódcy floty, by co miesiąc, począwszy od 1 stycznia 1934 roku, wysyłał do Gdańska jeden okręt na jedno- lub dwudniowy postój w porcie²⁴.

Konsekwentne wypełnianie tego rozkazu, będące formą wspierania działań polskiej dyplomacji, pozwalało na zachowanie uprawnień w Wolnym Mieście Gdańsku – przyznanych Polsce w traktacie wersalskim.

O szczególnej roli marynarki wojennej w realizowaniu polskiej polityki bezpieczeństwa można mówić także w latach II wojny światowej. Dotyczy to zarówno kampanii wrześniowej, jak i późniejszych działań PMW podejmowanych z portów Wielkiej Brytanii. We wrześniu 1939 roku naczelne władze państwowe i wojskowe – mimo że doskonale zdawały sobie sprawę z braku jakichkolwiek szans na obronę Wybrzeża w wojnie z Niemcami – zdecydowały ze względów „politycznych”, że będzie ono bronić do „ostateczności”²⁵.

Choć począwszy od trzeciego dnia wojny obrońcy Wybrzeża musieli walczyć w pełnej izolacji od reszty kraju i głównych sił zbrojnych, w związku z czym nie mieli żadnych szans na sukces bojowy, to jednak walczyli, broniąc do końca swego żołnierskiego honoru. Obrońcy Kępy Oksywskiej ulegli dopiero 19 września. Jeszcze dłużej bronił się Rejon Umocniony Hel, który skapitulował dopiero 2 października. Był to ostatni skrawek polskiej ziemi zajęty przez wroga w 1939 roku.

Kapitulacja Helu nie oznaczała jednak końca walk marynarki wojennej. Wysłanie do Wielkiej Brytanii, tuż przed wybuchem wojny (30 sierpnia 1939 roku), trzech niszczycieli (*Grom*, *Burza* i *Błyskawica*), a następnie dołączenie do nich dwóch okrętów podwodnych, *Wilka* i *Orła* sprawiło, że po ostatecznym zakończeniu walk w Polsce i do czasu zorganizowania wojska we Francji Polska Marynarka Wojenna była jedyną formacją utrzymującą ciągłość walki z Niemcami. Warto przy tym podkreślić, że od chwili zajęcia całego kraju przez wojska Niemiec i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich okręty marynarki wojennej pozostawały jedynym wolnym terytorium państwa polskiego. Dzięki tym okrętom, po zajęciu całego terytorium naszego kraju przez wojska dwóch agresorów, Polska, jako państwo istniejące *de iure*, nie przestała egzystować *de facto*. Zgodnie z prawem międzynarodowym okręty wojenne są uznawane za część terytorium

²⁴ *Ibidem*, s. 34.

²⁵ Por. A. Rzepniewski, *Obrona Wybrzeża w 1939 r.*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1970, s. 270.

państwa, którego noszą banderę, i nie podlegają jurysdykcji żadnego innego państwa (w przeciwieństwie do statków handlowych)²⁶.

Doniosłość tego faktu wyraził w dniu 4 czerwca 1942 roku Naczelny Wódz i premier rządu polskiego gen. Władysław Sikorski podczas pobytu na pokładzie ORP *Kujawiak*: „Pamiętam i zawsze pamiętać będę o tym, że była taka chwila, najcięższa dla Polski w tej wojnie, kiedy Wy byliście jedynym zbrojnym ramieniem Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej i gdy na pokłady Waszych okrętów schroniła się Jej suwerenność (...) uratowaliście nie tylko honor marynarza polskiego, ale i suwerenność Państwa. O tym czynie spontanicznym Polskiej marynarki wojennej pamiętać zawsze będzie Polska. Zapisze go złotymi zgłoskami historia”²⁷.

Marynarka wojenna była również jedyną siłą zbrojną, którą rząd polski, utworzony we Francji, mógł natychmiast i bezpośrednio rozporządzać. Znaczenie tego faktu z perspektywy interesów rządu polskiego na wychodźstwie trudno dzisiaj przecenić. Była to także jedyna, w tym czasie oraz później, ostoja polskiej suwerenności, ponieważ nowo utworzone Wojsko Polskie, podobnie jak rząd polski, znajdowało się na obcym terytorium.

Od chwili utworzenia rządu polskiego we Francji marynarka wojenna wiernie stosowała się do wszystkich jego zaleceń. Przy tym jej istnienie zawsze było ważkim argument w rozmowach politycznych na temat przyszłości Polski. Dobitnie wyraził to premier Sikorski podczas spotkania z marynarzami w 1943 roku: „Służba Wasza [marynarzy – D.N.], mimo że ją wykonujecie z dala od Polski, ma wielkie znaczenie dla naszej wspólnej sprawy”²⁸.

Warto także podkreślić, że to niewielki zespół Kierownictwa Marynarki Wojennej, przy wydatnej pomocy *attaché* morskiego w Londynie komandora Tadeusza Stoklasy, za zgodą generała Sikorskiego rozpoczął robocze rozmowy z admiralacją brytyjską na temat utworzenia polskiej floty wojennej na Wyspach Brytyjskich. W wyniku tych rozmów 18 listopada 1939 roku zawarty został układ między rządami Rzeczypospolitej Polskiej i Zjednoczonego Królestwa w sprawie utworzenia Oddziału Polskiej Marynarki Wojennej w Wielkiej Brytanii²⁹.

Układ ten był dużym osiągnięciem polskiej dyplomacji, gdyż zapewniał istnienie i dalszy rozwój floty wojennej pod białą-czerwoną banderą. Trzeba przy tym pamiętać, że z perspektywy Wielkiej Brytanii i Francji rola marynarki wojennej w toczącej się wojnie wyglądała znacznie poważniej niż przed wrześniem 1939 roku z perspektywy Warszawy.

²⁶ Archiwum Instytutu Polski i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie (AIPiM), MAR. A.V. 1/2, *Meldunek szefa KMW do ministra spraw wojskowych z października 1939 r.*

²⁷ AIPiM, MAR. A.V. 21, *ORP Kujawiak*, s. 111.

Rozumiał to doskonale generał Władysław Sikorski, który w wydanym 1 grudnia 1939 roku rozkazie nakazywał skoncentrować wszystkie sprawy morskie w ręku szefa KMW, podporządkowanego bezpośrednio Naczelnemu Wodzowi. Rozkaz ten był wyrazem uznania dla polskich marynarzy, którzy wykazali się odwagą, sprawnością i dużym poczuciem obowiązku. Sikorski pragnął również w ten sposób stworzyć warunki sprzyjające najpełniejszemu rozwojowi marynarki, która jego zdaniem była nieodzownym czynnikiem zachowania polskiej siły i niezależności³⁰.

Kierownictwo Marynarki Wojennej, doceniając znaczenie floty jako istotnego elementu polskiej polityki zagranicznej, ze wszystkich sił starało się zapewnić jej warunki do dalszego rozwoju. Straty były uzupełniane natychmiast, a stan posiadania powiększał się systematycznie. Łącznie przez sześć lat wojny PMW miała 74 okręty i jednostki pomocnicze, w tym: dwa krążowniki, jeden stawiacz min, jedenaście niszczycieli i osiem okrętów podwodnych o łącznym tonażu ponad 50 000 ton.

Partnerska współpraca PMW z aliantami i udział polskich okrętów we wszystkich decydujących o losach II wojny światowej operacjach morskich były ważkimi argumentami w rozmowach politycznych na forum międzynarodowym. Trzeba podkreślić, że w opracowaniach historycznych udział marynarki wojennej w II wojnie światowej jest nadal analizowany głównie na płaszczyźnie militarnej, przy czym marginalizowany lub pomijany jest związany z tym udziałem aspekt polityczny. Tymczasem we współczesnym świecie zarówno czynnik polityczny, jak i czynnik propagandowy odgrywają często rolę znacznie większą niż rzeczywista siła militarna i sukcesy bojowe.

Tak było między innymi we wrześniu 1939 roku w przypadku brawurowego przedarcia się *Orła* i *Wilka* z Bałtyku do Wielkiej Brytanii przez pilnie strzeżone cieśniny duńskie oraz w maju 1941 roku w przypadku udziału *Pioruna* w pościgu za niemieckim krążownikiem *Bismarck*. Tego rodzaju spektakularne wyczyny marynarzy spod biało-czerwonej bandery, które stały się przedmiotem zainteresowania całej ówczesnej prasy, więcej uczyniły dla rozpropagowania sprawy polskiej w świecie niż dokonania kilku niewątpliwie doskonałych dywizji, które zresztą i tak w bilansie całej wojny nie mogły odegrać istotniejszej roli.

Tak było również w przypadku Holandii i Norwegii, które miały udział w ostatecznym zwycięstwie nie dzięki walce jednostek lądowych, czy nawet lotników, ale właśnie dzięki udziałowi marynarzy w II wojnie światowej³¹.

²⁸ J. Ginsbert, *Po czterech latach wojny*, „Polska na Morzach” 1943, nr 13, s. 2.

²⁹ AAN, Zespół Akt Ambasady RP w Londynie, sygn. 1365, s. 33–35.

³⁰ AIPiM, MAR. A.V. 1/5, *Pismo szefa KMW do Naczelnego Wodza z 25.02.1942 r.*

³¹ P. Wieczorkiewicz, *Miejsce Polskiej Marynarki Wojennej w wysiłku wojennym aliantów*

Troska o sprawy bieżące nie przesłaniała Kierownictwu Marynarki Wojennej problemów związanych z przyszłością nie tylko marynarki wojennej, lecz także Polski. Interesującym postulatem szefa KMW dotyczącym polskiej strategii bezpieczeństwa, aczkolwiek nieprzyjętym przez rząd, było to, by polskie okręty wzięły bezpośredni udział w wojnie z Japonią. Nawet symboliczny udział jednego polskiego niszczyciela w wojnie na Dalekim Wschodzie pozwoliłby – zdaniem admirała Świrskiego – osiągnąć znaczne korzyści natury politycznej³².

Zakończenie

Siły zbrojne każdego państwa są wyrazem nie tylko jego potęgi i zamożności, lecz także jego woli i zdolności do obrony własnych interesów i zasobów. Z tych powodów wszystkie rodzaje sił zbrojnych, w tym szczególnie marynarka wojenna, są bardzo ważnym elementem podstawy, na której opiera się bezpieczeństwo państwa.

Szczególne role marynarki wojennej w strategii bezpieczeństwa państwa wynika z podstawowych funkcji sił morskich: militarnej (utrzymanie odpowiedniego potencjału bojowego zdolnego do skutecznego odstraszenia ewentualnych agresorów); policyjnej (obrona i ochrona interesów państwa na jego akwenach morskich) i dyplomatycznej (prezentacja kraju, działania kryzysowe oraz wypełnianie zadań z zakresu środków budowania zaufania).

Uwzględniając powyższe, należy stwierdzić, że budowana od podstaw Polska Marynarka Wojenna miała istotne znaczenie w kształtowaniu polityki bezpieczeństwa państwa II Rzeczypospolitej. Wszak to:

1. utworzenie Polskiej Marynarki Wojennej w 1918 roku istotnie przyczyniło się do odzyskania przez Polskę dostępu do Bałtyku;
2. okręty Polskiej Marynarki Wojennej odegrały decydującą rolę w zagwarantowaniu polskich praw w Wolnym Mieście Gdańsku;
3. opracowania i wnioski – najpierw Departamentu dla Spraw Morskich, a następnie Kierownictwa Marynarki Wojennej – dotyczące problematyki morskiej były podstawą polskiej polityki morskiej;
4. wizyty zagraniczne okrętów otwierały drogę do kontaktów dyplomatycznych na wyższym szczeblu;

1939–1945 [w:] *Polska Marynarka Wojenna i jej miejsce na bałtyckim teatrze działań wojennych*, red. J. Przybylski, B. Zalewski, materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Akademię Marynarki Wojennej w Gdyni 24 i 26 listopada 1998 r., Wydawnictwo Akademii Marynarki Wojennej, Gdynia 1999, s.135.

³² AIPiM, MAR.V.4/6, *Notatka w sprawie udziału w wojnie z Japonią z 7.10.1944 r.*

5. po klęsce wrześniowej okręty zapewniały nie tylko ciągłość działań operacyjnych Polskich Sił Zbrojnych w II wojnie światowej, lecz także sprawiły, że Polska jako państwo istniejące *de iure* nie przestała istnieć *de facto*.

Bibliografia

Literatura:

1. Balcerak W., *Polityka zagraniczna Polski w dobie Locarna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967.
2. Bodniak S., *Przyczynki do dziejów marynarki w Polsce w XVI w.*, „Rocznik Gdański” 1937, nr IX i X.
3. Ciesielski C., *Twórcy Polskiej Marynarki Wojennej. Uznanie i represje (1918–1946, 1945–1951)*, Wydawnictwo Marpress, Gdańsk 1995.
4. Ciesielski C., *Polska flota wojenna na Bałtyku w latach 1920–1939 na tle bałtyckich flot wojennych*, „Zeszyty Naukowe. Rozprawy i Monografie” 1985, nr 58 Dyskant J.W., *Zatoka Świeża 1463*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1992.
5. Ginsbert J., *Po czterech latach wojny*, „Polska na Morzach” 1943, nr 13.
6. Ginsbert J., *Poland on the seas*, „Polska na Morzach” 1943, nr 13.
7. Bazylow L. (red.), *Historia dyplomacji polskiej, t. III, 1795–1918*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982.
8. Krakowczyk S., *Geostrategiczne koncepcje admirała Alfreda T. Mahana a rozwój potęgi morskiej USA w latach 1890–1914*, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2014.
9. Lepszy K., *Dzieje floty polskiej*, Instytut Bałtycki, Gdańsk 1947.
10. Machaliński Z., *Admirałowie polscy 1919–1950*, Wydawnictwo Bellona, Gdańsk 1993.
11. Nawrot D., *Eugeniusz Kwiatkowski i Admirał Kazimierz Porębski współtwórcami oraz realizatorami celów obronnych w polskiej polityce morskiej okresu II Rzeczypospolitej* [w:] *Koncepcje gospodarcze Eugeniusza Kwiatkowskiego 1888–1974*, red. L. Bończa-Bystrzycki, B. Polak, materiały z konferencji naukowej zorganizowanej 12 grudnia 2000 r. przez Politechnikę Koszalińską, Wydawnictwo Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2000.
12. Nawrot D., *Korpus oficerski Marynarki Wojennej II Rzeczypospolitej*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2005.
13. Nawrot D., *Miejsce i rola Polskiej Marynarki Wojennej w walce o dostęp do morza w latach 1918–1920*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1995, t. XXXVII.

Dariusz Nawrot: Marynarka Wojenna w polityce bezpieczeństwa państwa...

14. Nawrot D., *Wizyty i rewizyty okrętów marynarki wojennej elementem realizacji założeń polskiej polityki zagranicznej*, „Przegląd Morski” 1995, nr 4.
15. Rzepniewski A., *Obrona Wybrzeża w 1939 r.*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1970.
16. Wieczorkiewicz P., *Miejsce Polskiej Marynarki Wojennej w wysiłku wojennym aliantów 1939–1945* [w:] *Polska Marynarka Wojenna i jej miejsce na bałtyckim teatrze działań wojennych*, red. J. Przybylski, B. Zalewski, materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Akademię Marynarki Wojennej w Gdyni 24 i 26 listopada 1998 r., Wydawnictwo Akademii Marynarki Wojennej, Gdynia 1999.
17. Wójcicki J., *Dzieje Polski nad Bałtykiem*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1980.
18. *Zbiór dokumentów urzędowych dotyczących stosunku Wolnego Miasta Gdańska do Rzeczypospolitej Polskiej, cz. IV, 1921–1923*, Drukarnia Gdańska, Tow. Akc. w Gdańsku, Gdańsk 1924.

Źródła archiwalne:

1. Archiwum Akt Nowych:
 - Akta Archiwum Paderewskiego
 - Zespół Akt Ambasady RP w Londynie
2. Centralne Archiwum Wojskowe:
 - Zespół Akt Głównego Inspektoratu Sił Zbrojnych
3. Archiwum Państwowe w Gdańsku:
 - Akta Komisariatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej
4. Archiwum Instytutu Polski i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie:
 - *Meldunek szefa KMW do ministra spraw wojskowych z października 1939 r.*
 - *ORP Kujawiak*
 - *Pismo szefa KMW do Naczelnego Wodza z 25.02.1942 r.*
 - *Notatka w sprawie udziału w wojnie z Japonią z 7.10.1944 r.*

THE POLISH NAVY IN THE MARITIME SECURITY POLICY OF THE II REPUBLIC OF POLAND

Keywords: *Polish Navy, security policy, warships*

Summary

The role of the Polish Navy in the state' security policy is a subject not well described in the literature. It is worth to mention that despite of many articles concerning the II Republic of Poland' security policy, not many of them describes the role of the Navy.

The basic aim of this article is to analyze and describe the role of the Polish Navy as a part of state' security policy, in the time of war and peace. To achieve mentioned goal the author analyzed historical sources gathered in The Archiwum Akt Nowych in Warsaw, The Central Military Archives, The Archiwum Państwowe in Gdańsk, The Polish Institute and Sikorski Museum in London, as well as Polish and foreign monographs and articles.

Dariusz Nawrot – doktor habilitowany nauk humanistycznych, profesor Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni. W swojej pracy naukowo-badawczej podejmuje problematykę z zakresu historii administracji morskiej, historii wojskowości, historii stosunków międzynarodowych i historii bezpieczeństwa międzynarodowego. Autor i współautor kilkunastu monografii oraz około stu publikacji naukowych.

Tomasz Łachacz

**BEZPIECZEŃSTWO PAŃSTWA
W ZAŁOŻENIACH *BIAŁEJ KSIĘGI*
POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA
REPUBLIKI FEDERALNEJ NIEMIEC
I STRATEGII BEZPIECZEŃSTWA
NARODOWEGO RZECZYPOSPOLITEJ
*POLSKIEJ***

Słowa kluczowe: *bezpieczeństwo, zagrożenia, Biała księga RFN, Strategia RP, NATO*

STRESZCZENIE

Bezpieczeństwo państwa należy określić na nowo ze względu na charakter współczesnych wyzwań i zagrożeń oraz ze względu na zachodzące w środowisku międzynarodowym procesy, które osłabiają architekturę bezpieczeństwa w Europie. W związku z tym w interesie państw jest zweryfikowanie priorytetów i celów strategicznych w obszarze polityki bezpieczeństwa. W roku 2014 została przyjęta *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* (dalej: *Strategia RP*), a w 2016 roku ukazała się *Biała księga polityki bezpieczeństwa Republiki Federalnej Niemiec* (dalej: *Biała księga RFN*). W artykule poddano analizie treść wymienionych dokumentów strategicznych w zakresie m.in. interesów narodowych Polski i Niemiec, współczesnych wyzwań i zagrożeń czy współpracy międzynarodowej na rzecz ładu i stabilności w Europie.

Wprowadzenie

Gwałtowne procesy zachodzące w środowisku międzynarodowym wymuszają zmianę podejścia do kwestii bezpieczeństwa państwa. Istotny wpływ ma na to niestabilna sytuacja polityczna na świecie i zagrożenia

ujawniające się w nieznanym dotąd wymiarach. Kryzys migracyjny, zamachy zwolenników Państwa Islamskiego, niepewna przyszłość Ukrainy, radykalizacja społeczeństwa europejskiego czy konfrontacyjna polityka Rosji to tylko niektóre przykłady zjawisk godzących w architekturę bezpieczeństwa w Europie. W obliczu nowych wyzwań państwa weryfikują swoje priorytety i cele strategiczne w dziedzinie bezpieczeństwa. W 2014 roku przyjęto *Strategię RP*, a w 2016 roku opublikowano *Białą księgę RFN*. Dokumenty te ukazują różne wymiary bezpieczeństwa państwa w obliczu gwałtownych zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym.

Celem rozważań podjętych w artykule jest ukazanie i porównanie aktualnych założeń polityki bezpieczeństwa Polski i Niemiec na podstawie dokumentów strategicznych tych państw. Analizie poddano treść *Strategii RP* z 2014 roku oraz *Białej księgi RFN* z 2016 roku w zakresie m.in. interesów narodowych w dziedzinie polityki bezpieczeństwa, współczesnych wyzwań i zagrożeń, współpracy międzynarodowej państw czy aktualnej polityki Rosji. Odwołano się również do opracowań i analiz poświęconych problematyce bezpieczeństwa Polski i Niemiec.

Bezpieczeństwo państwa

Bezpieczeństwo – jak zauważa A. Urban – „ewoluowało wraz z rozwojem cywilizacji (...). Współczesny świat nie tylko potrzebuje czuć się bezpiecznie, ale żąda tego od kierujących państwami polityków”¹. Pierwotnie bezpieczeństwo państwa wyrażało się braku zagrożeń, głównie militarnych. Z czasem istota bezpieczeństwa uległa przeobrażeniu i kategoria ta została uzupełniona o elementy warunkujące niezakłócony rozwój narodu. Współcześnie bezpieczeństwo państwa jest ujmowane szeroko i często utożsamiane z bezpieczeństwem narodowym. Według J. Zając „bezpieczeństwo państwa (narodowe) jest to zdolność władz i narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości. Do najważniejszych wartości chronionych przez państwo należą: przetrwanie państwa jako instytucji, narodu jako grupy etnicznej, biologiczne przeżycie ludności, integralność terytorialna państwa, jego niezależność polityczna i swoboda działania międzynarodowego, spokój, ochrona własności, jakości życia obywateli”. Należy zauważyć, że poza czynnikami gwarantującymi istnienie państwa, akcentuje się również potrzebę stworzenia odpowiednich warunków do egzystencji i rozwoju społeczeństwa. W. Kitzler podkreśla, że „bezpieczeństwo narodowe to najważniejsza wartość,

¹ A. Urban, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011, s.12.

potrzeba narodowa i priorytetowy cel działalności państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujące trwałą, wolną od zakłóceń byt i rozwój narodowy (państwa), w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie². Bezpieczeństwo państwa jest kategorią wielowymiarową. Jest to zatem stan i nieustanny proces mający zapewnić podmiotowi prawa międzynarodowego prawidłowe wypełnianie funkcji m.in. w sferze ochronnej, obronnej, społecznej czy gospodarczej.

Strategia bezpieczeństwa Polski i Niemiec

Białą księgę RFN przyjęto 13 lipca 2016 roku i zastąpiono nią dokument z roku 2006. Potrzebę jej przygotowania trafnie uzasadniła minister obrony RFN Ursula von der Leyen, stwierdzając, że „zmienił się świat i zmieniły się Niemcy oraz ich rola w świecie”³. Opracowanie dokumentu poprzedziły konsultacje społeczne z udziałem ekspertów z całego świata. W dyskusję na ten temat włączyli się również – za pośrednictwem platformy internetowej – obywatele. *Biała księga RFN*, jak podkreślono na samym jej początku, jest głównym dokumentem dotyczącym polityki bezpieczeństwa Niemiec określającym priorytety państwa oraz wytyczającym strategiczne kierunki tej polityki⁴. Zauważono przy tym, że dokument tworzy swego rodzaju ramy koncepcyjne będące punktem wyjścia dla programowania innych strategii. *Biała księga RFN* składa się z dwóch zasadniczych części zatytułowanych: *Polityka bezpieczeństwa (Zur Sicherheitspolitik)* oraz *Przyszłość Bundeswehry (Zur Zukunft der Bundeswehr)*.

Strategię RP zatwierdzono 5 listopada 2014 roku, zastąpiono nią koncepcję z 2007 roku. Obecny dokument składa się z czterech części zatytułowanych: *Polska, jako podmiot bezpieczeństwa, Środowisko bezpieczeństwa Polski, Koncepcja działań strategicznych. Strategia operacyjna, Koncepcja przygotowań strategicznych. Strategia preparacyjna.*

² W. Kitzler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 31.

³ <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/berlin-wydal-biala-ksiege-zmienily-sie-niemcy-oraz-ich-rola-w-swiecie,660713.html>, [dostęp: 2.01.2017].

⁴ *Weissbuch 2016. Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, Bundesministerium der Verteidigung, www.bmvg.de, [dostęp: 2.01.2017].

Analizę treści przywołanych dokumentów należy rozpocząć od przedstawienia interesów Polski i Niemiec w dziedzinie polityki bezpieczeństwa. W *Białej księdze RFN* zostały one sformułowane następująco:

1. ochrona obywateli oraz suwerenność i integralność terytorialna kraju;
2. ochrona integralności terytorialnej, suwerenności oraz obywateli sojuszników Niemiec;
3. zachowanie ładu międzynarodowego opartego na określonych zasadach i prawach;
4. dobrobyt obywateli dzięki dobrze funkcjonującej gospodarce oraz wolnemu i nieograniczonemu handlowi międzynarodowemu;
5. wspieranie odpowiedzialnego korzystania z ograniczonych zasobów i dóbr na świecie;
6. pogłębianie integracji europejskiej;
7. umacnianie partnerstwa transatlantyckiego⁵.

Ponadto stwierdzono, że interesy niemieckie w dziedzinie polityki bezpieczeństwa przenikają się z interesami sojuszników i będą uwzględniane przez Berlin. Podkreślono też, że ochrona własnego terytorium i społeczeństwa oraz rozwój gospodarczy jest możliwy we współpracy z innymi państwami⁶. W *Strategii RP* do interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa zaliczono:

1. dysponowanie skutecznym narodowym potencjałem bezpieczeństwa umożliwiającym przeciwstawianie się różnym zagrożeniom;
2. silną pozycję międzynarodową Polski i członkostwo w wiarygodnych systemach bezpieczeństwa międzynarodowego;
3. ochronę indywidualną i zbiorową obywateli przed zagrożeniami dla ich życia i zdrowia oraz przed naruszeniem, utratą lub degradacją istotnych dla nich dóbr;
4. zapewnienie swobody korzystania z wolności i praw oraz zapewnienie tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego;
5. zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju potencjału społecznego i gospodarczego państwa, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony środowiska naturalnego oraz warunków życia i zdrowia ludności jako podstawy bytowania⁷.

Z przedstawionych interesów narodowych naszego państwa wynikają cele strategiczne, do których należą m.in.: ochrona granic Polski, wzmoc-

⁵ *Ibidem*, s. 25.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/sbn_rp_2014.pdf, s. 10–11, [dostęp: 17.01.2017].

nienie gotowości i zdolności NATO do kolektywnej obrony, spójność działań Unii Europejskiej w dziedzinie bezpieczeństwa czy promowanie zasad prawa międzynarodowego i uniwersalnych wartości, takich jak: demokracja, prawa człowieka i wolności obywatelskie.

Polskie i niemieckie interesy w dziedzinie polityki bezpieczeństwa określone w powyższych dokumentach strategicznych są zbieżne i w głównej mierze dotyczą zagwarantowania państwu suwerenności i integralności terytorialnej oraz zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa i ochrony przed różnymi zagrożeniami. W dokumentach tych strategicznych wyrażono potrzebę poszanowania zasad prawa międzynarodowego oraz promowania uniwersalnych wartości niezbędnych do pokojowego współistnienia różnych narodów. Poza tym podkreślono wolę i gotowość do współpracy międzynarodowej (m.in. w ramach NATO, Unii Europejskiej). Z kolei kwestię tożsamości narodowej określono jedynie w polskiej strategii. Wydaje się, że może to być związane ze strukturą niemieckiego społeczeństwa oraz z ideą i polityką wielokulturowości, które są urzeczywistniane przez naszego zachodniego sąsiada. Warto nadmienić, że interesy narodowe określone w omawianych koncepcjach są różnie interpretowane w rzeczywistości politycznej. A. Łada zauważa, że Polacy i Niemcy inaczej definiują priorytety w dziedzinie bezpieczeństwa, co jest związane m.in. z obecną sytuacją polityczną w obu krajach⁸.

Ważną częścią analizowanych strategii bezpieczeństwa jest diagnoza współczesnych wyzwań i zagrożeń. Za najważniejszy obecnie problem uważa się terroryzm międzynarodowy. W polskim dokumencie podkreślono, że jest to zagrożenie globalne ze względu na intensywność, zasięg i skalę zjawiska. Za szczególnie niebezpieczne uznano „pojedyncze osoby lub małe grupy osób wykorzystujące metody terroru jako narzędzia do realizowania własnych celów (...)”⁹. Zjawisko tzw. samotnych wilków nasila się w Europie i jest trudne do zidentyfikowania ze względu na sprawców działających w pojedynkę, którzy swoje zamachy przeprowadzają w miejscach publicznych¹⁰. W *Strategii RP celem strategicznym w dziedzinie polityki bezpieczeństwa* jest „udoskonalenie rozwiązań systemowych dla przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu (...)”¹¹.

⁸ A. Łada, *Polskie i niemieckie interpretacje wyzwań w polityce bezpieczeństwa*, http://www.kas.de/wf/doc/kas_44183-1522-8-30.pdf?160211220318, s. 9, [dostęp: 24.02.2017].

⁹ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, op. cit., s. 25.

¹⁰ Szerzej na temat tzw. samotnych wilków: T. Łachacz, „Samotne wilki” zagrożeniem dla bezpieczeństwa państwa [w:] *Forum bezpieczeństwa. Instytucje państwa a bezpieczeństwo człowieka*, red. nauk. K. Karwacka, Wydawnictwo J.P., Gdynia 2013, 73–84.

¹¹ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, op. cit., s. 12.

W niemieckiej strategii za największe zagrożenie uznano terroryzm islamski. W *Białej księdze RFN* podkreślono, że „zamachy terrorystyczne stanowią bezpośrednie wyzwanie dla naszego bezpieczeństwa”¹². Zwrócono przy tym uwagę na działalność Al-Kaidy oraz Państwa Islamskiego, które próbuje wprowadzić kalifat na Bliskim Wchodzie i Środkowym Wschodzie oraz w Afryce Północnej, a ponadto coraz częściej i skuteczniej przenosi swoją ideologię i terror do Europy. Zauważono przy tym, że ryzyko wystąpienia zamachów terrorystycznych w Niemczech i w Unii Europejskiej rośnie wraz z radykalizacją zwolenników Państwa Islamskiego, którzy wracają do Europy z regionów konfliktowych (tzw. Foreign Fighters)¹³. W związku z tym zjawisko to w najbliższej przyszłości będzie największym zagrożeniem bezpieczeństwa wewnętrznego Niemiec. W *Białej księdze RFN* podkreślono również, że „skuteczna walka z ponadnarodowym terroryzmem wymaga ścisłej współpracy międzynarodowej” i w tym celu niezbędne jest zastosowanie różnych środków, w tym: politycznych, prawnych, policyjnych i wojskowych¹⁴. Warto zauważyć, że w Polsce i Niemczech ocena terroryzmu jako zagrożenia globalnego jest podobna, przy czym w niemieckiej strategii szczególną uwagę zwrócono na terroryzm islamski.

W omawianych koncepcjach wiele uwagi poświęcono cyberbezpieczeństwu. W *Białej księdze RFN* podkreślono, że nowe technologie coraz chętniej wykorzystywane są w działalności międzynarodowych grup hakerskich oraz organizacji terrorystycznych (m.in. jako drogi komunikacji czy w celu werbowania zwolenników, szerzenia propagandy i planowania ataków¹⁵). W polskiej strategii zwrócono również uwagę na niebezpieczeństwa związane z działalnością w cyberprzestrzeni. Za cel strategiczny państwa i jedno z jego podstawowych zadań uznano „zapewnienie bezpiecznego funkcjonowania Rzeczypospolitej Polskiej w cyberprzestrzeni”. Stwierdzono, że „stała się ona [cyberprzestrzeń] kolejnym środowiskiem walki zbrojnej” i dlatego konieczne jest przygotowanie państwa na ryzyka i zagrożenia z tym związane¹⁶.

Do istotnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa zaliczono zjawiska hybrydowe, które omówiono głównie w niemieckiej strategii¹⁷. W *Białej księdze RFN* podkreślono, że „stosowanie tego rodzaju instrumentów ma na celu

¹² Weissbuch 2016. *Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, op. cit., s. 34.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, op. cit., s. 12, 32, 34.

¹⁷ K. Szubart, *Polityka bezpieczeństwa RFN – „Biała Księga 2016”*, „Biuletyn OPINIE FAE” 2015, nr 15, s. 4, <http://fae.pl/biuletynopiniefae/fnbiałaksiegabezpieczenstwa.pdf>, [dostęp: 18.01.2017].

zacieranie granicy między pokojem i wojną¹⁸. Nawiązano przy tym do Rosji, wyrażając zaniepokojenie polityką prowadzoną przez to mocarstwo (por. aneksja Krymu). Zauważono jednocześnie, że zagrożenia hybrydowe mogą implikować wojnę i wymagają reakcji zarówno państw, które zostały w ten sposób zaatakowane, jak i środowiska międzynarodowego (m.in. NATO, Unię Europejską). Zwrócono przy tym uwagę na trudności w interpretacji tego zjawiska i zastosowanie obrony kolektywnej w przypadku jego wystąpienia. W polskiej strategii nie omówiono zagrożeń hybrydowych, ale wyrażono zaniepokojenie „odbudowywaniem mocarstwowości Rosji kosztem jej otoczenia”. Odwołano się przy tym do konfliktu na Ukrainie, który negatywnie oddziałuje na stan bezpieczeństwa w regionie¹⁹. Brak w polskim dokumencie analizy zagrożeń hybrydowych może wynikać z małej wiedzy na ten temat w okresie programowania strategii.

Niekontrolowane migracje poważnie zagrażają bezpieczeństwu państwa i są wyzwaniem, co podkreślono w obu dokumentach. W *Białej księdze RFN* zwrócono uwagę na niebezpieczeństwa związane z przemieszczaniem się młodych ludzi, którzy sfrustrowani brakiem perspektyw życiowych, są podatni na ideologie organizacji terrorystycznych. Radykalizacja nastrojów migrantów może być wykorzystana do przeprowadzenia kolejnych zamachów terrorystycznych w Niemczech i w Europie, co uznano za istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. Autorzy dokumentu zachęcają do rozwiązania kryzysu uchodźczego przez zintensyfikowanie działań w kraju i w Europie. W *Strategii RP* problem migracji jedynie zasygnalizowano. Zjawisko przedstawiono w kategorii wyzwania i zasugerowano, że jego przyczyn należy się doszukiwać w konfliktach zbrojnych, a także w problemach natury gospodarczej i społecznej²⁰. Na uwagę zasługuje to, że w polskiej i niemieckiej koncepcji podkreślono kwestię nierówności w dostępie do dóbr jako istotną przyczynę współczesnych, masowych migracji do Europy.

W dokumentach strategicznych wspomniano również o innych współczesnych zagrożeniach bezpieczeństwa państwa (takich jak: przestępczość międzynarodową, proliferacja broni masowego rażenia, państwa upadłe), które są źródłem destabilizacji w Europie.

W obecnej *Strategii RP* oraz w *Białej księdze RFN* dużo miejsca poświęcono roli NATO, Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych i Rosji w systemie bezpieczeństwa europejskiego.

Polska i Niemcy podkreślają istotne znaczenie Sojuszu Północnoatlantyckiego dla bezpieczeństwa w Europie, ale między państwami pojawiają

¹⁸ Weissbuch 2016. *Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, op. cit., s. 32.

¹⁹ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, op. cit., s. 21–22.

²⁰ *Ibidem*, s. 19.

się rozbieżności dotyczące wzmocnienia wschodniej flanki NATO. W *Białej księdze RFN* wyrażono gotowość Niemiec do większego zaangażowania się w przedsięwzięcia Sojuszu Północnoatlantyckiego (m.in. w zakresie obrony kolektywnej). Podkreślono, że w obliczu niestabilnej sytuacji międzynarodowej organizacja powinna skoncentrować się na strategii odstraszania (również nuklearnego). Zauważono przy tym, że „strategiczna zdolność nuklearna Sojuszu, szczególnie USA, jest bezwarunkową gwarancją bezpieczeństwa członków NATO”²¹. Ponadto z *Białej księgi RFN* wynika, że Berlin nie rezygnuje z tworzenia warunków do rozbrowienia jądrowego pomimo złożonej deklaracji, że zaangażuje się we wzmacnianie zdolności nuklearnych Sojuszu. W strategii niemieckiej wspomniano również o systemie obrony przeciwrakietowej i jego znaczeniu w obronie państw członkowskich Sojuszu.

Z kolei w *Strategii RP* stwierdzono, że „NATO pozostanie najważniejszym sojuszem polityczno-wojskowym oraz gwarantem bezpieczeństwa Polski”²². W dokumencie wielokrotnie wyrażono potrzebę wzmocnienia zdolności obronnych Sojuszu. Za jeden z celów strategicznych i priorytet polskiej polityki bezpieczeństwa wskazano „wzmocnienie gotowości i zdolności NATO do kolektywnej obrony”²³.

Zasadnicza różnica między stanowiskami Polski i Niemiec dotyczy kwestii stałej obecności wojsk sojuszniczych w Europie Środkowo-Wschodniej oraz wizji wschodniej flanki NATO. „Polska oczekuje utworzenia stałych baz NATO – lub przynajmniej stałej infrastruktury i rotacyjnej obecności żołnierzy Sojuszu Północnoatlantyckiego w regionie”²⁴. Umożliwiłyby to natychmiastową reakcję wojsk sojuszniczych w razie ujawnienia się zagrożenia ze strony np. Rosji. Do pomysłu sceptycznie odnosi się Berlin. „Niemcy w rozmieszczeniu baz NATO w regionie Europy Środkowo-Wschodniej dostrzegają stałą zmianę porządku w Europie, czego właściwie nie chcą”²⁵. Nasz zachodni sąsiad powołuje się przy tym na podpisany w 1997 roku *Akt stanowiący o podstawach wzajemnych stosunków, współpracy i bezpieczeństwa między NATO a Rosją*²⁶. To z kolei wzbudza niepokój i podejrzenia w Warszawie, że Niemcy wolą współpracę z Rosją niż z Polską. Ostatnie ustalenia szczytu NATO, który odbył się w dniach 8–9 lipca 2016

²¹ Weissbuch 2016. *Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, op. cit., s. 65.

²² *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, op. cit., s. 21.

²³ *Ibidem*, s. 11, 27.

²⁴ A. Łada, op. cit., s. 31.

²⁵ *Ibidem*, s. 32.

²⁶ http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20140604_POL_Factsheet_Russia.pdf, [dostęp: 3.03.2017].

roku, wypełniają w tym zakresie polskie oczekiwania. Podczas szczytu w Warszawie postanowiono o rozlokowaniu czterech batalionowych grup bojowych w Polsce i w państwach bałtyckich w pierwszym kwartale 2017 roku²⁷. Ustalono, że państwem ramowym jednej z grup będą Niemcy, którzy dostarczą około 600 żołnierzy. Ponadto przywódcy państw sojusznicznych uznali Rosję za zagrożenie²⁸. Ekspert Ośrodka Studiów Wschodnich podkreślają: „Zdecydowane w Warszawie dalsze wzmocnienie wojskowe (od 2017 roku) wschodniej flanki NATO (...) będzie stanowić kolejny ważny krok polityczny USA i NATO w podważaniu postulowanej *de facto* przez Rosję strefy buforowej w Europie Środkowej i Wschodniej”²⁹.

Wspólnotą państw omówioną w analizowanych koncepcjach jest także Unia Europejska (UE). W polskiej strategii stwierdzono, że jest ona odpowiedzialna za kształtowanie bezpieczeństwa w Europie³⁰. Za cel strategiczny naszego państwa uznano potrzebę wzmocnienia spójności działań wspólnoty europejskiej w dziedzinie bezpieczeństwa. Podkreślono znaczenie Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (WPBiO), a jej rozwój uznano za priorytet polskiej polityki. Zauważono jednocześnie, że będzie to zależało m.in. od woli politycznej do rozwijania zdolności obronnych wspólnoty, jej współdziałania z NATO czy też postępujących procesów w ramach Unii Europejskiej³¹. Zadeklarowano, że Polska będzie podejmowała działania zmierzające do zintensyfikowania procesów integracyjnych wspólnoty w dziedzinie polityki bezpieczeństwa oraz podkreślono, że w interesie naszego państwa jest strategiczna współpraca Unii Europejskiej z NATO.

Dużo miejsca Unii Europejskiej poświęcono również w *Białej księdze RFN*. Zauważono, że UE ma istotne znaczenie dla bezpieczeństwa Republiki Federalnej Niemiec i jej sojuszników. „Unia Europejska stanowi o politycznej stabilizacji, bezpieczeństwie, wolności i dobrobycie Niemiec i jej wszystkich członków”³². Uznano, że w interesie RFN leży zwiększenie integracji europejskiej; ponadto podkreślono potrzebę rozwijania i wzmocnienia Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE³³. Autorzy dokumentu stwierdzili,

²⁷ *Rezultaty szczytu NATO w Warszawie*, http://www.iss.krakow.pl/dokumenty/newsletter_pl.pdf, s. 3, [dostęp: 2.03.2017].

²⁸ http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, [dostęp: 28.02.2017].

²⁹ M. Menkiszak, P. Żochowski, *Rosja wobec Szczytu NATO w Warszawie*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-07-13/rosja-wobec-szczytu-nato-w-warszawie>, [dostęp: 28.02.2017].

³⁰ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, op. cit., s. 20.

³¹ *Ibidem*, s. 27.

³² *Weissbuch 2016. Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, op. cit., s. 70.

³³ M. Kaim, H. Linnenkamp, *Das neue Weißbuch – Impulsgeber sicherheitspolitischer Verständigung?*, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2016A65_kim_lnk.pdf, s. 4, [dostęp: 04.03.2017].

że w przyszłości powinna być ona skuteczniejsza i lepiej wykorzystywana. W *Białej księdze RFN*, podobnie jak w *Strategii RP*, dostrzeżono potrzebę zacieśnienia współpracy między Unią Europejską a NATO w celu zapewnienia Europie ochrony m.in. przed ponadnarodowym terroryzmem czy zagrożeniami hybrydowymi³⁴. Warto nadmienić, że podczas lipcowego szczytu NATO w Warszawie w 2016 roku podpisano deklarację o wzmocnieniu współpracy między tymi organizacjami³⁵.

W strategiach bezpieczeństwa Polski i Niemiec oceniono bieżącą politykę Rosji, krytykując Moskwę za agresję na Ukrainie. A. Łada podkreśla, że „w Niemczech panuje zgoda, że rosyjska agresja na Ukrainie jest pogwałceniem międzynarodowego prawa, a także złamaniem ustaleń Aktu stanowiącego o podstawach wzajemnych stosunków, współpracy i bezpieczeństwa między NATO a Rosją”³⁶. W nawiązaniu do tego w *Białej księdze RFN* uznano łamanie zasady suwerenności i poszanowania granic za jedno z ważniejszych współczesnych zagrożeń³⁷. W niemieckim dokumencie zaproponowano strategię podwójnego podejścia do mocarstwa na Wschodzie. Zakłada ona dialog i partnerstwo z Rosją, która jako największy sąsiad Unii Europejskiej i stały członek Rady Bezpieczeństwa ONZ odgrywa ważną rolę w przewycięzaniu międzynarodowych kryzysów. Jednocześnie, ze względu na konfrontacyjną politykę Moskwy, istotnym elementem strategii podwójnego podejścia powinno być wiarygodne odstraszenie. Z niemieckiej koncepcji wynika, że w relacjach z Rosją ważna jest właściwa mieszanka kolektywnej obrony oraz konsekwentnego przestrzegania istniejących zasad i reguł prawa międzynarodowego³⁸. Ponadto w *Białej księdze RFN* zauważono, że Moskwa, odwracając się od partnerstwa z Zachodem, dąży do strategicznej rywalizacji. Stwierdzono, że „bez zasadniczej zmiany kursu Rosja w dającej się przewidzieć przyszłości stanowić będzie wyzwanie dla bezpieczeństwa na naszym kontynencie”³⁹. Z kolei w polskiej strategii podkreślono, że fundamentem w relacjach Warszawy z Moskwą powinno być partnerstwo oparte na wzajemnym szacunku i poszanowaniu integralności terytorialnej państw. Polska zainteresowana jest „kształtowaniem

³⁴ Weissbuch 2016. *Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, op. cit., s. 67.

³⁵ <http://www.pap.pl/aktualnosci/szczyt-nato/news,557293,nato-i-ue-oglosily-w-warszawie-deklaracje-o-wzmocnieniu-wspolpracy.html>, [dostęp: 18.01.2017].

³⁶ A. Łada, op. cit., s. 23, 27.

³⁷ K. Szubert, *Biała Księga 2016 – niemiecka odpowiedź na obecne wyzwania w zakresie bezpieczeństwa*, <http://www.iz.poznan.pl/publikacje/biuletyn-instytutu-zachodniego/nr-266-biala-ksiega-2016-niemiecka-odpowiedz-na-obecne-wyzwania-w-zakresie-bezpieczenstwa>, s. 1, [dostęp: 22.01.2017].

³⁸ Weissbuch 2016. *Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, op. cit., s. 32.

³⁹ *Ibidem*.

stosunków z Rosją na zasadach wzajemności, przejrzystości oraz respektowania suwerenności państw sąsiednich⁴⁰. Podkreślono przy tym, że poza relacjami dwustronnymi istotne są kontakty Rosji z NATO i Unią Europejską. Natomiast stosunki Warszawy z Moskwą „powinny rozwijać się w oparciu o pełne poszanowanie prawa międzynarodowego, w tym suwerenności i integralności terytorialnej państwa, a także swobody wyboru własnej ścieżki rozwoju i sojuszy politycznych i wojskowych⁴¹. W *Strategii RP*, podobnie jak w *Białej księdze RFN*, wyrażono zaniepokojenie polityką Moskwy i wywieraną przez nią presją na państwa wschodniego sąsiedztwa Unii Europejskiej. Uznano, że jest to wyzwanie dla europejskiej polityki bezpieczeństwa. Podkreślono, że w związku z napiętą sytuacją w regionie konieczna jest konsolidacja Sojuszu wokół funkcji obronnej oraz wzmocnienie wschodniej flanki NATO⁴². Autorzy polskiej strategii wskazali, że w stosunkach z Rosją należy stosować zasadę pragmatyzmu i wzajemności, co nawiązuje do strategii podwójnego podejścia proponowanej przez Niemców.

Zasygnalizowana strategia dialogu i odstraszenia wobec Moskwy jest jednak odmiennie akcentowana i rozumiana w Warszawie i w Berlinie⁴³. Niemcy w relacjach z Rosją, którą uważają za ważnego aktora w sprawach bezpieczeństwa międzynarodowego, stawiają przede wszystkim na dialog, co jest związane m.in. z ich kulturą polityczną. Potwierdza to umowa koalicyjna obecnego rządu CDU/CSU i SPD, w której założono, że „bezpieczeństwo w Europie jest możliwe tylko z Rosją, a nie przeciw niej⁴⁴. Jednoznacznie wynika z tego, że konfrontacja z Moskwą nie jest w interesie Berlina. A. Łada zauważa, że „Niemcy, wyznając zasadę współzależności, uważają, że Rosja i tak zawsze pozostanie silnym sąsiadem Unii Europejskiej, należy więc z nią osiągnąć porozumienie, przynajmniej w tych obszarach, w których jest to możliwe, eskalacja konfliktu w stronę militarną jest zaś niedopuszczalna⁴⁵. W związku z tym Niemcy dążą do dialogu z Rosją, ale ich agresja na Ukrainie może być punktem zwrotnym w polityce Berlina względem Moskwy. J. Gotkowska zauważa, że konflikt rosyjsko-ukraiński zapoczątkował publiczne dyskusje w RFN na temat słuszności założenia,

⁴⁰ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014, op. cit.*, s. 30.

⁴¹ *Ibidem*, s. 10.

⁴² *Ibidem*, s. 28.

⁴³ A. Łada, *op. cit.*, s. 23, 26.

⁴⁴ *Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD*. 16.12.2013, <https://www.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf>, s. 118, [dostęp: 2.03.2017].

⁴⁵ A. Łada, *op. cit.*, s. 27.

że bezpieczeństwo w Europie jest możliwe tylko z Rosją⁴⁶. Z kolei A. Kwiatkowska-Drożdż zwraca uwagę na zmianę oceny polityki rosyjskiej w Niemczech. „Krytyczne i realistyczne podejście do Rosji, charakterystyczne dotychczas dla niemieckich mediów i części ekspertów, zaczyna obejmować coraz szersze kręgi społeczeństwa i elit intelektualnych (...). W tym nowym kontekście znaczenie Rosji relatywnie maleje: Rosja pozostaje ważnym, ale już nie jedynym obszarem zainteresowania i współpracy niemieckiego biznesu i polityki [...]”⁴⁷.

W odróżnieniu od Niemiec Polska popiera strategię odstraszenia wobec Rosji. W Warszawie nie wyklucza się dialogu z Moskwą, aczkolwiek przekonanie o jego skuteczności jest małe. A. Łada zauważa, że „w Polsce pojęcie odstraszenia postrzega się i panuje w tym zakresie polityczna zgoda, – jako narzędzie zapewnienia bezpieczeństwa. Zgodnie z polskim rozumieniem, Rosji nie wolno pokazać słabości, gdyż kraj ten ceni i respektuje jedynie silnych partnerów, wśród których nie ma podziałów”⁴⁸. W założeniach polskiej polityki bezpieczeństwa istotne jest członkostwo w zachodnich strukturach, które ma zniechęcić Rosję do myślenia o ewentualnym ataku na nasz kraj. Z kolei w Niemczech strategię odstraszenia kojarzy się z terminologią zimnowojenną i „eksperti nie chcą jej używać w obecnej sytuacji twierdząc, że polityka odstraszenia wywoła odwetowe myślenie Rosji, która poczuje się zagrożona”⁴⁹.

Omawiając politykę Rosji, należy także wspomnieć o stosunku Polski i Niemiec do Stanów Zjednoczonych. W *Strategii RP* stwierdzono jednoznacznie, że „najważniejszym partnerem pozaeuropejskim Polski pozostają Stany Zjednoczone Ameryki”⁵⁰. Ich obecność w Europie wpływa na bezpieczeństwo kontynentu. W związku z tym Polska „będzie zabiegała o jak najszerszą obecność wojskową USA w Europie, w tym w Polsce, oraz będzie wspierała działania na rzecz zachowania amerykańskich gwarancji dla bezpieczeństwa Europy”⁵¹. Rolę Stanów Zjednoczonych w kształtowaniu bezpieczeństwa międzynarodowego podkreślono również w *Białej księdze RFN*, choć nie stwierdzono, że są one gwarantem bezpieczeństwa europejskiego. J. Gotkowska podkreśla, że „politykę USA w Europie Niemcy oceniają czasem jako czynnik mogący wręcz destabilizować stosunki europejsko-

⁴⁶ J. Gotkowska, *Słabe ogniwo? Niemcy w zachodnim systemie bezpieczeństwa*, „Punkt Widzenia” 2015, nr 47, s. 24.

⁴⁷ A. Kwiatkowska-Drożdż, *Niemcy wobec Rosji. Powiązania – tak, zbliżenie – nie*, „Punkt Widzenia” 2014, nr 39, s. 7–8.

⁴⁸ A. Łada, *op. cit.*, s. 28.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 27.

⁵⁰ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, *op. cit.*, s. 9.

⁵¹ *Ibidem*, s. 28.

-rosyjskie⁵². Zwraca przy tym uwagę na to, że na ambiwalentne nastawienie do Stanów Zjednoczonych wpływa antyamerykanizm niemieckiego społeczeństwa ukształtowany pod wpływem doświadczeń historycznych. Mimo to w *Białej księdze RFN* zadeklarowano rozwój stosunków transatlantyckich, a Berlin zobowiązał się do współodpowiedzialności za bezpieczeństwo w Europie⁵³. Pojawia się jednak pytanie o możliwość wywiązania się z powyższej deklaracji politycznej. T.F. Krawczyk zauważa, że co prawda Niemcy „dojrzały do realistycznej diagnozy sytuacji geopolitycznej i swojej odpowiedzialności za nią”, ale nie mają środków do prowadzenia tego rodzaju polityki⁵⁴. Podkreśla przy tym, że Stany Zjednoczone nie zapraszają już Niemiec do *partnership in leadership*, lecz żądają od nich kontynentalnego *leadership* i *partnership* w koalicjach.

Polska i Niemcy mają także odmienne interesy w obszarze bezpieczeństwa energetycznego i próbują je indywidualnie realizować w przestrzeni europejskiej. Od lat Niemcy starają się zacieśnić współpracę gospodarczą i energetyczną z Rosją. W umowie koalicyjnej niemieckich partii rządzących z 2005 i 2009 roku pojawił się zapis o budowaniu z Rosją „partnerstwa energetycznego”, pominięty dopiero w porozumieniu z 2013 roku⁵⁵. Poza tym w 2006 roku Niemcy sformułowały *Neue Ostpolitik*, która opierała się na głównym założeniu, że bez udziału Rosji nie jest możliwe rozwiązywanie problemów polityki międzynarodowej, zwłaszcza na obszarze Europy Wschodniej i Kaukazu⁵⁶. To w gruncie rzeczy oznaczało, że projekty bilateralne realizowane wspólnie z Moskwą mają pierwszeństwo przed przedsięwzięciami wielostronnymi. Efektem tego było powstanie gazociągu rosyjsko-niemieckiego Nord Stream i przystąpienie do rozmów o kolejnym projekcie energetycznym. Gazociąg Północny odbierany jest w Warszawie jako „projekt niemiecki redukujący bezpieczeństwo energetyczne Polski”⁵⁷. Trudno to kwestionować, ponieważ po zbudowaniu Nord Stream II „Niemcy staną się jednocześnie najważniejszym państwem tranzytowym dla rosyjskiego gazu oraz jego największym odbiorcą”⁵⁸. Ponadto warto zauważyć, że bezpieczeństwo energetyczne jest rozpatrywane w Niemczech głównie

⁵² J. Gotkowska, *op. cit.*, s. 15.

⁵³ Weissbuch 2016. *Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, *op. cit.*, s. 31.

⁵⁴ T.K. Krawczyk, *Biała księga polityki bezpieczeństwa Republiki Federalnej Niemiec – są dobre zmiany, ale problemy pozostają*, <http://www.omp.org.pl/arttykul.php?artykul=405>, [dostęp: 27.02.2017].

⁵⁵ A. Kwiatkowska-Drożdż, *op. cit.*, s. 23.

⁵⁶ Zob.: O. Osica, *Polska–Niemcy: ćwierć wieku zbliżenia*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2017, nr 1.

⁵⁷ A. Łada, *op. cit.*, s. 33.

⁵⁸ T.K. Krawczyk, *op. cit.*

w kategoriach technicznych, a priorytetem jest zapewnienie ciągłości dostaw energii. Taki jego wymiar ukazano w *Białej księdze RFN*, analizując zagrożenia dla międzynarodowych szlaków handlowych, przesyłowych oraz akcentując potrzebę ochrony infrastruktury krytycznej⁵⁹.

W polskiej dyskusji o bezpieczeństwie energetycznym państwa często porusza się kwestię geopolityki oraz wyraża obawę o „zakręcenie kurka przez Rosję”⁶⁰. W *Strategii RP* z 2014 roku wiele miejsca poświęcono bezpieczeństwu energetycznemu, a jego zapewnienie wskazano jako cel strategiczny państwa. Energetykę uznano za jeden z głównych elementów bezpieczeństwa narodowego. Do istotnych działań w tym obszarze zaliczono m.in. zapewnienie dostępu do surowców energetycznych, dywersyfikację źródeł i kierunków dostaw paliw, budowę nowych mocy na podstawie zróżnicowanych technologii wytwarzania czy integrację systemów energetycznych z państwami członkowskimi UE⁶¹. W polskiej koncepcji wielokrotnie podkreślono potrzebę dywersyfikacji źródeł i dróg dostaw surowców energetycznych. Ponadto za wyzwanie uznano ograniczenie transportu ropy naftowej do Polski oraz – przez terytorium naszego kraju – do państw Europy Środkowej. Z kolei szansę dla naszego państwa dostrzeżono w „budowie wspólnego europejskiego rynku energii, utrzymaniu solidarnych zachowań państw członkowskich, służących stworzeniu jednolitych reguł i instrumentów podnoszących bezpieczeństwo energetyczne”⁶². W najbliższym czasie będzie to trudne do wykonania wspólnie z Berlinem, który razem z Moskwą planuje budowę Nord Stream II. Kontrowersyjny projekt podważa nie tylko polsko-niemieckie zaufanie, lecz także solidarność energetyczną Unii Europejskiej. Komisarz UE ds. klimatu i energii Miguel Cañete oświadczył po ostatnim szczycie unijnych ministrów, który odbył się 27 lutego 2017 roku, że „Nord Stream 2 jest niezgodny z celami unii energetycznej, bo nie będzie dawał dostępu do nowych źródeł dostaw, a mogłyby pozwolić Gazpromowi na dalsze umocnienie swojej pozycji na rynku gazowym UE”⁶³.

⁵⁹ K. Szubert, *op. cit.*, s. 3; Weissbuch 2016. *Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, *op. cit.*, s. 39–41.

⁶⁰ A. Łada, S. Bastos, *Unia energetyczna z perspektywy Niemiec [w:] Unia energetyczna z perspektywy Francji, Niemiec, Polski i Wielkiej Brytanii*, red. A. Łada, M. Skłodowska, M. Szczepanik, Ł. Wenerski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2015, s. 60.

⁶¹ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, *op. cit.*, s. 15, 40.

⁶² *Ibidem*, s. 23.

⁶³ A. Kublik, *Komisarz UE ds. energii: gazociąg Nord Stream 2 niezgodny z celami Unii*, <http://wyborcza.pl/7,155287,21429432,komisarz-ue-ds-energii-gazociag-nord-stream-2-niezgodny-z.html>, [dostęp: 1.03.2017].

Zakończenie

Podsumowując analizę wybranych obszarów *Strategii RP* z roku 2014 oraz *Białej księgi RFN* z 2016 roku, należy zauważyć, że założenia polskiej i niemieckiej polityki bezpieczeństwa zawsze są zbieżne. Jest to uwarunkowane m.in. doświadczeniami historycznymi obu narodów, geopolityką czy kulturą polityczną.

Interesy narodowe Polski i Niemiec zdefiniowane w *Strategii RP* i *Białej księdze RFN* nie różnią się zasadniczo. Dla omawianych państw priorytetem jest ochrona suwerenności i integralności terytorialnej oraz zagwarantowanie obywatelom bezpieczeństwa. Za najważniejsze uznano przestrzeganie prawa międzynarodowego oraz zapewnienie stałego i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Ponadto podkreślono potrzebę rozwijania współpracy międzynarodowej na rzecz bezpieczeństwa (m.in. w ramach istniejących struktur polityczno-wojskowych i gospodarczych). W dokumencie niemieckim nie nawiązano do kwestii tożsamości narodowej, co z kolei zasygnalizowano w polskiej koncepcji.

W *Białej księdze RFN* i *Strategii RP* podobna jest także diagnoza najważniejszych współczesnych wyzwań i zagrożeń. Terroryzm międzynarodowy uznano za główny problem w obszarze bezpieczeństwa. Podkreślono globalny charakter tego zjawiska oraz zwrócono uwagę na zagrożenie płynące ze strony terroryzmu islamskiego, szczególnie niebezpiecznego ze względu na ideologię i ataki tzw. samotnych wilków w Europie. W dokumentach dużo miejsca poświęcono cyberbezpieczeństwu. Zwrócono uwagę na rosnące zainteresowanie (m.in. terrorystów, przestępców) cyberprzestrzenią i związane z nią zjawiska zagrażające bezpieczeństwu państwa. Różnice między analizowanymi dokumentami są widoczne w zakresie identyfikacji zagrożeń hybrydowych. W *Białej księdze RFN* podkreślono, że coraz częstsze ujawnianie się tego rodzaju zjawisk jest szczególnie niebezpieczne, ponieważ „zaciera się granica między pokojem i wojną”. Nawiązano przy tym do rosyjskiej agresji na Ukrainie. W polskiej koncepcji nie omówiono zagrożeń hybrydowych, ale wyrażono zaniepokojenie sytuacją na Ukrainie. Wydaje się, że jest to związane z okresem programowania polskiej strategii, kiedy wspomniane zjawisko nie zagrażało bezpieczeństwu europejskiemu w wymiarze znanym nam obecnie.

Kwestię niekontrolowanych migracji omówiono głównie w strategii niemieckiej. Zjawisko to uznano za niebezpieczne dla państw europejskich ze względu na jego masowy charakter oraz rozczarowanie przybywających osób, które może zostać wykorzystane przez organizacje terrorystyczne. W analizowanych strategiach za główną przyczynę kryzysu uchodźczego uznano nierówności społeczne i ekonomiczne.

W *Białej księdze RFN* oraz w *Strategii RP* stwierdzono, że NATO, Unia Europejska, Stany Zjednoczone i Rosja mają istotny wpływ na architekturę bezpieczeństwa w Europie. Różnice między polską a niemiecką polityką bezpieczeństwa dotyczą oceny roli wspomnianych sojuszy i państw w kształtowaniu ładu międzynarodowego. W obliczu zagrożeń ujawniających się w nowych wymiarach Polska i Niemcy traktują Sojusz Północnoatlantyczny jako gwaranta bezpieczeństwa w Europie. Zgodnie podkreślają potrzebę konsolidacji i wzmocnienia zdolności obronnych NATO. Warszawa i Berlin prezentują odmienne stanowisko w sprawie wschodniej flanki Sojuszu Północnoatlantycznego. Polska, ze względu na agresywną politykę Rosji, dąży do stałej obecności wojsk i baz sojuszniczych w tym regionie. Sceptycznie do tego pomysłu odnoszą się Niemcy, którzy nie chcą prowokować Moskwy, z którą rozwijają współpracę gospodarczą (również energetyczną). W związku z tym Berlin nalega na przestrzeganie *Aktu stanowiącego o podstawach wzajemnych stosunków, współpracy i bezpieczeństwa między NATO a Rosją*.

Poza tym w analizowanych strategiach wyrażono potrzebę rozwijania Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej. Osiągnięcie tego celu wydaje się dużym wyzwaniem w obecnej sytuacji politycznej, ponieważ kryzys uchodźczy zasiał nieufność między członkami wspólnoty i ożywił dyskusję na temat przyszłości Europy. Bez zaufania między państwami zacieśnienie współpracy w obszarze bezpieczeństwa i obrony będzie niemożliwe.

W polskim i niemieckim dokumencie przedstawiono odmienne wizje roli Stanów Zjednoczonych w kształtowaniu bezpieczeństwa europejskiego. W założeniach polskiej polityki USA to bardzo ważny, wręcz główny partner w sprawach dotyczących zapewnienia bezpieczeństwa na Starym Kontynencie. W związku z tym Warszawa zabiega o obecność wojsk i baz amerykańskich w Europie. Demonstrowanie naszej szczególnej „sympatii” do Waszyngtonu w strategii bezpieczeństwa wydaje się mało dyplomatycznym rozwiązaniem. Niemcy wykazują bardziej wyważony, wręcz ambiwalentny stosunek do Stanów Zjednoczonych. Berlin deklaruje rozwijanie stosunków transatlantycznych, lecz nie podziela stanowiska, zgodnie z którym gwarancją bezpieczeństwa na kontynencie jest stała obecność wojsk amerykańskich. Zauważa przy tym, że może to skutkować pogorszeniem się relacji Rosji z NATO, Unią Europejską i tym samym prowadzić do napiętej sytuacji międzynarodowej.

Z kolei obecna polityka Rosji zmierzająca do podważenia architektury bezpieczeństwa w Europie jest oceniana negatywnie zarówno przez Polskę, jak i przez Niemcy. Mimo to oba państwa różnią się w ocenie zagrożenia płynącego ze strony mocarstwa. Co prawda, zgadzają się na strategię podwójnego podejścia w stosunkach z Rosją, ale odmiennie akcentują

elementy tej strategii. Polscy politycy zabiegają o prowadzenie polityki wiarygodnego odstraszenia w ramach NATO. Z kolei Niemcy stawiają przede wszystkim na dialog, mając na uwadze własne interesy gospodarcze. Poza tym Berlin zwraca uwagę na to, że Rosja ma duży wpływ na bezpieczeństwo i stabilność w Europie, w związku, z czym należy dążyć do porozumienia z mocarstwem.

Bezpieczeństwo energetyczne jest płaszczyzną sprzecznych interesów Polski i Niemiec. Warszawa nie akceptuje rosyjsko-niemieckich projektów w tym obszarze, ponieważ godzą one w interesy naszego państwa, a ponadto podważają solidarność energetyczną Unii Europejskiej. Niemcy rozpatrują współpracę z Rosją głównie w kategoriach gospodarczych, a nie politycznych. To z kolei ogranicza zaufanie w relacjach polsko-niemieckich, które jest podstawą współpracy w zakresie bezpieczeństwa.

Podsumowując należy stwierdzić, że w *Strategii RP* oraz w *Białej księdze RFN* można wyróżnić obszary, w których Polska i Niemcy mają podobne założenia w zakresie bezpieczeństwa (np. interesy narodowe, diagnoza współczesnych wyzwań i zagrożeń). W omawianych koncepcjach oraz polityce obu państw występują również zasadnicze rozbieżności dotyczące m.in. bezpieczeństwa energetycznego czy oceny zagrożenia ze strony Rosji. Paradoksalnie, szansą na zbliżenie stanowisk Warszawy i Berlina może być konfrontacyjna polityka Rosji. A. Kwiatkowska-Drożdż podkreśla, że w Niemczech coraz bardziej brakuje pomysłu na dalszą współpracę z Rosją w sferze politycznej i w obszarze bezpieczeństwa. Poza tym zauważa się zmęczenie i frustrację brakiem rezultatów dotychczasowej polityki wobec Moskwy⁶⁴. Polska powinna wykorzystać ten moment do zacieśnienia współpracy z Niemcami, a przynajmniej do zablokowania niekorzystnych dla naszego państwa projektów. To jednak wymaga od polskich polityków wielowymiarowego i wyważonego podejścia do kwestii bezpieczeństwa państwa.

Bibliografia

Literatura:

1. Behrends J.C., *Kilka uwag o niemieckiej Ostpolitik i jej wielkiej porażce w 2014 roku*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2017, nr 1.
2. Gotkowska J., *Słabe ogniwo? Niemcy w zachodnim systemie bezpieczeństwa*, „Punkt Widzenia” 1/2015, nr 47.

⁶⁴ A. Kwiatkowska-Drożdż, op. cit., s. 23, s. 39.

3. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011.
4. Kwiatkowska-Drożdż A., *Niemcy wobec Rosji. Powiązania – tak, zbliżenie – nie*, „Punkt Widzenia” 2014, nr 39.
5. Łachacz T., „*Samotne wilki*” zagrożeniem dla bezpieczeństwa państwa [w:] *Forum bezpieczeństwa. Instytucje państwa a bezpieczeństwo człowieka*, red. nauk. K. Karwacka, Wydawnictwo J.P., Gdynia 2013.
6. Łada A., Bastos S., *Unia energetyczna z perspektywy Niemiec* [w:] *Unia energetyczna z perspektywy Francji, Niemiec, Polski i Wielkiej Brytanii*, red. A. Łada, M. Skłodowska, M. Szczepanik, Ł. Wenerski, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2015.
7. Osica O., *Polska–Niemcy: ćwierć wieku zbliżenia*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2017, nr 1.
8. Urban A., *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2011.

Źródła internetowe:

1. *Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD*. 16.12.2013, <https://www.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf>, [dostęp: 02.03.2017].
2. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, [dostęp: 28.02.2017].
3. http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_publications/20140604_POL_Factsheet_Russia.pdf, [dostęp: 3.03.2017].
4. <http://www.pap.pl/aktualnosci/szczyt-nato/news,557293,nato-i-ue-oglosily-w-warszawie-deklaracje-o-wzmocnieniu-wspolpracy.html>, [dostęp: 18.01.2017].
5. <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/berlin-wydal-biala-ksiege-zmieniily-sie-niemcy-oraz-ich-rola-w-swiecie,660713.html>, [dostęp: 2.01.2017].
6. Kaim M., Linnenkamp H., *Das neue Weißbuch – Impulsgeber sicherheitspolitischer Verständigung?*, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2016A65_kim_lnk.pdf, [dostęp: 4.03.2017].
7. Krawczyk T. F., *Biała księga polityki bezpieczeństwa Republiki Federalnej Niemiec – są dobre zmiany, ale problemy pozostają*, <http://www.omp.org.pl/artukul.php?artukul=405>, [dostęp: 1.03.2017].
8. Kublik A., *Komisarz UE ds. energii: gazociąg Nord Stream 2 niezgodny z celami Unii*, <http://wyborcza.pl/7,155287,21429432,komisarz-ue-ds-energii-gazociag-nord-stream-2-niezgodny-z.html>, [dostęp: 1.03.2017].

9. Łada A., *Polskie i niemieckie interpretacje wyzwań w polityce bezpieczeństwa*, http://www.kas.de/wf/doc/kas_44183-1522-8-30.pdf?160211220318, [dostęp: 28.02.2017].
10. Menkiszak M., Żochowski P., *Rosja wobec Szczytu NATO w Warszawie*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-07-13/rosja-wobec-szczytu-nato-w-warszawie>, [dostęp: 28.02.2017].
11. *Rezultaty szczytu NATO w Warszawie*, http://www.iss.krakow.pl/dokumenty/newsletter_pl.pdf, [dostęp: 02.03.2017].
12. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2014*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/sbn_rp_2014.pdf, [dostęp: 17.01.2017].
13. Szubart K., *Polityka bezpieczeństwa RFN – „Biała Księga 2016”*, „Biuletyn OPINIE FAE” 2015, nr 15, <http://fae.pl/biuletynopiniefarfnbialaksiega-bezpieczenstwa.pdf>, [dostęp: 1.03.2017].
14. Szubert K., *Biała Księga 2016 – niemiecka odpowiedź na obecne wyzwania w zakresie bezpieczeństwa*, <http://www.iz.poznan.pl/publikacje/biuletyn-instytutu-zachodniego/nr-266-biala-ksiega-2016-niemiecka-odpowiedz-na-obecne-wyzwania-w-zakresie-bezpieczenstwa>, [dostęp: 22.01.2017].
15. *Weissbuch 2016. Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, Bundesministerium der Verteidigung, www.bmvg.de, [dostęp: 02.01.2017].

SECURITY STATE ASSUMPTIONS OF POLISH AND GERMAN STRATEGY

Keywords: *security, threats, the White Paper Germany, National Security Strategy of the Republic of Poland, NATO*

Summary

National security requires a new definition because of the nature of modern challenges and threats, and taking place in the international processes that weaken the security architecture in Europe. Therefore, in the interest of states is to review the priorities and strategic targets in the field of security policy. In 2014, it was established National Security Strategy of the Republic of Poland, and in 2016 released the White Paper of the Federal Republic of Germany. In the article the analysis shall be given to the content of these strategic documents in the field of, among others, the national interests of Polish and German, contemporary challenges and threats, or international cooperation for governance and stability in Europe.

Tomasz Łachacz: Bezpieczeństwo państwa w założeniach *Białej księgi polityki...*

Tomasz Łachacz – doktor nauk społecznych; adiunkt w Instytucie Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego Wydziału Bezpieczeństwa Wewnętrznego Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Autor publikacji z zakresu bezpieczeństwa państwa, bezpieczeństwa społecznego, stosunków polsko-niemieckich oraz samorządu lokalnego. Laureat wielu stypendiów zagranicznych w Niemczech, m.in. Międzynarodowego Stypendium Parlamentarnego w Bundestagu.

Tomasz CHINCIŃSKI

**NIEMIECKA DYWERSJA (1938–1939)
– ROSYJSKA WOJNA HYBRYDOWA
(2014–2016)
PODOBIENSTWA I RÓŻNICE**

Słowa kluczowe: *dywersja, działania asymetryczne, wojna hybrydowa, wojna nowej generacji, geopolityka, mniejszości narodowe, nowe formy zagrożenia bezpieczeństwa państwa*

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest ukazanie podobieństw i różnic pomiędzy niemieckimi działaniami dywersyjnymi w latach 1938–1939 przeciwko Austrii, Czechosłowacji i Polsce a działaniami prowadzonymi podczas rosyjskiej wojny hybrydowej na Ukrainie w latach 2014–2016. Analizie poddano propagandę, cele geopolityczne oraz metody działania Niemiec i Rosji, a także teorie walki dywersyjnej oraz teorie nowych form zagrożenia bezpieczeństwa, takich jak: działania asymetryczne, wojny hybrydowe i wojny nowej generacji. Zwrócono uwagę na koncepcję małej wojny wypracowaną w XIX–XX w. jako wspólny model dla niemieckich działań niekonwencjonalnych w latach 1938–1939 oraz rosyjskiej wojny hybrydowej na Ukrainie. Podkreślono znaczenie doktryn geopolitycznych dla polityki zagranicznej prowadzonej przez przedwojenne Niemcy i współczesną Rosję.

Wprowadzenie

Historyczna paralela: aneksja Krymu – Anschluss Austrii

W opiniach na temat rosyjskiej wojny hybrydowej na Ukrainie pojawiają się różne odniesienia historyczne. Najczęściej dotyczą one porównania Rosji Putina z Niemcami Hitlera. Jeden z amerykańskich politologów polskiego pochodzenia, doradca ds. bezpieczeństwa narodowego prezydenta

Jimmy'ego Cartera w latach 1977–1981, Zbigniew Brzeziński powiedział wprost, że sytuacja na Ukrainie przypomina tę sprzed II wojny światowej. Podczas wystąpienia w telewizji CNN, na początku marca 2014 r., zachęcał administrację USA do stanowczej reakcji przeciwko działaniom Rosji, ponieważ: „inaczej za kilka lat pożałujemy bezradności, tak jak żałujemy bezczynności po konferencji w Monachium w 1938 i 1939 roku. Wiemy, co potem nastąpiło”¹. W podobnym tonie wypowiedział się Brzeziński podczas debaty poświęconej Rosji w waszyngtońskim Centrum Studiów Strategicznych i Międzynarodowych (Center for Strategic and International Studies – CSIS), która odbyła się nazajutrz po orędziu prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina wygłoszonym do obu izb parlamentu Rosji 18 marca 2014 r. Wówczas, dokonując śmiałego porównania, powiedział, że „słowa wygłoszone przez Putina na temat Ukrainy niesamowicie przypominają to, co mówił Hitler o Austrii przed jej *anschlussem*, po którym dołączone zostały Sudety, i co było dalej wiemy wszyscy (...)”².

Brzeziński ostrzegał w swoich wypowiedziach przed możliwością rozprzestrzenienia się agresywnych poczynań Rosji z Krymu na inne części Ukrainy. Dynamicznie rozgrywające się wydarzenia pokazały, że ta diagnoza była słuszna. Niespełna miesiąc później, w kwietniu 2014 r., w obwodach donieckim i ługańskim Ukrainy rozpoczęły się zbrojne wystąpienia prorosyjskich separatystów dążących do oderwania tych terenów od państwa ukraińskiego.

Także porównanie wystąpienia Putina po aneksji Krymu przez Rosję z przemówieniem Hitlera wygłoszonym przed przyłączeniem Austrii do Niemiec może wydawać się trafne. Obaj przywódcy używali podobnej retoryki, by uzasadnić przyłączenie obcych terenów do swoich państw. Putin zwracał uwagę na to, że Krym jest integralną częścią Rosji, ponieważ jest w większości zamieszkały przez Rosjan³. Hitler mówił o „10 milionach Niemców”

¹ *Władimir Putin jak Adolf Hitler? Podobna argumentacja...*, „dziennik.pl”, 03 marca 2014, http://wiadomosci.dziennik.pl/opinie/artykuly/452321,wladimir-putin-jak-adolf-hitler-przed-prezydentem-rosji-ostrzega-zbigniew-brzezinski.html?gclid=CjwKEAjwIPOsBR-CWq5_e973PzTgSJACMiEp2oMRCtPKSvORRvZHOFDail75G4Fhp_mq3FEYs9whU3BoC9-nw_wcB, [dostęp:10.07.2015].

² Nagranie video debaty dostępne na stronach: CSIS *Schieffer Series: A Conversation about Russia*, 19 marca 2014, <http://csis.org/event/schieffer-series-conversation-about-russia>, [dostęp 10.07.2015]; TVN24: *Zbigniew Brzeziński: Putin może spróbować przejąć resztę Ukrainy*, 20 marca 2014, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/zbigniew-brzezinski-putin-moze-sprobowac-przejac-reszte-ukrainy,409604.html>, [dostęp: 10.07.2015].

³ *Address by President of the Russian Federation*, 18.03.2014, 15:50, The Kremlin, Moscow, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>, [dostęp: 10.7.2015]; [tłumaczenie polskie: *Putin: Rosja była słaba i ją ograbiono*, przeł. V. Makarenko, A. Sowińska, „wyborcza.pl” 22 marca 2014], http://wyborcza.pl/magazyn/1,136823,15666360,Putin_Rosja_byla_slaba_i_ja_ograbiono.html, [dostęp: 10.07.2015].

mieszkających w Austrii i Czechosłowacji (Sudety), których łączy więź z całym narodem niemieckim⁴. Obaj przywódcy formułowali podobne oskarżenia o prześladowania swoich rodaków na anektowanych terenach. Putin powiedział: „[P]róbowano pozbawić Rosjan pamięci historycznej, a nieraz nawet ojczystego języka, czyniąc ich obiektem przymusowej asymilacji”⁵. Hitler apelował: „Niemcy nie mogą pogodzić się z tym, że pod ich boki nieprzerwanie prześladowane są rodaków z powodu ich sympatii politycznych oraz poczucia jedności z rasą niemiecką i jej ideologią”⁶.

Kwestia mniejszości narodowych stała się zarówno dla Rosji Putina, jak i dla Niemiec Hitlera pretekstem do podjęcia działań zbrojnych. Rosja uzasadniała swoje zaangażowanie na Ukrainie obroną interesów mniejszości rosyjskojęzycznej, obawami o „derusyfikację obywateli Ukrainy”⁷. Natomiast Niemcy zamierzali zająć Austrię, aby „zapobiec napaściom na ludność proniemiecką”⁸. Podobnych argumentów używano, by uzasadnić podbój Sudestów, który miał położyć kres „dalszemu gnębieniu ludności niemieckiej w Czechosłowacji”⁹. Podobnymi przesłankami niemiecka propaganda próbowała usprawiedliwić najazd Niemiec na Polskę, podkreślając, że celem wojny miało być „uwolnienie volksdeutschow”¹⁰.

Geopolityka – światopogląd władzy

Wspólne dla Rosji Putina i Niemiec Hitlera jest także traktowanie geopolityki jako światopoglądu, na którym opiera się polityka zagraniczna. Rywalizacja o przestrzeń geograficzną zarówno dla współczesnej Rosji,

⁴ *Hitler: Reden und Proklamationen 1932–1945*, oprac. M. Domarus, t. 1, cz. 2: 1935–1938, Löwit, Wiesbaden 1965, s. 801, 815–817.

⁵ *Address by President of the Russian...*, *op. cit.*

⁶ G.E.R. Gedye, *Betrayal in Central Europe*, Harper and Brothers, Nowy Jork 1939, s. 232, cyt. za: J. Toland, *Hitler. Reportaż biograficzny*, Wydawnictwo Albatros, Warszawa 2014, s. 501.

⁷ M. Wojnowski, *Terroryzm w służbie geopolityki. Konflikt rosyjsko-ukraiński jako przykład realizacji doktryny geopolitycznej Aleksandra Dugina i koncepcji „wojny buntowniczej” Jewgienija Messnera*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 11, s. 83.

⁸ J. Toland, *Hitler...*, *op. cit.*, s. 508.

⁹ *Hitler: Reden...*, *op. cit.*, t. 1, cz. 2, s. 896–906. Hitler w przemówieniu na zjeździe NSDAP w Norymberdze 12 września 1938 r. powiedział: „[W] żadnym wypadku nie jestem skłonny w nieskończoność przyglądać się dalszemu gnębieniu ludności niemieckiej w Czechosłowacji. Niemcy w Czechosłowacji nie są ani bezbronni, ani osamotnieni”.

¹⁰ S. Kuss, *Wojna totalna w Polsce we wrześniu 1939 roku: strategia unicestwienia jako motyw konstytutywny w dziejach niemieckiego militarystyki* [w:] *Polska i Niemcy w trudnych latach 1933–1990. Nowe spojrzenie na dawne konflikty*, red. B. Martin, A. Stempin, UAM Instytut Historii, Poznań 2004, s. 55.

jak i dla nazistowskich Niemiec stała się podstawą myślenia strategicznego o definiowaniu interesów państwa na arenie międzynarodowej.

Niemiecka geopolityka w latach 20. i 30. XX w. opierała się na założeniach ideologicznych nakreślonych przez Karla Haushofera i przetworzonych przez Adolfa Hitlera. Haushofer opracował teorię przestrzeni życiowej (*Lebensraum*), która miała uzasadniać niemieckie roszczenia terytorialne w Europie Środkowej i Wschodniej. Teoria ta zakładała pogodzenie granic państwowych z granicami narodowymi. Nowe granice miały objąć tereny zamieszkałe przez wszystkich Niemców – tych z Austrii, Sudetów należących do Czechosłowacji czy z polskiego Pomorza i Wolnego Miasta Gdańska – i utworzyć jednolite państwo Wielkie Niemcy (*Großdeutschland*). Osiągnięcie granic narodowych przez Niemcy było pierwszym etapem urzeczywistnienia *Lebensraumu*. Jako następny etap przewidziano realizację koncepcji euroazjatyckiej przestrzeni, co miało pomóc Niemcom odzyskać pozycję mocarstwa światowego. Koncepcja ta zakładała rezygnację z zamorskich kolonii i skierowanie ekspansji na Wschód, budowę „bloku kontynentalnego obejmującego potężną Europę oraz północną i wschodnią Azję”¹¹.

Teoria sformułowana przez Haushofera stała się podstawą celów strategicznych polityki zagranicznej narodowosocjalistycznych Niemiec. Było to możliwe, ponieważ Haushofer odegrał główną rolę w kształtowaniu światopoglądu Hitlera i był jakby duchowym ojcem narodowosocjalistycznej ideologii¹². Z geopolitycznej idei przestrzeni życiowej Hitler uczynił jedną z głównych kategorii myśli narodowosocjalistycznej. *Lebensraum* uzasadniał konieczność rewizji granic i polityczną ekspansję Niemiec ku „euroazjatyckiej przestrzeni” na Wschód¹³.

¹¹ B. Hipler, *Hitlers Lehrmeister. Karl Haushofer als Vater der NS-Ideologie*, EOS-Verlag, St. Ottilien 1996, s. 76, 216; R. Matern, *Karl Haushofer und seine Geopolitik in den Jahren Weimarer Republik und des Dritten Reiches. Ein Beitrag zum Verständnis seiner Idee und seines Wirkens*, genehmigte Dissertation von der Fakultät für Geistes- und Sozialwissenschaften der Universität Karlsruhe, Karlsruhe 1978, s. 75–77, 120; R.J. Evans, *Das Dritte Reich*, t. 1: *Aufstieg*, z angielskiego przeł. H. Fliessbach i U. Rennert, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2004, s. 264; T. Chinciński, *Forpocztą Hitlera. Niemiecka dywersja w Polsce w 1939 roku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Gdańsk–Warszawa 2010, s. 27–29.

¹² B. Hipler, *Hitlers Lehrmeister...*, *op. cit.*, s. 11, 207–209. Autor zwraca przede wszystkim uwagę na kwestii poglądów Haushofera sprzed I wojny światowej i ich wpływ na ukształtowanie się światopoglądu Hitlera, jednocześnie przyznając, że wpływ Haushofera na decyzje „fatalnego dyktatora Hitlera” był zdecydowanie mniejszy, wręcz minimalny.

¹³ K. Bracher, W. Sauer, G. Schulz, *Die nationalsozialistische Machtergreifung. Studien zur Errichtung des totalitären Herrschaftssystems in Deutschland 1933/34*, wyd. 2 przejrzone, Westdeutscher Verlag, Köln-Opladen 1962, s. 227; B. Hipler, *Hitlers Lehrmeister...*, *op. cit.*, s. 216.

W geopolitycznych planach Hitlera narody zamieszkujące Europę Południową, Środkową i Wschodnią miały stać się państwami satelickimi zależnymi od Wielkich Niemiec pod każdym względem. Snując wizje uzyskania przestrzeni życiowej dla narodu niemieckiego, Hitler stwierdził: „Centralnym punktem uczynię stalowe jądro z zespolonych w nierozdzielalną jedność wielkich Niemiec. Austria, Czechy i Morawy, polski zachód. Blok liczący setki milionów, niezniszczalny, bez jednej skazy i bez obcych nacji. Trwały fundament naszego panowania. Potem związek wschodni. Polska, kraje bałtyckie, Węgry, kraje bałkańskie, Ukraina, Powołże, Kraj Nadwołżański, Gruzja. Związek, to prawda, ale nie równouprawnionych partnerów, rozumie się, związek narodów pomocniczych, bez armii, bez własnej polityki, bez własnej gospodarki”¹⁴.

Za rządów Władimira Putina geopolityka stała się podstawową ideą, na której oparto strategię bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej. Teoria geopolityczna realizowana przez Moskwę została stworzona w latach 90. XX w. przez rosyjskiego intelektualistę Aleksandra Dugina. Zakłada ona powstrzymanie wpływów świata zachodniego wśród państw i narodów należących w przeszłości do Związku Radzieckiego oraz ponowną integrację tej przestrzeni pod rosyjskim przywództwem. Poza tym do rosyjskiej strefy wpływów należeć miałyby też prawosławne państwa Europy Południowo-Wschodniej (Serbia, Macedonia, Rumunia, Bułgaria, Mołdawia, Grecja i częściowo Albania). Perspektywną konsekwencją realizacji tych założeń miałyby być stworzenie świata wielobiegunowego w miejsce świata znajdującego się pod przywództwem Stanów Zjednoczonych, który powstał po upadku ZSRR. W tym nowym wielobiegunowym świecie Rosja przewodząca Unii Euroazjatyckiej (geopolitycznemu odpowiednikowi ZSRR) miałaby stać się wielkim imperium kontynentalnym i stanowić przeciwwagę dla Zachodu zintegrowanego wokół USA¹⁵.

Próba wprowadzania w życie teorii geopolitycznej Dugina jest niedopuszczeniem przez Rosję do integracji Ukrainy ze strukturami świata zachodniego. W myśl tej teorii Ukraina traktowana jest jako przestrzeń poradziecka i powinna zostać ponownie zintegrowana z Rosją. Ponadto przejęcie kontroli nad zachodnią Ukrainą ma umożliwić zmianę układu sił w Europie Środkowo-Wschodniej. Polegać ma ona przede wszystkim na wyeliminowa-

¹⁴ H. Rauschnig, *Rozmowy z Hitlerem*, przeł. J. Hensel i R. Turczyn, Iskry, Warszawa 1994, s. 137.

¹⁵ M. Wojnowski, *Terroryzm w służbie geopolityki. Konflikt rosyjsko-ukraiński jako przykład realizacji doktryny geopolitycznej Aleksandra Dugina i koncepcji „wojny buntowniczej” Jewgienija Messnera*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 11 (6), s. 59–64; L. Wyszczelski, *Dywersja i sabotaż. Polskie działania specjalne 1918–1939*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2016, s. 272.

niu wpływów Stanów Zjednoczonych z Ukrainy, ale także na ograniczeniu polityki amerykańskiej w takich państwach Europy Środkowo-Wschodniej, jak: Polska, Litwa, Łotwa, Estonia, Węgry, Rumunia, Czechy i Słowacja. Miałoby to wiązać się nie tyle z aneksją tych państw, ile z ich przejściem w orbitę wpływów Rosji lub Niemiec¹⁶.

Realizując założenia teorii geopolitycznej Dugina, Rosja zajęła Krym oraz wsparła separatyzm we wschodnich okręgach Ukrainy. Zarówno w operację krymską, jak i w tworzenie republik ludowych – donieckiej i ługańskiej byli zaangażowani zwolennicy euroazjańskiej szkoły geopolityki Dugina, a sam Dugin uważany jest za jednego z inicjatorów rosyjskiej agresji na Ukrainę¹⁷.

Nietrudno zauważyć, że zarówno dla nazistowskich Niemiec, jak i dla Rosji Putina geopolityka stała się światopoglądem władzy, na którym miała opierać się odbudowa imperium. W jednym i drugim przypadku miało to być imperium kontynentalne obejmujące swoimi zasięgiem i wpływami euroazjatycką przestrzeń. Szczególna rola w planach geopolitycznych nazistowskich Niemiec i współczesnej Rosji przypadła państwom Europy Środkowo-Wschodniej, którym teorie geopolityczne nadały istotne znaczenie strategiczne.

Dywersja – wojna hybrydowa/ wojna nowej generacji

Wydaje się, że można dostrzec również inne podobieństwa pomiędzy postępowaniem Rosji Putina wobec Ukrainy w latach 2014–2016 a postępowaniem Niemiec Hitlera wobec Austrii, Czechosłowacji i Polski w latach 1938–1939. Widać na przykład analogię między działaniami nieregularnymi prowadzonymi w rosyjskiej wojnie na Ukrainie a działaniami podejmowanymi przez Niemcy u progu II wojny światowej. Warto się zastanowić, jak znacząca jest to analogia i jakie istnieją różnice między postępowaniem Putina i Hitlera w tym zakresie.

W agresji Rosji przeciwko Ukrainie główna rola przypadła „zielonym ludzikom” – odzianym w uniformy i uzbrojonym, ale nieposiadającym żadnych dystynkcji zakamuflowanym żołnierzom armii rosyjskiej, których zgodnie z prawem wojennym należy traktować jak dywersantów¹⁸. Głównym

¹⁶ M. Wojnowski, *Terroryzm w służbie...*, *op. cit.*, s. 65–69.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Przesądza o tym brak dystynkcji i oznak identyfikacyjnych oraz niestosowanie się do praw i zwyczajów wojny. Na równi z armią można traktować oddział nieregularny,

celem ich działalności było najpierw stworzenie warunków do inkorporowania Krymu przez Rosję, a następnie wywołanie separatystycznej rebelii na południowo-wschodnim obszarze Ukrainy, co miało doprowadzić do destabilizacji państwa ukraińskiego.

Władimir Putin w programie *Linia specjalna z Władimirem Putinem* z 17 kwietnia 2014 r. powiedział wprost, że celem rosyjskich „żołnierzy” na Krymie, którzy znaleźli się przy boku lokalnych sił obrony, było „zapewnienie warunków do prawidłowego głosowania”¹⁹. Ukryte zaangażowanie Rosji w wojnę na Ukrainie potwierdzają dwa raporty: pierwszy przygotowany pod kierunkiem zastrzelonego lidera opozycji rosyjskiej Borysa Niemcowa²⁰ oraz drugi opracowany przez grupę dziennikarzy śledczych „Bellingcat” z Londynu²¹. W raporcie Niemcowa można odnaleźć liczne wypowiedzi przywódców separatystów z obwodów donieckiego i ługańskiego potwierdzające wsparcie ich oddziałów przez rosyjskich dywersantów (urlopowanych żołnierzy rosyjskich sił zbrojnych). Przyznał to także publicznie sam Igor Strielkow (właściwie Girkin), rosyjski przywódca i główny organizator prorosyjskiej rebelii na wschodniej Ukrainie²².

Te nieregularne metody walki wykorzystywane przez rosyjskich dywersantów są podobne do tych, które stosował Hitler podczas agresji przeciwko

o ile „ma on na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych”; jego członkowie „noszą stałą i dającą się rozpoznać z daleka odznakę wyróżniającą; jawnie noszą broń; przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojennych”. Za dywersantów uznaje członków formacji nie noszących „stałych i dających się rozpoznać z daleka odznak wyróżniających” oraz nie „przestrzegających w swych działaniach praw i zwyczajów wojennych”. Por. *Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej*, aneks do konwencji: *Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej*, Haga 18 października 1907 r. (Dz.U. z 1927 r. Nr 21, poz. 161; *Convention IV concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre et son Annexe: Règlement concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre*. La Haye, 18 Octobre 1907, International Committee of the Red Cross, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/TRA/195?OpenDocument&>, [dostęp: 01.08.2015 r.]; A. Klafkowski, *Prawo międzynarodowe publiczne*, wyd. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966, s. 349–352.

¹⁹ Por.: *Prezydent Rosji w programie „Linia specjalna z Władimirem Putinem” odpowiada na pytania obywateli. Wiele z nich dotyczy sytuacji na Ukrainie*, „PolskieRadio.pl”, 17 kwietnia 2014, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1102788,Putin-Rosja-nigdy-nie-planowala-aneksji-Krymu>, [dostęp: 23.07.2015].

²⁰ *PUTIN.WAR. Report by Boris Nemtsov*, <http://www.4freerussia.org/putin.war/>, [dostęp: 26.07.2015].

²¹ *Sputnik’s MH17 Reporting Spins Out of Control*, <https://www.bellingcat.com/tag/mh17/>, [dostęp: 26.07.2015].

²² Anna Dolgov, *Russia’s Igor Strelkov: I Am Responsible for War in Eastern Ukraine*, „The Moscow Times”, 21 listopada 2014, <http://www.themoscowtimes.com/news/article/russias-igor-strelkov-i-am-responsible-for-war-in-eastern-ukraine/511584.html>, [dostęp: 30.07.2015].

Austrii, Czechosłowacji i Polsce w latach 1938–1939. Akcje wojskowe markowane przez oddziały niemieckie zapewniły warunki do aneksji Austrii, wymuszając na miejscowych władzach w Wiedniu wiele politycznych decyzji korzystnych z perspektywy niemieckiej aneksji²³. Przygotowany w Berlinie wiosną 1938 r. plan podboju Sudetów zakładał prowokacje i wykorzystanie taktyki konia trojańskiego polegającej na działaniach nieregularnych prowadzonych przez nieoznakowanych dywersantów na tyłach przeciwnika. Zgodnie z rozkazem Hitlera z 17 września 1938 r. paramilitarny *Sudetendeutsches Freikorps* (SdF) miał wywołać „trwałe niepokoje wzdłuż całego frontu”, prowadzić „małe akcje przeciwko czeskim posterunkom” oraz występować „w formie grup terroru”²⁴. Zachowane dokumenty potwierdzają, że w trakcie opanowywania Sudetów niemieccy dywersanci zostali wprowadzeni do akcji. Ponadto sprowokowano masowe wystąpienia mniejszości niemieckiej przeciwko władzom Czechosłowacji. Z kolei kampania w Polsce w 1939 r. była swoistym poligonem doświadczalnym dla niemieckich działań nieregularnych. Niemieckie organizacje dywersyjne i sabotażowe zostały zorganizowane w Polsce w 1939 r. na niespotykaną dotąd skalę niemającą precedensu w przeszłości. Mimo że liczące ponad 10 tys. członków struktury niemieckich dywersantów nie były w stanie wykonać wszystkich zleconych im zadań i zostały częściowo rozbite przez polskie władze, ich aktywność w sierpniu i wrześniu 1939 r. przyczyniała się niekiedy znacząco do wytworzenia w kraju atmosfery niepewności i napięcia, a ponadto spowodowała wiele zakłóceń w komunikacji, łączności oraz podczas mobilizacji i odwrotu oddziałów Wojska Polskiego. Oprócz tego w ostatnich tygodniach pokoju Niemcy prowadziły wojnę psychologiczną i informacyjną, aby wpływać na nastroje społeczne, sterować masowymi zachowaniami członków mniejszości niemieckiej w Polsce oraz przekonywać opinię światową o polskiej winie i odpowiedzialności politycznej za wywołanie wojny²⁵.

²³ M. Cygański, *SS w polityce zagranicznej III Rzeszy w latach 1934–1945*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Wrocław 1975, s. 84–85.

²⁴ *Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg 14. November 1945 – 1. Oktober 1946*, t. 25, Nürnberg 1948, dok. 388-PS: Z dokumentów do *Fall Grün*, tj. planu militarnej agresji na Czechosłowację: Postępowanie względem *Grün*, s. 433; *Ibidem*, t. 36, dok. 366-EC: Raport ppłk. Köchlinga, oficera łącznikowego OKW, z działalności SdF, 11 X 1938 r., s. 356–364.

²⁵ T. Chinciński, *Forpocza Hitlera...*, *op. cit.*, *passim*; por.: *Dywersyjno-sabotażowa działalność wrocławskiej Abwehry na ziemiach polskich w przededniu agresji hitlerowskiej w 1939 r.*, wybór dokumentów i opracowanie A. Szefer, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1987, t. 32, s. 271–372; K.M. Pospieszalski, *Zamachy nazistowskie na mienie niemieckie. Plany Reichsführera SS z lata 1939 roku*, „Przegląd Zachodni” 2004, nr 1; A. Szefer, *Prywatna wojna leutnanta Alberta Herznera, czyli niemiecki napad na Przełęcz Jabłonkowską w nocy z 25 na 26 sierpnia 1939 roku*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1987; *Idem*, *Hitlerowska prowokacja w Gliwicach oraz*

Podobieństwo działań nieregularnych prowadzonych przez Rosję przeciwko Ukrainie do niemieckich działań dywersyjnych w Austrii, Czechosłowacji i Polsce w latach 1938–1939 dotyczy zarówno sfery militarnej, jak i niemilitarnej (propagandowo-psychologicznej). Współczesna Rosja, podobnie jak nazistowskie Niemcy, w celu osiągnięcia swych celów prowadzi wojskowe operacje specjalne i działania dezinformacyjne, wykorzystuje siły specjalne i formacje paramilitarne złożone zarówno z wojskowych, jak i cywilów, oddziałuje na mniejszości narodowe żyjące w państwie przeciwnika, wywołuje lub wzmacnia napięcia etniczne.

Te różnorodne metody, środki oraz sposoby walk nieregularnych, zarówno współcześnie, jak i u progu II wojny światowej, starano się wykorzystywać w sposób zsynchronizowany, tak aby efekt był większy od sumy efektów pojedynczych działań. Można przyjąć, że synergia przypisywana współczesnej wojnie Rosji przeciwko Ukrainie była również charakterystyczna dla działań niemieckich w latach 1938–1939²⁶.

Wiele wskazuje na to, że różnice między postępowaniem nazistowskich Niemiec w Austrii, Czechosłowacji i Polsce a postępowaniem współczesnej Rosji na Ukrainie dotyczą przede wszystkim stopnia zaawansowania technologicznego. Wydarzenia współczesne od tych sprzed prawie osiemdziesięciu lat dzieli rewolucja naukowo-technologiczna, która dokonała się w drugiej połowie XX w. Dzisiejsza Rosja ma do dyspozycji nieporównywalnie bardziej nowoczesne narzędzia (a przy tym duży wybór środków techniki do wykorzystania) niż Niemcy u progu II wojny światowej. Najlepszym tego przykładem jest to, że Rosja prowadzi wojnę przeciwko Ukrainie również w cyberprzestrzeni, co ma wpływ na zwiększenie znaczenia podejmowanej przez Rosję walki informacyjnej.

Natomiast sama koncepcja podejmowania działań nieregularnych przez Rosję na Ukrainie nie wydaje się nową formą wojny, choć w mediach często bywa ona określana jako wojna hybrydowa. Można się zgodzić, że pojęcie to, mające sugerować opinii publicznej, iż mamy do czynienia z nową formą zagrożenia bezpieczeństwa, jest „raczej narzędziem walki informacyjnej między Zachodem a Rosją”²⁷.

Samo pojęcie „wojna hybrydowa”, rozumiane jako synteza działań konwencjonalnych i nieregularnych, które obejmują środki i metody walki militarnej i niemilitarnej w prowadzeniu wojny, jest wytworem amerykań-

w *Stodolach i Byszynie 31 sierpnia 1939 roku*, Towarzystwo Przyjaciół Gliwic, Gliwice 1989.

²⁶ M. Wojnowski, *Mit „wojny hybrydowej”. Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 13(7), s. 19.

²⁷ *Ibidem*, s. 19.

skiej teorii sztuki wojennej. Pojawiło się ono najpierw na określenie konfliktu między Izraelem a Hezbollahem w 2006 r., a następnie – od połowy 2014 r. – zaczęto nim określać rosyjskie działania nieregularne na Ukrainie. Od tego czasu stało się oficjalnym pojęciem w dyskursie świata zachodniego na temat wydarzeń na południowym wschodzie państwa ukraińskiego²⁸.

W rosyjskiej myśli wojskowej na działania nieregularne, z jakimi mamy do czynienia na Ukrainie, używa się określenia „wojna nowej generacji”. Zostało ono wprowadzone do języka eksperckiego w 2013 r. i miało oznaczać zastosowanie w konfrontacji z przeciwnikiem nie tylko środków militarnych, lecz także – równocześnie z nimi – różnorodnych działań politycznych, ekonomicznych, informacyjnych czy propagandowych. Wydaje się, że miało ono również odegrać znaczenie propagandowe dzięki przekonaniu opinii publicznej o przewadze militarnej Rosji nad NATO²⁹.

Natomiast niemieckie sposoby działań nieregularnych i rozwiązania taktyczne stosowane w latach 1938–1939 w Austrii, Czechosłowacji i Polsce zawierają się w pojęciu „akcja dywersyjna”. Przez to określenie na początku lat 20. XX w. w Oddziale II Sztabu Głównego Wojska Polskiego rozumiano „planową działalność na terenie wrogiego państwa nie tylko podczas wojny, lecz na długi czas przed jej wybuchem, szczególnie zaś w okresie mobilizacyjnym”. Za typowe przejawy tej działalności uważano zarówno zorganizowaną przez wroga „propagandę wśród szeregów armii”, jak i „metodyczne niszczenie ośrodków przemysłowych” przez przeciwnika. Doskonale zdawano sobie sprawę z tego, że „przy dobrej organizacji dywersji przeciwnik potrafi w znaczny sposób wpływać na stosunki wewnętrzne nieprzyjacielskiego kraju, niejednokrotnie uniemożliwia normalne życie jego obywateli”. Definiując samo pojęcie dywersji, pisano, że „jest to samoistna akcja nieprzyjacielskich biur wywiadowczych (...) mająca na celu w sposób planowy niszczyć, paraliżować i osłabiać życie państwowo-społeczne danego państwa, nie przebijając w środkach i posługując się wszystkimi bez wyjątku metodami, aby osiągnąć zamierzony cel”³⁰. A więc określenie „akcja dywersyjna” w odniesieniu do niemieckich działań z okresu poprzedzającego II wojnę światową będzie oznaczać zdecydowanie więcej niż tylko jedną z form działań nieregularnych. W takim rozumieniu można uznać akcję dywersyjną za tożsamą z wojną hybrydową czy wojną nowej generacji.

²⁸ *Ibidem*, s. 8; F.G. Hoffman, *Conflicts in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, The Potomac Institute for Policy Studies, Arlington 2007, s. 35–43

²⁹ M. Wojnowski, *Koncepcja „wojny nowej generacji” w ujęciu strategów Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 13(7), s. 13–15, 38.

³⁰ T. Chinciński, *Forpoczta Hitlera...*, *op. cit.*, s. 19–20.

W poszukiwaniu wspólnego modelu. Uwagi końcowe

Na określenie podobnych działań, w ramach których prowadzone są akcje wywiadowczo-informacyjne, akcje propagandowe, akcje dywersyjno-sabotażowe czy tajne operacje polegające na osłabianiu przeciwnika od wewnątrz przez wykorzystywanie konfliktów etnicznych, społecznych czy politycznych, używa się różnych pojęć. Powstaje pytanie, czy pomimo tych różnic istnieje wspólny paradygmat działań nieregularnych, zarówno dla tych prowadzonych przez współczesną Rosję na Ukrainie, jak i dla tych podejmowanych przez Niemcy w Austrii, Czechosłowacji i Polsce?

Podstaw teoretycznych sposobu prowadzenia wojny przez Rosję na Ukrainie można szukać w rozważaniach Jewgienija Messnera, rosyjskiego wojskowego okresu dwóch wojen światowych, następnie emigranta, autora dwóch głównych opracowań z zakresu niekonwencjonalnych metod prowadzenia wojny: *Bunt – w imię trzeciej światowej* (1960) oraz *Światowa wojna buntownicza* (1971). Messner wprowadził pojęcie „wojna buntownicza” na określenie nowej formy konfliktu, w którym obok działań wojsk regularnych podejmowane są akcje dywersyjno-sabotażowe i wykorzystywane (na dużą skalę) metody walki psychologicznej. Teoria Messnera znalazła odzwierciedlenie w rosyjskich koncepcjach działań nieregularnych z lat 90. XX w., które określano mianem wojny informacyjnej³¹.

Można jednak cofnąć się dalej w przeszłość i szukać źródeł inspiracji dla formy prowadzenia wojny na Ukrainie w popularnej w Rosji przełomu XIX/XX w. koncepcji małej wojny. Teorię małej wojny opracowano w Niemczech w XIX w. Zakładała ona wówczas wykorzystanie w walce zbrojnej z nieprzyjacielem małych, lotnych oddziałów, które prowadziłyby atak w sposób partyzancki, przedostając się na teren przeciwnika. Teoretyczne rozwinięcie koncepcji małej wojny nastąpiło w Rosji radzieckiej po I wojnie światowej. Koncepcja ta miała obejmować różnorodne działania prowadzone za pomocą wszelkich dostępnych środków, które miały umożliwić pokonanie silniejszego, dysponującego przewagą techniczną przeciwnika dzięki wykorzystaniu małych, słabo uzbrojonych, ale mobilnych i pełnych inicjatyw oddziałów³².

Autorem teoretycznych koncepcji działań prowadzonych przez Niemcy w latach 1938–1939 (takich jak: akcje dywersyjno-sabotażowe; operacje

³¹ M. Wojnowski, *Terroryzm w służbie...*, *op. cit.*, s. 73–77.

³² *Idem*, *Mit „wojny hybrydowej”...*, *op. cit.*, s. 22–23.

specjalne; wykorzystanie mniejszości narodowych, przede wszystkim mniejszości niemieckiej; oraz antypaństwowe organizacje działające na terytorium przeciwnika) był oficer Abwehry Theodor Gottlieb von Hippel. Podczas I wojny światowej walczył on we wschodniej Afryce. Właśnie tam od strony praktycznej poznał założenia niemieckiej małej wojny. Pod dowództwem generała Paula von Lettow-Vorbecka brał udział w wojnie partyzanckiej przeciwko wojskom kolonialnym aliantów. Te doświadczenia sprawiły, że stał się zwolennikiem wykorzystywania małych elitarnych oddziałów wyszkolonych w wywiadzie i sabotażu, mogących działać na tyłach wroga, złożonych z ludzi władających językami obcymi. Początkowo jego niekonwencjonalne pomysły prowadzenia wojny nie spotkały się z aprobatą dowódców armii niemieckiej. Dopiero po przejściu do Abwehry, pod kierunkiem admirała Wilhelma Canarisa, mógł on rozwijać i wprowadzać w życie poznane wcześniej koncepcje małej wojny. Termin ten był używany na określenie działań dywersyjno-sabotażowych prowadzonych przez Oddział II Abwehry. Doświadczenia zdobyte przez Abwehrę w zakresie niekonwencjonalnych metod prowadzenia wojny były na tyle znaczące, że po II wojnie światowej odwoływali się do nich twórcy jednostek specjalnych Bundeswehry Republiki Federalnej Niemiec³³.

Wydaje się, że wspólnym modelem dla rosyjskiej wojny hybrydowej na Ukrainie oraz niemieckich działań niekonwencjonalnych w latach 1938–1939 jest koncepcja małej wojny. Stworzona nad długo przed I wojną światową w Niemczech, cieszyła się popularnością również w Rosji (najpierw w carskiej, następnie w sowieckiej). Swoją renesans przechodziła w III Rzeszy. Po II wojnie światowej została rozwinięta przez niektórych teoretyków myśli wojskowej.

Nasuwa się również pytanie, czy istnieje wspólny powód polityczny, dla którego współczesna Rosja i przedwojenne Niemcy włączyły do sposobu prowadzenia wojny szeroko rozumiane działania nieregularne? Wydaje się, że tą wspólną okolicznością może być oparcie polityki zagranicznej na doktrynach geopolitycznych. Jedna z tez głosi, że w celu realizacji określonych doktryn geopolitycznych wykorzystuje się – oprócz klasycznych – niekonwencjonalne metody walki³⁴.

³³ M. Sharpe, I. Westwell, *Elitarne siły szturmowe. Niemieckie oddziały specjalne*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2012, s. 98, 174; T. Chinciński, *Forpochta Hitlera...*, *op. cit.*, s. 43–45, 166, 344–345; R. Günzel, W. Walther, U.K. Wegener, *Geheime Krieger. Drei deutsche Kommandoverbände im Bild: KSK, Brandenburgern, GSG 9*, Pour le Mérite Verlag, Selent 2007, s. 49–51.

³⁴ M. Wojnowski, *Terroryzm w służbie...*, *op. cit.*, s. 61–62.

Bibliografia

Literatura:

1. Bracher K., Sauer W., Schulz G., *Die nationalsozialistische Machtergreifung. Studien zur Errichtung des totalitären Herrschaftssystems in Deutschland 1933/34*, wyd. 2 przejrzone, Westdeutscher Verlag, Köln-Opladen 1962.
2. Chinciński T., *Forpoczta Hitlera. Niemiecka dywersja w Polsce w 1939 roku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Gdańsk–Warszawa 2010.
3. Cygański M., *SS w polityce zagranicznej III Rzeszy w latach 1934–1945*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Wrocław 1975.
4. *Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg 14. November 1945–1. Oktober 1946*, t. 25, Nürnberg 1948.
5. *Dywersyjno-sabotażowa działalność wrocławskiej Abwehry na ziemiach polskich w przededniu agresji hitlerowskiej w 1939 r.*, wybór dokumentów i opracowanie A. Szefer, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1987, t. 32.
6. Evans R.J., *Das Dritte Reich*, t. 1: *Aufstieg*, z angielskiego przeł. H. Fliessbach i U. Rennert, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2004.
7. Gedye G.E.R., *Betrayal in Central Europe*, Harper and Brothers, Nowy Jork 1939.
8. Günzel R., Walther W., Wegener U.K., *Geheime Krieger. Drei deutsche Kommandoverbände im Bild: KSK, Brandenburg, GSG 9*, Pour le Mérite Verlag, Selent 2007.
9. Hipler B., *Hitlers Lehrmeister. Karl Haushofer als Vater der NS-Ideologie*, EOS-Verlag, St. Ottilien 1996.
10. *Hitler: Reden und Proklamationen 1932–1945*, oprac. M. Domarus, t. 1, cz. 2: *1935–1938*, Löwit, Wiesbaden 1965.
11. Hoffman F.G., *Conflicts in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, The Potomac Institute for Policy Studies, Arlington 2007.
12. Kłafkowski A., *Prawo międzynarodowe publiczne*, wyd. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966.
13. *Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (IV konwencja haska)*, aneks do konwencji: *Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej*, Haga 18 października 1907 r. (Dz.U. z 1927 r. Nr 21, poz. 161).
14. Kuss S., *Wojna totalna w Polsce we wrześniu 1939 roku: strategia unicestwienia jako motyw konstytutywny w dziejach niemieckiego militarysty* [w:] *Polska i Niemcy w trudnych latach 1933–1990. Nowe spojrzenie*

- na dawne konflikty*, red. B. Martin, A. Stempin, UAM Instytut Historii, Poznań 2004.
15. Matern R., *Karl Haushofer und seine Geopolitik in den Jahren Weimarer Republik und des Dritten Reiches. Ein Beitrag zum Verständnis seiner Idee und seines Wirkens*, genehmigte Dissertation von der Fakultät für Geistes- und Sozialwissenschaften der Universität Karlsruhe, Karlsruhe 1978 [niepublikowana praca doktorska].
 16. Pospieszalski K.M., *Zamachy nazistowskie na mienie niemieckie. Plany Reichsführera SS z lata 1939 roku*, „Przegląd Zachodni” 2004, nr 1.
 17. Rauschnig H., *Rozmowy z Hitlerem*, przeł. J. Hensel i R. Turczyn, Iskry, Warszawa 1994.
 18. Sharpe M., Westwell I., *Elitarne siły szturmowe. Niemieckie oddziały specjalne*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2012.
 19. Szefer A., *Hitlerowska prowokacja w Gliwicach oraz w Stodołach i Byczynie 31 sierpnia 1939 roku*, Towarzystwo Przyjaciół Gliwic, Gliwice 1989.
 20. Szefer A., *Prywatna wojna leutnanta Alberta Herznera, czyli niemiecki napad na Przełęcz Jabłonkowską w nocy z 25 na 26 sierpnia 1939 roku*, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1987.
 21. Toland J., *Hitler. Reportaż biograficzny*, Wydawnictwo Albatros, Warszawa 2014.
 22. Wojnowski M., *Koncepcja „wojny nowej generacji” w ujęciu strategów Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 13(7).
 23. Wojnowski M., *Mit „wojny hybrydowej”. Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 13(7).
 24. Wojnowski M., *Terroryzm w służbie geopolityki. Konflikt rosyjsko-ukraiński jako przykład realizacji doktryny geopolitycznej Aleksandra Dugina i koncepcji „wojny buntowniczej” Jewgienija Messnera*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2014, nr 11(6).
 25. Wyszczeliski L., *Dywersja i sabotaż. Polskie działania specjalne 1918–1939*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2016.

Źródła internetowe:

1. *Address by President of the Russian Federation*, 18.03.2014, 15:50, The Kremlin, Moscow, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>, [dostęp: 10.7.2015]; [tłumaczenie polskie: *Putin: Rosja była słaba i ją ograbiono*, przeł. V. Makarenko, A. Sowińska, „wyborcza.pl”, 22 marca 2014]. http://wyborcza.pl/magazyn/1,136823,15666360,Putin__Rosja_byla_slaba_i_ja_ograbiono.html, [dostęp: 10.07.2015].

2. Anna Dolgov, *Russia's Igor Strelkov: I Am Responsible for War in Eastern Ukraine*, „The Moscow Times”, 21 listopada 2014, <http://www.themoscow-times.com/news/article/russias-igor-strelkov-i-am-responsible-for-war-in-eastern-ukraine/511584.html>, [dostęp: 30.07.2015].
3. *Convention IV concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre et son Annexe: Règlement concernant les lois et coutumes de la guerre sur terre*. La Haye, 18 octobre 1907, International Committee of the Red Cross, <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/TRA/195?OpenDocument&>, [dostęp: 01.08.2015].
4. Nagranie video debaty dostępne na stronach: CSIS *Schieffer Series: A Conversation about Russia*, 19 marca 2014, <http://csis.org/event/schieffer-series-conversation-about-russia>, [dostęp: 10.07.2015]; TVN24: *Zbigniew Brzeziński: Putin może spróbować przejąć resztę Ukrainy*, 20 marca 2014, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/zbigniew-brzezinski-putin-moze-sprobowac-przejac-reszte-ukrainy,409604.html>, [dostęp 10.07.2015].
5. *Prezydent Rosji w programie „Linia specjalna z Władimirem Putinem” odpowiada na pytania obywateli. Wiele z nich dotyczy sytuacji na Ukrainie*, „PolskieRadiopl”, 17 kwietnia 2014, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1102788,Putin-Rosja-nigdy-nie-planowala-aneksji-Krymu>, [dostęp: 23.07.2015].
6. *PUTIN.WAR. Report by Boris Nemtsov*, <http://www.4freerussia.org/putin.war/>, [dostęp: 26.07.2015].
7. *Sputnik's MH17 Reporting Spins Out of Control*, <https://www.bellingcat.com/tag/mh17/>, [dostęp: 26.07.2015].
8. *Władimir Putin jak Adolf Hitler? Podobna argumentacja...*, „dziennik.pl”, 3 marca 2014, http://wiadomosci.dziennik.pl/opinie/artykuly/452321,wladimir-putin-jak-adolf-hitler-przed-prezydentem-rosji-ostrzega-zbigniew-brzezinski.html?gclid=CjwKEAjwIPOsBRCWq5_e973PzTgSJACMiEp2oMRCtPKSvORRvZHOFDail75G4Fhp_mq3FEYs9whU3BoC9-nw_wcB, [dostęp: 10.07.2015].

GERMAN SABOTAGE (1938–1939)
– THE RUSSIAN HYBRID WAR (2014–2016).
SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Keywords: *diversion (sabotage), asymmetrical warfare, hybrid warfare, modern warfare, geopolitics, national minorities, new forms of threat to state security*

Summary

The aim of the article is to show the similarities and differences between German sabotage activities in 1938–1939, against Austria, Czechoslovakia and Poland, and activities carried out during the Russian hybrid War in the Ukraine in 2014–2016. Analyzed are geopolitics and methods of operation of the two countries, as well as theories of sabotage warfare and new forms of security threats: asymmetric/hybrid war and a new type of warfare. Attention was drawn to the concept of „small war” elaborated in the twentieth century. As a common model for German activities in unconventional 1938–1939, and the Russian hybrid War in the Ukraine. It emphasized the importance of geopolitical doctrines of the foreign policy pursued by the Nazi Germany and contemporary Russia.

Tomasz Chinciński – doktor habilitowany, profesor Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni. Pracownik naukowy Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku. Autor książek z zakresu historii najnowszej, w szczególności dotyczących m.in. działalności polskich i niemieckich służb specjalnych w XX w.

Hanna SOMMER

ROLA ŚRODKÓW MASOWEGO PRZEKAZU W DEZINFORMACJI STRATEGICZNEJ

Słowa kluczowe: *środki masowego przekazu, informacja, komunikacja, dezinformacja strategiczna, manipulacja, perswazja*

STRESZCZENIE

Artykuł jest próbą pokazania roli dezinformacji strategicznej. Celem takiej dezinformacji za pomocą środków masowego przekazu jest dotarcie do określonego odbiorcy z odpowiednim przekazem mającym wpłynąć na postrzeganie przez niego prowadzonych działań. Chodzi o przekonanie określonej społeczności do siebie, swoich wizji i misji. Dezinformacja jest zmanipulowaną informacją, której celem jest wpływanie na opinię publiczną. Jest to broń uniwersalna, łatwo dostępna, mająca nieograniczony zasięg i tania, ale bardzo niebezpieczna. Obecnie do tego typu działań wykorzystuje się też szeroko rozumiane media społecznościowe (*social media*), które mają znaczący wpływ na funkcjonowanie człowieka. Natłok informacji i szybkie tempo życia sprawiają, że coraz trudniej odróżnić prawdę od manipulacji oraz właściwie ocenić rzeczywistość. Manipulacja i perswazja stały się nieodłączną cechą współczesnego świata. Samo uznanie informacji za jeden z czterech głównych obszarów władzy, obok dyplomacji, ekonomii i wojska, wskazuje na jej wyjątkową wartość.

Wprowadzenie

We współczesnym świecie obserwuje się dynamiczny rozwój działalności człowieka w obszarze informacyjnym. Dotyczy to również szeroko rozumianej płaszczyzny militarnej. W dobie wszechstronnego podejścia do roli informacji również strategia sił zbrojnych w obszarze działań

informacyjnych powinna być całościowa. Wynika to z wielowymiarowości rezultatów działań prowadzonych w przestrzeni publicznej i niewątpliwie można do nich zaliczyć działania podejmowane przez sektor obronny. Przykładem wychodzenia poza tradycyjny kontekst pojmowania sfery informacyjnej działań sił zbrojnych są gwałtowne zmiany koncepcji komunikacji strategicznej (Strategic Communication – StratCom).

Komunikacja strategiczna odwołuje się do najnowszych osiągnięć cywilizacyjnych, do zaawansowanych technologii komunikacyjnych (informacyjnych), a także do zupełnie nowych zjawisk, które kształtują współczesny świat. Wykorzystuje ona szeroko rozumiane media społecznościowe, aby wpłynąć na odpowiednie postrzeganie działań podejmowanych w określonych regionach globu.

Dezinformacja – niebezpieczna broń

Dezinformacja jest jednym z głównych problemów w kontekście bezpieczeństwa. Wykorzystuje się ją w czasie wojen i konfliktów toczących się na całym świecie. Charakterystyczna dla współczesności jest masowość działań dezinformacyjnych, którym sprzyja rozwój nowych technologii. Dezinformację określa się jako zmanipulowaną informację, która wpływa na opinię publiczną. Media mogą być jej narzędziem. Ze względu na uniwersalność, łatwą dostępność, nieograniczony zasięg oraz niskie koszty dezinformacja może być bardzo niebezpieczną bronią. Bez względu na to, czy dezinformację traktujemy jako kłamstwo, fałszowanie czy manipulację, ma ona podstawowy cel – podporządkowanie społeczeństw lub elit w niezauważalny dla nich sposób za pomocą jawnych i tajnych kanałów: mediów, służb dyplomatycznych, służb specjalnych, ideologii politycznej oraz oddziaływania psychologicznego.

Dezinformacja strategiczna polega na systematycznym przekazywaniu fałszywych informacji, tak by stworzyć nieprawdziwy obraz wpływający na wadliwą analizę sytuacji. W literaturze amerykańskiej za cel dezinformacji strategicznej przyjmuje się ukrywanie fundamentalnych zamiarów. Dezinformacja strategiczna często jest prowadzona przez kilka, a nawet kilkadziesiąt lat¹.

Idealna dla działań dezinformacyjnych jest sytuacja, w której odbiorca nieprawdziwych informacji szuka ich potwierdzenia i znajduje je w innym dezinformującym źródle.

¹ R. Brzeski, *Dezinformacja (Skrypt)*, Warszawa 2011, s. 5.

We współczesnym świecie nikt nie kwestionuje roli mediów, które są już obecne we wszystkich obszarach ludzkiego życia. Manipulacja i perswazja także stały się jego integralną częścią. Aby minimalizować te działania, należy poznać ich mechanizmy. Trzeba być odbiorcą uważnym i świadomym tego, że są ludzie starający się wpływać na świadomość i działania innych osób.

Volkoff wymienia kilka podstawowych metod dezinformacji. Są to²:

1. negacja faktów – głoszenie nieprawdy przy założeniu, że nie da się jej ustalić, bo nie ma takiej możliwości;
2. odwrócenie oraz negacja faktów (obecnie rzadko stosowane, bo dzisiaj trudno ukryć fakty przed opinią publiczną);
3. mieszanie prawdy i kłamstwa (metoda stosowana wtedy, kiedy opinia publiczna wie, co się stało, ale nie zna szczegółów);
4. modyfikacja motywu i okoliczności – zasugerowanie motywu oraz takich okoliczności działań, aby w ludziach wzbudzić przekonanie o słuszności sposobu myślenia i postępowania danej strony;
5. rozmycie – „zalenie” ważnej informacji przez podanie mnóstwa nieistotnych faktów dotyczących danej sprawy;
6. kamuflaż – drobiazgowo opisywanie zaistniałej sytuacji pozwalające przesłonić główną informację;
7. interpretacja (metoda stosowana wtedy, kiedy faktom nie można zaprzeczyć albo kiedy nie można ich odwrócić czy zakamuflować, ale można je interpretować, używając odpowiedniego języka, który będzie budził pozytywne lub negatywne skojarzenia ludzi);
8. generalizacja – ukazanie faktu jednostkowego jako zjawiska, które występuje często i nie jest odstępstwem od normy;
9. ilustracja – użycie faktu jednostkowego dla zobrazowania szerszego zjawiska;
10. nierówna reprezentacja – „ucinięcie” wypowiedzi przeciwników oraz streszczanie ich punktu widzenia w jednym zdaniu;
11. równa reprezentacja (metoda stosowana w ostatniej fazie kampanii dezinformacyjnej, kiedy większość jest już przekonana do tezy dezinformatorów, w celu utrwalenia danej opinii; dezinformator publikuje tyle samo argumentów za daną tezę i przeciw niej; argumenty korzystne dla strony dezinformującej są bardziej przekonujące i poparte opinią ekspertów, a argumenty przeciwników podawane są chaotycznie i przez mało wiarygodne osoby).

² A. Januszko-Szakiel, *Dezinformacja jako narzędzie medialnej manipulacji świadomością*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2010, s. 212.

W procesie dezinformacji manipulatorzy stosują cztery podstawowe rodzaje taktyk³:

1. dezinformację – polegającą na rozpowszechnianiu informacji nieprawdziwych;
2. cenzurę – polegającą na świadomym ograniczaniu dostępu do informacji;
3. białą propagandę – polegającą na forsownym sponsorowaniu informacji prawdziwych, ale tych, które są dobre dla interesów manipulującego;
4. przesyt informacji – polegający na przekazywaniu informacji w takich ilościach, które zwiększają koszt analizy, co zniechęca odbiorcę do samodzielnej oceny, a zachęca do przyjęcia interpretacji podsunętej przez stronę manipulującą.

Manipulacja i jej skuteczność zależą od wielu czynników. Aronson podzielił je na trzy kategorie⁴: źródło przekazu, charakter przekazu, cechy audytorium.

1. Źródło przekazu – lepsze efekty uzyskują nadawcy wiarygodni, którzy mogą wzmocnić swoją efektywność, wypowiadając treści sprzeczne z własnym interesem oraz nie starając się wpływać na odbiorcę;
2. Charakter przekazu – lepsze efekty przynoszą komunikaty emocjonalne niż logiczne oraz te, które są żywe, obrazowe i poparte przykładami niż te zawierające np. tabele i liczby. Istotną rolę odgrywa kolejność prezentacji oraz jedno- albo dwustronna argumentacja.
3. Cechy audytorium – ważna jest samoocena odbiorcy. Łatwiej jest przekonać do swoich argumentów osobę mającą niską samoocenę niż osobę mającą wysoką samoocenę. Ważne są też doświadczenia i postawy odbiorcy przekazu.

Dobrym przykładem dezinformacji wykorzystywanej przez reżimy świata jest wpływ ZSRR na rządy, a tym samym na społeczeństwa świata. Już od czasu rewolucji październikowej bardzo dobrze działał sprawny aparat zakłamywania historii, prowokowania nienawiści, oczerniania czy fabrykowania „dowodów”.

Dezinformacja była sowiecką bronią wzorującą się na przemysłeniach chińskiego myśliciela Sun Tzu (autor *Sztuki wojny*, V w. p.n.e.). Obecnie, zdaniem Volkoffa, masowo wykorzystują ją media w społeczeństwach postindustrialnych, w których manipulowanie świadomością stało się technologią panowania. Normalnym zjawiskiem jest, gdy wydarzenie tworzy informację. W przypadku dezinformacji mamy do czynienia z odwrotną

³ R. Brzeski, *Dezinformacja...*, op. cit., s. 4.

⁴ E. Aronson, *Człowiek – istota społeczna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1995, s. 115–119.

zależnością – to informacja tworzy wydarzenie w świadomości manipulowanego „ludu”⁵.

Volkoff wyodrębnia siedem głównych technik manipulowania świadomością⁶. Są to:

1. słowo – przeciwnikowi przyczepia się etykietkę, np. faszysty, a on musi się tłumaczyć, aby się jej pozbyć (jeśli nie ma dostępu do mediów, to ma problem);
2. liczba – podaje się błędne liczby, aby zwrócić uwagę opinii publicznej na jakieś wydarzenie (np. policja i media podają różne dane dotyczące liczby osób demonstrujących);
3. powtarzanie, np. określonej tezy (bardzo skuteczna technika);
4. hałas (gdy różne programy i audycje pozbawione rzeczowych treści zajmują miejsce programów i audycji wypełnionych sensownymi informacjami);
5. cliché – wykorzystuje się schemat znany społeczeństwu (np. przekonanie, że władza podsłuchuje) w kontekście nowych sytuacji, które chce się skompromitować;
6. obraz – zestawia się negatywne zdjęcia z tekstem i osobą czy instytucją, które chce się skompromitować;
7. triki – czyni się zabiegi zmierzające do osiągnięcia specjalnego efektu, wykorzystywane szczególnie w filmie.

Sens manipulowania świadomością nie polega na przymusie, ale na przenikaniu do podświadomości i sprawianiu, że manipulowany będzie się opowiadał za tym, czego chce manipulator. Manipulowanie świadomością prowadzi do pozbawienia jednostki wolności skuteczniej niż za pomocą przymusu, i to bezboleśnie.

Działania dezinformacyjne mogą mieć charakter taktyczny, mogą stanowić tylko zasłonę dymną dla rzeczywistych działań, które trwają krótko i powodują szum informacyjny. Mogą też przyjąć formę strategiczną i wtedy są długofalowe. Ich celem jest narzucenie ludziom odpowiedniej wizji świata.

Dezinformacja powoduje zakłócenie postrzegania przez nas świata, wywołuje strach, niezrozumienie i budzi wątpliwości. Może nawet sprowokować dobrych ludzi do popełnienia strasznych czynów wymierzonych przeciwko innym ludziom lub nim samym. Manipulacje są oczywiste dla kogoś, kto potrafi selekcjonować informacje i kieruje się odpowiednim systemem wartości. Dla osób zagubionych, niemających wystarczającej wiedzy, to szum informacyjny, a nie konkretne fakty, jest wartością.

⁵ J. Darski, *Dezinformacja, czyli manipulowanie świadomością*, „Gazeta Polska” 11.09.2007, <http://wiadomosci.wp.pl/dezinformacja-czyli-manipulowanie-swiadomoscia-6031913979319425a?P%5Bpage%5D=1&ticaid=14736&ticsrn=3>, [dostęp: 20.01.2017].

Głównym założeniem skutecznej propagandy jest twierdzenie, że „znalezienie nośnych słów jest ważniejsze od analizy obiektywnych danych”⁷. Natomiast obiektem prowadzonych działań wywrotowych jest opinia publiczna. Stąd też działania wywrotowe przebiegają w trzech, powiązanych ze sobą, dynamicznych fazach⁸, którymi są:

1. demoralizacja narodu, przeciw któremu wymierzone są działania;
2. dyskredytacja władzy i jej obrońców;
3. neutralizacja mas pozwalająca utrudnić wystąpienia w obronie danego porządku.

Jednym z celów prowadzenia działań dywersyjnych jest sparaliżowanie i doprowadzenie do zubożenia mas. Cel ten można osiągnąć jedynie za pomocą massmediów.

Wojna informacyjna jako skuteczne narzędzie destabilizacji

Ludzka mentalność stanowi łatwy cel oddziaływania informacyjnego. Wynika to z wszechobecności środków masowego przekazu oraz nieograniczonego do nich dostępu. To powoduje, że przekazywane informacje są dowolnie kształtowane i przekazywane masowo. W rzeczywistości nie ma możliwości ich weryfikacji i prostowania. Sposoby prowadzenia wojny informacyjnej są bardzo dobrze rozbudowane, a ich wykorzystywanie trudno zauważyć.

Wojna informacyjna jest oddziaływaniem w sferze informacji zmierzającym do kształtowania percepcji odbiorcy tak, by można było wpłynąć na jego wolę w kontekście podejmowanych decyzji. Wojna informacyjna może być prowadzona długotrwale. Prowadzący wojnę ma dokładnie określony cel, którym najczęściej jest zdobycie przewagi politycznej, gospodarczej, najlepiej bez udziału siły militarnej. Działania takie mogą być usprawiedliwieniem podjętej interwencji zbrojnej.

Wojnę informacyjną trzeba definiować z perspektywy mocarstw, które konkurują o zdobycie przewagi. Problem ten można rozpatrywać z dwóch punktów widzenia: rosyjskiego i amerykańskiego. Przez stronę rosyjską wojna informacyjna jest określana jako oddziaływanie na świadomość

⁶ V. Bhikkhu, *Dezinformacja, czyli manipulowanie świadomością*, <http://varapanyo.blogspot.com/2016/12/dezinformacja-czyli-manipulowanie.html>, [dostęp: 20.01.2017].

⁷ V. Volkoff, *Psychosocjotechnika. Dezinformacja. Oręż wojny* – fragmenty książki, <https://f6862.wordpress.com/2016/04/15/psychosocjotechnika-dezinformacja-orez-wojny/>, [dostęp: 21.01.2017].

masową w międzypaństwowej rywalizacji w przestrzeni informacyjnej za pomocą różnych sposobów kontroli nad zasobami informacyjnymi, które mogą być wykorzystywane jako broń informacyjna⁹. Tego typu działania są nakierowane na całe społeczeństwo (i jego świadomość), a także na administrację, świat nauki i kultury czy przemysł i ekonomikę danego państwa. Wojna informacyjna, która zmierza do moralnej, etycznej czy ekonomicznej degradacji społeczeństwa, w tym jego elit, niekoniecznie musi zakończyć się konfliktem zbrojnym¹⁰.

Według rosyjskich analityków do najważniejszych sposobów prowadzenia wojny informacyjnej można zaliczyć¹¹: sterowanie społeczne, manewrowanie społeczne, manipulację ludźmi lub informacją; dezinformację, lobbying, fabrykację informacji, wymuszanie informacji, szantaż.

Zdaniem amerykańców wojna informacyjna jest konglomeratem różnych sposobów oraz technik prowadzenia działań wojennych. Można wskazać następujące działania¹²: walkę z systemami kierowania i dowodzenia przeciwnika, walkę wywiadowczą i kontrwywiadowczą, walkę elektroniczną, operacje psychologiczne, operacje informatyczne, ochronę informacji, blokowanie dostępu do informacji ekonomicznych.

Z amerykańskiego punktu widzenia wojna informacyjna opiera się na defensywnym i ofensywnym wykorzystywaniu informacji oraz systemów informacyjnych w celu zablokowania dopływu informacji do przeciwnika oraz wykorzystania, zdeformowania albo zniszczenia informacji, które są w jego posiadaniu, ale jednocześnie należy dbać o zachowanie w stanie nie naruszonym własnych zasobów oraz systemów informacyjnych. Oddziaływanie na mentalność zdecydowanie należy do działań najskuteczniejszych, ponieważ zapewnia długotrwały efekt, którego ofiara najczęściej nie jest świadoma. Dlatego tak ważne pozostaje opanowanie zasobów informacyjnych oraz środków przekazu informacji.

Edukowanie i uświadamianie w zakresie oddziaływania informacyjnego, manipulacji i dezinformacji jest bardzo ważne z perspektywy bezpieczeństwa. Jest to proces trudny i wiąże się z cechami danej społeczności, takimi jak¹³:

⁸ *Ibidem*.

⁹ J. Darczewska, *The anatomy of Russian information warfare. The Crimean operation, the case study*, Instytut Studiów Wschodnich, Warszawa 2014, s. 12.

¹⁰ B. Pac, *Wojna informacyjna jako skuteczne narzędzie do destabilizacji państw i rządów*, http://ncss.org.pl/images/PDF/Wojna_informacyjna.pdf, [dostęp: 21.01.2017].

¹¹ *Ibidem*.

¹² M. Libicki, *What information Warfare is?*, National Defence University, Washington 1995, s. 10.

¹³ B. Pac, *Wojna informacyjna jako...*, *op. cit.*

1. poziom wykształcenia i świadomości;
2. stosunek do własnego państwa i jego historii;
3. zróżnicowanie pod względem narodowym, etnicznym i religijnym;
4. poziom zamożności;
5. stopień zaufania do elit;
6. reakcje na wydarzenia polityczne czy społeczne oraz związane z tym zachowania;
7. stopień akceptacji zachowań nagannych, demoralizacja i alkoholizm;
8. stosunek do mniejszości narodowych, religijnych, seksualnych oraz zachowania stereotypowe;
9. reakcja i wrażliwość na ocenę przez czynniki zewnętrzne lub międzynarodowe.

Rozwój technologii pozwala na błyskawiczne rozprzestrzenianie się materiałów zawierających nie tylko słowa, lecz także obraz i dźwięk. Nie potrzeba do tego mediów tradycyjnych ani dziennikarzy. Mediów społecznościowych umożliwiają każdemu zamieszczanie dowolnych treści w Internecie.

Nowoczesne techniki pozwalają na łatwiejszą manipulację obrazem i dźwiękiem oraz upublicznianie informacji nieprawdziwej, często już przetworzonej i zmanipulowanej w określonym celu. Aby zmanipulować przeciętnego odbiorcę, można prezentować materiał pochodzący z innego miejsca, czasu czy z innej sytuacji. Taką strategię stosuje propaganda rosyjska, szczególnie w materiałach przygotowywanych dla mediów zachodnich. Wykorzystuje ona motywy brutalnego zachowywania się strony przeciwnej, np. przemoc wobec dzieci i kobiet w czasie konfliktów zbrojnych. Można to zaobserwować w przekazach dotyczących kryzysu ukraińskiego czy konfliktu w Strefie Gazy.

We współczesnym świecie szczególnego znaczenia nabiera obrona przed agresją informacyjną. Obronę tę należy prowadzić na podstawie komunikacji strategicznej, która powinna być spójna, skoordynowana i dopasowana do możliwości komunikacyjnych danego państwa.

W wojnie informacyjnej decydujące znaczenie ma obrona, a nie atak. Przeciwnikowi można podłożyć każde kłamstwo, pytanie, czy oraz kiedy druga strona odkryje fałsz i czy skutecznie go zdemaskuje. W takiej wojnie przewagę zyskuje ta strona, która zbierze więcej prawdziwych informacji popełni mniej błędów w ich ocenie¹⁴.

¹⁴ R. Brzeski, *Dezinformacja...*, op. cit., s. 21.

Sposoby prowadzenia wojny informacyjnej w XXI wieku

Uznanie informacji za zasób strategiczny – i to zarówno w wymiarze militarnym, jak i pozamilitarnym – wpłynęło na powstanie kategorii walki informacyjnej, czyli takiej, w której informacja traktowana jest jako broń oraz cel ataku¹⁵.

Znaczenie informacji w czasie konfliktów zbrojnych będzie się zwiększało, ponieważ wykorzystując ją, można dezinformować zarówno jednostki, jak i całe społeczeństwa, można manipulować przepływem i treścią informacji. Informacja ma wpływ na kreowanie zachowań, postaw, emocji, co przekłada się na podejmowane decyzje.

Obszar informacyjny jest integralną częścią wszystkich działań podejmowanych podczas obecnych konfliktów. Zarówno komunikacja społeczna (*public relations* – PR), operacje informacyjne (*information operation* – INFOOPS), jak i operacje psychologiczne (*psychological operations* – PSYOPS) nie są czymś nowym, ale wykorzystywane w zmieniającej się rzeczywistości, w której zwiększa się rola mediów i portali społecznościowych, podlegają ciągłej zmianie oraz adaptacji do nowych warunków.

Za sprawą swojej roli, siły oraz znaczenia media są nazywane czwartą władzą. Ich potęgę zrozumieli również terroryści.

Dla terrorystów media to środek propagandy, w której można wyróżnić następujące elementy wzajemnie zależne¹⁶:

1. oddziaływanie na międzynarodową opinię publiczną,
2. rozszerzanie wpływów,
3. rekrutacja członków i sympatyków,
4. inspirowanie działań członków i sympatyków,
5. przyciąganie uwagi władz,
6. budowanie własnego, pozytywnego wizerunku,
7. deprecjonowanie przeciwnika,
8. wywoływanie poczucia permanentnego zagrożenia,
9. osłabianie morale przeciwnika,
10. indoktrynacja światopoglądowo-religijna,
11. legitymizacja istnienia i działania.

¹⁵ T. Aleksandrowicz, *Wojna informacyjna. Dlaczego Zachód przegrywa z Rosją?*, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/tomasz-aleksandrowicz-wojna-informacyjna-dlaczego-zachod-przegrywa-z-rosja/>, [dostęp: 24.01.2017].

¹⁶ P. Wojtunik, *Strategie i cele wykorzystywania mediów przez organizacje terrorystyczne*, file:///C:/Users/User/Downloads/zeszyt9_wojtunik.pdf, [dostęp: 7.03.2017].

Media bardzo często jako jedyne dają ludziom możliwość przedstawienia swoich poglądów licznym odbiorcom. Można zadawać sobie pytanie, w jakim stopniu chaos oraz szum medialny w obszarze terroryzmu są przypadkowe, a w jakim stanowią przemyślaną strategię informacyjną, w której można wyodrębnić trzy sposoby działania¹⁷:

1. wprowadzenie ścisłego reżimu informacyjnego (nieprzekazywanie informacji, tak jak np. po napaściach w czasie sylwestra w Kolonii);
2. wprowadza się cenzurę (np. negatywne informacje o mniejszościach religijnych czy etnicznych są wyciszane lub penalizowane);
3. narzuca się oficjalną interpretację wydarzeń (które często nie mają nic wspólnego z islamem czy uchodźcami).

Obecnie jednym z popularniejszych zabiegów manipulacyjnych jest udawanie, że np. islam jest religią pokoju i terroryści nie mają nic wspólnego z jej „prawdziwą” wersją. Najczęściej twierdzi się, że niecodzienne wybuchy przemocy są tylko odosobnionymi przypadkami i usprawiedliwia się je zaburzeniami umysłowymi (depresją, schizofrenią) sprawcy. Tego typu sytuacji w ostatnich latach było bardzo dużo w różnych krajach Europy, nie są one jednak notowane w rubryce „terroryzm”. Informacje na temat sprawcy są tak lakoniczne, że można mieć wątpliwości, czy sprawcą tragedii był Abdul czy Adam.

Pokazywanie cierpienia ludności cywilnej, a szczególnie dzieci, w czasie konfliktów zbrojnych jest podstawowym orężem w wojnie informacyjnej. Społeczeństwami, w których media są scentralizowane, uzależnione od władzy, manipuluje się łatwiej. Są one przez długi czas „karmione” taką samą propagandą, która ukierunkowana jest na uwielbienie władzy i podejmowanych przez nią decyzji oraz utożsamianie się z jej celami. Taką strategię, opanowaną prawie do perfekcji, stosuje Rosja.

„Russia Today” ma dziś na Zachodzie 150 mln odbiorców, do których dociera głos zachodnich prorosyjskich dziennikarzy, ekspertów, polityków. W USA i Wielkiej Brytanii RT zaliczana jest do czołówki zagranicznych stacji telewizyjnych¹⁸.

Przez bardzo długi okres Rosja starała się angażować swoje i międzynarodowe media w wszechstronną kampanię informacyjną. Jej celem była próba wmówienia własnemu społeczeństwu oraz społeczeństwom innych państw, że rosyjskie żądania wobec Ukrainy mają podstawy prawne i są uzasadnione. Medialna ofensywa wykorzystywała zarówno tradycyjne, jak i nowoczesne formy propagandy, aby przekonać opinię publiczną do swoich

¹⁷ M. G. Bartoszewicz, *Terroryzm w oparach dezinformacji*, <https://euroislam.pl/terroryzm-w-oparach-dezinformacji/>, [dostęp: 7.03.2017].

¹⁸ *Ibidem*.

racji. Wojna informacyjna Rosji jest prowadzona zarówno w kraju, jak i za granicą. Wykorzystuje ona wiele pomysłów i metod. Są to między innymi: umywanie rąk, otwarte kłamstwa (nie ma rosyjskich sił na Ukrainie), tworzenie alternatywnej rzeczywistości (w telewizji i mediach wirtualnych), reakcje na zagrożenie własnego bezpieczeństwa (przejawiające się w teoriach spiskowych, ostrzeżeniach przed kolorowymi rewolucjami i oświadczeniach o byciu ofiarą) czy typowe oszustwo (trolle internetowe). Rosja używa trolli od dłuższego czasu. Jest to ważne ze względu na liczbę postów, które mają wywrzeć presję psychologiczną na tych użytkowników forów dyskusyjnych, którzy nie są przekonani do ogólnie przyjętej wizji wydarzeń, tak by zgodzili się oni z rzekomą większością punktującą to, co jest złe w USA czy Europie, a dobre w Rosji.

Przykładem przerwania odpowiedzialności była sytuacja związana z malezyjskim samolotem. Natychmiast po zestrzeleniu ujawniono nagranie prorosyjskich separatystów, którzy omawiali zniszczenia maszyny, wzięwszy ją za ukraiński samolot transportowy. Nie był to pojedynczy przypadek, gdyż w ciągu ostatnich tygodni kilka takich zestrzelono. Opinia publiczna nie miała wątpliwości, że za katastrofą stoją separatyści. Teza ta potwierdziła się, kiedy pokazano zdjęcie rosyjskiej wyrzutni rakiet Buk opuszczającej teren katastrofy z brakującym jednym pociskiem. Kilka godzin po katastrofie samolotu rosyjska telewizja przedstawiła kilka, czasami sprzecznych ze sobą, wyjaśnień. Wydała też kilka niedorzecznych oświadczeń.

Ryzhkov przedstawił metody wykorzystania propagandy przez Rosję. Pokazał, jak niezależna informacja w tym kraju ustępuje miejsca masowej propagandzie, której podstawowym celem było przekonanie opinii publicznej do poparcia inwazji na Ukrainę. Zastosowane przez Rosję metody Ryzhkov opisał następująco¹⁹:

1. Konieczne jest przekonanie społeczeństwa, że rząd działa poprawnie i to wróg doprowadził do kryzysu (winni są protestujący na Majdanie; nowy rząd Ukrainy ma powiązania z faszystami, ekstremistami, USA, Zachodem, którzy są prawdziwymi agresorami).
2. Kreml stworzył mity o okrucieństwie stosowanym wobec rosyjskojęzycznej ludności (spindoktorzy tworzyli historie, które balansowały na granicy prawdy i fikcji).
3. Wróg musi być demonizowany (np. lider Prawego Sektoru Dmytro Jarosz; przedstawiciele umiarkowanych sił, którzy są prezentowani jako neonaziści; nowe władze Ukrainy, na które wyszukiwane są haki z przeszłości).

¹⁹ T. Timothy, *Wojna informacyjna Rosji w XXI wieku*, <http://publicrelations.pl/wojna-informacyjna-rosji-w-xxi-wieku/>, [dostęp: 22.01.2017].

4. Władze dokonują agresji pod przykrywką akcji humanitarnej (potrzeba ochrony bezbronných Rosjan).
5. Dostosowanie metod do wroga (USA próbuje przejąć Ukrainę, więc Rosja musi bronić ziemi swoich przodków).
6. Władze i ich działania muszą być przedstawiane jako legalne i mające legitymizację (ludność Krymu ma prawo do samostanowienia, której odmówiono mieszkańcom Czeczenii i Kosowa).
7. Propaganda wojenna zależy od totalitarnych metod (Rosja rozprawiła się z opozycyjnymi Dozhd TV i Lenta.ru).

Dzisiaj nie ma wątpliwości, że rosyjskie działania odnoszą swego rodzaju sukces w podkopywaniu i destabilizowaniu opinii publicznej czy zmuszaniu jej do kwestionowania faktów. Wpływ na tę sytuację ma też brak informacji zgodnych z innymi punktami widzenia, które mogłyby pomóc przeciwstawić się działaniom na tak szeroką skalę.

Podstawowym celem kremłowskiej propagandy jest ugruntowanie i utrzymanie swojej pozycji. Jednym z głównych elementów tej strategii jest zdeorganizowanie i sparaliżowanie zachodnich społeczeństw przez zarządzanie przekazem medialnym. Takie działania są zdecydowanie bardziej skuteczne w dobie Internetu, gdy reporterzy szukają taniej sensacji, aby wyprzedzić innych swoim chwytliwym nagłówkiem, tym samym nie sprawdzają źródeł swoich informacji.

W związku z tworzeniem nowej rzeczywistości kształtowaniem opinii publicznej za granicą znacznie wzrosły rosyjskie wydatki na transmisje telewizyjne. Duma zwiększyła budżet Kanału Pierwszego i VGTRK oraz dwóch głównych sieci telewizyjnych w Rosji aż o 121 mln dolarów.

Analitycy, którzy pracują dla Putina, doskonale rozumieją niuanse zachodniej demokracji i ta znajomość pozwala im wygrywać prowadzoną walkę informacyjną, korzystając z zasad pluralizmu, wolności słowa i swobód politycznych. Potrafią nawet swojemu przywódcy nadać tytuł obrońcy praw człowieka, który daje schronienie ściganemu przez zachodnie służby specjalne Snowdenowi. Wielu obywateli państw zachodnich, którzy są oburzeni amerykańskim programem inwigilacyjnym, wzięło to za dobrą monetę.

Wpływ i perswazja są niezbędne do tego, by kontrolować umysły i serca, skoro rządzący uważają, że przeciwnicy i różne zagrożenia są wszędzie i stanowią główną przyczynę rosyjskich problemów. Spiski wykorzystuje się w celu wyjaśnienia wewnętrznych braków, a kolorowe rewolucje tylko podsycają strach przywódców, że nowe idee mogą zakorzenić się w społeczeństwie. Jednocześnie jednak część Rosjan widzi napięcie, jakie Kreml wywołał aneksją Krymu oraz nałożeniem sankcji. Niewątpliwie każdy odczuwa ekonomiczne skutki tej sytuacji.

Trudno znaleźć termin, który w pełni oddawałby istotę rosyjskiej propagandy uprawianej na Ukrainie czy w Europie. Wielu analityków stworzyło własne określenia na opisanie rosyjskich działań. Najlepszym określeniem wydaje się to zaproponowane przez profesora Malikeviciusa z Uniwersytetu Wileńskiego. Nazwał on sposób wykorzystywania mediów przez Rosję „informacyjną geopolityką”²⁰. Rosyjscy propagandyści są znakomicie wyposażeni w sprzęt i wykorzystują wiele metod, aby dalej manipulować oraz wywierać wpływ, a era cyfrowa daje im do tego świetną okazję.

Zakończenie

W XX wieku zaczęto stosować wojnę informacyjną jako autonomiczną metodę walki, która w określonych warunkach może odgrywać główną rolę i prowadzić do decydujących rozstrzygnięć. Walka ekonomiczna czy działania militarne mogą tylko wspierać wojnę informacyjną.

Manipulacja jest jedną z podstawowych metod wykorzystywanych w walce informacyjnej. Skuteczne narzędzie tej walki stanowi propaganda rozumiana jako planowe oddziaływanie na ludzką psychikę za pomocą rozpowszechnianych na masową skalę bodźców informacyjnych w celu spowodowania odpowiednich zachowań.

Aby móc bronić się przed manipulacją osaczających nas mediów, należy mieć zawsze w głowie własny interes oraz interes swojego narodu i zadać sobie pytanie, jaki jest interes tego, który do nas mówi. A najważniejsze to zawsze myśleć i odrzucić terminologię manipulatora.

Ochronę przed manipulacją może nam zapewnić wykształcenie, edukacja oraz doświadczenie, które pozwalają na filtrowanie odbieranych informacji. Wiadomości docierają do nas zewsząd i wycucie, co jest prawdą, a co kłamstwem, jest bardzo trudne.

„Działania na rzecz bezpieczeństwa informacyjnego muszą być podejmowane z uwzględnieniem ochrony praw człowieka i obywatela, a szczególnie poszanowaniem prawa do wolności słowa oraz prywatności. Proporcjonalność środków bezpieczeństwa w stosunku do zagrożeń powinna być oparta na efektywnej i wiarygodnej analizie ryzyka”²¹.

²⁰ A. Grigas, *Anatomy of Russia's Information Warfare in the Baltic States*, <http://en.delfi.lt/lithuania/foreign-affairs/anatomy-of-russias-information-warfare-in-the-baltic-states.d?id=66767990>, [dostęp: 23.01.2017].

²¹ *Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego RP* (projekt), https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/Projekt_Doktryny_Bezpieczenstwa_Informacyjnego_RP.pdf, [dostęp: 24.01.2017].

Uznanie informacji za główny czynnik manipulacji stanowi we współczesnym świecie immamentną cechę konfliktów, w których informacja wykorzystywana jest zarówno jako broń, jak i cel. Świadomość dezinformacji jako narzędzia, które zagraża bezpieczeństwu, jest ważnym aspektem analizy bezpieczeństwa całego świata.

W dzisiejszym globalnym świecie massmediów, zarówno tradycyjnych, jak i internetowych, trwa wojna informacyjna, zjawisko wieloaspektowe i obejmuje różne obszary. Globalny zasięg tych działań oraz możliwość wpływania na opinie czy postawy miliardów ludzi na całym świecie świadczy o sile rażenia broni, jaką jest informacja²².

Warto pamiętać, że media, tak jak politycy, działają w imię swoich interesów i bezmyślnie akceptowanie wszystkich informacji oraz traktowanie ich jako prawdziwych może być groźne dla odbiorcy. Żyjemy w okresie wojny informacyjnej pomiędzy takimi mocarstwami jak USA, Rosja, Chiny czy Niemcy. Ważne, żeby zawsze mieć trzeźwe spojrzenie. Bez podjęcia wspólnego i zorganizowanego wysiłku w celu zaprzestania masowych kłamstw przyszłość nie może napawać optymizmem.

Bibliografia

Literatura:

1. Aronson E., *Człowiek – istota społeczna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1995.
2. Brzeski R., *Dezinformacja (Skrypt)*, Warszawa 2011.
3. Darczewska J., *The anatomy of Russian information warfare. The Crimean operation, the case study*, Instytut Studiów Wschodnich, Warszawa 2014.
4. Hoffman B., *Oblicza terroryzmu*, Świat Książki, Warszawa 1999.
5. Januszko-Szakiel A., *Dezinformacja jako narzędzie medialnej manipulacji świadomością*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2010.
6. Libicki M., *What information Warfare is?*, National Defence University, Washington 1995.

²² K.E. Derlatka, *Potęga informacji*, „Interdyscyplinarne Studia Społeczne” 2016, nr 1, http://iss.uns.lodz.pl/num/01/003_Katarzyna%20Derlatka_Potęga%20informacji.pdf, [dostęp: 7.03.2017].

Źródła internetowe:

1. Aleksandrowicz T., *Wojna Informacyjna. Dlaczego Zachód przegrywa z Rosją?*, <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/tomasz-aleksandrowicz-wojna-informacyjna-dlaczego-zachod-przegrywa-z-rosja/>, [dostęp: 24.01.2017].
2. Bartoszewicz M.G., *Terroryzm w oparach dezinformacji*, <https://euroislam.pl/terroryzm-w-oparach-dezinformacji/>, [dostęp: 7.03.2017].
3. Bhikkhu V., *Dezinformacja, czyli manipulowanie świadomością*, <http://varapanyo.blogspot.com/2016/12/dezinformacja-czyli-manipulowanie.html>, [dostęp: 20.01.2017].
4. Darski J., *Dezinformacja, czyli manipulowanie świadomością*, „Gazeta Polska” 11.09.2007, <http://wiadomosci.wp.pl/dezinformacja-czyli-manipulowanie-swiadomoscia-6031913979319425a?P%5Bpage%5D=1&ticaid=14736&ticsrn=3>, [dostęp: 20.01.2017].
5. Derlatka K. E., *Potęga informacji*, „Interdyscyplinarne Studia Społeczne” 2016, nr 1, http://iss.uns.lodz.pl/num/01/003_Katarzyna%20Derlatka_Potega%20informacji.pdf, [dostęp: 7.03.2017].
6. *Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego RP* (projekt), https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/Projekt_Doktryny_Bezpieczenstwa_Informacyjnego_RP.pdf, [dostęp: 24.01.2017].
7. Grigas A., *Anatomy of Russia's Information Warfare in the Baltic States*, <http://en.delfi.lt/lithuania/foreign-affairs/anatomy-of-russias-information-warfare-in-the-baltic-states.d?id=66767990>, [dostęp: 23.01.2017].
8. Pac B., *Wojna informacyjna jako skuteczne narzędzie do destabilizacji państw i rządów*, http://ncss.org.pl/images/PDF/Wojna_informacyjna.pdf, [dostęp: 21.01.2017].
9. Timothy T., *Wojna informacyjna Rosji w XXI wieku*, <http://publicrelations.pl/wojna-informacyjna-rosji-w-xxi-wieku/>, [dostęp: 22.01.2017].
10. Volkoff V., *Psychosocjotechnika. Dezinformacja. Oręż wojny – fragmenty książki*, [w:] <https://f6862.wordpress.com/2016/04/15/psychosocjotechnika-dezinformacja-orez-wojny/>, [dostęp: 21.01.2017]
11. Wojtunik P., *Strategie i cele wykorzystywania mediów przez organizacje terrorystyczne*, file:///C:/Users/User/Downloads/zeszyt9_wojtunik.pdf, [dostęp: 7.03.2017].

THE ROLE OF MASS MEDIA IN STRATEGIC DISINFORMATION

Keywords: *mass media, information, communication, strategic disinformation, manipulation, persuasion*

Summary

The paper is an attempt to show the role of strategic disinformation. The purpose of building such a strategy with the help of the mass media is to reach a specific audience with the right message and to influence the perception of its activities. It is a communities belief in itself, its vision and mission. Disinformation is manipulated information, the aim of which is to influence public opinion. It is a versatile weapon, easily accessible, with an unlimited range and low at cost, but very dangerous. Currently, this type of activity is also used in widely understood social media, which have a significant impact on human functioning. In the sheer volume of information and the fast pace of life it is increasingly difficult to distinguish truth from manipulation and make a proper assessment of reality. Manipulation and persuasion have become an integral feature of the modern world. The same identification of information as one of the four key areas of power alongside diplomacy, economics and military points to its exceptional value.

Hanna Sommer – doktor nauk humanistycznych w zakresie socjologii (socjologia organizacji i zarządzania). Stopień naukowy doktora uzyskała na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Ukończyła studia podyplomowe z zakresu *public relations* w badaniach naukowych. Jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym na Wydziale Zarządzania Politechniki Rzeszowskiej. Specjalizuje się w socjologii organizacji i zarządzania, komunikacji społecznej, technikach negocjacyjnych oraz *public relations*.

Maja KOSTUSIEWICZ

ROLA KOMUNIKATÓW I OGŁOSZEŃ PRZEKAZYWANYCH W SYTUACJI KRYZYSOWEJ

Słowa kluczowe: komunikacja, ogłoszenia, informacja, sytuacja kryzysowa, zarządzanie kryzysowe

STRESZCZENIE

Przedmiotem opracowania są zasady komunikowania się w sytuacjach kryzysowych i w ramach zarządzania kryzysowego przy uwzględnieniu konstytucyjnej zasady jawności działania organów administracji publicznej.

W obliczu współczesnych wyzwań komunikacja kryzysowa nabiera wyjątkowego znaczenia, co ma swoje odzwierciedlenie w obowiązujących regulacjach prawnych. Jednakże same przepisy prawne nie są w stanie stworzyć systemu komunikacji kryzysowej i zarządzania kryzysowego. Ich celem jest organizowanie oraz inicjowanie skoordynowanych działań, które będą się charakteryzować szybkością i skutecznością. W sytuacjach kryzysowych organy administracji publicznej powinny być w stałym kontakcie z mediami, by informować je o bieżących przedsięwzięciach¹. Środki masowego przekazu odgrywają w naszym życiu ważną rolę i to one są najlepszym źródłem informacji. Dlatego tak ważne jest, aby efektywnie wykorzystywać media, w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowej lub w trakcie planowania działań w razie jej wystąpienia².

¹ W. Walczak, *Zarządzanie kryzysowe – rola i zadania organów administracji państwowej*, seria SWSPiZ w Łodzi: „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, 2009, t. X, z. 8, s. 107.

² P. Celej, *Media relations w zarządzaniu sytuacją kryzysową organizacji samorządowej* [w:] *Rocznik Prasoznawczy IX/2015*, red. M. Gierula, M. Kaczmarczyk, D. Rott, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec 2015, s. 50.

Do sytuacji kryzysowej może dojść w każdym momencie, dlatego trzeba być na nią przygotowanym, żeby jak najszybciej pokonać jej negatywne skutki. Jednym z narzędzi pomagających zażegnać kryzys jest komunikacja rozumiana jako proces porozumiewania się jednostki, grupy i instytucji. Celem komunikacji jest wyrażanie myśli oraz dzielenie się wiedzą, informacjami i ideami. Odbywa się to na różnych poziomach, przy użyciu różnorodnych środków i wywołuje określone skutki. Komunikacja jest naturalnym procesem, który przebiega każdego dnia i pozostaje nieodłączną częścią naszego życia³.

Komunikacja wiąże się z nadawaniem i odbieraniem komunikatów. Nie jest możliwe, by była ona skuteczna, gdy adresaci informacji ich nie słuchają. Zatem trzeba wiedzieć, do kogo i jak mówić, ale także kogo i jak słuchać, by umiejętnie nawiązać dialog i wymienić się informacjami. Komunikowanie się jest nierozłączną cechą zarządzania. W szczególności tam, gdzie ogromną rolę odgrywa czynnik ludzki, gdzie mamy do czynienia z nastawieniem na wsłuchiwanie się w potrzeby i oczekiwania⁴.

Komunikowanie się znajduje swoje odbicie prawne w ustawach, rozporządzeniach i aktach wydawanych na podstawie zawartych w nich delegacji. Choć przepisy ustaw i rozporządzeń nie zawierają wprost jasnych i konkretnych unormowań dotyczących komunikowania kryzysowego, to jednak – gdy zastosuje się wykładnię celowościowej – unormowania te wynikają z wielu aktów prawnych.

Najważniejszym źródłem prawa jest ustawa zasadnicza – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: Konstytucja RP), która już w przepisie art. 54 stanowi, że każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. Równocześnie ustawa zasadnicza zakazuje cenzury prewencyjnej środków masowego przekazu⁵. Bardzo ważny w kontekście sytuacji kryzysowej jest art. 61 Konstytucji RP, zgodnie z którym obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne⁶. „Dostęp do informacji publicznej jest podstawowym prawem człowieka”⁷. Wiąże się to ściśle z możliwością uzyskiwania przez obywateli

³ B. Dobek-Ostrowska, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999, s. 35.

⁴ M., *Rola komunikacji w zarządzaniu organizacją pozarządową*, <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc/920436.html>, [dostęp: 23.01.2017].

⁵ Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

⁶ *Ibidem*.

⁷ E. Bojanowski, B. Kolarz, *Prawo do informacji publicznej jako wolność prawnie chroniona* [w:] *Bezpieczeństwo w administracji, gospodarce i biznesie: aksjologia zjawisk kryzysowych w administracji i sektorze publicznym*, red. M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski, Gdynia 2013, s. 335.

informacji na temat działań podejmowanych przez organy administracji publicznej także w przypadku sytuacji kryzysowej.

Informacje często pozyskują i przekazują media, dzięki którym mogą szybko dotrzeć równocześnie do wielu obywateli. Media często stają się pośrednikiem między administracją a obywatelami. Spełniają funkcję informacyjną, sygnalizacyjną, integracyjną czy instruktażową. W sytuacji kryzysowej obywatele za pomocą mediów mogą uzyskać wiele przydatnych informacji dotyczących tego, co się stało, jak się zachować, gdzie szukać pomocy.

Gwałtowny rozwój środków komunikacji bezprzewodowej, takich jak telefonia komórkowa, spowodował, że obywatele mogą być na bieżąco informowani o sytuacjach kryzysowych. Organy administracji publicznej – w celu szybkiego i sprawnego komunikowania się z obywatelami, coraz powszechniej wprowadzają specjalne aplikacje.

Ze względu na przynależność Polski do Unii Europejskiej polskie organy publiczne mają obowiązek stosować prawo unijne⁸, w tym to dotyczące komunikowania się administracji publicznej z obywatelami. Polityki komunikacyjnej w Unii Europejskiej nie regulują specjalne postanowienia traktatów, lecz wynika ona w sposób naturalny ze spoczywającego na Unii Europejskiej obowiązku wyjaśnienia obywatelom sposobu swojego funkcjonowania. Polityka ta opiera się głównie na *Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej*, która stała się wiążąca wraz z wejściem w życie Traktatu z Lizbony (stała się jego częścią jako prawa pierwotnego) i gwarantuje wszystkim obywatelom Unii Europejskiej prawo otrzymywania informacji o sprawach europejskich. *Karta praw podstawowych Unii Europejskiej* tworzy wspólne ramy dla instytucji europejskich w zakresie komunikacji z obywatelami, z których wynika, że w komunikacji z obywatelami należy akcentować związek między osiągnięciami Unii Europejskiej, a wartościami leżącymi u jej podstaw. Przepisy, które we wspomnianym dokumencie zdecydowanie dotyczą informacji i komunikacji, to: art. 11 (prawo do informacji i wolności wypowiedzi, a także wolności i pluralizmu mediów), art. 41 (prawo do bycia wysłuchanym i prawo do dostępu każdej osoby do dokumentów jej dotyczących), art.42 (prawo dostępu do dokumentów instytucji europejskich) i art.44 (prawo składania petycji)⁹.

⁸ E. Bojanowski, *Polska w Unii Europejskiej. Kilka uwag z obszaru prawa* [w:] *Księga Jubileuszowa Profesora Zdzisława Brodeckiego*, red. W. Adamczak, Wydawnictwo Gdańskie Studia Prawnicze, t. XXV, Gdańsk 2011, s. 66.

⁹ M. Franke, *Polityka komunikacji*, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_5.13.8.pdf, [dostęp: 24.01.2017].

Media są istotnym uczestnikiem europejskiej polityki komunikacyjnej. W ostatnich latach wszystkie instytucje europejskie znacząco poprawiły sposoby komunikacji z mediami¹⁰.

O spoczywającym na administracji publicznej obowiązku kontaktowania się z mediami mówią ustawy odnoszące się bezpośrednio do środków masowego przekazu. Istotnym aktem prawnym, który zawiera regulacje dotyczące komunikowania się, jest ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe¹¹ (dalej: prawo prasowe). Ustawa ta jest skierowana do wszystkich osób, które pracują w mediach jako dziennikarze, wydawcy informacji, edytorzy informacji. Określa prawa i obowiązki dziennikarzy, redaktorów naczelnych i wydawców, natomiast w sytuacjach kryzysowych – także prawa i obowiązki osób udzielających informacji mediom.

Na podstawie art. 34 ust. 1 prawa prasowego „[r]edaktor naczelny jest obowiązany opublikować nieodpłatnie, w miejscu i w czasie właściwym ze względu na tematykę i charakter publikacji, komunikat urzędowy pochodzący od naczelnych i centralnych organów państwowych, w tym pochodzący od naczelnych i centralnych organów administracji państwowej, jeżeli został nadesłany przez rzecznika prasowego rządu ze wskazaniem, że publikacja jest obowiązkowa”. Zgodnie z ust. 2 pkt 2 powyższego artykułu obowiązek określony w ust. 1 dotyczy również komunikatów przekazywanych przez organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego w zakresie sytuacji kryzysowych, o których mowa w ustawie z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym¹².

Prawo prasowe nakłada obowiązki w zakresie komunikacji nie tylko na osoby działające w imieniu mediów, ale także na administrację publiczną. Przepis art. 2 prawa prasowego określa, że „[o]rgany państwowe zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej stwarzają prasie warunki niezbędne do wykonywania jej funkcji i zadań”¹³. Do przekazywania informacji w imieniu jednostek organizacyjnych, w tym organów administracji publicznej, zobowiązano kierowników tych jednostek, ich zastępców, rzeczników prasowych oraz inne upoważnione osoby, w granicach powierzonych im obowiązków. Szczegółowy zakres zadań dla rzeczników prasowych w urzędach administracji rządowej przedstawiono w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 8 stycznia 2002 r. w sprawie organizacji i zadań rzeczników prasowych w urzędach organów administracji rządowej¹⁴.

¹⁰ Komisja Wspólnot Europejskich, *Biała Księga w sprawie europejskiej polityki komunikacyjnej*, Bruksela 01.02.2006, s. 9.

¹¹ Dz.U. z 1984 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Dz.U. z 2002 r. Nr 4, poz. 36.

Rzecznicy prasowi wykonują zadania z zakresu polityki informacyjnej. Organizują i prowadzą działania *public relations* między innymi w sytuacjach kryzysowych. W sytuacji kryzysowej rzecznik prasowy ma za zadanie¹⁵:

1. rozeznąć się w zaistniałej sytuacji;
2. konsultować z przełożonymi, które informacje mogą być przekazane do mediów (pierwsza informacja powinna być udzielona najpóźniej godzinę po tym, jak media dowiedziały się o sytuacji kryzysowej);
3. zorganizować konferencję prasową w celu przekazania mediom informacji na temat danej sytuacji;
4. na konferencji prasowej powiadomić media o danym zajściu, przedstawiając rzetelne i sprawdzone informacje, tak by uniknąć plotek;
5. obserwować sytuację i działania służb ratowniczych, aby na bieżąco informować media o przebiegu akcji ratowniczej;
6. śledzić artykuły w prasie oraz reportaże radiowe i telewizyjne w celu sprawdzenia, czy podawane w nich informacje są zgodne z tymi, które przekazał rzecznik;
7. po zakończeniu sytuacji kryzysowej przygotować dwa raporty: jeden dla mediów (uwzględniający przyczyny zaistniałego zdarzenia), drugi dla przełożonych (na temat swojej pracy);

Ze względu na przedmiot niniejszego opracowania należy wyjaśnić, czym właściwie jest sytuacja kryzysowa. Definicja określa je jako „wystąpienie sytuacji zakłócającej funkcjonowanie państwa i społeczeństwa, jest to stan będący wynikiem zmiany skokowej lub rozwijającego się procesu albo sam proces stanowiący zagrożenie dla zdrowia lub życia ludności, a także zespół okoliczności zewnętrznych i wewnętrznych, wpływających na zachwianie równowagi danego układu”¹⁶.

Konsekwencją sytuacji kryzysowej jest zarządzanie kryzysowe. Aktem prawnym regulującym kwestię zarządzania kryzysowego jest ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym¹⁷ (dalej: u.z.k.). To akt prawny, który dotyczy przede wszystkim organów administracji publicznej. Według art. 2 u.z.k. „[z]arządzanie kryzysowe to działalność organów administracji publicznej będąca elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym, przy-

¹⁵ M. Dyderska, M. Lizut, *Współpraca z mediami w sytuacjach kryzysowych na przykładzie pożaru w Kamieniu Pomorskim 13 kwietnia 2009 r.*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2010/2011, s. 335.

¹⁶ J. Stawnicka, „*Kiedy słowo jest bronią...*” – *wybrane aspekty komunikacji w sytuacjach kryzysowych* [w:] *Komunikacja w sytuacjach kryzysowych*, red. eadem, Oficyna Wydawnicza Waclaw Walasek, Katowice 2010, s. 7.

¹⁷ Dz.U. z 2007 r. Nr 89, poz. 590 z późn. zm.

gotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań, reagowaniu w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych, usuwaniu ich skutków oraz odtwarzaniu zasobów i infrastruktury krytycznej”¹⁸.

Na podstawie art. 5 § 1 u.z.k. organy administracji publicznej tworzą Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego oraz wojewódzkie, powiatowe i gminne plany zarządzania kryzysowego, zwane dalej „planami zarządzania kryzysowego”¹⁹.

Jeden z załączników funkcjonalnych planu głównego powinien określać zasady informowania ludności o zagrożeniach i sposobach postępowania na wypadek wystąpienia zagrożeń²⁰. Odnosi się więc on do komunikacji. Obwieszczenie o zagrożeniach i sposobach postępowania można zamieścić w prasie lokalnej, Internecie, lokalnych środkach masowego przekazu, a także (w formie plakatu) w miejscu publicznym dobrze znanym mieszkańcom danej miejscowości²¹. Najskuteczniejszym sposobem komunikacji w sytuacji kryzysowej pozostaje użycie środków masowego przekazu, szczególnie lokalnych, oraz specjalnie w tym celu utworzonych aplikacji telefonii komórkowej. Dzięki nim przekazy najszybciej dotrą do znacznej liczby ludności na obszarach zagrożonych.

Koordinacją polityki informacyjnej organów administracji publicznej w sytuacji kryzysowej zajmują się centra zarządzania kryzysowego na poszczególnych poziomach administracji (tzn. na poziomie krajowym, wojewódzkim, powiatowym, gminnym). Aby jednak w tej sytuacji jak najpełniej wykorzystać media, trzeba uprzednio z redakcjami gazet, nadawcami audycji radiowych czy programów telewizyjnych, a także z operatorami telefonii komórkowej zawrzeć stosowne umowy lub porozumienia. Zgodnie z art. 14 ust. 8 pkt 3 u.z.k. wojewódzki zespół zarządzania kryzysowego został zobowiązany przez ustawodawcę do przekazywania do wiadomości publicznej informacji na temat zagrożeń²². Dotyczy to również powiatu i gminy. Wypełnienie powyższego ustawowego zadania może nastąpić za pośrednictwem mediów.

W sytuacji kryzysowej służebna rola mediów wobec społeczeństwa oczekującego rzetelnej informacji ujawnia się ze szczególną siłą. Wymaga to od dziennikarzy umiejętności szybkiej reakcji, a jednocześnie zdolności do powstrzymania się od pospiesznego formułowania ocen, dopóki nie

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, art. 5 ust. 1.

²⁰ Dz.U. z 2007 r. Nr 89, poz. 590 z późn. zm., art. 5 ust. 3 pkt d.

²¹ A. Skóra, *Współuczestnictwo w postępowaniu administracyjnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 209.

²² Dz.U. z 2007 r. Nr 89, poz. 590 z późn. zm.

zostaną ujawnione wszystkie fakty i nie staną się jasne działania wszystkich stron zaangażowanych w kryzys i jego rozwiązywanie²³.

Na podstawie art. 228 ust. 1 Konstytucji RP „[w] sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, może zostać wprowadzony odpowiedni stan nadzwyczajny: stan wojenny, stan wyjątkowy lub stan klęski żywiołowej”²⁴. Wówczas kontakt administracji publicznej z mediami nabiera zupełnie innego charakteru. Podjęte działania muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa. Szczegółowe zasady działania organów państwa, w tym te dotyczące kontaktów z mediami w ramach komunikacji kryzysowej oraz zarządzania kryzysowego, zostały uregulowane w poszczególnych ustawach dotyczących stanów nadzwyczajnych, tj. w: ustawie z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej²⁵ (dalej: u.s.k.ż.), ustawie z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym²⁶ (dalej: u.s.w.), a także w ustawie z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej²⁷ (dalej: u.s.woj.). Zgodnie z art. 26 u.s.k.ż. w przypadku wprowadzenia stanu klęski żywiołowej „[r]edaktorzy naczelni dzienników oraz nadawcy programów radiowych i telewizyjnych są obowiązani, na żądanie ministra, o którym mowa w art. 8 pkt 4²⁸, wojewodów, starostów, wójtów (burmistrzów, prezydentów miast) albo pełnomocników do nieodpłatnego, niezwłocznego publikowania lub zamieszczania komunikatów tych organów związanych z działaniami w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięcia”²⁹. Podobne postanowienia dotyczą stanu wyjątkowego i zostały uregulowane w art. 3 ust. 1 u.s.w., zgodnie z którym „Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej niezwłocznie rozpatruje wniosek, o którym mowa w art. 2 ust. 1, a następnie wydaje rozporządzenie o wprowadzeniu stanu wyjątkowego na czas oznaczony nie dłuższy niż 90 dni lub postanawia odmówić wydania takiego rozporządzenia. Rozporządzenie o wprowadzeniu

²³ K. Jakubowicz, *Dziennikarz w sytuacji kryzysowej*, http://www.reporterzy.info/71,dziennikarz_w_sytuacji_kryzysowej.html, [dostęp: 26.01.2017].

²⁴ Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

²⁵ Dz.U. z 2002 r. Nr 62, poz. 558 z późn. zm.

²⁶ Dz.U. z 2002 r. Nr 113, poz. 985 z późn. zm.

²⁷ Dz.U. z 2002 r. Nr 156, poz. 1301 z późn. zm.

²⁸ „Minister właściwy do spraw administracji publicznej lub inny minister, do zakresu działania którego należy zapobieganie skutkom danej klęski żywiołowej lub ich usuwanie, a w przypadku wątpliwości co do właściwości ministra lub w przypadku gdy właściwych jest kilku ministrów – minister wyznaczony przez Prezesa Rady Ministrów – jeżeli stan klęski żywiołowej wprowadzono na obszarze więcej niż jednego województwa”.

²⁹ Dz.U. z 2002 r. Nr 62, poz. 558 z późn. zm.

stanu wyjątkowego Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej przedstawia Sejmowi w ciągu 48 godzin od jego podpisania³⁰. W przypadku stanu wyjątkowego, podobnie jak w przypadku stanu klęski żywiołowej, redaktorzy naczelni dzienników oraz nadawcy programów radiowych i telewizyjnych właściwi ze względu na siedzibę zostają zobligowani – na mocy art. 6 u.s.w. – do tego, by nieodpłatnie i niezwłocznie podać do wiadomości publicznej rozporządzenie Prezydenta o wprowadzaniu stanu wyjątkowego, a także inne akty dotyczące tego stanu, które zostały przekazane im przez wojewodę³¹. W przypadku stanu wyjątkowego mogą być jednak zastosowane pewne ograniczenia, a szczegóły ich dotyczące każdorazowo określone są w rozporządzeniu Prezydenta. Zgodnie z art. 3 ust. 2 u.s.w. „[w] rozporządzeniu o wprowadzeniu stanu wyjątkowego określa się przyczyny wprowadzenia, czas trwania i obszar, na jakim wprowadza się stan wyjątkowy, oraz, w zakresie dopuszczonym niniejszą ustawą, rodzaje ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela”³². Wspomniane ograniczenia dotyczą m.in. mediów w tym redakcji gazet, czasopism, rozgłośni radiowych oraz stacji telewizyjnych. W związku z tymi ograniczeniami można wprowadzić cenzurę prewencyjną obejmującą materiały prasowe albo emitować sygnały, które uniemożliwiają nadawanie lub odbiór przekazów radiowych czy telewizyjnych, oraz nadawanych za pomocą innych urządzeń jeżeli ich treść może przyczynić się do zwiększenia zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego. Organem odpowiedzialnym za cenzurę jest właściwy terytorialnie wojewoda. Może on nakazać organom administracji publicznej, które działają na terenie województwa, aby podejmowały czynności niezbędne do prowadzenia kontroli i cenzury. W stanie wyjątkowym można bowiem ograniczyć funkcjonowanie systemów łączności oraz działalność telekomunikacyjną i pocztową, m.in. przez nakazanie niezwłocznego złożenia do depozytu właściwego organu administracji rządowej radiowych i telewizyjnych urządzeń nadawczych i nadawczo-odbiorczych lub przez nakazanie innego sposobu ich zabezpieczenia, jeżeli mogą one zostać wykorzystane w sposób zagrażający porządkowi konstytucyjnemu, bezpieczeństwu obywateli czy porządkowi publicznemu³³.

³⁰ Dz.U. z 2002 r. Nr 113, poz. 985 z późn. zm.; art. 2 ust. 1: „W sytuacji szczególnego zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, w tym spowodowanego działaniami o charakterze terrorystycznym lub działaniami w cyberprzestrzeni, które nie może być usunięte poprzez użycie zwykłych środków konstytucyjnych, Rada Ministrów może podjąć uchwałę o skierowaniu do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej wniosku o wprowadzenie stanu wyjątkowego”.

³¹ Dz.U. z 2002 r. Nr 113, poz. 985 z późn. zm.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, art. 20.

Ograniczenia mogą też dotyczyć dostępu do informacji na podstawie przepisów ustawowych o dostępie do informacji publicznej, z tych samych względów co powyżej, czyli spowodowanych koniecznością ochrony tajemnicy państwowej oraz służbowej, której ujawnienie mogłoby wywołać kolejne zagrożenia.

Trzecim ze stanów nadzwyczajnych jest stan wojenny. Zgodnie z art. 2 ust. 3 u.s.woj. „[w] razie zewnętrznego zagrożenia państwa, w tym spowodowanego działaniami o charakterze terrorystycznym lub działaniami w cyberprzestrzeni, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej może, na wniosek Rady Ministrów, wprowadzić stan wojenny na części albo na całym terytorium państwa”³⁴. Bardzo ważną funkcję w zakresie komunikacji kryzysowej w stanie wojennym mają do spełnienia środki masowego przekazu. Na podstawie art. 30 u.s.woj. „[w] czasie stanu wojennego redaktorzy naczelni dzienników oraz nadawcy programów radiowych i telewizyjnych są obowiązani, na żądanie organów administracji publicznej, do nieodpłatnego, niezwłocznego publikowania lub zamieszczania komunikatów, decyzji i postanowień tych organów związanych z obronnością państwa i bezpieczeństwem obywateli”³⁵. W czasie stanu wojennego ograniczenia nałożone na media polegają na:

1. cenzurze prewencyjnej dotyczącej materiałów prasowych – w rozumieniu prawa prasowego³⁶;
2. emisji sygnałów uniemożliwiających nadawanie lub odbiór przekazów radiowych, telewizyjnych oraz tych nadawanych przez urządzenia i sieci telekomunikacyjne mogących zwiększyć zagrożenie bezpieczeństwa lub obronności państwa³⁷;
3. nakazaniu wyłączenia urządzeń łączności lub zawieszenia świadczenia usług telekomunikacyjnych i pocztowych, na czas określony, a także nakazaniu niezwłocznego złożenia do depozytu właściwego organu administracji rządowej radiowych i telewizyjnych urządzeń nadawczych i nadawczo-odbiorczych lub ustaleniu innego sposobu ich zabezpieczenia przed wykorzystaniem w sposób zagrażający bezpieczeństwu lub obronności państwa³⁸;

³⁴ Dz.U. z 2002 Nr 113, poz. 985 z późn. zm.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Dz.U. z 1984 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm., art. 21 ust. 1.

³⁷ Dz.U. z 1984 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm., art. 21 ust. 4.

³⁸ Dz.U. z 1984 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm., art. 24 ust. 1 pkt 5.

4. zmniejszeniu dostępu do informacji publicznej³⁹;
5. nakazie lub zakazie utrwalania za pomocą środków technicznych wyglądu czy innych cech określonych miejsc, obiektów lub obszarów⁴⁰.

W stanie wojennym organami cenzury i kontroli są właściwi wojewodowie, którzy mają prawo do zatrzymania całości lub części publikacji czy przerywania transmisji sygnałów przesyłanych za pośrednictwem sieci teleinformatycznych, jeżeli uznają, że treści w nich zawarte mogą mieć wpływ na bezpieczeństwo lub obronność państwa.

Przechodząc do wniosków, należy stwierdzić, że w obliczu współczesnych wyzwań, które bezpośrednio wpływają na globalizację gospodarki, komunikacja kryzysowa nabiera wyjątkowego znaczenia, co ma swoje odzwierciedlenie w obowiązujących regulacjach prawnych. Jednakże same przepisy prawne nie są w stanie stworzyć systemu zarządzania kryzysowego. Ich celem jest organizowanie oraz inicjowanie skoordynowanych działań, które będą się charakteryzować szybkością i skutecznością. Analiza przepisów ustaw regulujących problematykę zarządzania kryzysowego prowadzi do wniosku, że to na organach administracji publicznej ciąży szczególnie obowiązek rozwiązywania sytuacji kryzysowych w tym poprzez sprawny przepływ informacji⁴¹.

W sytuacjach kryzysowych organy administracji publicznej powinny być w stałym kontakcie z mediami, by informować je o bieżących przedsięwzięciach. Środki masowego przekazu odgrywają w naszym życiu ważną rolę i to one są najlepszym źródłem informacji. Media wykorzystują wiele różnych technik i narzędzi pozwalających na kształtowanie rzeczywistości społecznej. Wynika to z ich powszechności i bardzo dużej dostępności.

Bibliografia

Literatura:

1. Bojanowski E., *Polska w Unii Europejskiej. Kilka uwag z obszaru prawa*, [w:] *Księga Jubileuszowa Profesora Zdzisława Brodeckiego* red. W. Adamczak, Wydawnictwo Gdańskie Studia Prawnicze, t. XXV, Gdańsk 2011, s. 66.

³⁹ Dz.U. z 1984 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm., art. 24 ust. 1 pkt 7.

⁴⁰ Dz.U. z 1984 r. Nr 5, poz. 24 z późn. zm., art. 23 ust. 2 pkt 4.

⁴¹ W. Walczak, *op. cit.*, s. 107.

2. Bojanowski E., Kolarz B., *Prawo do informacji publicznej jako wolność prawnie chroniona* [w:] *Bezpieczeństwo w administracji, gospodarce i biznesie: aksjologia zjawisk kryzysowych w administracji i sektorze publicznym*, red. M. Chrabkowski, C. Tatarczuk, J. Tomaszewski, Gdynia 2013, s. 335.
3. Celej P., *Media relations w zarządzaniu sytuacją kryzysową organizacji samorządowej* [w:] *Rocznik Prasoznawczy IX/2015*, red. M. Gierula, M. Kaczmarczyk, D. Rott, Oficyna Wydawnicza Humanitas, Sosnowiec 2015, s. 50.
4. Dobek-Ostrowska B., *Podstawy komunikowania społecznego*, Wrocław 1999, s. 35.
5. Dyderska M., Lizut M., *Współpraca z mediami w sytuacjach kryzysowych na przykładzie pożaru w Kamieniu Pomorskim 13 kwietnia 2009 r.*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego”, 2010/2011, s. 335.
6. Stawnicka J., „*Kiedy słowo jest bronią...*” – *wybrane aspekty komunikacji w sytuacjach kryzysowych* [w:] *Komunikacja w sytuacjach kryzysowych*, red. eadem, Oficyna Wydawnicza Waclaw Walasek, Katowice 2010, s. 7.
7. Skóra A., *Współuczestnictwo w postępowaniu administracyjnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 209.
8. Walczak W., *Zarządzanie kryzysowe – rola i zadania organów administracji państwowej*, seria SWSPiZ w Łodzi: „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, 2009, t. X, z. 8, s. 107.

Akty prawne:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
2. Ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 1984 r. Nr 5, poz. 24).
3. Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2007 r. Nr 89, poz. 590).
4. Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym (Dz.U. z 2002 r. Nr 113, poz. 985).
5. Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. z 2002 r. Nr 62, poz. 558).
6. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2002 r. Nr 156, poz. 1301).

Źródła internetowe:

1. Franke M., *Polityka komunikacji*, http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_5.13.8.pdf, [dostęp: 24.01.2017].

Maja Kostusiewicz: Rola komunikatów i ogłoszeń przekazywanych w sytuacji kryzysowej

2. Jakubowicz K., *Dziennikarz w sytuacji kryzysowej*, http://www.reporterzy.info/71,dziennikarz_w_sytuacji_kryzysowej.html, [dostęp: 26.01.2017].
3. Makuch M., *Rola komunikacji w zarządzaniu organizacją pozarządową*, <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosc/920436.html>, [dostęp: 23.01.2017].

IMPORTANCE OF COMMUNICATION AND PROVIDED ANNOUNCEMENTS IN CASE OF EMERGENCY

Keywords: *communication, announcement, information, emergency, crisis management*

Summary

Essay describes the regulations of communication in case of emergency as well as crisis management, regarding constitutional transparency in public administration.

In the face of modern challenges, which have their impact on global economy, crisis communication becomes relatively essential, which has its reflection in legal regulations. However, legal regulations are not capable of creating crisis management system themselves. Their aim is to organize and initiate fast, effective and well – coordinated actions. In case of emergency, public administration authorities are ought to be in constant touch with media in order to provide information concerning their undertaken actions. Mass media is significant in our everyday life. It's the best source of information. This is why, it is so important in case of emergency to take as much advantage of this as possible.

Maja Kostusiewicz – absolwentka Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni. W 2014 r. obroniła pracę magisterską z zakresu prawa karnego materialnego pt. *Odpowiedzialność karna sprawcy odurzonego. Problematyka art. 31 § 3 k.k.*, której promotorem był dr S. Cora. Obecnie uczestniczka seminarium doktorskiego prof. E. Bojanowskiego.

**Zarządzanie bezpieczeństwem
podmiotów gospodarczych
Infrastruktura, logistyka**

Tomasz BĄK

AUDYT BEZPIECZEŃSTWA W PRZEDSIĘBIORSTWACH

Słowa kluczowe: *bezpieczeństwo, zagrożenia, audyt, polityka bezpieczeństwa*

STRESZCZENIE

Artykuł porusza problematykę współczesnych zagrożeń, które ze względu na ich rodzaj, skalę i miejsce występowania jeszcze niedawno były przez większość z nas uznawane za mało realne. Bezpieczeństwo pracowników, majątek trwały zgromadzony przez lata działalności przedsiębiorstwa są wartościami wystawionymi na niebezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne. Natomiast doskonale wyniki handlowe, rozpoznawalna marka, przeszkolony personel, lojalność i uznanie klientów należą do wartości, które trzeba chronić.

Istotnym elementem działań zwiększających bezpieczeństwo jest możliwość jego zagwarantowania własnymi siłami, a uzmysłowienie sobie istniejących zagrożeń jest podstawą do ich wyeliminowania.

Aby przedsiębiorstwa o podwyższonym stopniu ryzyka (przykładowo: przedsiębiorstwa będące obiektami infrastruktury krytycznej narażonymi głównie na zagrożenie atakami terrorystycznymi) mogły działać efektywnie i bezpiecznie, potrzebują wiedzy o stanie chroniących je systemów technicznej ochrony mienia, skuteczności działania ochrony fizycznej, bezpieczeństwie przeciwpożarowym (ppoż.) i teleinformatycznym, bezpieczeństwie danych osobowych oraz bezpieczeństwie i higienie pracy (bhp). Potrzebują także – tworzonej na podstawie tej wiedzy – odpowiedniej polityki bezpieczeństwa.

Opisany w rozdziale audyt bezpieczeństwa jest procesem analitycznym prowadzonym przez zespół ekspertów i zmierzającym do całościowej oceny stanu bezpieczeństwa. Został on oparty na procedurach oceny dostosowanych do specyfiki i potrzeb przedsiębiorstwa.

Wprowadzenie

Współczesny świat pełen jest zagrożeń, które ze względu na ich rodzaj, skalę i miejsca występowania jeszcze niedawno były przez większość z nas uznawane za mało realne. Bezpieczeństwo pracowników, majątek trwały zgromadzony przez lata działalności firmy są wartościami wystawionymi na niebezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne. Doskonałe wyniki handlowe, rozpoznawalna marka, przeszkolony personel, lojalność i uznanie klientów należą do wartości, które trzeba chronić. Istotnym elementem działań zwiększających bezpieczeństwo jest możliwość zagwarantowania go we własnym zakresie, a uzmysłowienie sobie istniejących zagrożeń jest główną drogą do ich wyeliminowania. Aby firmy o podwyższonym stopniu ryzyka mogły działać efektywnie i bezpiecznie, potrzebują wiedzy o stanie chroniących je systemów technicznej ochrony mienia (systemy alarmowe, systemy telewizji użytkowej, systemy kontroli dostępu, systemy przeciwpożarowe, mechanika sejfowa i skarbcowa itp.) oraz skuteczności działania ochrony fizycznej. Nie mniej ważna pozostaje kwestia ochrony danych osobowych, funkcjonujących systemów teleinformatycznych czy bezpieczeństwa i higieny pracy.

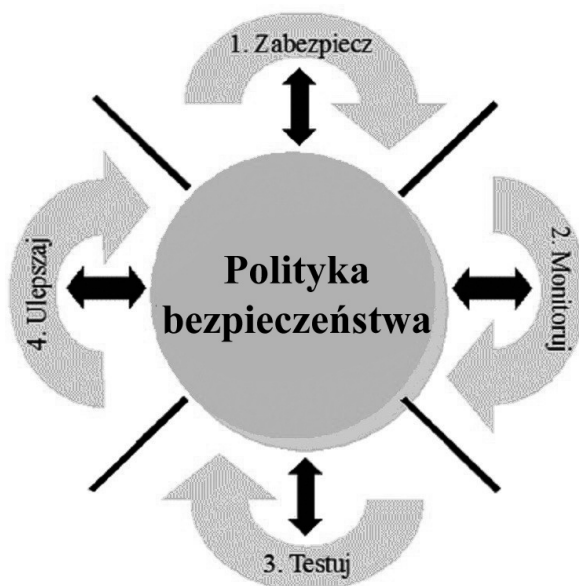
Autor oparł niniejszy artykuł na własnych doświadczeniach w zakresie tworzenia polityki bezpieczeństwa i audytowaniu jej efektów. Przedstawił pionierskie podejście do tego zagadnienia, nie mógł więc powołać się na literaturę źródłową, bo jej po prostu brak.

Polityka bezpieczeństwa

Produktywne funkcjonowanie przedsiębiorstwa w znacznej mierze uzależnione jest od precyzyjnie zaplanowanej, przygotowanej oraz wdrożonej polityki bezpieczeństwa, która szczegółowo definiuje działania zabezpieczające. Dotychczas w literaturze przedmiotu planowanie i wdrażanie polityki bezpieczeństwa dotyczyło w rzeczywistości problematyki właściwego zabezpieczenia infrastruktury IT zarówno pod kątem technicznym, jak i organizacyjnym.

Pojęcie „polityka bezpieczeństwa” – użyte w rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy

informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych¹ – należy rozumieć jako zestaw praw, reguł i praktycznych doświadczeń dotyczących sposobu zarządzania, ochrony i dystrybucji danych osobowych wewnątrz określonej organizacji. Należy zaznaczyć, że zgodnie z art. 36 ust. 2 oraz art. 39a ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych² polityka bezpieczeństwa, o której mowa w rozporządzeniu, powinna odnosić się całościowo do problemu zabezpieczenia danych osobowych u administratora danych, tj. zarówno do zabezpieczenia danych przetwarzanych tradycyjnie, jak i danych przetwarzanych w systemach informatycznych. Jej celem jest wskazanie działań, jakie należy podjąć, oraz ustanowienie zasad i reguł postępowania, które należy stosować, aby właściwie zabezpieczyć dane osobowe.

Rys. 1. Kształtowanie polityki bezpieczeństwa (opracowanie własne autora)

Źródło: <http://www.magazynprzemyslowy.pl/zarzadzanie-i-rynek/Zabezpiecz-sie-zanim-poniesiesz-straty,2925,1> [20.01.2017 r.].

¹ Dz.U. z 2004 r. Nr 100, poz. 1024, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20041001024>, [dostęp: 20.01.2017].

² Dz.U. z 2016 r. poz. 922, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160000922>, [dostęp: 20.01.2017].

Najwyższy jednak czas, żeby politykę bezpieczeństwa przedsiębiorstwa rozumieć znacznie szerzej. To bardzo istotne zwłaszcza w odniesieniu do przedsiębiorstw (firm) jednocześnie zakwalifikowanych jako obiekty infrastruktury krytycznej. Bezpieczeństwo tego typu obiektów jest priorytetem w skali państwa, a więc zapewnienie właściwej, pełnej i szeroko rozumianej polityki bezpieczeństwa gwarantuje takie bezpieczeństwo. W niniejszym artykule autor przedstawia własny pogląd na tworzenie polityki bezpieczeństwa właśnie w szerszym, pełnym jej rozumieniu. Prezentuje ponadto swój autorski scenariusz kształtowania polityki bezpieczeństwa i audytowania jej efektów.

Ściśle określony oraz poprawnie przygotowany zbiór procedur postępowania jest nieodzowną metodą efektywnego wdrażania polityki bezpieczeństwa w firmie. W skład projektu podstawowego dokumentu wchodzi procedura podwyższająca standard bezpieczeństwa organizacji, w tym rozwiązania dotyczące kompatybilnego dostępu do sieci i zarządzania zasobami oraz generalne systemy zabezpieczeń. Odpowiednio dobrana i stworzona polityka bezpieczeństwa powinna więc kompleksowo chronić firmę zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz przedsiębiorstwa.

Właściwie opracowana i wdrażana polityka bezpieczeństwa powinna uwzględniać:

1. analizę wszelkich zagrożeń oraz słabych punktów infrastruktury przedsiębiorstwa,
2. określenie procedur definiujących metody postępowania podczas naruszenia bezpieczeństwa,
3. wdrożenie polityki bezpieczeństwa dzięki przeprowadzeniu instruktażu dla pracowników danej firmy.

Dzięki konsekwentnemu i systematycznemu przestrzeganiu obowiązujących zasad oraz okresowemu przeprowadzaniu audytów bezpieczeństwa można nieustannie doskonalić i optymalizować wszystkie procesy składające się na powodzenie danej organizacji. Istota całego procesu polega na przeszkoleniu wszystkich pracowników i zaangażowaniu ich w doskonalenie systemu polityki bezpieczeństwa, tak aby usprawnić i scentralizować zarządzanie jego strukturą.

Audyt bezpieczeństwa

Wraz z tworzeniem polityki bezpieczeństwa nieodzowne staje się jej audytowanie w odpowiednich okresach. Autor sugeruje, by kształtowanie takiej polityki rozpocząć od pełnego audytu, by następnie – w odstępach

np. rocznych lub w zależności od potrzeb – przeprowadzać audyty cząstkowe mające być reakcją na źle lub niedostatecznie funkcjonujące elementy polityki bezpieczeństwa. Wyniki takiego audytowania pozwalają zmieniać, ulepszać i właściwie kształtować politykę bezpieczeństwa.

Audyt to – według różnych źródeł – niezależna ocena danej organizacji, systemu, procesu, projektu lub produktu. Przedmiot audytu bada się pod względem zgodności z określonymi standardami, wzorcami, listami kontrolnymi, przepisami prawa, normami lub przepisami wewnętrznymi organizacji (polityki, procedury)³.

Audyt bezpieczeństwa jest procesem analitycznym prowadzonym przez zespół ekspertów i zmierzającym do całościowej oceny stanu bezpieczeństwa. Został oparty na procedurach oceny dostosowywanych do specyfiki i potrzeb klienta. Dzięki audytowi uzyskujemy pełne i aktualne informacje o obecnym poziomie bezpieczeństwa badanej firmy.

Właśnie także w tym celu w 2012 r. powołano Instytut Analizy Ryzyka Sp. z o.o (IAR), który zajął się między innymi prowadzeniem profesjonalnych pełnych audytów bezpieczeństwa. Priorytetem IAR pozostaje usługa umożliwiająca gruntowną analizę systemu bezpieczeństwa klienta w wielu aspektach, a także weryfikację oraz eliminację nieprawidłowości i mankamentów ograniczających właściwą działalność przedsiębiorstwa.

Doświadczeni, wykwalifikowani specjaliści, uwzględniając procedury każdej firmy, zapewniają stworzenie kompleksowego systemu bezpieczeństwa przedsiębiorstw. Dlatego też kształtowana na tej podstawie polityka bezpieczeństwa opiera się na obowiązujących regulacjach prawnych i zapewnia właściwe warunki do bezpiecznego funkcjonowania przedsiębiorstwa.

Wracając do narzędzia tworzenia polityki bezpieczeństwa, czyli audytu bezpieczeństwa, należy jednoznacznie stwierdzić, że audyt ten zmierza do zbadania, czy dana instytucja działa zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi szeroko pojętego bezpieczeństwa. Ma on również prowadzić do wyeliminowania różnego typu uchybień negatywnie wpływających na system bezpieczeństwa przedsiębiorstwa i tworzoną politykę bezpieczeństwa.

Podstawowymi elementami profesjonalnego audytu bezpieczeństwa są między innymi:

1. analiza procedur i poprawności działania ochrony fizycznej,
2. ocena koncepcji systemów technicznej ochrony mienia,
3. ocena ochrony sieci komputerowych,
4. badania na obecność podsłuchów,
5. analiza przestrzegania przepisów ppoż. i bhp.

³ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Audyt> [dostęp: 20.01.2017].

Aby uzyskać pełen obraz stanu bezpieczeństwa firmy, IAR przeprowadza audyt bezpieczeństwa, którego głównymi celami są:

1. ocena stanu bezpieczeństwa przedsiębiorstwa oraz zgodności tego stanu z obowiązującym przepisami prawa i wymaganiami własnymi firmy;
2. określenie i zdefiniowanie ryzyka mającego wpływ na poziom bezpieczeństwa przedsiębiorstwa m.in. przez:
 - a) sprawdzenie odporności obiektu na zagrożenia zewnętrzne,
 - b) określenie zagrożeń wewnętrznych,
 - c) wykonanie badań na obecność podsłuchów;
3. wypracowanie koncepcji polityki bezpieczeństwa w przedsiębiorstwie;
4. tworzenie systemu zarządzania bezpieczeństwem w przedsiębiorstwie obejmującego:
 - a) bezpieczeństwo fizyczne i środowiskowe,
 - b) bezpieczeństwo informacji,
 - c) bezpieczeństwa ppoż.,
 - d) bezpieczeństwo i higienę pracy,
 - e) bezpieczeństwo danych osobowych,
 - f) bezpieczeństwo osobowe,
 - g) bezpieczeństwo teleinformatyczne;
5. stworzenie systemu nadzoru i kontroli;
6. opracowanie i wdrożenie metodyki szkoleniowej z zakresu bezpieczeństwa przedsiębiorstwa.

W tych celach IAR opracował, wdrożył oraz realizuje w przedsiębiorstwach pełny audyt bezpieczeństwa. Oczywiście, na życzenie klienta audyt taki można prowadzić w wybranych obszarach.

Pełny audyt bezpieczeństwa wykonuje się w zakresie:

1. ochrony fizycznej i bezpieczeństwa,
2. bezpieczeństwa informacyjnego,
3. kontroli stanu bezpieczeństwa i higieny pracy,
4. ochrony przeciwpożarowej,
5. ochrony danych osobowych i administracji bezpieczeństwa informacji.

W zakresie ochrony fizycznej i bezpieczeństwa IAR oferuje:

1. analizę faktycznych i potencjalnych zagrożeń (zewnętrznych i wewnętrznych) obiektu;
2. ocenę infrastruktury materialnej i podstawowych narzędzi systemu bezpieczeństwa obiektu;
3. ocenę poziomu istniejącej ochrony fizycznej obiektu;
4. ocenę stanu i zasad zabezpieczeń technicznych (mechanicznych i elektroinformatycznych) obiektu;

5. ocenę współdziałania elementów systemu bezpieczeństwa obiektu;
6. przeprowadzenie testów penetracyjnych (wykonywanych w dzień i w nocy);
7. analizę dokumentacji dotyczącej zasad ochrony obiektu, w tym analizę zgodność tej dokumentacji m.in. z:
 - a) planem ochrony z załącznikami,
 - b) dokumentacją dotyczącą technicznego zabezpieczenia obiektu,
 - c) planem graficznym obiektu,
 - d) dokumentacją określającą zasady postępowania w sytuacjach kryzysowych,
 - e) dokumentacją dotyczącą zasad militaryzacji obiektu,
 - f) regulaminem obiektu,
 - g) innymi uregulowaniami;
8. badania na obecność podsłuchów.

W zakresie bezpieczeństwa informacyjnego IAR oferuje sprawdzenie tego obszaru według scenariusza, który zakłada ocenę bieżącego stanu bezpieczeństwa gromadzonej, przetwarzanej i chronionej informacji na podstawie udoskonalonej wersji dokumentu *Information Technology Security Evaluation Criteria* (ITSEC). W tym obszarze audyt można podzielić na:

1. przegląd procedur, dokumentów i wdrożonych zabezpieczeń bezpieczeństwa informacyjnego pod kątem zgodności z normą ISO/IEC 27001;
2. analizę krytyczną stanu zabezpieczeń (w tym polityki bezpieczeństwa informacyjnego) wraz ze wskazaniem zalecanych zmian w istniejących procedurach bezpieczeństwa oraz przedstawieniem harmonogramu ich wprowadzania;
3. skanowanie poziomu zabezpieczeń systemu informacyjnego za pomocą oprogramowania diagnostycznego;
4. czterogodzinne szkolenie z zakresu bezpieczeństwa informacyjnego dla pracowników (zapewnienie wszystkich materiałów szkoleniowych w wersji elektronicznej);
5. testowanie wiedzy pracowników z zakresu bezpieczeństwa informacyjnego;
6. przygotowanie i uzgodnienie pisemnego raportu dotyczącego wyników przeprowadzonego audytu Na przeprowadzenie audytu w powyższym zakresie audytorzy przeznaczają co najmniej dwie (w zależności od potrzeb) wizyty u zleceniodawcy. Podczas pobytu u klienta audytorzy:
 1. przedstawiają metodykę audytu, określają dokumenty niezbędne do jego przeprowadzenia oraz uzgadniają harmonogram audytu;
 2. przeprowadzają wywiad lokalny wraz z analizą procedur, dokumentów i wdrożonych zabezpieczeń, a także skanują poziom zabezpieczeń systemu informacyjnego za pomocą programu diagnostycznego;

3. zapoznają kadrę kierowniczą z wynikami audytu, przeprowadzają dla pracowników szkolenie z zakresu bezpieczeństwa oraz uzgadniają treść ostatecznej wersji raportu dotyczącego poziomu bezpieczeństwa informacyjnego.

W przypadku testowania wiedzy pracowników audytorzy przewidują dodatkowy przyjazd do zleceniodawcy.

Audyt nie przewiduje przekazania kopii norm proceduralnych (zabrania tego prawo).

W zakresie kontroli stanu bezpieczeństwa i higieny pracy IAR oferuje:

1. przegląd organizacji i warunków pracy – oględziny stanowisk pracy, rozmowa z osobami odpowiedzialnymi za produkcję, jakość, magazynowanie, w tym rozmowa na temat procesów pracy dotyczących:
 - a) części produkcyjnej,
 - b) warsztatów utrzymania ruchu,
 - c) części magazynowej,
 - d) części biurowej;
2. przegląd dokumentacji kadrowej (teczek kadrowych) 10% pracowników zatrudnionych w firmie (sprawdza się zgodność tej dokumentacji z przepisami prawa; konieczna jest wtedy obecność osoby, która ma prawo dostępu do dokumentacji kadrowej), pod kątem:
 - a) szkolenia wstępnego (instruktaż ogólny oraz instruktaż stanowiskowy),
 - b) szkolenia okresowego bhp,
 - c) oświadczenia o zapoznaniu się z regulaminem zakładowym,
 - d) oświadczenia o zapoznaniu się z ryzykiem zawodowym,
 - e) oświadczenia o zapoznaniu się z informacją na temat równego traktowania,
 - f) oświadczenia o zapoznaniu się z informacją na temat zakresu obowiązków na danym stanowisku,
 - g) oświadczenia o zapoznaniu się z warunkami zatrudnienia,
 - h) oświadczenia o zapoznaniu się z instrukcjami bhp lub z dokumentem równoważnym;
3. przegląd pozostałej dokumentacji (którą pracodawca jest zobowiązany prowadzić zgodnie z wymogami dotyczącymi bezpieczeństwa oraz zgodnie z innymi wymogami prawa), na którą składają się:
 - a) rejestr wypadków przy pracy,
 - b) rejestr chorób zawodowych,
 - c) ocena ryzyka zawodowego na stanowiskach pracy,
 - d) książka obiektów budowlanych,
 - e) poświadczenie z przeglądów kominiarskich,

- f) poświadczenie z przeglądów gaśnic i hydrantów,
- g) poświadczenie z okresowych pomiarów elektrycznych,
- h) regulamin pracy,
- i) wykaz prac wzbronionych kobietom,
- j) wykaz prac wykonywanych przez dwie osoby,
- k) wykaz prac niebezpiecznych,
- l) instrukcja bhp dotycząca procesów pracy oraz instrukcja bhp dotycząca obsługi maszyn i urządzeń,
- m) instrukcja bezpieczeństwa pożarowego,
- n) wykaz osób wyznaczonych do udzielania pierwszej pomocy oraz zapewniania ochrony przeciwpożarowej i prowadzenia ewakuacji;
- o) rejestr środków chemicznych używanych w zakładzie pracy,
- p) rejestr czynników szkodliwych i uciążliwych na stanowiskach pracy wraz z aktualnymi wynikami pomiarów środowiska pracy,
- q) regulamin przydziału odzieży roboczej,
- r) dokumentacja techniczna oraz dokumentacja okresowych przeglądów maszyn i urządzeń.

Audyt w obszarze bhp obejmuje także:

1. kontrolę terminowości wykonywania badań okresowych z zakresu medycyny pracy, a także kontrolę przydzielania pracownikom okularów korygujących wzrok, odzieży i obuwia ochronnego;
2. audyt poprawności dokumentacji i rozwiązań praktycznych pod kątem bhp;
3. kontrolę i przygotowanie niezbędnej dokumentacji;
4. ocenę ryzyka zawodowego;
5. przegląd i wdrażanie systemu HACCP oraz nadzór nad nim;
6. wykonanie rejestru substancji niebezpiecznych;
7. szkolenia, nadzór, przygotowanie próbnej ewakuacji;
8. wykonanie instrukcji bezpieczeństwa pożarowego;
9. przegląd i konserwację podręcznego sprzętu gaśniczego;
10. kontrolę ppoż.;
11. uzupełnienie podręcznego sprzętu ppoż.;
12. uzupełnienie oznakowania ppoż. i bhp.

W zakresie ochrony przeciwpożarowej IAR oferuje sprawdzenie i ocenę:

1. kwalifikacji obiektu (jego elementów) do właściwej kategorii zagrożeń
2. odporności pożarowej i ogniowej obiektu (jego elementów),
3. podziału na strefy pożarowe,
4. dróg ewakuacyjnych,
5. instalacji wodnej ppoż.,

6. instalacji sygnalizacji pożaru,
7. instalacji elektrycznej w zakresie bezpieczeństwa pożarowego,
8. elementów wykończenia wnętrz i wyposażenia (mających wpływ na bezpieczeństwo pożarowe),
9. dróg pożarowych,
10. sprzętu ppoż. i oznakowania budynku,
11. instrukcji bezpieczeństwa pożarowego i innej dokumentacji z tego zakresu,
12. przeprowadzenie sprawdzenia praktycznego działania w przypadku zagrożenia pożarowego – w postaci alarmu treningowego.

W zakresie ochrony danych osobowych i administracji bezpieczeństwa informacji IAR oferuje sprawdzenie i ocenę dokumentacji, na którą składają się:

1. polityka bezpieczeństwa,
2. instrukcja zarządzania systemami informatycznymi,
3. upoważnienia,
4. klauzule informacyjne,
5. umowy powierzenia,
6. klauzule zgód na przetwarzanie danych osobowych;
7. zgłoszenia zbiorów do Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych,
8. raporty dotyczące naruszenia reguł ochrony danych itp.

Podczas przeprowadzania audytu w powyższym zakresie IAR proponuje następujące warunki:

1. Termin wykonania – do uzgodnienia, przy czym przygotowanie pisemnego sprawozdania z audytu trwa do 21 dni od czasu zakończenia części kontrolnej. Czynności są podejmowane w uzgodnionych terminach – średnio są to 2–3 wizyty (każda wizyta to jeden dzień roboczy).
2. Przeprowadzenie właściwego audytu jest poprzedzone szczegółowym uzgodnieniem jego zakresu i zasad jego realizacji oraz podpisaniem umowy.
3. Zleceniodawca umożliwia – w uzgodnionym zakresie – dostęp do dokumentacji, osób i samego obiektu.

W ramach audytu są:

1. wykonywane ekspertyzy określające rzeczywiste potrzeby klienta,
2. oceniane istniejące systemy bezpieczeństwa,
3. wskazywane najsłabsze punkty systemu bezpieczeństwa
4. przedstawiane propozycje działań zwiększających bezpieczeństwo obiektu.

Właściwy audyt jest przeprowadzany po wcześniejszym uzgodnieniu ze zlecniodawcą metod stosowanych w trakcie czynności oceniających: Do wspomnianych wcześniej metod tych należą:

1. opracowanie projektu;
2. opracowanie szczegółowego raportu na terenie obiektu (w którym audytorzy – zgodnie z wymaganiami i ustaleniami dotyczącymi przeglądu – mają dostęp do urządzeń, infrastruktury i dokumentacji obiektu);
3. analiza zebranych materiałów i opracowanie raportu końcowego.

Opracowanie projektu polega na:

1. przygotowaniu szczegółowych ankiet;
2. przygotowaniu planowanych testów penetracyjnych;
3. opracowaniu szczegółowego harmonogramu prowadzenia audytu;
4. zapoznaniu się z osobami, które po stronie zlecniodawcy będą odpowiedzialne za współpracę w czasie audytu.

Opracowanie szczegółowego raportu na terenie obiektu polega na:

1. analizie faktycznych i potencjalnych zagrożeń (zewnętrznych i wewnętrznych) obiektu;
2. ocenie infrastruktury materialnej i podstawowych narzędzi systemu bezpieczeństwa obiektu;
3. ocenie poziomu istniejącej ochrony fizycznej obiektu;
4. ocenie stanu i zasad zabezpieczeń technicznych (elektronicznych) obiektu;
5. ocenie współdziałania elementów systemu bezpieczeństwa obiektu;
6. przeprowadzeniu testów penetracyjnych (wykonywanych w dzień i w nocy);
7. analizie dokumentacji dotyczącej zasad ochrony obiektu, w tym analizie zgodności tej dokumentacji m.in. z:
 - a) planem ochrony z załącznikami;
 - b) dokumentacją dotyczącą technicznego zabezpieczenia obiektu;
 - c) planem graficznym obiektu;
 - d) dokumentacją określającą zasady postępowania w sytuacjach kryzysowych;
 - e) dokumentacją dotyczącą zasad militaryzacji obiektu;
 - f) regulaminem obiektu;
 - g) innymi uregulowaniami;
 - h) dokumentacją projektową potwierdzającą zgodność z wymogami ochrony przeciwpożarowej obiektów i instalacji;
 - i) protokołami badań instalacji elektrycznej oraz odgromowej, instalacji oświetlenia awaryjnego (o ile występuje), instalacji gaśniczych, sygnalizacji pożaru, instalacji hydrantowych, podręcznego sprzętu gaśniczego, instalacji kominiarskiej;

- j) instrukcją technologiczno-ruchową;
 - k) planem ochrony przeciwpożarowej;
 - l) protokołem kontroli przeprowadzonej przez Państwową Straż Pożarną, decyzjami pokontrolnymi zawierającymi zalecenia oraz dokumentacją dotyczącą wykonania zaleceń;
 - m) zasadami organizacji szkoleń w zakresie ochrony ppoż.;
 - n) analizą zagrożenia wybuchem oraz zasięgami stref zagrożenia wybuchem;
 - o) przepisami z zakresu bhp;
 - p) analizą zagrożeń w zakresie bhp oraz zasięgami stref tych zagrożenia;
 - q) protokołem kontroli przeprowadzonej przez Państwową Inspekcję Pracy, decyzjami pokontrolnymi zawierającymi zalecenia oraz dokumentacją dotyczącą wykonania zaleceń;
 - r) zasadami organizacji szkoleń w zakresie bhp;
8. przeprowadzeniu rozmów z osobami odpowiedzialnymi za ochronę obiektu (ochronę fizycznej, przeciwpożarową, bhp itp.)

Analiza zebranych materiałów i opracowanie raportu końcowego polega na:

1. ocenie przyjętych ustaleń,
2. sformułowaniu szczegółowych wniosków dotyczących rozwiązań systemowych w zakresie poprawy zasad funkcjonowania kompleksowego systemu bezpieczeństwa obiektu.

Po przeprowadzeniu audytu zleceniodawca otrzymuje szczegółowy raport obejmujący:

1. ocenę poziomu zagrożeń obiektu,
2. ocenę istniejącego systemu zabezpieczenia obiektu oraz rozwiązań proceduralnych,
3. koncepcję zmian poprawiających stan bezpieczeństwa obiektu,
4. opracowanie procedur związanych z możliwością wystąpienia zdefiniowanych zagrożeń na terenie obiektu.

Szczegółowy raport opisuje stan faktyczny i zawiera rekomendacje dotyczące właściwego stworzenia systemu bezpieczeństwa i polityki bezpieczeństwa przedsiębiorstwa.

Poniżej przedstawiono przykładowy spis treści raportu końcowego dotyczącego audytu bezpieczeństwa fizycznego, technicznego i przeciwpożarowego. Oczywiście, w przypadku poszerzenia audytu o inne elementy raport końcowy również będzie wzbogacony o odpowiednie części (według poniższego planu).

1. WSTĘP
 - 1.1. PODSTAWA REALIZACJI USŁUGI
 - 1.2. ZAKRES ZREALIZOWANYCH CZYNNOSCI
 - 1.2.1. Zakres podmiotowy
 - 1.2.2. Zakres przedmiotowy
 - 1.3. CZAS REALIZACJI CZYNNOSCI
 - 1.4. CEL AUDYTU
 - 1.5. METODY (FORMY, TECHNIKI) PRZEPROWADZONYCH CZYNNOSCI AUDYTU
 - 1.6. ZESPÓŁ REALIZUJĄCY AUDYT
 - 1.7. DEKLARACJA KOMPETENCJI
2. WYMAGANIA (USTAWY, ROZPORZĄDZENIA, ZARZĄDZENIA, NORMY I WYTYCZNE), ZGODNIE Z KTÓRYMI ZREALIZOWANO AUDYT
3. ZAGROŻENIA WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE
 - 3.1. ZAGROŻENIA WEWNĘTRZNE
 - 3.2. ZAGROŻENIA ZEWNĘTRZNE
4. ZABEZPIECZENIA MECHANICZNE I ELEKTROTECHNICZNE ORAZ OŚWIETLENIE TERENU – STAN FAKTYCZNY
 - 4.1. ZABEZPIECZENIA MECHANICZNE (W ZAKRESIE BEZPIECZEŃSTWA I OCHRONY FIZYCZNEJ)
 - 4.1.1. Infrastruktura zewnętrzna
 - 4.1.2. Budynek administracji (biura)
 - 4.1.3. Twarożkarnia
 - 4.1.4. Budynek energetyczny
 - 4.1.5. Proszkownia
 - 4.1.6. Punkt poboru mleka, szatnie
 - 4.1.7. Serownia
 - 4.1.8. Magazyny sera
 - 4.1.9. Budynek pomocniczy
 - 4.1.10. Ujęcia wody – studnie
 - 4.2. ZABEZPIECZENIA ELEKTROTECHNICZNE
 - 4.2.1. Zabezpieczenia w zakresie bezpieczeństwa i ochrony fizycznej
 - 4.2.2. Zabezpieczenia w zakresie ochrony przeciwpożarowej
 - 4.3. OŚWIETLENIE ZEWNĘTRZNE TERENU I OBIEKTÓW
 - 4.3.1. Oświetlenie zewnętrzne terenu (ogrodzenia, parkingi, bramy wjazdowe, place)

- 4.3.2. Oświetlenie budynku administracji
 - 4.3.3. Oświetlenie twarożkarni
 - 4.3.4. Oświetlenie budynku energetycznego
 - 4.3.5. Oświetlenie proskowni
 - 4.3.6. Oświetlenie punktu przyjmowania mleka, szatni
 - 4.3.7. Oświetlenie serowni
 - 4.3.8. Oświetlenie magazynów sera
 - 4.3.9. Oświetlenie budynku pomocniczego
 - 4.3.10. Oświetlenie ujęć wody
5. OCHRONA FIZYCZNA – STAN FAKTYCZNY W ODNIESIENIU DO CZYNNIKA LUDZKIEGO (NIE PROCEDUR ANI DOKUMENTÓW)
- 5.1. ZESPÓŁ OCHRONY
 - 5.1.1. Skład zespołu ochrony
 - 5.1.2. Wyposażenie zespołu ochrony
 - 5.1.3. Organizacja służby zespołu ochrony
 - 5.1.4. Obsługa mechanicznych systemów zabezpieczeń
 - 5.1.5. Obsługa elektrotechnicznych systemów zabezpieczeń
 - 5.1.6. Jakość wykonywania obowiązków
 - 5.2. BEZPIECZEŃSTWO ORGANIZACYJNE
 - 5.3. GOSPODARKA KLUCZAMI
6. PROCEDURY I DOKUMENTACJA – STAN FAKTYCZNY, JAK JEST ALE W ODNIESIENIU TYLKO DO PROCEDUR I DOKUMENTACJI
- 6.1. DOKUMENTACJA I PROCEDURY SŁUŻBY OCHRONY
 - 6.2. BEZPIECZEŃSTWO ORGANIZACYJNE
 - 6.3. GOSPODARKA KLUCZAMI
 - 6.4. PROCEDURY REAGOWANIA NA ALARMY I AWARIE ELEKTROTECHNICZNYCH SYSTEMÓW ZABEZPIECZEŃ
 - 6.5. PROCEDURY ZWIĄZANE Z OCHRONĄ PRZECIWPÓŻAROWĄ
 - 6.6. PROCEDURY REAGOWANIA NA ZAGROŻENIA
7. TESTY PENETRACYJNE
8. REKOMENDACJE
- 8.1. WYMAGANIA FORMALNE – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN DOKUMENTÓW
 - 8.1.1. Opis
 - 8.1.2. Opis
 - 8.1.3. Opis
 - 8.1.4. Opis

- 8.1.5. Opis
- 8.1.6. Opis
- 8.2. ZAGROŻENIA WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN
 - 8.2.1. Opis
 - 8.2.2. Opis
 - 8.2.3. Opis
 - 8.2.4. Opis
- 8.3. ZABEZPIECZENIA MECHANICZNE – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN
- 8.4. ZABEZPIECZENIA ELEKTROTECHNICZNE – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN
 - 8.4.1. System sygnalizacji włamania
 - 8.4.2. System sygnalizacji napadu
 - 8.4.3. System kontroli dostępu
 - 8.4.4. System telewizji dozorowej
 - 8.4.5. System sygnalizacji pożaru
 - 8.4.6. System oddymiania
- 8.5. OŚWIETLENIE TERENU
- 8.6. OCHRONA FIZYCZNA – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN (CZYNNIK LUDZKI + STAN FAKTYCZNY – NIE PROCEDURY CZY DOKUMENTY)
 - 8.6.1. Zespół ochrony
 - 8.6.2. Bezpieczeństwo organizacyjne – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN – CZYNNIK LUDZKI
 - 8.6.3. Gospodarka kluczami – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN
- 8.7. PROCEDURY I DOKUMENTACJA – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN DOKUMENTÓW
 - 8.7.1. Dokumentacja i procedury służby ochrony
 - 8.7.2. Bezpieczeństwo organizacyjne – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN DOKUMENTÓW
 - 8.7.3. Gospodarka kluczami – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN DOKUMENTÓW
 - 8.7.4. Procedury reagowania na alarmy i awarie elektrotechnicznych systemów zabezpieczeń – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN DOKUMENTÓW
 - 8.7.5. Procedury związane z ochroną przeciwpożarową – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN DOKUMENTÓW
 - 8.7.6. Procedury reagowania na zagrożenia – REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ZMIAN DOKUMENTÓW

Zakończenie

Instytut Analizy Ryzyka oferuje swoim klientom więcej niż jednorazowy audyt bezpieczeństwa. Eksperti IAR na podstawie umowy o stałej współpracy mogą sprawować nadzór nad bezpieczeństwem firm i osób prywatnych. Podczas audytu mogą także przeszkolić pracowników działu ochrony i w ten sposób przekazać im metodologię oraz podstawowe narzędzia do samodzielnej kontroli systemów zabezpieczeń.

W celu zachowania aktualności audytu bezpieczeństwa IAR proponuje stałą współpracę w zakresie:

1. szkoleń (dla pracowników) na temat stosowania profilaktyki przeciwbombowej i zachowania się w przypadku wystąpienia innych sytuacji kryzysowych,
2. szkoleń (dla kadry kierowniczej) na temat zarządzania sytuacją kryzysową i stosowania odpowiednich procedur,
3. szkoleń (dla służb ochronnych) na temat sprawnego prowadzenia działań zabezpieczających,
4. doskonalenia procedur w reakcji na postępujący rozwój terroryzmu,
5. wyposażenia specjalistycznego obiektów podlegających ochronie,
6. szkoleń na temat ochrony informacji niejawnych,
7. szkoleń na temat innych tajemnic prawem chronionych,
8. szkoleń na temat ochrony danych osobowych,
9. szkoleń na temat bhp.

Zwykle IAR proponuje następujące warunki przeprowadzania audytu:

1. Termin wykonania zależy od rodzaju i wielkości przedsiębiorstwa (średnio do jednego miesiąca).
2. Wykonanie właściwego audytu jest poprzedzone wstępnym uzgodnieniem jego zakresu i zasad jego realizacji oraz podpisaniem umowy.
3. Zleceniodawca umożliwia – w uzgodnionym zakresie – dostęp do dokumentacji, osób i samego obiektu.
4. Szacunkowa cena usługi może zostać skalkulowana po ustaleniu i zaakceptowaniu zakresu prac do wykonania podczas przewidzianego audytu.

Audyt bezpieczeństwa umożliwia stworzenia prawidłowej polityki bezpieczeństwa przedsiębiorstwa (firmy) oraz właściwe funkcjonowanie we wspólnym biznesie.

Bibliografia

Akty prawne:

1. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 100, poz. 1024).
2. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. z 2016 r. poz. 922).

Źródła internetowe:

1. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Audyt> [dostęp: 20.01.2017].

SECURITY AUDIT IN COMPANIES

Keywords: *safety, security, threats, audit, safety policy*

Summary

The article brings up the problem of current threats, which because of their type, scale and its hazard area, even not so long ago were considered to be doubtful to take place in reality. Employees' safety, the assets gathered with years of the company's business activity are the values exposed to interior and exterior danger. Perfect results in trade, financial success, well-known brand, professionally trained staff, loyalty and clients' appreciation are the values which should be protected.

Very important factor in the process of safety increasing is the possibility of providing safety with our own steam and being cognizant of threats underlies ways to eliminate them.

The base of sufficient and safe company's activity, in case of companies with higher risk of safety, is a knowledge of current state of implemented technical systems of security, the efficiency of physical security, fire safety, computer security, safety of personal details, health and safety at work. The company's safety policy should be created on basis of above mentioned factors.

The security audit, presented in the article, is the analytical process performed by the experts' team in order to present evaluation of security in the company. Evaluation procedures of the audit have been chosen adequately to the needs and character of the company.

Tomasz Bąk: Audyt bezpieczeństwa w przedsiębiorstwach

Tomasz Bąk – adiunkt w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie (kierunek: bezpieczeństwo wewnętrzne) oraz dyrektor ds. bezpieczeństwa tej uczelni. Generał brygady rezerwy Wojska Polskiego, doktor nauk wojskowych. W swojej działalności naukowej koncentruje się na kwestiach dotyczących: operacji wsparcia pokoju i udziału w nich Polskich Sił Zbrojnych, współczesnego terroryzmu, a także bezpieczeństwa państwa. Miłośnik historii rozwoju techniki i militariów. Prezes Instytutu Analizy Ryzyka oraz dyrektor Instytutu Studiów nad Terroryzmem. Autor wielu książek, prac naukowych i naukowo-dydaktycznych.

Waldemar GAJDA

ECONOMIC INTELLIGENCE AND INDUSTRIAL ESPIONAGE IN COMPARISON TO INNOVATIVE ACTIVITIES OF ENTERPRISES

Keywords: *innovativeness, industrial espionage, business intelligence*

ABSTRACT

Business intelligence but mostly industrial espionage constitute a main consideration of this study. Deliberations connected with prevention and protection against activity of business intelligence and industrial espionage of the innovative activity undertaken by enterprises comprise an essential objective of this article. The primary purpose of the activity is to take competitive advantage of competition in respect of implementation of the results of the latest scientific research, new products and processes. As a research method to pursue the adopted aim, the author used the method of analysis. The essence and legal distinction between business intelligence and industrial espionage were presented in the article. The role and significance of innovative activity for business entities were determined and the possibilities of acquisition of information on executed innovative undertakings were analysed. Particular axioms of counteracting industrial espionage as well as recommendations and possible safety procedures for innovative projects implemented by the enterprises form the conclusion of the study.

Introduction

Business intelligence is a new field of business and a key to success and domination of a company over its competitors. From a scientific point of view it predisposes to the rank of a scientific field and scientific area.

In practice, it is an important tool of management and decision support as well as the improvement of competitiveness. Due to obtainment of information, its analyses, processing and the use in an enterprise as well as its distribution in the surrounding, economic entities have opportunity to achieve competitive advantage and create a strong position on the market.

Competitive advantage and a strong market position are inseparably connected with innovative activity of enterprises. It is proved by Porter in his concept of sources of competitive advantage where he states that enterprises achieve competitive advantage mainly through innovative actions. The author recognises competitive advantage in the ability to be innovative and creative, in constant improvement of the level of innovativeness and as a result – the obtainment of appropriate effectiveness¹.

Innovation as well as implementation of the latest scientific research, new products and processes are an object of desire of each competitive company. It causes a growing development of espionage activity and industrial espionage which simultaneously forces companies to take adequate preventive measures.

Therefore the prevention and protection of innovative actions against business intelligence and industrial espionage forms a major purpose of this study. The first part of the paper presents the genesis, essence and legal distinction between business intelligence and industrial espionage. The next part of the article deals with a role and significance of innovative activity for economic entities. Some examples of espionage in that area were presented. In the conclusion, specific axioms of prevention against industrial espionage and recommendations and possible safety procedures for the innovative projects implemented by business entities may be found.

Genesis, essence and legal distinction between business intelligence and industrial espionage

Since the beginning of the existence of Homo sapiens, a human being has spied on the nature and his companions to derive adequate benefits for themselves. It has been done by ordinary people, farmers, merchants, but mostly by commanders, kings and other leaders – either to satisfy their curiosity or pursue material benefits related to acquiring the power and conquests².

¹ M. Porter, *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2002, s. 202.

² A. Moryś, *Geneza i ewolucja wywiadu gospodarczego. Część pierwsza, Infotezy*, Uniwer-

As evidenced by mythology, Prometheus, who stole fire from the ancient gods and gave it to people, might have been the first spy. Jankielewicz states that since the fire was the property of the gods at the Olympus, and Prometheus did not obtain their consent, he did not pay the fee, he did not acquire a fire license, such conduct is bearing numerous signs of economic espionage³.

The history of intelligence shows that there has been neither tribe nor social community which has not used the internal knowledge acquisition. In 6th century BC a Chinese philosopher and strategist Sun Tzu in his treaty on principles of tactics and strategy, *The Art of War* (Chinese *Sūnzǐ Bīngfǎ*), presented theoretical bases of intelligence and espionage. Sun Tzu indicated that commanders have to go from the stage of gathering all information to the stage of acquiring strategic information. What is more, they have to base on knowledge because that knowledge is the basis of achievement the targets. He wrote “Clever rulers and sneaky commanders beat their opponents and carry out great deeds, because they gain knowledge about their enemy in advance.” Sun Tzu indicates also various sources of this knowledge “This knowledge does not come from any apparitions or ghosts or on the basis of conclusions from phenomena, or observation of the sky, but it comes from people, because it is knowledge on a real situation of an enemy”⁴.

In Biblical times, Moses on Yahweh’s request stating – “Send some men to explore the land of Canaan, which I am giving to the Israelites”, sent one explorer from each generation to the area indicated by Yahweh telling them to recognize strong and weak points of its inhabitants⁵.

The greatest development of the intelligence and security services is in the times of the Roman Empire. It was then that new terms emerged. Definitions such as the *explorator* who were openly acquainted with the various systems, the *speculator* who conducted the secret interview or the *mercatores*, who first came to unknown sites and to new peoples, also

sytet Jana Kochanowskiego w Kielcach. Instytut Dziennikarstwa i Informacji. <http://www.ujk.edu.pl/infotezy/ojs/index.php/infotezy/article/view/16/40> [dostęp: 20.01. 2017].

³ L. Bajer, *Wywiad gospodarczy, wszystko o...*, Krajowa Agencja Wydawnicza RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Warszawa 1979, s. 6 oraz M. Jankielewicz, *Historia wywiadu gospodarczego w pigułce*,

http://www.wywiadgospodarczy.pl/pl-PL/article/artykuly/article/wywiad_gospodarczy/historia_wywiadu_gospodarczego_w_pigulce [dostęp: 30.01.2017].

⁴ Sun Tzu, Sun Pin, *Sztuka wojny*, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2004, s. 134.

⁵ L. Korzeniowski, A. Peplowski, *Wywiad gospodarczy, historia i współczesność*, European Association for Security, Kraków 2005, s. 12.

conducting intelligence activities. Numerous descriptions of intelligence activities are found in the works of Cicero or Plaut⁶.

As *Oxford English Dictionary* (OED) states, the intelligence information was used for the first time in Modern Europe in 1450 and *Fugger Newsletters* from the 16th century constitute an example of the first aware use of intelligence information to create business strategy of a company. In this case it was a huge corporation of the Fuggers⁷.

However, it was the industrial revolution of 18th and 19th century, which except for fast technical growth, resulted in great interest in the activity of competition, need for economic information as well as protection of own economic interests. From that time a rapid growth of business intelligence and its providers may be dated⁸.

Modern business intelligence traces its roots back to the 1970s. These were American companies which, as the first ones, used this tool in their business strategy. In 1980, the first publication dealing with business intelligence entitled "Competitive-Strategy: Techniques for Analysing Industries and Competitors" by Porter was published. In 1985, "Competitor Intelligence" by Fuld was publicized. A year after it, Society of Competitive Intelligence Professionals (SCIP) was established.

According to Prescott, current business intelligence has had the following stages⁹:

The first stage, *Competitive Data Gathering*, was observed in the 1960s and 1970s and lasted till 1980. During that time business intelligence dealt with collection of data referring to the competition and amounted to purely library functions (gathering appropriate information from available sources). Conducted actions were formal to a small extent and focused on current needs of an enterprise. Basically, there were no full-time units of business intelligence, their operation started depending on needs or in an emergency situation. Within the above-mentioned period, the following companies were established: Washington Researchers, Fuld and Company (1979) and Find/SVP which started operation connected with cataloguing data, selling information, training of personnel in searching for information and info brokering.

⁶ *Historia wywiadu gospodarczego na świecie*, <http://www.paulo.pl/wywiadswiat.html> [dostęp: 31.01.2017].

⁷ A. Moryś, *Geneza i ewolucja wywiadu gospodarczego. Część druga, Infotezy*, Wydawca Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach. Instytut Dziennikarstwa i Informacji.

⁸ *Historia wywiadu gospodarczego na świecie*, <http://www.paulo.pl/wywiadswiat.html> [dostęp: 10.02.2017].

⁹ E. J. Prescott, *The Evolution of Competitive Intelligence*, Proposal Management, Spring, 1999 s. 38–43 oraz A. Moryś, *Geneza i ewolucja wywiadu gospodarczego. Część druga, Infotezy*, (...), op. cit.

The second stage, *Industry and Competitor Analysis*, occurred in the 1980s and lasted till 1987. It ended with the establishment of Business Intelligence Professionals Association (1986). At this stage business intelligence expanded its activity and interests into an analysis of sector and consumer. Despite the fact that the analyses were conducted more professionally than before, they were still limited and only main quantitative statements were studied. The results of intelligence operations were used on the middle management levels however their impact on decisions made in an enterprise was not great – they were used to make tactical decision- and less frequently strategic ones. At least one person, a coordinator, was responsible for taking intelligence actions in structures of the companies. It may be considered as creation of full-time (one-man) unit of business intelligence which conducted permanent and systematic research.

The third stage, *Competitive Intelligence*, professional business intelligence has lasted continuously since 1988. Business intelligence takes the form of developed and formalised intelligence operations led inside and outside enterprises (also internationally). These operations are taken on the basis of solid quantitative and qualitative analyses of the market and competition. Numerous methods and tools improving intelligence process are used in the research like: benchmarking, numerous analyses, appropriate software and applications, the latest technological solutions and many more. The results of intelligence operations are used on the highest levels of management and they have a huge impact on decisions taken in an enterprise. A great number of developed projects is used directly by officers to make strategic decisions. These decision-makers perceive business intelligence as a very important, crucial element of a decision making process.

The notion of business intelligence itself in spite of various interpretations, oscillates within actions involving searching, processing and distributing (using) information which is necessary for business entities. Turaliński states, in the extension of the definition, that business intelligence involves legal and illegal operation measures to acquire from public or confidential sources any information concerning sectors of economy, business entities as well as entities and individuals related to them, which exceeds simple identification of the data as well as creation of analyses and forecasts on its basis¹⁰. Based on this definition it is worth determining legal and illegal operations in acquiring economic information. In a simplistic way, it might be stated that illegal operations may be involved in an

¹⁰ K. Turaliński, *Wywiad gospodarczy i polityczny. Metodyka, taktyka i źródła*, Wydawnictwo Media Polskie, Radom 2011.

industrial espionage. Industrial espionage is a commercial intelligence activity, as opposed to intelligence activities conducted by the state to safeguard their national interests. Industrial espionage includes, but is not limited to, theft of business and business secrets, corruption, blackmail, and widespread technological surveillance¹¹.

Legal status is a basic difference between business intelligence and industrial espionage. Business intelligence is a legal action which involves searching for information and its analysis, then transferring data to a relevant entity without violating the law and disclosing secrets and confidential information. Whereas the industrial espionage is unethical and forbidden by law. Its aim is to acquire secret data concerning a specific, mostly competitive organisation.

Industrial espionage is punishable in Poland. Law on the fight against unfair competition (Journal of Laws of 1993, No. 47, Item 211), Art. 3 indicates that the act of unfair competition is a practice that is contrary to law or good morals if it threatens or violates the interests of another entrepreneur or client. Moreover, art. 11 states that the act of unfair competition is the transmission, disclosure or use of other information that constitutes corporate secrecy or the acquisition of an unauthorized person if it threatens or violates the entrepreneur's interests. Consequence of economic espionage may be a fine, penalty of restriction of liberty or imprisonment for up to two years (Article 23)¹².

The role and importance of innovative activity for economic entities and industrial espionage

Connection of fields of economics and technology creates nowadays a new business community in which information, knowledge and innovation are becoming not only a main drive for economic development but mostly a basic criterion which prejudices success or failure in the competitive market. At the beginning of 21st century information was transferred with the use of the same channels as its material carriers, generally slowly and in a linear way. Nevertheless, rapid growth of IT technology creating a global network causes that information is being separated from its material

¹¹ M. Ciecierski, *Szpiegostwo korporacyjne. Jeden mit, wiele prawd*, <http://www.wywiad-gospodarczy.pl/szpiegostwo-korporacyjne.html> [dostęp: 11.02.2017].

¹² J. Florek, M. Cegiełka, *Wywiad gospodarczy a szpiegostwo przemysłowe: różnice*, <http://forensic-blog.deloitte.pl/wywiad-gospodarczy-a-szpiegostwo-przemyslowe-czym-roznia-sie-te-dwa-zjawiska/> [dostęp: 10.02.2017].

carriers and is spread in all directions and affects all fields of human activity which causes that it is a resource which is desired and searched for by economic entities¹³.

The dynamic growth of information importance causes that information in a synergic combination with knowledge creates added value in a form of innovation. This improves capacity and effectiveness of management and allow the entities to take competitive advantage as the most precious factor determining success in the modern highly-competitive market. Therefore information, especially data on innovation, is so sought through the activities of business intelligence and first and foremost industrial espionage. Each enterprise would like to possess data concerning product, process, organisational or marketing innovation implemented by its competition because this activity allows for:

- creation of new products,
- rise of new manufacturing processes and modernisation of old ones,
- improvement of productivity, improvement of effectiveness and quality of work,
- rise of efficiency and effectiveness of the operation,
- improvement of a whole organisation and methods of work used in it,
- improvement of quality of goods and their competitiveness,
- liquidation of barriers and activation of resources,
- improvement of safety of work conditions,
- rise of export capacities.

Innovation is an essential part of business intelligence and espionage activities, as it is the most crucial creative and productive element determining development and success in the competitive market.

Innovation as well as examples of industrial espionage are the features of everyday life in the present economic reality. Those are very much in the interest of the espionage units. Below are some examples which could be found, for example in Forbes magazine¹⁴.

The report of the House Committee's Intelligence Committee states, that US private sector companies are encouraged to seriously consider the long-term dangers of cooperating with ZTE and Huawei in the hardware field as it would carry the risk of espionage. Huawei Technologies Ltd is a private company that has become the world's second-largest telecommunications

¹³ M. Lebiecki, *Co to jest nowa ekonomia?* <http://www.modernmarketing.pl/index.php?pg=ene> [dostęp: 12.02.2017].

¹⁴ Forbes, http://www.forbes.pl/tagi/7469/szpiegostwo-przemyslowe/1oraz_Szpiegostwo_przemyslowe_czyli_James_Bond_w_swiecie_gospodarki, http://superbiz.se.pl/opinie-biz/szpiegostwo-przemyslowe-czyli-james-bond-w-swiecie-gospodarki_892139.html [dostęp: 10.01.2017].

equipment provider. It operates in 140 countries. ZTE is fifth on this list. It is also the fourth-largest mobile phone manufacturer in the world, and Huawei is the sixth. As it was stated in the report: "China has the means, the opportunity and the motivation to use telecommunication companies in bad intentions".

Renault has placed its employees accused of selling confidential information to the foreign state (China) about the flagship project of the concern for future models of electric cars. However, the police did not find any confirmation of these allegations.

In 2012, the German newspaper „Handelsblatt” reported that the VW German company suspected that its subcontractor, the Chinese state-owned company FAW, had copied the entire gearbox construction plans for German cars. VW managers have suspected that the Chinese want to install these crates in their Russian-made cars, which compete with VW and Skoda.

One of the most famous stories of industrial espionage has also taken place in the automotive world. The German company Opel, owned by American General Motors, has accused its competitor Volkswagen. Workers and members of the Opel board were involved. They allegedly took hundreds of confidential information about technology, car production and financial results from the company. After they left the Opel they all moved to VW.

Judicial dispute between the automotive giants lasted four years, the accused never admitted guilty. In 1997, however, the companies concluded a deal in which Volkswagen agreed to pay \$ 100 million in damages and by 2004 to buy parts for cars from Opel for nearly \$ 1 billion¹⁵.

The press also published information concerning the mysterious disappearance of Samsung TV sets that were supposed to be taken to one of the biggest electronic shows in Berlin. Their new state-of-art screens were to replace LCD monitors and the latest OLED technology was used for manufacturing.

As it may be concluded from the above-mentioned examples, the industrial espionage is to acquire information or technologies through all possible methods. The methods which are mostly used include: technical operations or the usage of personal sources. The first group of methods is a special technical operations or simplifying – wiretapping and preview for the acquisition of information. Private spy services also include capturing the information, „image” data, photographic, electronic, infrared or ultraviolet ones. For corporate purposes, this data can be edited, processed for specific messages, and analyzed according to the criteria given by the client.

¹⁵ *Szpiegostwo przemysłowe, czyli James Bond w świecie gospodarki*, http://superbiz.se.pl/opinie-biz/szpiegostwo-przemyslowne-czyli-james-bond-w-swiecie-gospodarki_892139.html [dostęp: 13.02.2017].

Ciecierski writes that, theoretically, special technical operations in most countries are legally reserved for special services, but for corporations it is not about obtaining process material. Acquisition of technology is not the problem. An assortment of devices that can be used to steal confidential information is systematically growing and is increasingly dangerous¹⁶. The second group of methods is working with personal resources. Professionals dealing with acquiring people who have to pass confidential information, in majority use skills acquired in special services in the past: persuasion, manipulation, bribery or blackmail. They also use invigilation and observation¹⁷. The most precious information related with the latest innovative projects is obtained by personal sources of information. The examples referring to General Motors and Volkswagen are the best confirmation of it.

The scope of corporate espionage neither in the world nor in Poland is unknown. For the simple reason: companies are reluctant to disclose their losses, because in the vast majority of cases it is bad evidence of themselves and their security systems. Statistics of the Internal Security Agency are silent, as is the report of the Prosecutor General's Office and the Office of Competition and Consumer Protection. Espionage estimated at 3% of all crimes is a bad diagnosis of this phenomenon. As it is stated by Ciecierski, many cybercrime crimes are espionage (stealing secrets), many espionage activities involve infringing intellectual property. It seems that in this study the perception of espionage by the respondents, reaching 22% of all crimes, is closer to reality¹⁸.

Axioms of counteracting industrial espionage as well as recommendations and possible safety procedures

Industrial espionage and leakage of information concerning the most important innovative operations of a company may be given resistance. There are specific, commonly held axioms of counteracting the espionage. One may involve some undertakings recommended by FBI, like identification of internal and external threats for innovation; assessment of innovative enterprise secrets value; limited access to corporate intellectual

¹⁶ M. Ciecierski, *Szpiegostwo korporacyjne. Jeden mit, wiele prawd*, <http://www.wywiad-gospodarczy.pl/szpiegostwo-korporacyjne.html>[dostęp: 11.02.2017].

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

property based on a rule – “need to know” (necessary knowledge); development and implementation of an active plan of secrets protection as well as systematic trainings of personnel in threats and safety procedures¹⁹.

Chosen aspects and safety procedures in three main dimensions are presented below basing on the above-mentioned axioms for limitation of the opportunity of conduct of espionage operations and acquirement of information concerning innovative activity led by companies:

1. Personnel security.
2. Physical security.
3. Information security.

Procedures providing safety of personnel

The main aim regarding personnel security is to provide that data protected by law and other data important from the point of view of an organization such as information on important innovative activities will be shared solely with people who do not rise any doubts in guaranteeing the secrecy and appropriate behaviour. Procedures providing personnel security should be applicable on the stage of hiring an employee. Again they should be taken into account when selecting people to undertake important innovative activities. According to the compulsory maxim, employees should be appropriately selected to their positions and roles. The proper selection of employees to the positions which are connected with the access to the secrets of an entity (including key innovative projects) is one of the most important problems of the information management security in the enterprise. In this matter, first and foremost, internal procedures in the company must be compliant with the law. Secondly, they should precisely determine actions of the HR and management to avoid an opportunity of any free interpretation. It regards mainly checking operations taken by an employer and liability of workers assigned to undertake innovative activities (projects). It includes undertaking the provisions of an agreement on confidentiality and non-disclosure of data connected with the project. It is relevant that the terms of participation in the project and general terms and conditions of employment should specify the range of liability of an employee for security of the project, their rights, duties as well as legal or disciplinary liability for the action not compliant with the provisions binding in this matter²⁰.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ M. T. Koczkowski, M. P. Ryszkowski, J. Wiluś, *Bezpieczeństwo zasobów materialnych*

Security procedures as natural and automatic behaviours, not accidental ones, should be explained and learnt not only to people employed to work on significant innovative activities but also to the whole personnel. The process of trainings is a very important element here. It should be both of theoretical and practical nature. This process should be started with a two-staged general training. The first stage is an introductory training after being employed. The second one is an adequate training regarding the entire range of security during undertaking the innovative activities. Apart from that, there should be periodic trainings or recurrent or repetitive consultations with organisational units which engagement into the process of undertaking the innovative activity is the greatest. Such procedures result from the rule that a man is the weakest link of each security system, target of many external actions which aim at acquiring sensitive data from an enterprise (such as information on undertaken significant innovative activities), as well as the most common source of its disclosure. As a result of conducted trainings and consultancies people employed in an enterprise must feel that they are the subjects of actions taken; crucial if not the most essential elements of the entire system are not only the security connected with the undertaking of projects but also the security of the whole organisation²¹.

Apart from trainings and certainly trust, which is a necessary element in selection the most important innovative activities, supervision and control of security procedures are also needed. The system of supervision and control belongs to the category of administrative means used in an enterprise in order to provide security to resources of a company. The procedures of supervision and control should result in uncompromising reaction to any identified case of breaking the rules of protecting the most important data in an enterprise as well as launching the actions improving these rules. Due to the length of this article, the most important procedures (without their description) on personnel security which implementation is necessary to provide a required level of key innovative activities security are listed below:

- 1) the verification procedures of employees on the application stage; recommended methods within security screening-process in accordance to PN ISO/IEC 17799:2007,

i informacyjnych firmy (Przedsiębiorstwa, instytucji, jednostki naukowej lub badawczo-rozwojowej), KSOIN, Katowice 2007, s. 60–61.

²¹ D. Mikołajczyk, *Bezpieczeństwo informacji w firmie — budowa systemu i zagrożenia* [w:] *Ochrona informacji niejawnych, biznesowych i danych osobowych. Materiały VII Kongresu*, ed.M. Gajos, KSOIN and WliNoM University of Silesia, Katowice 2011, s. 163.

- 2) procedures of establishing the employment relationships among employees getting the access to the most crucial data of the company,
- 3) principles and forms of staff training,
- 4) procedures of sharing the data regarding innovative projects with workers under the protection obligation,
- 5) procedures of organisation and functioning the supervision and control over the employees,
- 6) procedures of reaction to any security breach in relation to undertaking an innovative;
- 7) procedures connected with data protection concerning undertaken projects in case of the termination of employment.

Procedures providing physical security

Physical security is a series of organisational, administrative, technical, educational and control operations. These are aimed to prevent or the maximal reduction of penetration possibilities by unauthorized persons in facilities and rooms belonging to an organisation. The information and material resources of an enterprise connected to important innovative activities are produced, stored and shared there. Organisational actions include²²:

- the protection of external territory of a company,
- organisation of physical protection and its technical support,
- the division of the facilities of a company into administrative and security zone (where crucial innovative projects are undertaken),
- organisation of zones protection,
- forming procedures and documents governing the physical protection operation,
- systems of created zones protection,
- enterprise security staff and personnel conduct in case of emergencies.

Administrative actions are connected with formation, implementation and checking the procedures of physical protection of an enterprise or its facilities in which significant innovative activities are undertaken.

Technical actions mainly include designing and installation of construction and mechanic devices to provide physical security or electronic means such as SBM, SA of class 1 to 4. Such actions depend on the category of endangered values the resources of innovative projects were classified. That type of actions include designing and installation of devices as well

²² M. T. Koczkowski, M. P. Ryszkowski, J. Wiluś, *Bezpieczeństwo zasobów...*, op. cit., s. 86.

assignalisation systems (fire, robbery, break-in). The access control, identification of people, registry of events and other factors supporting physical security of a company and its goods are also included in those actions.

Training actions include in particular the creation of security programmes trainings for staff and personnel in general. Those trainings refer to the issues considering physical protection of facilities, created zones, reaction to a detected breach of protection, criminal and disciplinary liability for breaching the regulations on security of information as well as the reaction of security staff and employees in emergencies²³.

The control actions include operations performed as planned or temporal by designated people in relation to individuals and organisational units responsible for protection of an enterprise and undertaking key innovative activities. Procedures, documents and actions providing security include:

- 1) The organisation, preparation and operation of physical protection system,
- 2) the analysis of threats level,
- 3) preparation of security documentation including “Plan of protection” etc.,
- 4) physical protection of the territory, rooms and ICT systems used in undertaking the innovative projects,
- 5) the implementation of procedures relating to physical security as well as organisational procedures providing effective security of innovative projects,
- 6) functioning of staff physical protection and their trainings,
- 7) functioning of I/O system and access control, storing, transferring and retrieving keys and codes as well as following the rules of using recording devices, copying or transmitting images or sound in the zones where important innovative projects are initiated,
- 8) functioning of technical means supporting physical protection,
- 9) verification of physical protection condition.

Procedures providing ICT security

ICT security is a series of organisational, technical and program operations from the field of telecommunication and information technology providing proper security of protected information created, stored, processed and sent within ICT systems and networks. Such security refers to using public communication means and in a broad sense to security of innovative

²³ *Ibidem*, s. 87.

activities as well as contacts with mass media or competitors representatives. Organisational actions considering ICT security include among others:

1. The organisation of company's Local Area Network (LAN) and establishing particular terminals with security requirements and procedures for safe exploitation,
2. Indication of an administrator and an ICT security inspector responsible for the control of network functioning or ICT system compliance with safety documentation,
3. Learning safety documentation of the network or system by users ,
4. Launching central and unique registry of undisclosed information magnetic carriers and data sheets for those carriers.

Technical actions involve using the equipment and devices exploited to process information on undertaken innovative activities (e.g. TEMPEST safe computers). In case of untypical projects it comprises with the use of individual or group devices deflecting side effect of electromagnetic radiation. It also uses the computers and their peripheral equipment signal separation from industrial power supply and usage of removable hard drives. Devices recognising authorised users fingerprints or other anthropometric features that prevent unauthorised people to activate computers are also used in technical operations. In extreme cases of an unauthorised access, explosive micro charges or containers with caustic substances destroying computer integral components are installed. ICT security also refers to sending and transferring information. Therefore, telecommunication lines should be protected not only from destruction but also from flaws in accordance with security procedures adopted by an organisation in this matter²⁴.

Program methods include using licensed and attested software as well as custom-made antivirus software. It is used during each computer turn on and checking each magnetic data carrier used. What is more, these methods contain also the use of programmes recording automatically type and time of computer and its peripheral devices of work. It saves the database access as well as attempts of unauthorised admission. This software starts the alarm in case of getting the entry to protected data, detection of any virus or any other dangerous events from the ICT perspective.

Procedures and documents providing ICT security include:

- 1) documentation and procedures involved in specific security requirements,
- 2) procedures of safe exploitation,
- 3) security of information data carriers,
- 4) device security,

²⁴ *Ibidem*, s. 88–89.

- 5) software security,
- 6) electromagnetic protection,
- 7) transmission security,
- 8) access control procedures.

Conclusion

As Prescott says, the actual time of business intelligence and industrial espionage is to come. In a practical sphere, business intelligence will be inseparably combined with making solely strategic decisions and will constitute a main centre of management²⁵. Technology used on each stage of an intelligence process; market of information which enables trade of information and mainly informative society which guarantees access to information contribute to development of business intelligence and industrial espionage²⁶.

Development of intelligence and industrial espionage is a threat for innovative companies, as this innovation ensures taking and keeping competitive advantage and as a result, determines further growth of an enterprise. As shows that contemporary economic organisations, especially their innovative projects constitute a critical element of success and therefore they are so desired by competition. Methods of industrial espionage used in a broader way will cause the necessity to take care of conducted innovative operations safety.

The presented article meets those needs indicating the most important fields of innovative activity safety in connection with providing the personnel with physical and informational security. The appropriate security of those fields means that data concerning the implementation of key innovative operations should neither be exposed to their acquirement by competition, as a result of their espionage activities nor be exposed to the loss or destruction. The article presents safety procedures to avoid such situations.

To sum up, it should be remembered that providing safety of innovative entity is not realization of one-dimensional operations pursued immediately after the implementation of particular procedures. This is a multidimensional, dynamic process that should be constantly improved in practice.

²⁵ J. E. Prescott, *The Evolution of Competitive Intelligence (...)*, *op. cit.*, s. 38–39 oraz M. Ciecierski, (2007), *Wywiad gospodarczy w walce konkurencyjnej (...)*, *op. cit.*, s. 14–15.

²⁶ A. Moryś, *Geneza i ewolucja wywiadu gospodarczego (...)*, *op. cit.*

Bibliography

Literature:

1. Gajda W., *Informacja gospodarcza – od etymologii po SIG*, Oficyna Wydawnicza WSZ-SW, Warszawa 2013.
2. Koczkowski M. T., Ryszkowski M. P., Wiluś J., *Bezpieczeństwo zasobów materialnych i informacyjnych firmy (Przedsiębiorstwa, instytucji, jednostki naukowej lub badawczo-rozwojowej)*, KSOIN, Katowice 2007.
3. Korzeniowski L., Peplowski A., *Wywiad gospodarczy, historia i współczesność*, European Association for Security, Kraków 2005.
4. Mikołajczyk D., *Bezpieczeństwo informacji w firmie – budowa systemu i zagrożenia* [w:] *Ochrona informacji niejawnych, biznesowych i danych osobowych. Materiały VII Kongresu*, ed. M. Gajos, KSOIN and WiNoM University of Silesia, Katowice 2011.
5. Porter M., *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2002.
6. Prescott E. J., *The Evolution of Competitive Intelligence, Proposal Management*, Spring, 1999.
7. Sun Tzu, Sun Pin, *Sztuka wojny*, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2004.
8. Turaliński K., *Wywiad gospodarczy i polityczny. Metodyka, taktyka i źródła*, Wydawnictwo Media Polskie, Radom 2011.

Internet sources:

1. Bajer L., *Wywiad gospodarczy, wszystko o...*, Krajowa Agencja Wydawnicza RSW „Prasa-Książka-Ruch”, Warszawa 1979, s. 6, <http://www.wywiad-gospodarczy.pl/pl> [dostęp: 30.01.2017].
2. *Historia wywiadu gospodarczego na świecie*, <http://www.paulo.pl/wywiad-swiat.html> [dostęp: 31.01.2017].
3. Ciecierski M., *Szpiegostwo korporacyjne. Jeden mit, wiele prawd*, <http://www.wywiad-gospodarczy.pl/szpiegostwo-korporacyjne.html> [dostęp: 11.02.2017].
4. Florek J., Cegiełka M., *Wywiad gospodarczy a szpiegostwo przemysłowe: różnice*, <http://forensic-blog.deloitte.pl/wywiad-gospodarczy-a-szpiegostwo-przemyslowne-czym-roznia-sie-te-dwa-zjawiska/> [dostęp: 10.02.2017].
5. Forbes, <http://www.forbes.pl/tagi/7469/szpiegostwo-przemyslowne/1> [dostęp: 10.01.2017].
6. Jankielewicz M., *Historia wywiadu gospodarczego w pigułce*, PL/article/artykuly/article/wywiad_gospodarczy/historia_wywiadu_gospodarczego_w_pigulce [dostęp: 30.01.2017].

7. Lebiecki M., *Co to jest nowa ekonomia?* <http://www.modernmarketing.pl/index.php?pg=ene> [dostęp: 12.02.2017].
8. Moryś A., *Geneza i ewolucja wywiadu gospodarczego. Część pierwsza*, Infotezy, Wydawca Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach. Instytut Dziennikarstwa i Informacji, <http://www.ujk.edu.pl/infotezy/ojs/index.php/infotezy/article/view/16/40> [dostęp: 20.01.2017].
9. Moryś A., *Geneza i ewolucja wywiadu gospodarczego. Część druga*, Infotezy, Wydawca Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach. Instytut Dziennikarstwa i Informacji, <http://www.ujk.edu.pl/infotezy/ojs/index.php/infotezy/article/view/16/40> [dostęp: 20.01.2017].
10. *Szpiegostwo przemysłowe, czyli James Bond w świecie gospodarki*, http://superbiz.se.pl/opinie-biz/szpiegostwo-przemyslowe-czyli-james-bond-w-swiecie-gospodarki_892139.html [dostęp: 10.01.2017].

WYWIAD GOSPODARCZY ORAZ SZPIEGOSTWO PRZEMYSŁOWE, A DZIAŁALNOŚĆ INNOWACYJNA PRZEDSIĘBIORSTW

Słowa kluczowe: *innowacyjność, szpiegostwo przemysłowe, wywiad gospodarczy*

Streszczenie

Wywiad gospodarczy, ale przede wszystkim szpiegostwo przemysłowe są motywem przewodnim tego opracowania. Celem głównym są rozważania związane z przeciwdziałaniem i zabezpieczeniem przed działalnością wywiadu gospodarczego oraz szpiegostwa przemysłowego działalności innowacyjnej podejmowanej przez przedsiębiorstwa.

Działalności, której celem jest uzyskanie przewagi nad konkurencją w związku z wdrożeniem wyników najnowszych badań naukowych, nowych produktów i procesów. Dla realizacji przyjętego celu jako metodę badawczą wykorzystano metodę analizy. W artykule przedstawiono istotę i prawne rozróżnienie wywiadu gospodarczego od szpiegostwa przemysłowego. Określono rolę i znaczenie działalności innowacyjnej dla podmiotów gospodarczych. Analizie podano możliwości pozyskiwania informacji o realizowanych przedsięwzięciach innowacyjnych. Podsumowaniem opracowania są określone aksjomaty przeciwdziałania szpiegostwu przemysłowemu oraz rekomendacje i możliwe procedury bezpieczeństwa dla prowadzanych przez przedsiębiorstwa projektów innowacyjnych.

Waldemar Gajda: Economic intelligence and industrial espionage in comparison...

Waldemar Gajda – PhD of economic science. Rector of Warsaw Management School – Graduate and Postgraduate School. His interests and scientific efforts are focused on issues referring to business entities operation. These include particularly innovativeness and management in the aspect of identification and adequate usage of tools determining operation and development of enterprises as well as creation of models and scenarios of development based on endogenous and exogenous tools that are present oneconomy market.

Krzysztof FICOŃ

MIERZEJA WIŚLANA. PRZEKOP LOGISTYCZNY CZY PODKOP POLITYCZNY?

*Spieszmy się budować porty morskie,
bo wszyscy je kochamy.*

Słowa kluczowe: *przekop, port, żegluga, ekonomia, polityka, kontrowersje*

STRESZCZENIE

W pracy przedstawiono rządową koncepcję planowanego przekopu Mierzei Wiślanej i towarzyszące jej liczne kontrowersje polityczno-społeczno-gospodarcze. To przedsięwzięcie o znaczeniu lokalnym jest flagową inwestycją rządzącej partii PiS. O ile pod względem techniczno-organizacyjnym nie powinna ona stwarzać większych problemów, o tyle pod względem politycznym rodzi różne opinie i wywołuje emocjonalne dyskusje. Na cały projekt dominujący wpływ mają racje polityczne, choć nie brakuje też sensownych argumentów społeczno-gospodarczych. Szczególnej refleksji poddano strategiczną rolę portu Elbląg i związane z tym aspekty logistyczne oraz uwarunkowania nawigacyjno-hydrograficzne.

Wprowadzenie

Kwestia morskich aspiracji miasta i portu Elbląg jest szczególnie obszernie dyskutowana w ostatnim dziesięcioleciu w gronie mieszkańców, ekspertów, a także polityków¹. Gorące dyskusje i głębokie refleksje budzi

¹ K. Luks, *Port morski w Elblągu*, „Głos Wybrzeża”, 21 maja 2003.

zwłaszcza w ostatnich latach, kiedy obok racji gospodarczych i ekonomicznych pojawiły się też racje polityczne zabarwione emocjonalnie i – niestety – także ideologicznie. Historycznie pomysł ten swoimi korzeniami sięga początku XX wieku, choć morskie tradycje portu w Elblągu notuje się już od XIII wieku, kiedy to w ramach wspólnoty hanzeatyckiej razem z Gdańskiem, Szczecinem i Królewcem tworzył on ważny zespół portowy na południowym Bałtyku. Przez wieki morskie więzi Elbląga z Gdańskiem były naturalnie stymulowane powiązaniem gospodarczymi, układem geopolitycznym i przynależnością terytorialną tych rejonów do kultury bałtyckiej opartej na tradycjach hanzeatyckich². W okresie międzywojennym Elbląg, znalazł się poza granicami ówczesnej Polski. Strategiczną inwestycją morską II Rzeczypospolitej była budowa portu morskiego i bazy marynarki wojennej w Gdyni oraz portu rybackiego we Władysławowie.

W artykule skomentowano racje i stanowiska różnych stron w sprawie bezpośredniego otwarcia portu w Elblągu na morze przez budowę kanału żeglownego w poprzek Mierzei Wiślanej. Oficjalna koncepcja przekopu Mierzei Wiślanej budzi wiele kontrowersji i dlatego została oparta na opiniach ekspertów wywodzących się z różnych obozów społecznych i politycznych³. Z uwagi na rangę, szacowane koszty oraz prognozowane konsekwencje inwestycji nie są to opinie ani jednoznaczne, ani kategoryczne. Celem artykułu jest przedstawienie kolejnego głosu w dyskusji na ten temat, ale ukierunkowanego na kwestie gospodarczo-ekonomiczne, a konkretnie – na kryteria logistycznej dostępności rejonu Zalewu Wiślanego dla żeglugi morskiej. W tym duchu największy na Zalewie port w Elblągu jest rozpatrywany jako platforma logistyczna odgrywająca rolę morskiego centrum dystrybucji i funkcjonująca w określonych uwarunkowaniach nawigacyjno-hydrograficznych oraz społeczno-gospodarczych. Ze względu na wspomniane już kontrowersje na wstępie artykułu nie postawiono żadnej tezy, aby nie skupiać rozważań na określonej koncepcji. Sformułowane na zakończenie wnioski i uwagi wyrażają jedynie osobisty pogląd autora i są jednym z wielu głosów w dyskusji, która toczy się nie tylko w kręgu ekspertów z zakresu gospodarki morskiej.

Dziś, w dobie zrównoważonego rozwoju, polityka koncentruje się w dużej mierze na gospodarce morskiej oraz efektywnym i ekologicznym transporcie morskim. Europejskie porty morskie zajmują w tej strategii znaczącą pozycję i powszechnie korzystają ze stosownych funduszy oraz dotacji unijnych. W ten ogólny trend wpisuje się także pomysł, by reaktywować port

² A. Leszczyński, *Hanzeatycki Elbląg*, „National Geographic Polska” 2004, nr 5, s. 22–35.

³ *Prognoza oddziaływania na środowisko programu wieloletniego „Budowa drogi wodnej łączącej Zalew Wiślany z Zatoką Gdańską”*, t. 3, Urząd Morski Gdynia 2015.

morski w Elblągu. Mimo to trudno jest na tę inwestycję uzyskać finansowanie z funduszy Unii Europejskiej, choć pewne wsparcie zostało już zadeklarowane.

Problematyka przekopu Mierzei Wiślanej rozpatrywana pod kątem aktywowania i ożywienia portu morskiego w Elblągu jest szczególnie bliska środowisku Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu, której patronem jest Eugeniusz Kwiatkowski, twórca polskiej gospodarki morskiej w okresie międzywojennym, a jednocześnie pragmatyczny realista w zakresie morskiej polityki państwa polskiego.

Geneza i obecne koncepcje przekopu Mierzei Wiślanej

Historyczne wzmianki o celowości przekopu Mierzei Wiślanej można odnaleźć w źródłach pisanych Zakonu Krzyżackiego sięgających XIV wieku. Konkretnie chodziło wtedy o pogłębienie przesmyków między naturalnymi łąkami budującymi późniejszą Mierzeję Wiślana. Docelowym portem morskim Zakonu na Zalewie Wiślanym był Elbląg przeżywający różne okresy swojej świetności⁴. Gospodarcze wizje otwarcia Zalewu Wiślanego na morze najkrótszą drogą – przez przekop mierzei – snuł także w XVI wieku król Polski Stefan Batory. W latach 1920–1945 Elbląg (*Elbing*) jako miasto garnizonowe Prus Wschodnich pozostawał pod silnym wpływem industrialnej gospodarki niemieckiej. Znaczącą rolę odgrywał tu przemysł metalowy i stoczniowy (Schichau) bazujący na porcie Elbląg. Mocno zmilitaryzowany Elbląg był połączony różnymi więzami gospodarczymi z innymi miastami portowymi tego regionu – Szczecinem, Gdańskiem i Królewcem. W okresie międzywojennym Elbląg, był zainteresowany drogą wodną tylko przez Cieśninę Pilawską należącą do tej części państwa niemieckiego. Z kolei po II wojnie światowej „braterskie” stosunki polityczne ze Związkiem Radzieckim nie stwarzały większych problemów dla handlowej żeglugi przez Cieśninę Pilawską. Znamienne jest, że po II wojnie światowej, w roku 1945, z propozycją budowy kanału na Mierzei Wiślanej wystąpił Eugeniusz Kwiatkowski, Delegat Rządu ds. Wybrzeża⁵.

Realna koncepcja przekopu Mierzei Wiślanej datuje się od 2006 roku i wyszła ze środowiska politycznego obozu PiS. W Polsce międzywojennej

⁴ M. Jackiewicz-Garniec, M. Garniec, *Zamki państwa krzyżackiego w dawnych Prusach*, Studio Wydawnicze Arta Mirosław Garniec, Olsztyn 2006, s. 125.

⁵ P. Dwojacki, *Eugeniusz Kwiatkowski też chciał przekopać mierzeję*, „Dziennik Bałtycki”, 24 sierpnia 2009.

(1920–1939) nie była poważnie rozpatrywana, ponieważ region elbląski pozostawał poza jurysdykcją państwa polskiego. Rozważano ją jedynie w badaniach naukowych. Po II wojnie światowej do dyskusji na jej temat brakowało motywacji gospodarczych i politycznych, ponieważ droga na Bałtyk przez Cieśninę Pilawską nie była dla ówczesnych władz polskich żadnym problemem. Polityczny sojusznik Polski, Związek Radziecki, na terenie którego znalazła się Cieśnina Pilawska, oficjalnie nie stwarzał stronie polskiej większych problemów komunikacyjnych ani gospodarczych. Czynnikiem stabilizującym to *status quo* był przeważający kierunek żeglugi morskiej z portu Elbląg głównie do portów radzieckich, zwłaszcza do Bałtyjska i Kaliningradu. Korytarz żeglowny Elbląg – Bałtyjsk funkcjonował, jak na ówczesne warunki, dość sprawnie, bez formalnych ograniczeń, choć miał pewien kontekst polityczny jako symbol tzw. dobrosąsiedzkich transgranicznych stosunków międzypaństwowych.

Dopiero w XXI wieku, kiedy pojawiły się polityczne bariery i wyraźne restrykcje ze strony rosyjskiej, odblokowanie portu Elbląg stało się wyzwaniem nie tylko gospodarczym. Wbrew prawu międzynarodowemu o wolnym przepływie przez cieśniny na wodach międzynarodowych strona rosyjska zaczęła piętrzyć trudności i ograniczenia dla żeglugi międzynarodowej przez Cieśninę Pilawską, blokując bardzo skutecznie port w Elblągu, co wyraźnie widać w statystykach przeładunkowych tego portu. Jednocześnie nie należy zapominać, że od dziesięcioleci głównym partnerem portu Elbląg w żegludze towarowej, a przede wszystkim w żegludze pasażerskiej, były radzieckie, a potem rosyjskie porty Bałtyjsk i Kaliningrad. Jednostronne ograniczenie relacji żeglugowych Elbląg – Bałtyjsk/Kaliningrad bardzo negatywnie wpłynęło na pozycję portu Elbląg, jego przeładunki i konkurencyjność w żegludze morskiej.

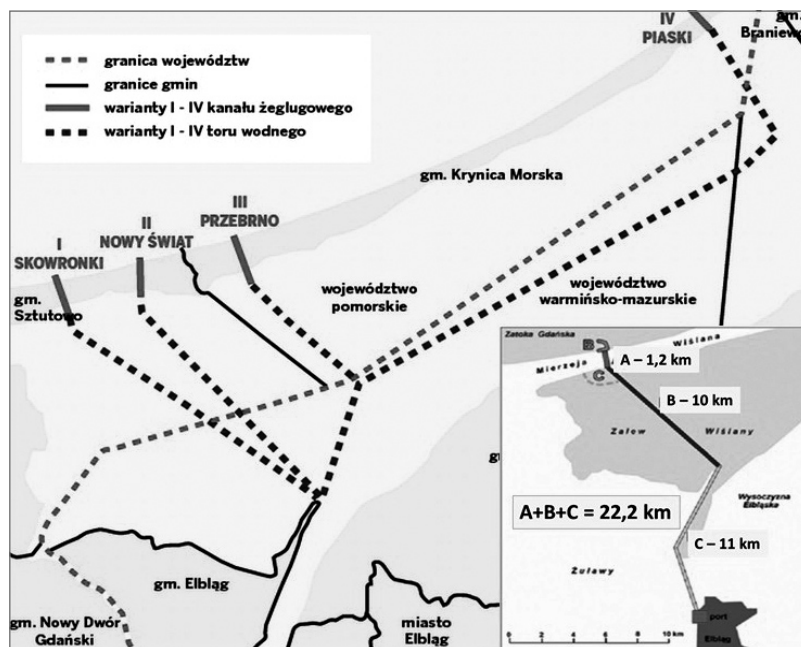
W początkowych etapach prac projektowych brano pod uwagę cztery lokalizacje przekopu Mierzei Wiślanej w miejscowościach: Skowronki (1150 m), Nowy Świat (1260 m), Przebrno (1650 m) i Piaski (750 m). Ostatecznie – po wyeliminowaniu lokalizacji w Przebrnie (zbyt duża ingerencja w obszar Natura 2000) i w Piaskach (konieczność budowy najdłuższego kanału żeglownego przez Zalew Wiślany) lista rozpatrywanych wariantów uległa redukcji. Na kolejnym etapie zarzucono lokalizację w miejscowości Skowronki (ze względu na występowanie tam rzadkiego gatunku ramienic) i ostatecznie pozostał wariant II, czyli Nowy Świat (tab. 1.). Decyzją władz państwowych ten wariant po roku 2015 został skierowany do dalszych prac koncepcyjno-projektowych jako obowiązujący i ostateczny⁶ (ryc. 1.).

⁶ *Prognoza oddziaływania na środowisko programu wieloletniego..., op. cit.*

Tabela 1.
Zakres prac inwestycyjnych dla czterech wariantów przekopu Mierzei Wiślanej

Parametry	Warianty			
	I Skowronki	II Nowy Świat	III Przebrno	IV Piaski
Kanał żeglugowy				
Długość [m]	1150	1260	1650	750
Kubatura prac ziemnych [mln m ³]	1,26	1,74	1,96	0,79
Tory wodne za Zalewie Wiślanym				
Długość [km]	11,63	9,68	9,66	27,2
Kubatura prac ziemnych: 5 m głębokości [mln m ³]	7,598	6,751	7,524	13,304
Powierzchnia pogłębiona tory + kotwicowiska [ha]	260	240	300	620

Źródło: *Prognoza oddziaływania na środowisko programu wieloletniego...*, op. cit., s. 9.

Ryc. 1. Lokalizacja podstawowych wariantów przekopu Mierzei Wiślanej

Źródło: https://d-pt.ppstatic.pl/k/r/1/bc/2c/53302355048a6_o.jpg?1411605353,
[dostęp: 7.01.2017].

Jak zauważa prof. K. Luks, dla budzącej wiele kontrowersji koncepcji przekopu Mierzei Wiślanej istnieje alternatywny szlak żeglugowy Zalew – Nogat – Szkarpa – Wisła, który może być rozpatrywany w dwóch zasadniczych wariantach – jako lokalna droga wodna łącząca Zalew Wiślany z portami Trójmiasta oraz jako droga wyjścia z Zalewu Wiślanego na Zatokę Gdańską i dalej na Morze Bałtyckie. W przypadku lokalnego połączenia drogą wodną Elbląga z Trójmiastem szlak Zalew Wiślany – Nogat – Szkarpa – Wisła jest obecnie dostępny dla małych statków turystycznych białej floty i dla jachtów turystycznych. Wymagane byłyby jedynie prace modernizacyjno-konserwacyjne przy śluzach w Gdańskiej Głowie i Przegalinie. Wskazane byłoby także pogłębienie całego szlaku żeglownego i rozbudowanie bazy żeglarskiej w postaci marin jachtowych, np. w Wiśle Królewieckiej.

Znacznie większych nakładów inwestycyjnych wymagałoby uruchomienie na tej trasie drogi wodnej dla statków morskich o maksymalnym tonażu 3 tys. DWT obsługujących port w Elblągu. Uczynienie ze Szkarpa alternatywnej drogi dla statków morskich z Elbląga na Bałtyk będzie wymagało budowy nowego wejścia w przekop Wisły, budowy nowej śluzy w Gdańskiej Głowie, pogłębienia odcinka toru wodnego od ujścia rzeki Elbląg do ujścia Szkarpa, regulacji dolnego biegu Wisły i pogłębienia Szkarpa do 3,5 m oraz znacznego wyprostowania jej biegu. Regulacja i pogłębienie Szkarpa wiązałoby się ze znaczną ingerencją w niewralgiczny ekosystem Żuław Elbląskich i koniecznością rozwiązania dodatkowych problemów związanych z bezpieczeństwem powodziowym tego rejonu⁷.

Należy podkreślić, że polska część Zalewu Wiślanego, w tym także port Elbląg, ma formalnie następujące powiązania zewnętrzne:

1. drogą morską – głównym torem wodnym z Kaliningradem i Bałtykiem, a przez Cieśninę Pilawską z innymi portami bałtyckimi;
2. drogą wodną śródlądową łączącą Zalew Wiślany przez Szkarpa i Wisłę z Zatoką Gdańską, a przez Martwą Wisłę z Gdańskiem;
3. szlakiem wodnym turystycznym rzeką Elbląg, torem wodnym na jeziorze Drużno i Kanałem Elbląskim z Wielkimi Jeziorami Mazurskimi;
4. drogą wodną śródlądową szlakiem Nogat – Wisła połączoną przez Kanał Bydgoski, Noteć, Wartę i Odrę z systemem dróg wodnych Europy Zachodniej.

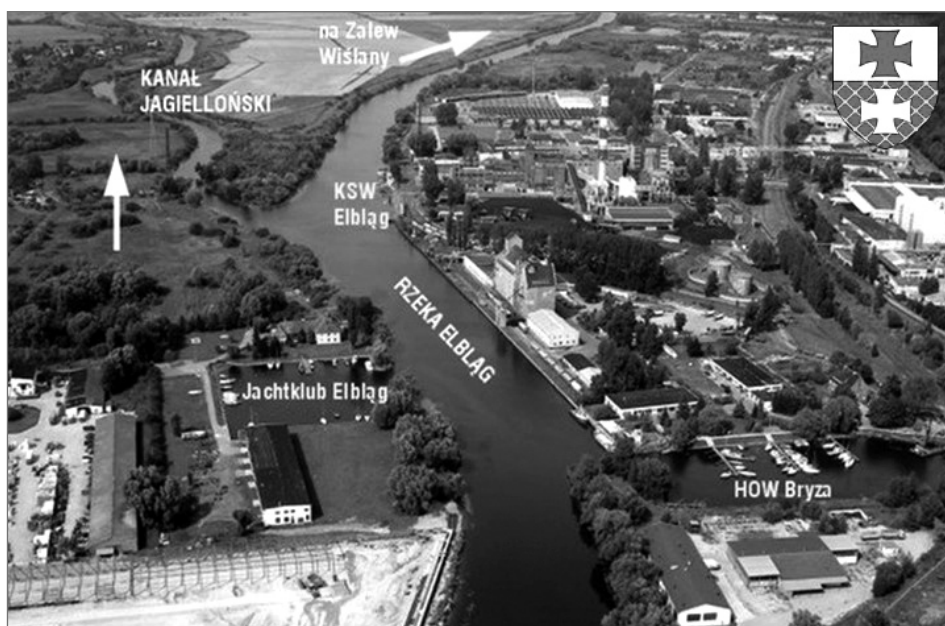
Największe znaczenie gospodarcze i społeczne dla regionu i miasta Elbląga ma bezpośrednie połączenie drogą wodną z Zatoką Gdańską albo przez Cieśninę Pilawską, albo przez projektowany przekop Mierzei

⁷ <http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Port-morski-Elblag-n7649.html#tri>, [dostęp: 7.01.2017].

Wiślanej⁸. W tym sensie realnych kształtów nabiera przekop Mierzei Wiślanej, który otwiera cały Zalew Wiślany oraz wszystkie jego porty i przystanie na żeglugę morską.

Locja portu Elbląg

Port Elbląg jest największym polskim portem Zalewu Wiślanego, położonym nad rzeką Elbląg w odległości 6 km od jej ujścia do Zalewu Wiślanego (54° 10'5" N oraz 19° 23'S"). Zalew Wiślany łączy się z Zatoką Gdańską albo drogą śródlądową rzeką Szkarpawą, albo przez Cieśninę Piławską będącą w niepodzielnej jurysdykcji Rosji. Ogólna powierzchnia portu wynosi 470 ha, a długość portowej drogi wodnej – 4,5 km. Łączna długość nabrzeży portowych wynosi około 3,8 km (ryc. 2.). Krytycznym parametrem eksploatacyjnym jest średnia głębokość toru wodnego wynosząca średnio

Ryc. 2. Widok ogólny portu w Elblągu i toru wodnego na rzece Elbląg

Źródło: <http://chouans.salon24.pl/516132,port-w-elblagu-fakty-i-mity-czyli-o-co-chodzi-z-tym-przekopem>, [dostęp: 7.01.2017].

⁸ M. Matczak, K. Krośnicka, B. Oldakowski, *Strategia rozwoju portu morskiego w Elblągu*, Actia Forum, Elbląg–Gdynia, czerwiec 2015.

2,5 m, a w warunkach ekstremalnych ograniczona nawet do 1,8 m⁹. Podstawowymi elementami infrastruktury portowej są: bocznicą kolejową, suwnica o udźwigu 150 ton, elewator zbożowy o pojemności 14 tys. m³, obrotnica dla statków o długości 120 m, pięć basenów portowych, pięć przystani jachtowych oraz stocznia remontowa¹⁰. Port ma bezpośrednie połączenie drogowe z drogą ekspresową S7 (Gdańsk – Warszawa – Katowice) oraz dostęp do magistrali kolejowej Gdańsk – Warszawa – Kraków.

Na terenie portu Elbląg są zlokalizowane dwa terminale portowe – towarowy i pasażersko-promowy. Terminal towarowy o powierzchni 5 ha (w tym 3,1 ha powierzchni składowania) dysponuje nabrzeżem przeładunkowym o długości 196 m. Obecnie przy nabrzeżu można obsługiwać jednocześnie dwa statki (dwie barki) o parametrach: długość 85,0 m, szerokość 15,0 m, zanurzenie 2,30 m, ładowność do 1200 ton. Terminal ma plac składowy dla kontenerów pozwalający na składowanie 100 kontenerów jednowarstwowo. Na placu składowym mogą być ponadto składowane i montowane konstrukcje ponadgabarytowe przygotowane do transportu wodnego.

Na terenie terminalu towarowego znajduje się zasobnia na ładunki sypkie o wymiarach 40 x 107 m, która służy do przechowywania węgla, materiałów budowlanych itp.). Do magazynowania drobnicy w paletach, pakietach lub sztukach przeznaczona została hala jednonawowa o powierzchni 1440 m². Maksymalna wysokość składowania wynosi 5 m, a łączna pojemność magazynu – 3300 ton. Powierzchnię magazynową uzupełnia wiata jednonawowa o powierzchni użytkowej 1440 m² i pojemności 3200 ton, służąca do składowania ładunków drobnicowych, sprzętu przeładunkowego, pustych palet itp. Terminal ma całodobowy dozór techniczny i monitoring. Podstawowymi kierunkami transportu morskiego portu Elbląg są porty obwodu kaliningradzkiego (Kaliningrad, Bałtyjsk, Swietłyj), porty polskie, a także Litwa, Łotwa, Estonia i Skandynawia.

Terminal pasażersko-promowy ma możliwość pełnej obsługi granicznej pasażerów i jednostek żeglugi międzynarodowej, w tym: promów pasażerskich i pasażersko-samochodowych (samochody osobowe i dostawcze), statków pasażerskich, jednostek portowych. W terminalu jednorazowo może być odprawionych 200 osób oraz 30 samochodów osobowych. Maksymalne parametry jednostek pływających obsługiwanych na terminalu to: długość 65 m, szerokość 12 m, zanurzenie 2,5 m (ryc. 3.). Głównymi kierunkami pasażerskiej żeglugi międzynarodowej są linie Elbląg – Kaliningrad oraz Elbląg – Bałtyjsk. W żegludzie krajowej port Elbląg obsługuje rejsy tury-

⁹ <http://www.port.elblag.pl/page/show/2/dane-ogolne?lang=pl>, [dostęp: 7.01.2017].

¹⁰ <http://www.port.elblag.pl/page/show/4/infrastruktura?lang=pl>, [dostęp: 7.01.2017].

Ryc. 3. Ruch jednostek towarowych na kanałach portu Elbląg

Źródło: Opracowanie własne.

styczno-rekreacyjne do portów zalewowych (Frombork, Tolkmicko, Krynica Morska, Kąty Rybackie) oraz do portów aglomeracji gdańskiej. Port Elbląg jest początkowym lub końcowym portem dla pasażerskiej żeglugi śródlądowej po Kanale Elbląsko-Ostródzkim.

Port Elbląg jest portem regionalnym obsługującym zalewową i bałtycką żeglugę przybrzeżną towarową i pasażersko-turystyczną¹¹. Statystycznie rocznie przeladowuje się w Elblągu około 200 tys. ton ładunków oraz ponad 30 tys. pasażerów (tab. 2.).

Na terenie portu Elbląg funkcjonują wszystkie placówki niezbędne w obsłudze ruchu pasażerskiego i towarowego: Straż Graniczna, Urząd Celny, Kapitanat Portu, Zarząd Portu Morskiego, Placówka Kontroli Fitosanitarnej. Reasumując, można stwierdzić, że obecnie port Elbląg jest portem peryferyjnym o ograniczonej i przestarzałej infrastrukturze i superstrukturze portowej, utrudnionym dostępie do szlaków morskich i niekorzystnych warunkach nawigacyjno-hydrograficznych, a jego potencjał

¹¹ K. Luks K., *Port morski w Elblągu*, „Głos Wybrzeża”, 21 maja 2003.

Tabela 2.
Wielkość obrotów przeładunkowych i ruchu pasażerskiego w porcie Elbląg w latach 2000–2015

Rok	Przeładunki [tys. ton]	Pasażerowie [osoby]
2000	36 400	33 874
2001	37 900	32 078
2002	46 100	33 731
2003	142 700	35 685
2004	78 300	45 076
2005	126 800	55 025
2006	14 500	41 511
2007	3 500	33 270
2008	5 700	39 909
2009	4 000	32 899
2010	64 800	b.d.
2011	113 500	b.d.
2012	168 500	33 500
2013	285 500	b.d.
2014	358 300	b.d.
2015	206 900	b.d.

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Port_morski_Elbl%C4%85g, [dostęp: 7.01.2017].

b.d. – brak danych

przeładunkowy przedstawia się bardziej niż skromnie. Port w Elblągu ma zdolności przeładunkowe na poziomie 1,5 mln ton/rok, z czego wykorzystuje się tylko 20% potencjału¹². Ekonomiczne znaczenie portu Elbląg dla gospodarki narodowej jest niewielkie i może być rozpatrywane bardziej w kategoriach społecznych, głównie turystyczno-rekreacyjnych, niż gospodarczych.

¹² <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=331422>, [dostęp: 7.01.2017].

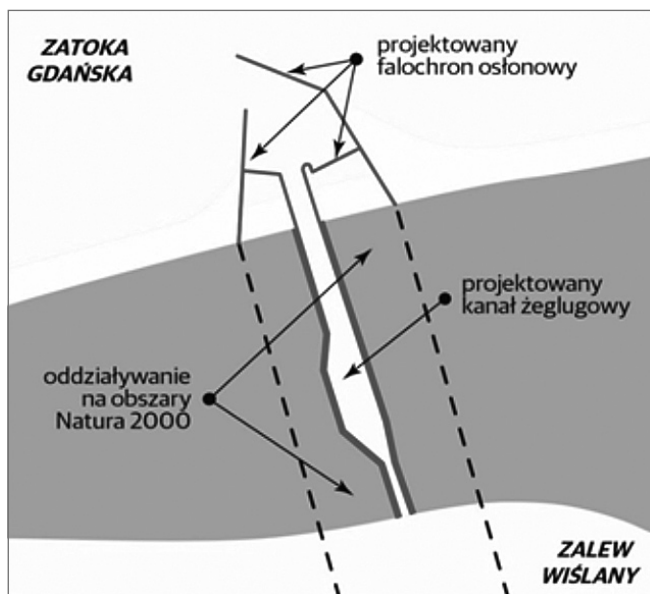
Logistyczne uwarunkowania celowości przekopu

Wbrew powszechnej opinii najtrudniejszym problemem techniczno-eksploatacyjnym inwestycji polegającej na przekopie Mierzei Wiślanej nie są ani kryteria konstrukcyjno-inżynierskie, ani kwestie ekonomiczno-finance, ani nawet akcentowane problemy ekologiczno-przyrodnicze. Jest nim utrzymanie toru wodnego Przekop – Port Elbląg o długości około 23 km w należytej zdatności żeglugowej. Nowa budowla hydrotechniczna typu przekop w wariantcie II – Nowy Świat ma pełne szanse powodzenia i obecnie nie stwarza żadnych trudności projektowych, wykonawczych czy eksploatacyjnych. Dotychczas prezentowane projekty są dojrzałymi rozwiązaniami sztuki inżynierskiej i spełniają wszelkie kryteria przyjęte dla sprawdzonych i znanych powszechnie konstrukcji hydrotechnicznych. Dominujący w przekazach medialnych hydrotechniczny przekop Mierzei Wiślanej jest tylko jednokilometrowym (5%) odcinkiem skomplikowanej dwudziestotrzykilometrowej drogi wodnej Zatoka Gdańska – port Elbląg.

Zgodnie z przedstawianymi projektami od strony morza przekop zaczyna się solidnym falochronem o długości ok. 400 m, pełniącym funkcję awanportu, pozwalającym statkom bezpiecznie wejść na oś toru wodnego w przekopie. Dalej mamy standardowy kanał żeglowny o szerokości około 60 m i średniej głębokości 5 m. Kanał w przekopie Mierzei Wiślanej jest podzielony służą na trzy odcinki – dolny, środkowy i górny. Najtrudniejszy odcinek, środkowy, zamykany wrotami śluzy ma długość około 200 m, szerokość 25 m i głębokość 5 m. Na wysokości wrót projektowane są dwa mosty zwodzone dla ruchu kołowego gwarantujące płynny ruch samochodowy w stronę Krynicy Morskiej i odwrotnie (ryc. 4). Solidny wykonawca gwarantuje pełne powodzenie inwestycji i dużą jej funkcjonalność zgodnie z założeniami projektowymi.

Prawdziwe problemy żeglugowe (nawigacyjne i logistyczne) zaczynają się po wyjściu statku z przekopu i ułożeniu się na osi toru wodnego do portu Elbląg, którego długość jest ponad dwadzieścia razy większa od długości przekopu. Identyczne problemy wystąpią po wyjściu statku z portu Elbląg, podczas początkowej żeglugi po małej rzece Elbląg. Tor wodny Zalew Wiślany – rzeka Elbląg stwarza duże wyzwania nawigacyjne w kontekście bezpieczeństwa żeglugi każdego statku, różne o różnych porach roku i w różnych warunkach nawigacyjnych. Warunki te zostaną odniesione do standardowej jednostki morskiej obsługiwanej w porcie Elbląg o maksymalnych parametrach: długość 100 m, szerokość 20 m i zanurzenie 4 m.

Obecnie Zalew Wiślany w swojej zachodniej polskiej części ma około 2,2 m głębokości i pogłębia się do 5 m w części wschodniej. Aby projektowana

Ryc. 4. Szkic konstrukcyjny przekopu Mierzei Wiślanej w wariantcie II

Źródło: <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/530234,kanal-przez-mierzeje-wislana-przekop-priorytetem-rzadu.html>, [dostęp: 7.01.2017].

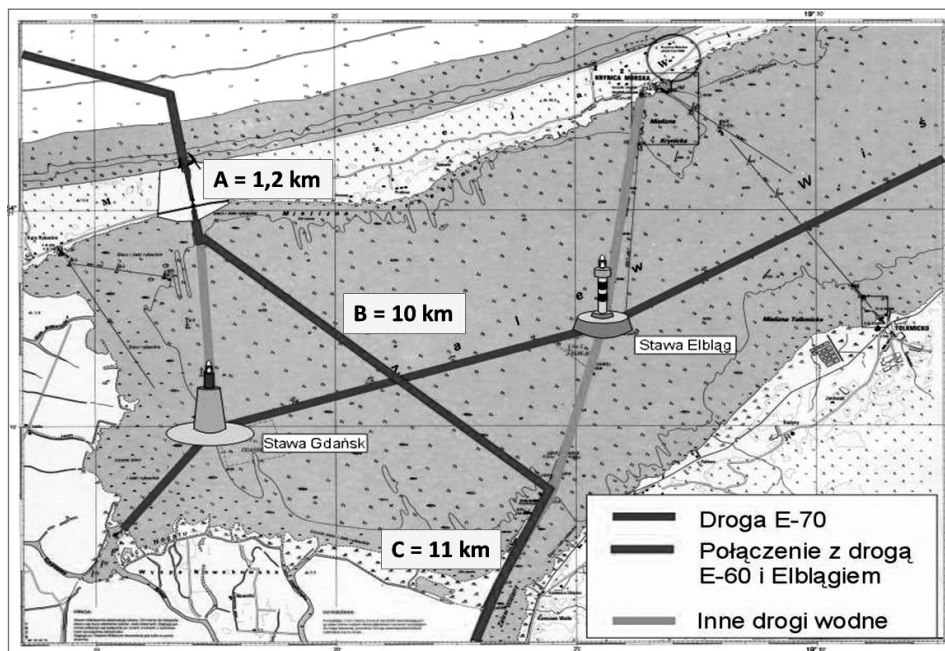
jednostka morska (100 x 20 x 4 m) mogła bezpiecznie żeglować na całym dwudziestotrzykilometrowym odcinku toru Przekop – port Elbląg, konieczne są duże i stosunkowo kosztowne inwestycje hydrotechniczne. I tak tor wodny na Zalewie Wiślany musi być praktycznie wytyczony, oznakowany i nieustannie pogłębiany. Podobnie tor wodny na rzece Elbląg wymaga gruntownej przebudowy i ciągłej konserwacji eksploatacyjnej. Tor wodny od przekopu do prawej główki wejściowej (PGW) „Andzia” na długości około 10 km musi utrzymywać następujące parametry żeglugowe: szerokość 200 m i głębokość 4,5 m. Kolejny odcinek toru – od PGW do mostu w Nowakowie – o długości około 7,5 km powinien mieć 60 m szerokości i 4,5 m głębokości. Ostatni odcinek – od mostu w Nowakowie do mostu Unii Europejskiej w Elblągu – o długości około 5,5 km powinien mieć szerokość 40 m i głębokość 4,5 m¹³ (ryc. 5).

Dodatkowo na terenie portu Elbląg na Kanale Jagiellońskim musi być czynna obrotnica o promieniu 160 m. Planowane jest również zastąpienie mostu pontonowego w Nowakowie stalowym mostem zwodzonym. Szczególnie pracochłonne i kosztowne będzie pogłębienie koryta rzeki Elbląg do głębo-

¹³ www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=331422&page=61, [dostęp: 7.01.2017].

kości 4,5 m i wzmocnienie jej mulistych brzegów za pomocą konstrukcji betonowych. Podmokłe brzegi rzeki Elbląg i niskie położenie okolicznych mokradeł oraz kryteria przeciwpowodziowe wymagać będą wznoszenia solidnych nabrzeży betonowych na całej długości rzeki aż do pławy PGW.

Nie należy zapominać o zdekapitalizowanej i przestarzałej infrastrukturze i suprastrukturze na terenie samego portu Elbląg. Obecny terminal towarowy ma eksploatacyjną głębokość 3,5 m, a terminal pasażerski – tylko 3,0 m. Historyczne nabrzeża po Schichau-Werke pełnią już tylko funkcje umocnień brzegowych do głębokości 2,5 m. Nośność placów składowych wymaga wzmocnienia i przystosowania do nowoczesnych technologii przeładunkowych stosowanych w światowym transporcie morskim. Współcześnie port Elbląg może obsługiwać statki o nośności do 1 tys. DWT. Po planowanej modernizacji toru wodnego i portu wielkość ta wzrośnie do 2,0–3,0 tys. DWT. Potencjalna zdolność przeładunkowa portu Elbląg może się zwiększyć z obecnych 500 tys. nawet do 2–3 mln ton rocznie. Nietrudno sobie wyobrazić, jak wielkie problemy będzie miał do rozwiązania Zarząd Portu Elbląg. Ciągłe utrzymywanie całego toru wodnego Przekop – port Elbląg

Ryc. 5. Projektowana trasa drogi wodnej Elbląg – Zatoka Gdańska

Źródło: <http://www.kulinski.navsim.pl/att/Image/201000/SWZZ08mapa.jpg>,
[dostęp: 7.01.2017].

oraz samego portu „morskiego” w wymaganej gotowości żeglugowej będzie wymagać sporych nakładów finansowych i znaczących inwestycji na etapie początkowym, których koszty są porównywalne z budową przekopu¹⁴.

Planowana inwestycja polegająca na przekopie Mierzei Wiślanej to zespół trzech wielkich inwestycji obejmujących:

1. przekop kanału żeglownego przez obszar Mierzei Wiślanej wraz z towarzyszącymi inwestycjami, którymi są śluza morska i mosty zwodzone;
2. budowę dwudziestodwukilometrowego toru wodnego na odcinku przekop – port Elbląg;
3. gruntowną modernizację infrastruktury i suprastruktury portu „morskiego” Elbląg. Oprócz bieżącej konserwacji eksploatacyjnej samego przekopu, jego śluz i mostów zwodzonych dużym obciążeniem będzie utrzymanie parametrów żeglugowych toru wodnego na odcinku Zalewu Wiślanego. W tej części dno zalewu na głębokości 4,5 m jest systematycznie zamulane w tempie 0,3–0,5 m/rok, co oznacza konieczność corocznego pogłębiania tego dna. Pewne trudności stwarza też zimowe zalodzenie, które może ograniczać żeglugę w całym okresie zimowym. Bez znaczących inwestycji port „morski” Elbląg tylko z nazwy będzie mógł sam siebie zaliczać do kategorii bałtyckich portów morskich jako czwarty port morski Rzeczypospolitej.

W świetle powyższych spostrzeżeń nie trudno o konkluzję, że przekop Mierzei Wiślanej jest bardzo realnym i wizerunkowo dobrym projektem hydrotechnicznym mającym duże walory eksploatacyjne. Główny problem to celowość tej inwestycji w obecnym kształcie, która jest ukierunkowana na obsługę jednego trudno dostępnego portu o regionalnym znaczeniu bez większych perspektyw rozwojowych. Kopać można, tylko po co? Medialny rozgłos całej inwestycji dotyczący tylko kwestii fizycznego przekopu Mierzei Wiślanej stawia cały projekt w krzywym zwierciadle, projekt ten musi być bowiem rozpatrywany całościowo jako trzy wielkie przedsięwzięcia hydrotechniczne obejmujące: przekop przez Mierzeję kanału żeglownego, utrzymanie toru wodnego i modernizację portu Elbląg. Ograniczenie się tylko do kwestii fizycznego przekopu Mierzei nie gwarantuje osiągnięcia ani celów operacyjnych (otwarcia portu Elbląg na morze), ani celów strategicznych („morskiego” ożywienia społeczno-gospodarczego całego regionu mazursko-warمیńskiego)¹⁵.

¹⁴ <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/530234,kanal-przez-mierzeje-wislana-przekop-priorytetem-rzadu.html>, [dostęp: 7.01.2017].

¹⁵ M. Matczak, K. Krośnicka, B. Ołdakowski, *Strategia rozwoju portu morskiego...*, *op. cit.*

Polityczne konotacje strategicznej inwestycji PiS

Radykalna decyzja o realizacji projektu przekopu Mierzei Wiślanej została ogłoszona przez premiera J. Kaczyńskiego 10 listopada 2006 roku w Elblągu, tuż przed wyborami samorządowymi, jako efekt rozmów z tamtejszymi sympatykami i aktywistami partyjnymi¹⁶ (ryc. 6.). Wstępnie szacowany koszt budowy kanału o długości 1100 metrów oraz szerokości 40 m w dnie i 80 m na powierzchni wyniósł około 80 mln euro. Koszty towarzyszącej infrastruktury drogowo-mostowej to kolejne 20 mln euro. Pogłębienie toru wodnego i dostosowanie go do statków o tonażu wymaganym przez port elbląski, a także budowa specjalnych śluz i mostów podniosły koszt inwestycji do 230–250 mln euro. Według zamierzeń ówczesnego rządu budowa kanału miała być rozpoczęta w 2009, a zakończona w 2012 roku. Istotnym problemem było to, że projekt kolidował z unijnym programem

Ryc. 6. Ofensywa działaczy PiS podczas realizacji strategicznej inwestycji Rządu RP

Źródło: opracowanie własne.

¹⁶ <http://www.portel.pl/wiadomosci/kanal-przez-mierzeje-wedlug-pis-sprawa-narodowa/93370>, [dostęp: 1.07.2017].

ochrony przyrody Natura 2000. Czynniki te wstrzymały realizację projektu w następnym dziesięcioleciu.

Po tym, jak w 2008 roku do władzy doszła koalicja PO-PSL, projekt został formalnie zamrożony na osiem lat, ale w 2015 roku ponownie stał się gorącym tematem kampanii wyborczej PiS. Wygrane przez PiS wybory parlamentarne w roku 2015 temat przekopu Mierzei Wiślanej uczyniły strategiczną inwestycją tego rządu. Już 22 lutego 2016 roku minister gospodarki morskiej M. Gróbarczyk zapowiedział rozpoczęcie inwestycji pod koniec 2018, a zakończenie w 2022 roku¹⁷. Podczas posiedzenia rządu 24 maja 2016 roku podjęto uchwałę w sprawie budowy kanału żeglugowego pod nazwą *Budowa drogi wodnej łączącej Zalew Wiślany z Zatoką Gdańską*. Koszt tej inwestycji, która ma zostać wykonana w latach 2017–2022, oszacowano ostatecznie na 880 mln zł. Budowa zostanie w całości sfinansowana z budżetu państwa. Prowadzone prace ma nadzorować minister gospodarki morskiej i żeglugi śródlądowej. Wykonawcą programu będzie Urząd Morski w Gdyni. Uchwała weszła w życie z dniem podjęcia¹⁸.

Prace legislacyjne i dokumentacyjno-projektowe nad strategiczną inwestycją rządu PiS zostały poprzedzone szczegółową *Prognozą oddziaływania na środowisko programu wieloletniego „Budowa drogi wodnej łączącej Zalew Wiślany z Zatoką Gdańską”*, opracowaną w styczniu 2015 roku przez Urząd Morski w Gdyni. W 2016 roku Urząd Rady Ministrów zapowiedział specjalną ustawę o budowie przekopu Mierzei Wiślanej mającą uprościć i przyspieszyć wiele procedur formalno-prawnych¹⁹. Chodzi dokładnie o zasadnicze skrócenie ścieżki legislacyjnej pozyskiwania niezbędnych pozwoleń i dokumentów. Rozwiązania przyjęte w tym akcie prawnym opierają się głównie na sprawdzonych rozwiązaniach uwzględnionych w innych specjalnych ustawach, w szczególności w ustawie z 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych.

Jednocześnie Urząd Morski w Gdyni, merytorycznie odpowiedzialny za realizację flagowej inwestycji PIS, analizuje dwie oferty złożone w przetargu na przygotowanie dokumentacji projektowej kanału żeglugowego, czyli tzw. przekopu Mierzei Wiślanej. Zamawiający przeznaczył na to ponad 6 mln zł, które pochodzą z budżetu państwa. Oferty złożyły dwa podmioty składające się wyłącznie z firm trójmiejskich. Pierwsze konsorcjum tworzą

¹⁷ M. Sandecki, *Przekop Mierzei za dwa lata*, „Gazeta Wyborcza. Trójmiasto”, 23 lutego 2016.

¹⁸ T. Chudziński, *Rząd planuje przekop Mierzei Wiślanej już w 2017 roku*, „Dziennik Bałtycki”, 12 stycznia 2016.

¹⁹ <http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Powstaje-specustawa-dla-budowy-przekopu-Mierzei-Wislanej-n108347.html#tri>, [dostęp: 7.01.2017].

dwie firmy: Mosty Gdańsk (lider) i gdański Projmors. Za wykonanie projektu żądają one około 5,25 mln zł. Drugie konsorcjum tworzą firmy Transprojekt Gdański (lider) i Wuprohyd z Gdyni. Swoją ofertę wyceniły one na 7,34 mln zł, co ponad milion przewyższa planowane wydatki Urzędu Morskiego w Gdyni. O wyborze wykonawcy będą decydować trzy kryteria, z których głównym jest kryterium cenowe z wagą 60%. Dokumentacja projektowa ma być gotowa w ciągu 18 miesięcy od daty podpisania umowy. Rząd PiS deklaruje gotowość przekazania niezbędnych środków finansowych z budżetu państwa w miarę postępujących prac inwestycyjnych²⁰.

Projekt przekopu Mierzei Wiślanej – korzyści i zagrożenia

Ewentualne korzyści i zagrożenia związane ze strategiczną inwestycją PiS, jaką jest przekop Mierzei Wiślanej, należy – niestety – rozpatrywać bardziej w kontekście społeczno-politycznym niż gospodarczo-ekonomicznym. Stąd racje i argumenty zwolenników i przeciwników tego projektu są mocno spolaryzowane ich przynależnością polityczną – zwolennicy podkreślają przypuszczalne korzyści, przeciwnicy – potencjalne zagrożenia²¹. Na gruncie napięcia społecznego, które wywołuje ten projekt, opinia publiczna podzieliła się na dwa antagonistyczne obozy: pierwszy, związany z przedstawicielami władzy publicznej, głównie rządowej i częściowo samorządowej, oraz drugi, opowiadający się po stronie opozycji politycznej i różnych środowisk apolitycznych i pozarządowych. Obóz PiS, a więc partii aktualnie sprawującej władzę, konsekwentnie zmierza do realizacji flagowego projektu w możliwie krótkim czasie, natomiast przeciwnicy wysuwają mniej lub bardziej racjonalne kontrargumenty, głównie natury ekonomicznej, gospodarczej i społecznej, ale także ekologicznej i prawnomiędzynarodowej.

Orędownicy projektu to jego ojcowie chrzestni – działacze PiS (solidarnie – wszystkich szczebli) oraz przedstawiciele lokalnej społeczności miasta Elbląga. Projekt jest popierany także przez władzę szczebla wojewódzkiego – Urząd Wojewódzki i Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Obecny rząd RP szczególnie mocno akcentuje – chyba nie- zbyt słusznie – kwestię polityczną dotyczącą suwerenności i niezależności

²⁰ T. Chudzyński, *Przekop Mierzei Wiślanej jest pewny, choć nadal budzi opór*, „Dziennik Bałtycki”, 25 listopada 2015.

²¹ M. Sandecki, *Po co przekopywać Mierzeję?*, „Gazeta Wyborcza”, 19 listopada 2007.

od kapryśnej Rosji²². Do politycznej gry włączane są argumenty z obszaru bezpieczeństwa narodowego, obronności i sojuszniczych zobowiązań, co wydaje się szyć grubymi nićmi. Działacze PiS nie ukrywają składanych i ponawianych deklaracji wyborczych czy zobowiązań wobec swoich zwolenników. Sprawy gospodarcze i społeczne są – jak się wydaje – spychane na dalszy plan flagowej inwestycji PiS. Przez zwolenników przekopu wysuwane są także argumenty *stricte* ekonomiczne, takie jak rozwój społeczno-gospodarczy portu w Elblągu i innych portów nad Zalewem Wiślanym²³. Obsługę handlu drogą morską przypisuje się wyłącznie do portu Elbląg, natomiast Krynica Morska, Frombork czy Tolkmicko mają swoje szanse w rozwoju turystyki żeglarskiej i sportów wodnych. Średnia głębokość polskiej części Zalewu Wiślanego wynosząca około 2,5 m wpływa niekorzystnie na rozwój morskiej turystyki żeglarskiej, gdyż ogranicza ruch jachtów bardziej do jednostek śródlądowych niż morskich. Wielkość akwenu oraz panujące na nim warunki pogodowe i nawigacyjne nie sprzyjają żegludze typowo rekreacyjnej czy rodzinnej turystycznej.

Zalew Wiślany, podobnie jak Zalew Szczeciński, nigdy nie będzie alternatywną propozycją żeglarstwa turystycznego dla rejonu Wielkich Jezior Mazurskich. Większe nadzieje można wiązać z rozwojem komercyjnej żeglugi turystycznej na statkach pasażerskich tzw. białej floty. Warunkiem tej żeglugi – oprócz bezpiecznej infrastruktury portowej (mola i pirsy, stanowiska postojowe, serwisy żeglarskie itp.) – są tradycje i atrakcje turystyczne w poszczególnych miastach portowych. Frombork ma zabytki architektoniczne, Krynica Morska – rozwiniętą sieć pensjonatów, usług gastronomicznych i przede wszystkim piaszczyste plaże nadmorskie. Największy port na Zalewie Wiślanym – ponad stutysięczny Elbląg – to duży ośrodek aglomeracyjny ze wszystkimi atrybutami ruchu turystycznego. Dużym walorem Elbląga jest Kanał Elbląsko-Ostródzki jako unikatowa atrakcja hydrotechniczna w skali europejskiej. Szanse na rozwój innych przemysłów morskich w tym rejonie, takich jak: przeładunki portowe, budownictwo stoczniowe, turystyka morska, rybołówstwo czy szkolnictwo morskie, są ograniczone. Tradycyjna miastotwórcza rola portów Zalewu Wiślanego jest dość mała, gdyż obce bandery w tych portach raczej się nie pojawiają. Istotnym czynnikiem ograniczającym rozwój turystyki morskiej jest krótki dwu-, trzymiesięczny, sezon turystyczny w rejonach nadmorskich i ograniczona infrastruktura turystyczna południowego wybrzeża Zalewu Wiślanego. Magnesem

²² <http://worldmaritimenews.com/wp-content/uploads/2014/08/Poland-Eyes-Canal-Construction-to-Evade-Russian-Waters.jpg>, [dostęp: 7.01.2017].

²³ <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/530234,kanal-przez-mierzeje-wislana-przekop-priorytetem-rzadu.html>, [dostęp: 7.01.2017].

przyciągającym turystów może okazać się sama konstrukcja hydrotechniczna przekopu, zwłaszcza śluza morska i dwa zwodzone mosty drogowe, a także planowane w dalszej przyszłości nowoczesne awanporty od strony Zatoki Gdańskiej i Zalewu Wiślanego.

Przeciwnicy przekopu akcentują niekorzystny w dalszej perspektywie rachunek kosztów i zysków, chybione pseudokorzyści gospodarcze oraz potencjalne zagrożenia ekologiczne i zobowiązania społeczne. W opinii oponentów cały projekt ma charakter koniunkturalny i polityczny i w niewielkim stopniu przyczyni się do wzrostu gospodarczego powiatu elbląskiego, ewidentnie zaś będzie miał niszczący wpływ na unikatowe środowisko przyrodnicze – lądowe Mierzei Wiślanej i wodne Zatoki Wiślanej²⁴. Projektowany przekop najbardziej zagraża bogatej i bardzo atrakcyjnej turystycznie Krynicy Morskiej, która jako wyspa może zostać komunikacyjnie, a tym samym cywilizacyjnie odcięta od reszty lądu. Dwa zwodzone mosty mają, co prawda, zapewnić ciągłą komunikację samochodową, ale będą generować inne problemy techniczne (niezawodność) i finansowe (opłaty). Problemy środowiskowe zostały szczegółowo i profesjonalnie zbadane przez Urząd Morski w Gdyni i jak wynika z odpowiedniej ekspertyzy, nie implikują większych zagrożeń dla świata fauny i flory Zalewu Wiślanego. Zdaniem ekspertów z Urzędu, przekop i towarzyszący mu tor wodny do Elbląga dość istotnie naruszają hydrologię dna Zalewu Wiślanego i dlatego wymagają przemyślnych, długoterminowych rozwiązań inżynierskich.

Ze względu na peryferyjne znaczenie portu Elbląg wymiar gospodarczy i polityczny tej inwestycji będzie najwyżej symboliczny. Port Elbląg z uwagi na swoje położenie geograficzne nigdy nie będzie portem morskim ani liczącym się w bałtyckich rankingach rynkowym podmiotem konkurencji międzynarodowej. Optymistycznie szacowany docelowy potencjał przeładunkowy portu Elbląg (2–3 mln ton rocznie), ukierunkowany na popularne przeładunki masowe, bez istotnych trendów kontenerowych nie daje nadziei na konkurencyjność i stały rozwój tego portu. Tradycje przemysłu stoczniowego bez kooperacji ze stoczniami Trójmiasta też nie zostaną wskrzeszone, a zamaryły przemysł metalowy nie wymaga kontaktów morskich. Samodzielna spedycja morska i towarzyszące jej serwisy w porcie Elbląg mają również ograniczone warunki rozwojowe. Główną szansą dla masowej żeglugi pasażerskiej są zdecydowanie porty rosyjskie – Bałtyjsk i Kaliningrad. Reaktywacja tej żeglugi nie wymaga drogi przez przekop. Podobnie krajowa żegluga turystyczna po Zalewie Wiślanym może być zwiększona bez udziału przekopu. Systematyczne rejsy turystyczne z Elbląga do portów

²⁴ <http://wyborcza.pl/7,75400,21013575,rzad-robi-krzywde-zalewowi-wislanemu-przekop-mierzei-wislanej.html?disableRedirects=true>, [dostęp: 7.01.2017].

Trójmiasta mogą znacznie ożywić drogę przez przekop wiślany. Międzynarodowe rejsy promowe i pasażerskie z portu Elbląg do innych portów bałtyckich raczej nie wchodzi w rachubę. W świetle powyższych uwag Elbląg nie ma dużych szans na zaspokojenie swoich morskich ambicji.

Potwierdzeniem tych wątpliwości i rozbieżności są wyniki badań²⁵. Pokazują, one że respondenci są dość krytycznie nastawieni do planowanej inwestycji. Biorąc jednak pod uwagę liczbę respondentów niezdecydowanych (43%), trzeba stwierdzić, że duża część ankietowanych ani kategorycznie nie wyklucza, ani nie gloryfikuje celowości tego przedsięwzięcia. *Vox populi* zdaje się bardziej racjonalny i trzeźwy niż głos niektórych polityków, co w przypadku przekopu Mierzei Wiślanej nie musi oznaczać *vox Dei*.

Reasumpcja zrównoważona

Reasumpcję bardzo dyskusyjnego problemu polityczno-społeczno-gospodarczego, jakim jest przekop Mierzei Wiślanej, można odnieść do następujących subiektywnych konkluzji autorskich.

Po pierwsze, poważne upolitycznienie regionalnej inwestycji gospodarczej o niewielkim znaczeniu dla gospodarki narodowej (a taką właśnie inwestycją jest przekop Mierzei Wiślanej w celu udroźnienia portu w Elblągu) wywołało ogromną presję i ambicje po stronie rządowej oraz krytycyzm w niektórych środowiskach opozycyjnych, społecznych i apolitycznych. Orędownicy i przeciwnicy inwestycji wysuwali swoje argumenty. Tak zwana prawda leży jednak blisko złotego środka i można do niej dotrzeć, jeśli docieka się jej w sposób obiektywny, naukowy i bez zbędnych emocji. Podczas analizy celowości i zasadności projektowanej inwestycji powinny być wzięte pod uwagę czynniki społeczno-gospodarcze, ekonomiczno-finansowe, a także polityczne, ekologiczne i prawnomiędzynarodowe. Kwestie organizacyjno-techniczne – przy obecnym poziomie rozwoju inżynierii hydrotechnicznej – nie są żadnym wyzwaniem. Na tle światowych dokonań współczesnej inżynierii hydrotechnicznej kilometrowy przekop Mierzei Wiślanej jest zadaniem niemal treningowym i ćwiczeniem poligonowym dla profesjonalnego wykonawcy.

Po drugie, w narodowym kontekście społeczno-gospodarczym przynajmniej hipotetycznie można rozważyć konkurencyjną dla omawianej inwestycji modernizację portu morskiego w Kołobrzegu. Rejon środkowopomorski był bowiem również brany pod uwagę przez partię rządzącą. Wariant ten

²⁵ <http://www.newsweek.pl/polska/czy-nalezy-przekopac-mierzeje-wislana-sondaz,artykuly,377590,1.html> (dostęp: 07.01.2017).

jest stosunkowo racjonalnie, bez zbyt wielu emocji, obszernie dyskutowany w kręgach gospodarczych i na forach internetowych. Rzeczowe argumenty wysuwają zarówno eksperci, jak i aktywiści społeczni oraz miłośnicy Wybrzeża Środkowego. Ze względu na historyczne i gospodarcze uwarunkowania miasto i port w Elblągu mogą znaleźć silnego mecenasa w pobliskiej aglomeracji Trójmiejskiej i tu mogą upatrywać swojej szansy na rozwój. Port w Kołobrzegu jest pod tym względem osamotniony, choć mógłby obsługiwać całe Wybrzeże Środkowe, stymulując rozwój gospodarki morskiej w promieniu co najmniej 100 km, aktywizując wiele mniejszych portów i przystani morskich oraz specyficzne gałęzie lokalnej gospodarki morskiej. Nie bez znaczenia jest także to, że port w Kołobrzegu we wszystkich morskich źródłach prawnomiędzynarodowych jest uważany za port morski. Ostatni podział administracyjny kraju z 1999 roku, dzielący wybrzeże bałtyckie na dwa województwa, których centra administracyjne – Gdańsk i Szczecin są skrajnie oddalone od centrum Wybrzeża Środkowego, zmarginalizował cały region Wybrzeża Środkowego, niwelując jego rolę w kształtowaniu polskiej gospodarki morskiej. Dwumiesięczny sezon turystyczny nad polskim Bałtykiem nie jest w stanie ożywić i utrzymać ogromnej „pustyni morskiej” rozciągającej się od Władysławowa do Międzyzdrojów.

Po trzecie, dla „morskiego” powiatu elbląskiego bardziej racjonalnym stymulatorem postępu byłby powrót do historycznej tradycji hanzeatyckiej w obrębie województwa pomorskiego. Siłowe przypisanie administracyjne do regionu Wielkich Jezior Mazurskich, jak widać na podstawie dwudziestoletnich doświadczeń, nie służy morskiej potędze dumnego grodu św. Mikołaja. Oprócz argumentów politycznych czy administracyjnych szczególnie przekonujące są argumenty przyrodnicze, gospodarcze i kulturowe. Elbląg, perła w gdańskiej koronie Neptuna, zagubiła się w ostatnim ćwierćwieczu wśród szerokich borów i głębokich jezior obcej krainy mazurskiej. Głównym argumentem za terytorialną integracją, oprócz historycznych tradycji hanzeatyckich, są zawsze groźne Żuławy Wiślane, które tylko administracyjnie w czasie spokojnej wody mogą być sztucznie podzielone na Żuławy Gdańskie i Żuławy Elbląskie. Zarządzanie przeciwpowodziowe w rejonach dolnej Wisły od wieków wymagało scentralizowanego działania z jednego centrum decyzyjnego. Na integracyjnych trendach przestrzennych bazują także nowoczesne klastry morskie systemowo scalające wszystkie podmioty funkcjonujące w sektorze gospodarki morskiej.

Po czwarte, jeśli polityczne zobowiązania mają być dotrzymane, to flagowa inwestycja partii rządzącej nie może koncentrować się wyłącznie na odrestaurowaniu portu „morskiego” w Elblągu, lecz powinna promieniować na cały rejon Zalewu Wiślanego i harmonijnie wspierać jego wszechstronny rozwój społeczno-gospodarczy. W przeciwnym wypadku zbudujemy na siłę Nową Hutę XXI wieku w postaci płytkowodnego, trudno dostępnego

miniportu morskiego w Elblągu o znikomym znaczeniu na Morzu Bałtyckim. Nie należy zapominać, że naturalnym partnerem morskim dla portu Elbląg zawsze będą sąsiednie porty Bałtyjsk i Kaliningrad, a obecne ograniczenie tej współpracy nie jest korzystne dla żadnej ze stron i dlatego nie będzie trwać wiecznie. Jeśli stać nas na taki kaprys, to sam przekop Mierzei Wiślanej niech będzie wielką atrakcją industrialno-turystyczną, otwierającą Mierzeję i Zalew dla dużego grona entuzjastów wiatru, morza i słońca, oraz dźwignią gospodarczą dla całego rejonu Zalewu Wiślanego. Przystosowanie portu w Elblągu do podejmowania jednostek pełnomorskich będzie wymagać niewspółmiernie dużych inwestycji w supra- i infrastrukturę portową. Jak pokazują statystyki i wszelkie prognozy morskie, przy najlepszej koniunkturze Elbląg może zostać szóstym portem RP po Gdańsku, Gdyni, Szczecinie, Świnoujściu i Policach, a w odwodzie są jeszcze uspięne, łatwo dostępne porty otwartego morza – Kołobrzeg, Ustka i Łeba.

Wreszcie po piąte, szerokim cieniem na całej dość nowatorskiej, jak na polskie warunki, inwestycji kładzie się realność koncepcji, projektów i planów, rozpatrywana przez pryzmat krytycznych parametrów każdej dużej inwestycji, tj. czasu – terminu wykonania, dyscypliny budżetowej oraz zakładanych długoterminowych efektów społeczno-gospodarczych. Planowany termin wykonania przekopu o długości 1 km wynosi sześć lat (prace mają się zakończyć pod koniec 2022 roku), w związku z czym inwestycja ta powinna się chyba znaleźć w „polskiej” *Księdze rekordów Guinnessa*. Dla kontrastu wystarczy podać, że budowa Nowego Kanału Sueskiego o długości 72 km, szerokości 147 m i głębokości 24 m trwała aż... 11 miesięcy. Zakładany dla przekopu Mierzei Wiślanej budżet rządu 880 mln zł w najbardziej oszczędnym wariantcie musi być planowany na poziomie co najmniej 1 mld zł, a – jak wskazują inne polskie „osiągnięcia budowlane” – na finiszu może być przekroczony średnio o kolejne 100%. Dla porównania koszt budowy Nowego Kanału Sueskiego, w przeliczeniu na złotówki, wyniósł 351 mln zł za kilometr. Sprawne budżetowanie przekopu Mierzei Wiślanej jest komplikowane przez „odgrzebaną” kolejną flagową inwestycję portową – budowę tunelu podmorskiego do Świnoujścia, którego koszt szacowany jest wstępnie na 900 mln zł. Wracając jeszcze do Nowego Kanału Sueskiego, warto nadmienić, że planowane na 2023 rok wpływy Egiptu z eksploatacji kanału mogą się zwiększyć z 5 do 15 mld USD. Zmodernizowane połączenie skróciło realny czas podróży pomiędzy Morzem Śródziemnym i Morzem Czerwonym z około 22 do 11 godzin. Nowy Kanał Sueski jest inwestycją strategiczną o znaczeniu ogólnoświatowym. Przy jej planowaniu efekty gospodarczo-ekonomiczne były na pierwszym miejscu. Jaka zaś jest celowość i społeczno-ekonomiczna zasadność przekopu Mierzei Wiślanej, obszernie naświetlono powyżej.

Bibliografia

Literatura:

1. Chudziński T., *Rząd planuje przekop Mierzei Wiślanej już w 2017 roku*, „Dziennik Bałtycki”, 12 stycznia 2016.
2. Chudziński T., *Przekop Mierzei Wiślanej jest pewny, choć nadal budzi opór*, „Dziennik Bałtycki” 25 listopada 2015.
3. Dwojacki P., *Eugeniusz Kwiatkowski też chciał przekopać mierzeję*, „Dziennik Bałtycki”, 24 sierpnia 2009.
4. Jackiewicz-Garniec M., Garniec M., *Zamki państwa krzyżackiego w dawnych Prusach*, Studio Wydawnicze Arta Mirosław Garniec, Olsztyn 2006.
5. Leszczyński A., *Hanzeatycki Elbląg*, „National Geographic Polska” 2004, nr 5.
6. Luks K., *Port morski w Elblągu*, „Głos Wybrzeża”, 21 maja 2003.
7. Matczak M., Krośnicka K., Ołdakowski B., *Strategia rozwoju portu morskiego w Elblągu*, Actia Forum, Elbląg–Gdynia, czerwiec 2015.
8. *Prognoza oddziaływania na środowisko programu wieloletniego „Budowa drogi wodnej łączącej Zalew Wiślany z Zatoką Gdańską”*, t. 3, Urząd Morski Gdynia 2015.
9. Sandecki M., *Przekop Mierzei za dwa lata*, „Gazeta Wyborcza. Trójmiasto”, 23 lutego 2016.
10. Sandecki M., *Po co przekopywać Mierzeję?*, „Gazeta Wyborcza”, 19 listopada 2007.

Źródła internetowe:

1. <http://chouans.salon24.pl/516132,port-w-elblagu-fakty-i-mity-czyli-o-co-chodzi-z-tym-przekopem>, [dostęp: 7.01.2017].
2. <http://www.port.elblag.pl/page/show/2/dane-ogolne?lang=pl>, [dostęp: 7.01.2017].
3. <http://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/530234,kanal-przez-mierzeje-wislana-przekop-priorytetem-rzadu.html>, [dostęp: 7.01.2017].
4. <http://worldmaritimenews.com/wp-content/uploads/2014/08/Poland-Eyes-Canal-Construction-to-Evade-Russian-Waters.jpg>, [dostęp: 7.01.2017].
5. <http://www.kulinski.navsim.pl/att/Image/201000/SWZZ08mapa.jpg>, [dostęp: 7.01.2017].
6. <http://www.newsweek.pl/polska/czy-nalezy-przekopac-mierzeje-wislana-sondaz,artykuly,377590,1.html>, [dostęp: 7.01.2017].

Krzysztof Ficoń: Mierzeja Wiślana – przekop logistyczny czy podkop polityczny?

7. <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=331422&page=61>, [dostęp: 7.01.2017].
8. <http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Powstaje-specustawa-dla-budowy-przekopu-Mierzei-Wislanej-n108347.html#tri>, [dostęp: 7.01.2017].
9. <http://www.wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/530234,kanal-przez-mierzeje-wislana-przekop-priorytetem-rzadu.html>, [dostęp: 7.01.2017].
10. <http://wyborcza.pl/7,75400,21013575,rzad-robi-krzywde-zalewowi-wislane-mu-przekop-mierzei-wislanej.html?disableRedirects=true>, [dostęp: 7.01.2017].
11. https://d-nm.ppstatic.pl/kadr/k/r/d4/0c/54e45f553a75c_o,size,933x0,q,70,h,6e7479g, [dostęp: 7.01.2017].
12. https://d-pt.ppstatic.pl/k/r/1/bc/2c/53302355048a6_o.jpg?1411605353, [dostęp: 7.01.2017].
13. <http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Port-morski-Elblag-n7649.html#tri>, [dostęp: 7.01.2017].

VISTULA SPIT CROSSCUT LOGISTICS IS POLITICAL UNDERMINED

Keywords: *crosscut, port, shipping, economy, politics, controversy*

Summary

The paper presents the concept for the planned government ditch the Vistula Spit and its accompanying controversies political and socio-economic. While from the technical and organizational should not expect major problems of engineering, with a strong enough political polarization the flagship for the ruling party PiS investment of local importance raises many different opinions and emotional discussion. The entire project is dominated by political considerations, although it is not devoid of meaningful socio-economic arguments. Of reflection has been subjected to the strategic role of the port of Elblag and related logistical aspects and conditions of navigation and hydrographic.

Krzysztof Ficoń: Mierzeja Wiślana – przekop logistyczny czy podkop polityczny?

Krzysztof Ficoń – profesor doktor habilitowany inżynier, absolwent Wydziału Cybernetyki Wojskowej Akademii Technicznej, gdzie uzyskał także stopień doktora nauk technicznych. Habilitował się w Akademii Obrony Narodowej na Wydziale Strategiczno-Obronny. Tytuł profesora uzyskał w dziedzinie/dyscyplinie nauk wojskowych (dziś: nauki o bezpieczeństwie). Zainteresowania naukowe koncentruje na problemach aplikacyjnych związanych z teorią badań operacji, optymalizacji wielokryterialnej, analizie systemowej i matematycznym modelowaniu prakseologicznych systemów działania bazującym na nowoczesnych technologiach komputerowych. Specjalizuje się w wykorzystaniu nowych technologii informatycznych w zarządzaniu, w szczególności w zarządzaniu systemami i procesami logistycznymi rozpatrywanymi na gruncie zarówno logistyki wojskowej, jak i logistyki rynkowej. Zajmuje się także zarządzaniem ryzykiem w różnych sytuacjach kryzysowych, w tym ryzykiem operacyjnym, projektowym, gospodarczym i logistycznym.

Zdeněk DVOŘÁK, Mária LUSKOVÁ, Eva SVENTEKOVÁ

IMPACTS OF RIVER FLOODS ON ROAD AND RAIL CRITICAL INFRASTRUCTURE IN SLOVAKIA

Keywords: *critical infrastructure, extreme weather event, land transport*

ABSTRACT

The European Union and national states are constantly exposed to new challenges. The current security challenges are permanently changing. The researchers at the Faculty of Security Engineering of University of Zilina has worked in the recent years on critical infrastructure protection research. Critical infrastructure protection is focused on both human and natural threats. As one of the biggest threats in recent decades which occurred in Slovakia were floods. These floods often cause landslides and contributes to damage of a road and rail infrastructure. A part of the research was an attempt to define the boundaries of meteorological phenomena in which we can already talk about extreme weather. The inclusion of synoptic charts was intended to show how the weather situation developed in those days. In all described cases, the system for crisis management has been activated both on regional and national level. Each of the described events is filled up by a description of the impact of the situation.

Introduction

The important part of state security is civil security and critical infrastructure protection. The European countries solve these tasks differently. During Slovak presidency of European Union in the 2nd half of 2016 we suggested creation of one complex approach of these tasks. Slovak civil security and crisis management system has existed for more than 100 years.

After 1989 it changed and nowadays it is oriented mainly for natural hazards and some specific industry and transport accidents. In the last two decades this system was activated only during great extreme weather situations. In these case studies the most important former extreme weather events are described and solved by former crisis situations. In North-West part of Slovakia several extreme rainfalls and floods have occurred. In other parts of Slovakia great windstorms and snow storms have took place. Actually, the crisis management system is regarded as a standard. Every year different exercises (sometimes as foreign cooperation with Czech Republic, Hungary, Poland and Austria) are organized. National and regional authorities have good cooperation with municipalities, companies and inhabitants. The region of North–West Slovakia is a very important transport crossing of roads and rail lines from North to South and from West to East Europe.

General framework for civil protection in Slovakia

The Slovak Republic is located in the central part of Europe. The capital city of Slovakia is Bratislava. The mother tongue language is the Slovak language. About 5,5 million people live there. It has been the member of the European Union and NATO since 2004. The Slovak language belongs to the western Slavonic languages. It is very close to the Czech language and is relatively close to the Polish, Croatian and Serbian languages. Regarding the nationality, about 85% of the inhabitants are the Slovaks (western Slavs in origin), 10% of them are the Hungarians, and 3% of them are the Romanians¹. There are also significant smaller nationalities such as Czechs, Ukrainians, Germans, Poles and Ruthenians.

Slovakia is a republic with a parliamentary democracy. The government represents the executive body. The head of the government is the Prime Minister, generally the leader of the largest party in the parliament. The National Council of the Slovak Republic represents the legislative body. It is one-chamber parliament. The members of the parliament are elected every four years. The formal head of state is the President who is elected every five years. Slovakia is a young country that became independent after the disintegration of Czechoslovakia in 1993.

¹ Statistical year 2015 Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava 2015, p. 75.

The historical framework of civil protection dates from 1899, when the first international peace conference took place in Haag. The output of the conference was the codification of the international war rules. 26 countries participated in this conference. In the second Haag conference, in 1907 with 44 states attending, the basic rules for management of sea wars were formulated. The Haag Conventions from 1899 and 1907² concluded that the war was not prohibited. Their outputs created the first rules to the regulation of détente of the war consequences.

The First World War, its progress and global dimension, definitely confirmed the importance and necessity of legal regulation of armed conflicts. Because of the development and the use of weapon systems (dynamic development of air forces and the mass use of chemical weapons) it was necessary to direct the convention codification at other specific areas of the war regulation. Some examples are The Hague Rules of Air Warfare (1922), The Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or other Gases and of Bacteriological Methods of Warfare (the Geneva Protocol) (1925) and the Convention Relating to the Treatment of Prisoners of War (1929).

At the end of the Second World War, qualitative new weapons and systems (rocket and nuclear weapons) began to be used. The worldwide war conflict reaffirmed that the codification process had to continue towards the humanization and the détente of consequences. The prosecution and punishment of the war criminals became a new memento of the international legal regulation. The international courts in Nuremberg and Tokyo (1945 to 1948) expressed a political will and willingness of the winning powers to sentence the crimes against humanity and peace³.

The legal protection that was provided to the war victims, especially to people during WWII, did not correspond with the reality of the protection against new weapons. Therefore, it was necessary to specify versatile accesses to the next development of the international humanitarian law. The conventions were revised at the Diplomatic Conference in Geneva in 1949. Subsequently four conventions were signed, namely – The Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, The Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, The Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War and The Convention related to the Protection of Civilian Persons in Time of War.

² *Haagské dohovory z roku 1899 a 1907*, Ministerstvo obrany SR, p. 15.

³ *Ženevské dohovory a ich Dodatkové protokoly I. a II. podpísané roku 1977 a Dodatkový protokol III. z roku 2006 – Český červený kříž*, Praha 2005.

The Additional Protocols (I. II. and III.) complied with the Geneva Conventions were signed in 1977 and 2006. These protocols extend and update new conditions of the legal standards under the international humanitarian law.

The article no. 61 of the Additional Protocol to the Geneva Conventions is very important. Its content has the following wording:

“Civil defence” is the fulfilment of some or all mentioned humanitarian tasks. Their goal is to protect the inhabitants against the danger, to help them to remove immediate effects of hostile actions or the disasters and ensure necessary conditions for their survival. These tasks are⁴:

- the voice services,
- the evacuation,
- the organising and the providing of shelters,
- the blackout,
- the rescue works,
- the medical services including the first aid as well as religious assistance,
- the firefighting,
- the identification and marking of dangerous areas,
- decontamination and similar protective measures,
- providing the emergency accommodation and supplies,
- immediate assistance in the renovation and the maintaining order in the affected areas
- immediate repair of necessary public facilities,
- immediate funeral services,
- the help in the protection of items that are necessary for the survival,
- the complementary activity that is needed for the achieving of mentioned tasks including planning and organisation.

Historical, social and legal aspects of the civil protection system

After the establishment of an independent Slovak Republic on 1st January 1993 it was necessary to fill in the legal vacuum in the field of the protection of inhabitants. Another requirement was to continue in the specific matters of the protection which had been prepared in the previous social/political (?) system and to define new accesses, with the goal to make it more efficient and to improve not only the system, but also the prepara-

⁴ *Ibidem.*

tion of the inhabitants for the civil protection. After the adaptation of the Law on civil protection of the inhabitants, no. 42/1994, a basic platform was created for the construction and development of the protection of inhabitants in the condition of the Slovak Republic⁵.

A new legal amendment came from the institutional law of the inhabitants on the protection of their health, lives and properties from extraordinary incidents. The need to respect for the institutional law was raised with the development of technological processes in the industry and the increase of transport density including transport of dangerous goods. The civil protection is in the law no. 42 defined as: *“The system of tasks and measures which are oriented at the protection of the life, health and property lie in the analysis of possible danger and the acceptance of measures on the reduction of the risks of the danger including the solving of the procedures and activities during the removing of the consequences of extraordinary incidents”*⁶.

The specific conditions of the Slovak Republic, especially the danger of a big density of primary (natural and anthropogenic) risk sources and the respecting of the conclusions of the Additional protocols to the Geneva Conventions, have created the preconditions for the subsequent formulation of the tasks and measures of the civil protection in the presented legal norm. Those are as listed below⁷:

- The evaluation of the location of buildings and technical parameters of civil protection devices,
- The organisation, management and performing of the preparation of civil protection,
- The ensuring of evacuation,
- The organisation, ensuring of the voice information service,
- The organisation, management and performing of rescue works,
- The performing of anti-radiation and chemical, biological measures,
- The provision of emergency supplies and emergency accommodation,
- The ensuring and performing of publishing, scientific, research and development activities in the civil protection.

⁵ Zákon c. 42/1994 Z.z. o civilnej ochrane obyvateľ'stva. Národná rada SR 1994.

⁶ Zákon c. 42/1994 Z.z. o civilnej ochrane obyvateľ'stva, strana 1 § 2.

⁷ Ženevské dohovory a ich Dodatkové protokoly I. a II. podpísané roku 1977 a Dodatkový protokol III. z roku 2006 – Český červený kríž, Praha 2005.

Description of previous meteorological events

Extreme meteorological events are today more frequent than in past. The global climate is changing. Under the RAIN project the research is focused on the influence of extreme weather on critical infrastructure. The different weather influences were researched in some another EU research projects (EWENT, EXWE, ACCLIM). The researcher of the RAIN project elaborated the *Milestones 2.1. The list of definitions and thresholds*. The list includes the following climatological events:

- Heavy Rainfall
- Windstorms
- Coastal Floods
- River Floods
- Landslides
- Lightning
- Tornadoes
- Hail
- Convective Windstorms
- Snowfall and Snow Storms
- Icing Snow Loading
- Forest Fires
- Freezing rain

More details in *D2.1 List of Definitions and Thresholds*⁸.

The following examples of real extreme weather events with adverse impacts on transport infrastructure in Slovakia in the last years are presented in detail:

- Žilina and Vrátna rainfall event, 21 July 2014,
- Heavy rainfall in the northern part of eastern Slovakia, 3–4 June 2010
- Flash flood in Jarovnice, 20 July 1998
- Flood and landslide in northwest of Slovakia (Svrčinovec – Čadca region), July 1997.

Žilina Rainfall Event, 21st July 2014

Introduction

Widespread thunderstorm activity was observed on 21st July 2014 across central Europe with many reports of excessive precipitation arriving from

⁸ P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, *D2.1 List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p. 45.

the Czech Republic, Slovakia and Austria (Figure 1). Only the north-western region of Slovakia, which endured several flash flooding events on this particular day, will be analysed in this section.

Two of the events included a flash flood in Žilina, paralyzing the traffic for several hours in the city, and a flash flood with landslide in the Vrátna valley. This event completely destroyed the road inside the narrow valley trapping many tourists.

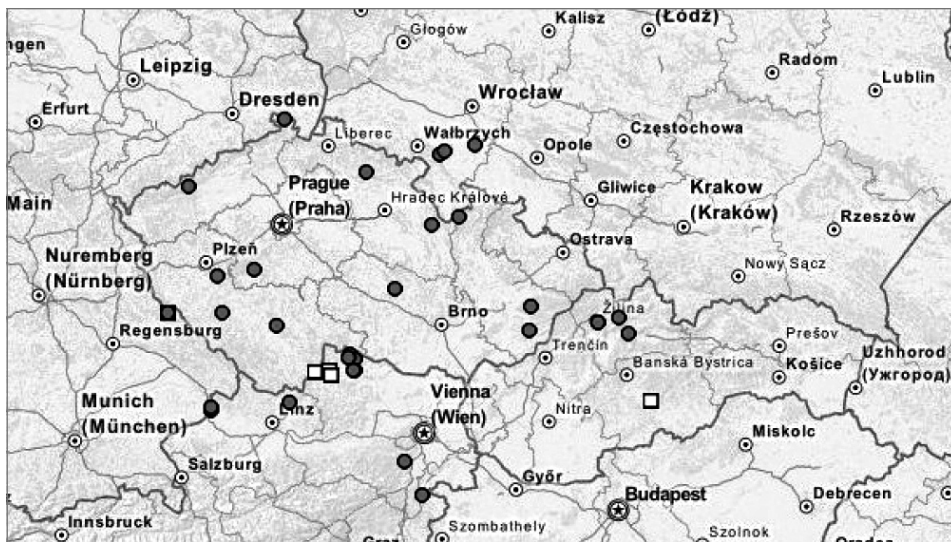

Fig. 1. A plot of ESWD (European Severe Weather Database) reports from 21.7.2014 00 UTC till 22.7.2014 00 UTC. Blue circles correspond to the heavy rain reports and yellow squares to the severe wind gust reports.

Source: P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, D2.1 *List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p. 27

Synoptic situation

The synoptic situation was characterized by a slow moving cold front with a surface low centered over the Czech Republic. On its forward flank, a warm and humid air mass was directed to Slovakia from south-southeast with CAPE values between 500 and 1000 J/kg over the region. According to the sounding measurements from 12 UTC from Prostějov, Poprad, Wien and Budapest, the environment featured high relative humidity up to the upper troposphere. Furthermore, prevailing mid to upper tropospheric flow was quite weak, below 10 m/s at 500 hPa (Figures 2 and 3). The

combination of these factors supported slow moving thunderstorms with high precipitation efficiency.

Rainfall event in Žilina

The first cluster of thunderstorms formed on the border of north-western Slovakia and the north-eastern Czech Republic, due to the surface wind convergence and rich topography. The whole cluster was moving southeast wards and increasing in size. Town of Žilina was affected around 13 UTC (3 PM local time) by the southern part of the cluster. Due to the slow moving nature of the storm and rainfall intensities of 80 mm/h, flash flooding was observed in the town. Between 13 and 14 UTC, 48 mm of rain were observed in Žilina, with 24 hour sum of 69 mm. Thunderstorm cluster continued on its way eastward, producing additional high hourly rainfalls, locally exceeding 40 mm.

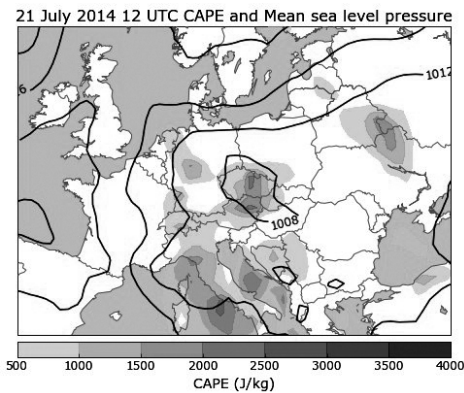

Fig. 2. ERA Interim reanalysis of 21 July 2014 12 UTC Mean sea level pressure (blue isolines, in hPa) and CAPE values (red filled contours).

Source: P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, D2.1 *List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p.21

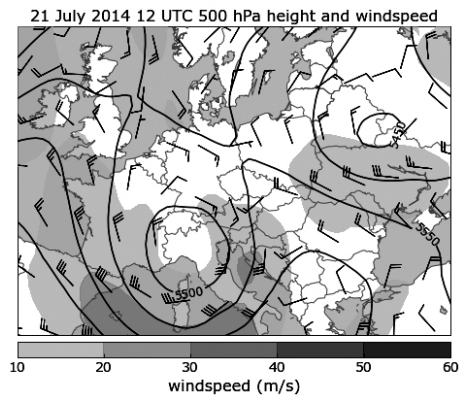

Fig. 3. ERA Interim reanalysis of 21 July 2014 12 UTC 500 hPa geopotential heights (blue isolines, in m) and wind at that level.

Source: P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, D2.1 *List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p.22

Impacts of rainfall event in Žilina, 21st July 2014

During the rainfall event in Žilina, water flooded many streets in Žilina, destroyed and shattered roads, broke trees and caused power cuts. All subways and many cellars in some apartment buildings were flooded (Fig. 4, 5, 6 and 7). Transport in Žilina was completely congested because some roads were impassable. Power failure stopped trams in Žilina but they were replaced by buses. Fire patrols, volunteer firefighters, Police and the Slovak water supply and sewerage were in readiness. It was necessary to pump water from the roads, subways, cellars, gardens and courtyards.

Police immediately took the necessary measures to protect the life, health and property. The situation was constantly monitored. Police managed the traffic in places of fallen trees and flooded roads and where the traffic lights did not work.

During the storm 158 hotline for calling police ceased to work. The inhabitants had to use emergency number 112 until its repair.

This rainfall event also caused a delay of several trains. The train delay information was indicated on the internet page of the Slovak railways.

During the storm Mayor of Žilina called for the Crisis Staff and declared the flood threat level 3. Rescue operations began immediately during the actual disaster. Based on the findings, the priorities for rebuilding the proper functioning of the city were divided. The primary aim was to put into operation the critical sections of the roads, removal of debris, cutting trees and to monitor the situation in the city. All components of the integrated rescue system participated in eliminating all the storm impacts, preventive measures to prevent enlargement of damage were accepted and security measures to manage the transport situation in the city were also accepted. Members of the Crisis Staff assessed the damages on the ground, received information from citizens by phone and informed relevant rescue services.

Crisis Staff of Žilina, together with other invited institutions such as the Slovak Water Management Enterprise, the Slovak water supply and sewerage, owners of engineering networks, deputies, municipal and state police, public welfare workers, firefighters and other volunteers, groups of sportsmen and local citizens, worked to repair damages after the storm.

After this event, the Crisis Staff of the city Žilina has paid more attention to preparing for the possible danger that can arise any time due to extreme weather event.

Fig. 4. Railway station in Žilina

Fig. 5. Railway station in Žilina

Fig. 6. Street in Žilina after rainfall event

Fig. 7. Fallen tree

Source: *Takto zdevastovala živelná pohroma časť Slovenska*,
[http:// www.aktualne.atlas.sk](http://www.aktualne.atlas.sk), [available. 13 October, 2016]

Vrátna dolina heavy rainfall event

In Vrátna dolina, a flash flood combined with a landslide created a major impact on the local road infrastructure. An automatic rain gauge station is situated 5 km away from the mountain ridge. One hourly precipitation max reached 36 mm between 14 and 15 UTC, with 24 hour rain sum of 66 mm. According to the radar analysis done by SHMI, more than 90 mm of rain could fall on the slopes of the mountains during the 100 minute long period. However, poor radar coverage of this region precludes a very detailed analysis. Because of the large uncertainties and lack of rain gauge and river gauge stations in the most impacted region, it is virtually impossible to figure out the event rarity.

This heavy rainfall event on the evening of 21st July 2014 caused flooding which destroyed dozens of cars and the road leading from Terchová village to the Vrátna Dolina, a valley in the Malá Fatra Mountains. Mountain

rescuers had to assist about 120 tourists, including children, infants and a pregnant woman who were trapped in Vrátna. Since the road was destroyed they were forced to walk through the forest at certain points.

About 100 firemen and 30 mountain rescuers were searching the car wreckages to make sure there were no trapped or dead people inside. No injured or missing people were found.

This storm affected the whole Zilina region. Landslides on sections of the Hromové and Steny hills, struck cars and trapped people in huts and houses. In the town of Považská Bystrica, the flood destroyed a 700-metre long stretch of road (see Figures 8 to 11)⁹.

The biggest damage, which reached €5 million was caused by an avalanche of rocks, mud and wood. 50 hectares (123 acres) of hillside were part of the slide.

Fig. 8. Vrátna dolina 21 July 2014

Fig. 9. Vrátna dolina 21 July 2014

Fig. 10. Vrátna dolina 21 July 2014

Fig. 11. Vrátna dolina 21 July 2014

Source: *Obrazová dokumentácia Vrátna dolina*, <http://aktualne.atlas.sk> [available: 3 December, 2016]

⁹ J. Csaplár, *Výhodnotenie zrážkovej situácie vo Vrátnej doline et al.* 2014, <http://www.shmu.sk>, [available: 3 December, 2016]. See also: *Obrazová dokumentácia Vrátna dolina*, <http://aktualne.atlas.sk> [available: 3 December, 2016].

Heavy rainfall in the northern part of eastern Slovakia, 3rd–4th June 2010

Introduction

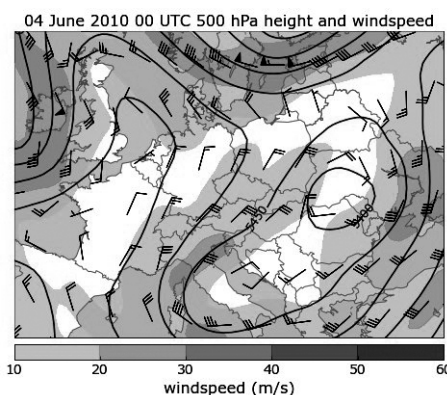
May and June 2010 were the months with persistent synoptic situation featuring slow moving low pressure systems over the central Europe, causing high rainfall sums over many countries, e.g. including Poland, Austria, Czech Republic and Slovakia. Widespread flooding with huge economic impact was the result of persistent heavy rain, which was orographically enhanced on the northern slopes of the mountains. The events occurring from 3rd to 4th June 2010, with high rainfall sums observed in the northern part of eastern Slovakia, are explained in detail. Basin of the river Poprad was already saturated from the previous heavy rains in May and early June. The slopes of the High Tatras had already received more than 400 mm of rain during the month of May¹⁰, making it more than 400% anomaly in relation to the normal May rainfall in this area.

Synoptic situation

Synoptic setup was certainly favourable for another heavy rain period. At mid to upper troposphere, Slovakia was located on the western flank of the closed low with northerly to northeasterly flow (Figure 12). Surface low was at the same time centered over southeastern Poland, Ukraine and Belarus (Figure 13). A tongue of warm and moist air mass was wrapped around the low, stretching from the Black Sea via Belarus and Poland into the northern part of Slovakia. Rain resulted from the lifting of this warm

Fig. 12. ERA Interim reanalysis of 04 June 2010 12 UTC 500 hPa geopotential heights (blue isolines, in m) and wind at that level.

Source: P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, D2.1 *List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p.21

¹⁰ SHMI – Slovak Hydrometeorologic Institute. 2010. *Povodňová situácia na východnom Slovensku v máji a v júni 2010*. <http://www.shmu.sk>, [available: 13 December 2016].

and humid air along the warm part of the frontal boundary. As the lifted air mass was also unstable (Figure 13), embedded thunderstorms were observed within a larger scale rain shield.

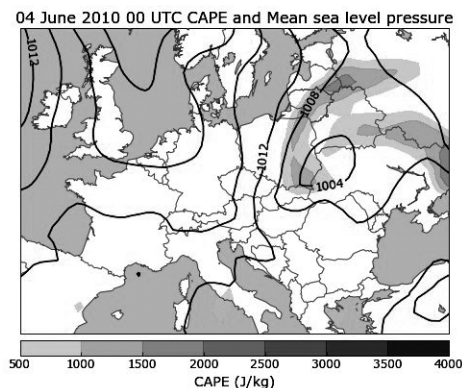

Fig. 13. ERA Interim reanalysis of 04 June 2010 00 UTC Mean sea level pressure (blue isolines, in hPa) and CAPE values (red filled contours).

Source: P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, D2.1 *List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p.21

Rainfall sums

Combination of orographically enhanced precipitation along with embedded thunderstorms contributed to the very high rainfall sums. 24 h values ranging between 50 and 100 mm were common in the affected region¹¹. The highest 24 h rainfall sum was observed in Chmelnica, with 92.2 mm of rain. Majority of rain fell in the night hours of 3rd and 4th June. Also, due to the basin saturation the water level increase was immediate, with culminations observed on the 4th and 5th June. Several river gauge stations registered the passage of the flood wave, with discharges reaching 10 to 50 year return period in the river Poprad, 20 to 100 year return period in the river Hornad and 50 to 100 year return period on the river Torysa.

Heavy rainfall and subsequent flooding significantly affected the transport in the region of the northern part of eastern Slovakia. The situation on the roads became muddled, there was a lot of impassable stretches, landslides on the roads, roads were undermined and several bridges were damaged (Fig. 14).

Railways also suffered from serious problems. One of the rails on the main route between Kosice and Bratislava was threatened. The trains moved in both directions using only one track. The damaged power line caused delays of the trains. The passengers were appealed by the Slovak railways to consider their journey to the east of the country.

¹⁰ SHMI – Slovak Hydrometeorologic Institute. 2010. *Povodňová situácia na východnom Slovensku v máji a v júni 2010*. <http://www.shmu.sk>, [available: 13 December 2016].

Fig. 14. Torn off part of bridge beyond town Spišská Nová Ves

Source: *Voda trhá mosty, kolabuje doprava*,
<http://pluska.sk> [available: 13 December 2016].

Flash flood in Jarovnice, 20 July 1998

Introduction

On 20th July 1998, a local but very severe thunderstorm with subsequent flash flood caused perhaps the greatest tragedy in the modern Slovak history with 50 fatalities, mostly in the village Jarovnice. Flash flood occurred on a small creek Malá Svinka in the Bachuren mountain range. Just two days later, a similar disaster occurred in Orlické Hory in the Czech Republic, with more than 200 mm of precipitation observed during the series of thunderstorms moving over the area and 6 fatalities during the flash flood.

Synoptic situation

Regarding the synoptic-scale situation, Slovakia was situated on the forward flank of mid to upper tropospheric ridge with westerly to northwesterly flow aloft (Figure 15). Close to the surface, warm air was advected from south with the center of the surface low over the Atlantic. According to the analysis of SHMI (1998), air mass was very unstable, with CAPE values from Poprad-Ganovce 12 UTC sounding reaching over 2000 J/kg. ERA Interim reanalysis for 12 UTC reproduced CAPE values above 1000 J/kg and moderate degree of vertical wind shear, with 0–6 km bulk values between 10 and 15 m/s.

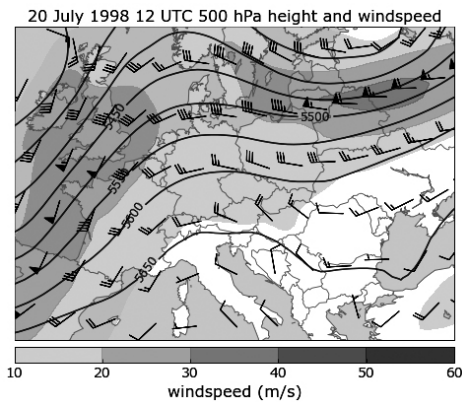

Fig. 15. ERA Interim reanalysis of 20 July 1998 12 UTC 500 hPa geopotential heights (blue isolines, in m) and wind at that level.

Source: P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, D2.1 *List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p.23

Event analysis

Lack of high-resolution satellite and radar data from this case precludes any detailed analysis of the thunderstorm development and progression (Sokol and Sokolova, personal communication). However, it seems that thunderstorm existed in a form of a slowly moving multicellular system with signs of backbuilding (i.e. new thunderstorm cells forming against the direction of prevailing flow). Analysis of Slovak hydrometeorologic institute (1998) also mentions the supercellular nature of the thunderstorm, which could be supported by the fact that besides the flash flood, a very large hail was also observed by the local inhabitants (hen egg sized).

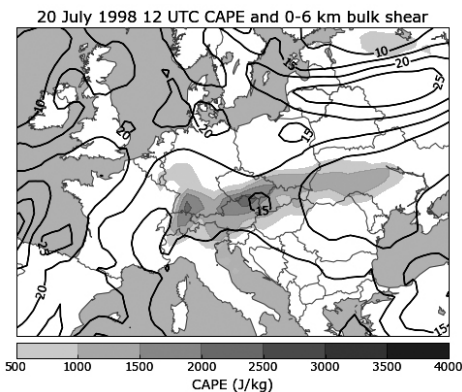

Fig. 16. ERA Interim reanalysis of 20 July 1998 12 UTC CAPE values (red filled contours) and bulk wind shear between 10 m and 6 km wind (black contours).

Source: P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, D2.1 *List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p.23

Unfortunately, no rain gauge station was located in this small river basin and the closest rain gauge measured only 62 mm of rain during the 24 hour period. It was concluded, after the radar and on-site survey, that likely more than 100 mm of rain fell during the storm. A river gauge

station on the Svinka river measured discharge with an approximately 200 years return period. However, this gauge station is downstream of the worst affected area. It was estimated that in the upper section of the Mala Svinka river basin, discharges could reach 1000 years return period.

Heavy rains in June 1998 caused the worst floods in the history of Slovakia, changing quiet rivers in eastern part of the country into a lethal force. The tragic results were 63 dead, over 3000 people evacuated from their homes, and two thousand houses destroyed. This flash flood hit the Gypsy settlement near the community of Jarovnice the hardest. The shacks are incomparably more vulnerable to natural disasters than proper houses which resulted there the highest number of casualties. Jarovnice is one of the largest and most backward of the Romany settlements in Slovakia. Almost four thousand Romany lived in unbearable living conditions there, most of them illiterate and unemployed. The harmless rain, as perceived, overflowed Mala Svinka brook and caused the death of at least 44 children and 16 adults. It is a vivid example confirming that poor and inadapted people belong to the most vulnerable groups.

Already in the evening 20th July 1998 flood service was established. During the first hours of flooding it ensured voice and warning service for villages in the river basin Svinka, In the flooded communities, the mayors coordinated aid and soldiers helped to eliminate the damage. Romany who lost their homes lived in military tents and ate military food rations.

Fig. 17. Jarovnice 21 July 1998

Source: *Povodne na východnom Slovensku 1998*, <http://raznany.sk>, [available: 13 December 2016].

Flood and landslide in northwest of Slovakia (Svrčinovec – Čadca region), July 1997.

Introduction

Flood event in the north-western part of Slovakia in July 1997 was a part of a major disaster that occurred in many countries of central Europe. Most severely it affected the Czech Republic and Poland, where more than 100 people perished in the floods. Rivers Oder and Morava caused the most

severe floods, regarding the periods of measurement discharges, exceeding 100 years in many measurement spots and even reaching 500 years on the upper sections of Morava and Odra rivers.

Synoptic situation

Meteorological situation featured a famous V-b track of the low pressure area, notoriously known for causing heavy precipitation over the area. A low tracked on the forward flank of the deep upper tropospheric cyclone (see Figure 18) from northern Italy towards the Czech Republic and southern Poland. One of the factors contributing to the extreme precipitation amounts was the fact that the low became quasi stationary over southern Poland for two days. A belt of moist air mass was wrapped around the low towards its north-western sector, where a band of heavy precipitation formed. This band remained over the area for a long period, while strong northerly to northwesterly flow provided for a significant orographic enhancement of the precipitation (Figure 18). Combination of these factors resulted in the precipitation sums exceeding 500 mm in 4 days over Beskids and Jesenniky mountains between 4th and 8th July.

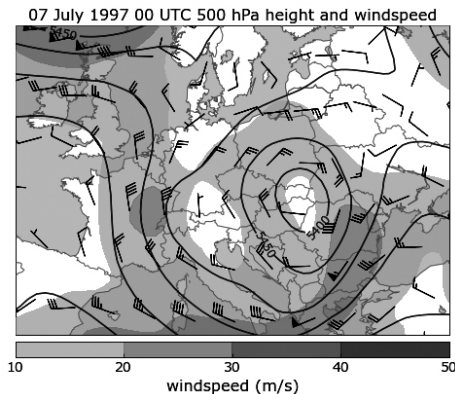

Fig. 18. ERA Interim reanalysis of 07 July 1997 00 UTC 500 hPa geopotential heights (blue isolines, in m) and wind at that level.

Source: P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, D2.1 *List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p.21

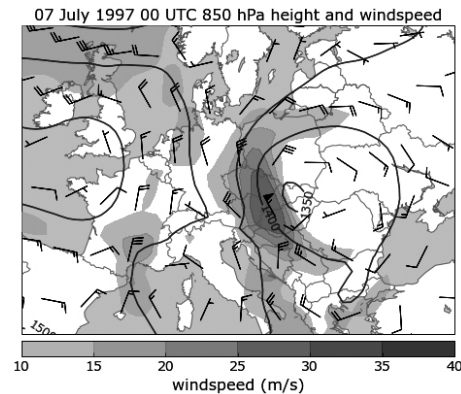

Fig. 19. ERA Interim reanalysis of 07 July 1997 00 UTC 850 hPa geopotential heights (blue isolines, in m) and wind at that level.

Note a belt of winds above 20 m/s stretching from SW Poland towards Hungary.

Source: P. Groenemeijer, & et al Project RAIN, D2.1 *List of Definitions and Thresholds*, ESSL, München, Germany p.21.

Situation over Slovakia

Precipitation was not so abundant over north-western Slovakia when compared with the Czech Republic, but still, more than 200 mm of rain fell during the 4-day period between 5th and 9th July¹². The highest rainfall amounts were observed especially along the mountain borders with the Czech Republic. Monthly rain sums reached 400 mm in the regions of Kysuce, Orava and in the High Tatras. Compared with the Czech Republic, return periods of observed discharges were not so extreme, but still reaching 100 year return periods.

The several days' extreme precipitation resulted in landslide in Svrčinovec on 8th July 1998. Due to this landslide the transport between the Slovak and Czech Republic was interrupted (Figure 20). Commission experts decided on July 11th how to remove the landslide but the work could not begin until July 16th after the rain season. On July 21st transport in this section was reopened.

**Fig. 20. Landslide in Svrčinovec 8 July 1997
(author photo).**

¹² M. Lapin, P. Faško, *Výnimočnosť' vysokých úhrnov atmosférických zrážok v lete u nás*, 1997, <http://enviromagazin.sk>. [available: 15 December 2016]

Conclusion

The case studies were prepared on national level with the aim of disseminating the best practices to other EU countries. Regarding implications of climate change (extreme weather events) for transport infrastructure it was discovered that:

- Extreme weather events associated with climate change increase disruptions of transport infrastructure services.
- Disruptions of services in critical infrastructure often result in disruptions in one or more other infrastructures, especially in important transport elements, triggering serious cross-sectoral cascading infrastructure system failures.
- These risks are greater for infrastructures that are located in areas exposed to extreme weather events, located at or near particularly climate-sensitive environmental features, such as rivers and mountains.
- Transport objects stressed by age and/or by demand levels that exceed what they were designed to deliver are very important risk associated with transport service resilience.
- Failures related to infrastructure interdependencies will increase threats to health and local economy in densely populated areas, especially in locations vulnerable to extreme weather events. These effects will be especially problematic for population that are more vulnerable because of limited surviving abilities.
- Risks of disruptive impacts of extreme weather events for transport infrastructure can be substantially reduced by developing and implementing appropriate adaptation strategies.
- It is necessary to revise engineering standards for transport infrastructure systems that will take into consideration more of negative extreme weather events impacts.
- Improving knowledge about interdependencies among infrastructures exposed to extreme weather risks and their impacts will support activities to reduce vulnerabilities. The application of monitoring systems that will support assessments of emerging threats to infrastructures
- The measurements for long-term assessments of vulnerabilities, risks, and impacts of extreme weather events on infrastructures can benefit from effective partnerships among a wide range of experts and stakeholders¹³.

¹³ Z. Dvořák & et al. *Managing of risks in railway transport* 1st ed. J. Perner Institut, Pardubice 2010, page 281–282.

Acknowledgements

The publication of this paper was supported by the Slovak VEGA grant No. 1/0240/15 “Process model of critical infrastructure safety and protection in the transport sector” and within the project supported by Ministry of the Interior of the Czech Republic, grant No. VI 20152019049, entitled “Dynamic Resilience Evaluation of Interrelated Critical Infrastructure Subsystems”.

Bibliography

Literature:

1. Dvořák Z. & et al., *Managing of risks in railway transport*, 1st ed. J. Perner Institut, Pardubice 2010.
2. Groenemeijer P. & et al, *Project RAIN, D2.1 List of Definitions and Thresholds*, ESSL, Munich, Germany, 2015.

The legal acts:

1. Ženevské dohovory a ich Dodatočné protokoly I. a II. podpísané roku 1977 a Dodatočný protokol III. z roku 2006 – Český červený kříž Praha 2005, 2. vydání, ISBN 80-254-1792-1
2. Zákon č. 42/1994 Z.z. o civilnej ochrane obyvateľstva. Národná rada SR 1994.

Internet sources:

1. Csaplár. J., et al. *Výhodnotenie zrážkovej situácie vo Vrátnej doline*, 2014, <http://www.shmu.sk>, [available: 3 December, 2016].
2. Lapin M., Faško P., *Výnimočnosť, vysokých úhrnov atmosférických zrážok v lete u nás 1997*, <http://www.enviromagazin.sk>, [available: 3 December, 2016].
3. *Slovensko bojuje s katastrofou*, <http://www.aktuality.sk>, [available: 10 January 2017].
4. *Takto zdevastovala živelná pohroma časť Slovenska. Dnes.sk. 2014.* <http://www.aktualne.atlas.sk> [available: 13 October, 2016].
5. *Pluska.sk. 2014. Voda trhá mosty, kolabuje doprava*, <http://www.pluska.sk>. [available: 13 October, 2016].

Zdeněk Dvořák, Mária Lusková, Eva Sventeková: Impacts of river floods on road...

6. *Povodne na východnom Slovensku v roku 1998*, <http://www.raznany.sk> [available: 7 December, 2016].
7. *Kompletný fotoalbum z búrky v Žiline*, <http://www.zilina.sk> [available: 10 October, 2016].

SKUTKI POWODZI RZECZNYCH NA DROGOWĄ I KOLEJOWĄ INFRASTRUKTURĘ KRYTYCZNĄ NA SŁOWACJI

Słowa kluczowe: *ochrona infrastruktury krytycznej, ekstremalne warunki pogodowe, transport lądowy*

Streszczenie

Unia Europejska wraz z państwami narodowymi narażone są stale na nowe wyzwania. Aktualne wyzwania w dziedzinie bezpieczeństwa stale ulegają zmianom. Naukowcy z Wydziału Inżynierii Bezpieczeństwa Uniwersytetu w Żylinie w ostatnich latach intensywnie pracują w dziedzinie badań nad ochroną infrastruktury krytycznej. Ochrona infrastruktury krytycznej skupia się na zagrożeniach zarówno ludzkich, jak i naturalnych. W ostatnich dziesięcioleciach największe zagrożenia występujące na Słowacji zostały spowodowane powodzią. Powodzie te często są przyczyną osuwania się ziemi i w następstwie powodują uszkodzenia infrastruktury drogowej i kolejowej. Część badań była zamierzona na próbach zdefiniowania granic zjawisk meteorologicznych, w których możemy mówić o ekstremalnych warunkach pogodowych. Zastosowanie wykresów synoptycznych miało na celu pokazanie rozwoju pogody w warunkach ekstremalnych. We wszystkich opisanych przypadkach został użyty system zarządzania kryzysowego zarówno na poziomie regionalnym jak i krajowym. Każdy z opisanych przypadków został uzupełniony opisem wpływu ekstremalnych warunków pogodowych.

Prof. Ing. Zdeněk Dvořák, PhD. – a professor at the University of Žilina. Currently holds the position of Dean of Faculty of Security Engineering. He is the guarantor of Security and critical infrastructure protection study programs. His scientific field of interest is the protection of critical infrastructure elements. He has published over 250 publications in 15 countries worldwide.

Zdeněk Dvořák, Mária Lusková, Eva Sventeková: Impacts of river floods on road...

Doc. Ing. Eva Sventeková, PhD. – an associate professor at the University of Žilina. Currently holds the position of Vice-Dean of the Faculty of Security Engineering. She is the guarantor of safety and critical infrastructure protection curricula. Her scientific field of interest is the logistical support of critical infrastructure protection. She has published over 110 publications in 10 countries worldwide.

Ing. Mária Lusková, PhD. – an assistant professor at the University of Žilina. For a long time she worked as a researcher at the Faculty of Security Engineering. She participates in teaching courses on Security and Critical Infrastructure Protection. Her scientific field of interest is social vulnerabilities in critical infrastructure protection. She has published over 130 publications in 10 countries worldwide.

Kazimierz DENDURA

TECHNOLOGICZNE UWARUNKOWANIA KOMPETENCJI KAPITANA W ZARZĄDZANIU BEZPIECZEŃSTWEM STATKU

Słowa kluczowe: *postęp techniczny, ryzyko, bezpieczeństwo statku, kapitan, kompetencje*

STRESZCZENIE

Postęp techniczny wdrażany w żegludze i – szczególnie – w łączności ogranicza autonomię statku i niezależność kapitana. Współczesna technologia pozwala na to, by w łańcuchu transportowym coraz większy wpływ na decyzje mieli interesariusze: właściciele statku, czarterujący, zarządzający statkiem, piloci, władze portowe itp., co wiąże się z ominięciem władzy kapitana i rozszerzeniem *safe manning* na *safe management* przez operatora. W efekcie kapitan stał się zakładnikiem prawa – szczególnie w wyniku nacisków i różnych uwikłań władz w portach. Ponadto prowadzone obecnie próby autonomicznych statków z mostkiem nawigacyjnym na lądzie spowodują dalsze sprzeczności w uprawnieniach i odpowiedzialności kapitana oraz „zatory prawne” w zarządzaniu bezpieczeństwem statku. Ujawnią też potrzebę zmiany kwalifikacji kapitana, tak by mógł on kierować statkiem jako obiektem technicznym.

Wprowadzenie

Żegluga jest obecnie w miejscu, w którym przed laty było lotnictwo (tak jak banki czy ubezpieczyciele). Obecnie terabajty danych, informacji oraz wiedzy umożliwiają ominięcie odległości (przestrzeni) i czasu – pozwalają zainteresowanym być w wirtualnym „tu i teraz”; dzięki (co prawda – regla-

mentowanemu) dostępowi wykorzystać tzw. chmurę morską (*maritime cloud*) do zdalnego sterowania kapitanem statku. Ze względu na międzynarodowy charakter żeglugi przez zainteresowanych rozumie się nie tylko uczestników łańcucha – a raczej sieci – usług transportowych (*stakeholders*), ale także zainteresowanych ryzykami, jakie dla nich stwarza żegluga (np. państwa nadbrzeżne, przy których przepływają statki). Usługi transportowe są zaś świadczone na rynku globalnym, konkurencyjnym i w znacznym stopniu jeszcze rozproszonym, dlatego też potrzebne (i dzięki łączności – możliwe) są ciągłe kontakty np. armatora, kapitana i czarterującego; kontakty wymagają jednak sprawnej, jednoznacznej i niezawodnej komunikacji oraz harmonizacji poleceń przekazywanych na statek i informacji przekazywanych ze statku.

Stąd konkurencja wymusza na armatorach wdrażanie nowych technologii pozwalających na utrzymanie się na rynku i poprawę efektywności ekonomicznej, przy rosnących jednocześnie kosztach spełniania międzynarodowych wymagań dotyczących bezpieczeństwa żeglugi i ochrony środowiska.

Armatorzy osiągają to dzięki digitalizacji żeglugi (*digital shipping*) i automatyzacji statków. Transport morski nie jest bowiem tylko konstrukcją elementów, samą strukturą, lecz także systemem procesów i relacji w transporcie oraz z jego otoczeniem. Elementy systemu oraz ich relacje wiąże właśnie sieć komunikacji – niemal natychmiastowej (w czasie rzeczywistym).

Autor niniejszego artykułu syntetycznie omawia wyniki własnych badań empirycznych przeprowadzonych wśród różnych armatorów pod różnymi banderami w latach 1974–2004 oraz wyniki analizy raportów z badań i piśmiennictwa (w szczególności – aktualnych i licznych doniesień w Internecie). To pozwala ocenić, w jakim stopniu potwierdzają się wyniki empirycznych badań autora sprzed kilkadziesiąt lat¹ i jak są obecnie wdrażane w praktyce rozwiązania, które pozwalają armatorowi na skuteczne wykorzystanie w transporcie morskim nowych technologii, ale jednocześnie stwarzają nowe ryzyka².

Autor artykułu skupia najpierw uwagę na możliwościach, które współcześnie armatorom stwarza postęp techniczny – na wykorzystaniu środków łączności do kierowania statkiem. Następnie zaś pokazuje, jak wdrażanie

¹ K. Dendura, *Nawigacja XXI wieku*, „Technika i Gospodarka Morska” 1975, nr 1; K. Dendura, *Nawigacja bezwachtowa*, „Budownictwo Okrętowe i Gospodarka Morska” 1999, nr 11.

² K. Dendura, *Techniczne i organizacyjne implikacje zarządzania bezpieczeństwem statku*, „Zeszyty Naukowe WSAiB. Zarządzanie 1” 2016, z. 22, s. 15–58. W artykule autor kontynuuje więc tematykę podjętą w przywołanej publikacji, w której omówił także metodykę swoich badań empirycznych w latach 1974–2004, obowiązujące akty prawne oraz normy techniczne dotyczące bezpieczeństwa.

nowych narzędzi pracy wymusza – podobnie jak od stuleci dzieje się to w przemyśle – zmiany w organizacji pracy i zarządzaniu, a w konsekwencji – zmiany kwalifikacji i kompetencji pracowników oraz zmiany w zakresie odpowiedzialności w całej organizacji. Używane w przywołanych publikacjach i źródłach określenia w języku angielskim nie zawsze można jednoznacznie przetłumaczyć ze względu na ich aspekty i konteksty³, dlatego w artykule podano je kursywą w oryginalnym brzmieniu.

Zmiany techniczne

Największy wpływ na zmiany w transporcie morskim ma obecnie rozwój elektroniki i radiokomunikacji. W budowie, wyposażeniu i eksploatacji statków coraz bardziej jest więc potrzebne stosowanie norm dotyczących wyposażenia komputerowego⁴ – stąd powstały też określenia *digital ship* oraz *maritime cloud*.

Właśnie dlatego tematyka czwartej rewolucji technicznej (*Industry 4.0: The fourth industrial revolution*) jest podejmowana na licznych konferencjach międzynarodowych dotyczących zrównoważonego rozwoju transportu morskiego⁵. Warto przypomnieć, że poprzednimi, trzema, rewolucjami technicznymi w rozwoju statku były: napęd parowy – 1810 rok (wykorzystanie maszyn do napędu mechanicznego statku przez „pogodzenie” ognia z wodą), silnik diesla – 1910 rok (wykorzystujący bezpośrednio ogień przez spalanie paliwa w silnikach) oraz automatyzacja napędu i ruchu statku – od 1970 roku.

W ramach czwartej rewolucji – w celu umożliwienia armatorom i kapitanom stosowania jednolitych elektronicznych dokumentów – IMO (International Maritime Organization) na sesji Komitetu FAL (Facilitation Committee) 40 (4–8.04.2016) przyjęło wytyczne w sprawie stosowania elektronicznych wzorów dokumentów statkowych (przy wejściu do i wyjściu

³ B. Comrie, *Aspect. An introduction to the study of verbal aspect and related problems*, Cambridge University Press, New York, 1998

⁴ *ISO17894:2005 Ships and marine technology – Computer applications – General principles for the development and use of programmable electronic systems in marine applications*, <https://www.iso.org/standard/31619.html>, [dostęp: 9.01.2017]; *ISO 9241-210:2010 Ergonomics of human-system interaction – Part 210: Human-centred design for interactive systems*, <https://www.iso.org/standard/52075.html>, [dostęp: 9.01.2017]. Inne normy dotyczące projektowania, budowy i eksploatacji wyposażenia elektronicznego na statkach omówiono także w: K. Dendura: *Techniczne i organizacyjne implikacje...*, *op. cit.*

⁵ Zob. m.in. *Shipping 4.0. Marintek. Maritime Sustainability Forum 2016. Singapore Maritime Week*, <https://www.sintef.no/en/latest-news/shipping-4.0-presented-at-singapore-maritime-week/>, [dostęp: 09.01.2017].

z portu) dotyczących: statku, ładunku, załogi, pasażerów, deklaracji w sprawie zapasów, dóbr (*effects*) załogi itp. (*port clearance*)⁶. Dotychczas bowiem w różnych państwach (a nawet w portach) lokalne władze ustalały różne własne wzory wielostronicowych papierowych formularzy, co każdorazowo obciążało (*burden*) kapitana wielogodzinnym ich wypełnianiem. Ujednolicone zaś i elektroniczne formularze (obowiązujące od 1 stycznia 2018 roku) pozwalają odciążyć kapitana.

Warto dodać, że wymagania dotyczące oprogramowania (a także e-nawigacji) zostały ustalone przez IMO (MSC – Maritime Safety Committee) w 1 Circ. 1512⁷, a także w NCSR (Navigation, Communications and Search and Rescue) 3 (29.02.–4.03.2016)⁸. Na przykład administracja morska Liberii już w kwietniu 2016 roku ogłosiła, że jest gotowa wydawać dla marynarzy e-certyfikaty według wymagań STCW (International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping), a reguły rotterdamskie od 2008 roku przewidują w obrocie ładunków dokumenty w formie elektronicznej⁹.

Z wykorzystaniem chmury morskiej wiąże się jej bezpieczeństwo i ochrona przed cyberatakami, a także odpowiednie zarządzanie informacjami; tutaj pomocne są normy ISO serii 27000. Zresztą organizacje armatorów wydały wytyczne dotyczące *cyber security* – np. BIMCO (The Baltic and International Maritime Council)¹⁰; także ABS (American Bureau of Shipping), który wyodrębnił cztery obszary cyberbezpieczeństwa: „cybersecurity, automated systems safety, data management, software assurance”¹¹.

⁶ *Mandatory electronic data exchange for international shipping adopted*, <http://www.imo.org/en/mediacentre/pressbriefings/pages/08-fal-40.aspx>, [dostęp: 09.01.2017]. Zob. także *ISO28005-1:2013 Security management systems for the supply chain – Electronic port clearance (EPC)*, <https://www.iso.org/standard/54105.html>, [dostęp: 09.01.2017].

⁷ *IMO MSC 1 Circ. 1512 Guideline on software quality assurance and human-centred design for e-navigation*, [http://www.ics.org.ir/Downloads/CLD/News/MSC.1-Circ.1512%20-%20Guideline%20On%20Software%20Quality%20Assurance%20And%20Human-Centred%20Design%20For%20E-Navigation%20\(Secretariat\).pdf](http://www.ics.org.ir/Downloads/CLD/News/MSC.1-Circ.1512%20-%20Guideline%20On%20Software%20Quality%20Assurance%20And%20Human-Centred%20Design%20For%20E-Navigation%20(Secretariat).pdf), [dostęp: 09.01.2017].

⁸ *IMO NCSR 3 (29.2.-4.3.2016): E-navigation work continued*, http://www.lr.org/en/_images/229-88256_NCSR_3_Summary_Report.pdf, [dostęp: 09.01.2017].

⁹ *Reguły rotterdamskie a unimodalne konwencje przewozowe*, <http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/SIT/article/view/SIT.2013.003>, [dostęp: 09.01.2017].

¹⁰ *BIMCO The Guidelines on Cyber Security onboard Ships – Intercargo*, <https://www.bimco.org/about-us-and-our-members/bimco-statements/cyber-security>, [dostęp: 09.01.2016]; *BIMCO Shipman 2009 „Standard Ship Management Agreement”*, http://www.pfri.uni-ri.hr/~bopri/documents/Shipman2009_000.pdf, [dostęp: 09.01.2017].

¹¹ *Guidance Notes On The Application of Cybersecurity Principles to Marine and Offshore Operations*, „ABS CyberSafetyTM” 2016, vol. 1, http://ww2.eagle.org/content/dam/eagle/rules-and-guides/current/other/250_cybersafetyV1/CyberSafety_V1_Cybersecurity_GN_e.pdf, [dostęp: 09.01.2017].

Również w przypadku ubezpieczeń statku – dronu morskiego – konieczne staje się uwzględnianie nie tylko ryzyk związanych z niezawodnością techniczną, ale także cyberryzyka¹².

Czwarta rewolucja techniczna w żegludze i całościowe postrzeganie „życia” statku (całościowe w znaczeniu czasu, przestrzeni globalnej i wszystkich potencjalnych zainteresowanych – także ryzykiem) spowodowały, że konieczne stało się wprowadzenie zarządzania przez cele¹³ w cyklu życia statku. Cele zaś i standardy ich osiągnięcia oraz zarządzanie ryzykiem dotyczą: projektantów, stoczni i producentów wyposażenia, armatorów i szeroko rozumianego otoczenia – także administracji państw bandery; zaś na samym statku – operowania jego ruchem oraz obsługi technicznej (*maintenance* – wykonania prac w celu utrzymania stanu technicznego w granicach ustalonych przez producentów i przepisy).

Zarządzanie przez cele w cyklu życia statku dotyczy więc również ubezpieczycieli oraz nadzoru nad stanem technicznym statku: techniczne przeglądy klasyfikacyjne jako usługi dla armatora (*survey*) oraz inspekcje państwa bandery (*statutory inspection*)¹⁴ lub inspekcje w imieniu państwa bandery (błędnie określane jako *statutory survey*)¹⁵.

Zmiany techniki kierowania nawigacją statku

Po zakończeniu w 2015 roku projektu MUNIN¹⁶ Unia Europejska upoważniła norweską firmę NAVTOR (globalny lider technologii e-nawigacji i monitoringu na odległość) do prowadzenia trzyletniego programu (2016–2019): *Sterowanie statkami morskimi z lądu (shore-based bridge)*. Konieczne bowiem stało się praktyczne wdrożenie koncepcji *from navigating navigators to navigation monitoring*. Dlatego już w 2014 roku IMO na

¹² *IMO MSC 1/Circ 1526 Interim Guidelines on Maritime Cyber Risk Management (1.6.2016)*, <http://www.safety4sea.com/draft-imo-guidelines-on-maritime-cyber-risk-management/>, [dostęp: 09.01.2017].

¹³ *Goal-based Standards. IMO MSC 97 (21-25.11.2016)*, <http://www.safety4sea.com/imo-msc-97-outcome/>, [dostęp: 09.01.2017].

¹⁴ K. Dendura: *Uwagi na temat znaczenia terminów: inspekcja, przegląd, nadzór, dozór*, „Budownictwo Okrętowe” 1998, nr 1.

¹⁵ Zob. szerzej: K. Dendura: *Techniczne i organizacyjne implikacje...*, *op. cit.*

¹⁶ *MUNIN Final Event. Hamburg 10.6.2015*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/events/10-11-jun-2015-munin-final-event-hamburg/>, [dostęp: 09.01.2017]; zob. także: *Autonomous Unmanned Merchant Vessel and its Contribution towards the e-Navigation Implementation: The MUNIN Perspective*, „International Journal of e-Navigation and Maritime Economy” 2014, vol. 1, p. 1–13; zob. także: *Maritime Unmanned Navigation Through Intelligence in Networks*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/>, [dostęp: 09.01.2017].

MSC 94 (17-21.11.2014) zatwierdziło *The e-navigation Strategy Implementation Plan* na lata 2015–2019¹⁷. W praktyce w 2016 roku władze Norwegii już oficjalnie otworzyły koło Trondheim obszar morski do przeprowadzania prób takich statków¹⁸. Z kolei na Norwegian Forum for Autonomous Ships (4 października 2016 roku) czołowy w tym zakresie wdrożeń technicznych Rolls-Royce zapowiedział wykorzystanie tego obszaru do prób morskich dronów. Po próbach statek otrzyma dokumenty klasyfikacyjne, ubezpieczeniowe oraz dokumenty bezpieczeństwa uprawniające do podnoszenia bandery Norwegii.

Natomiast w Finlandii na 2017 rok zaplanowano zakończenie prób promu „Stella” do żeglugi na Bałtyku¹⁹. Na styczeń 2017 roku Brytyjska firma Automated Ships przewidziała podpisanie z norweską stoczną Fjellstrand kontraktu na budowę takiego statku w żegludze przybrzeżnej, a w Danii podjęto prace nad bezałogowymi statkami („bardziej bezpiecznymi i efektywnymi”²⁰). Również greccy armatorzy – dumni ze swych wielowiekowych tradycji armatorskich – na własnych konferencjach żarliwie debatują na ten temat, chociaż nie podejmują decyzji (wymagających nakładów finansowych)²¹.

Najbardziej praktycznie do wdrożenia statków zdalnie sterowanych podszedł brytyjski Lloyd’s Register, który wydał wytyczne dotyczące wymagań technicznych dla różnych poziomów (*AL-autonomy levels*) autonomii statku w podróży: od tradycyjnego (A1) przez kolejne (np. jeden nawigator na statku na dniówce i *shore-based bridge*) do A6 – statku bezałogowego (*no access required during a mission*). Poziomy te muszą być zgodne z technicznymi wymaganiami klasyfikatora, konwencji i przepisów oraz z potrzebami rynkowymi i ekonomicznymi zainteresowanych eksploatacją statku. Pozwala to projektantom, stoczniom, producentom wyposażenia, armatorom i operatorom statków ustalać specyfikacje techniczne statków (budowanych

¹⁷ *E-navigation strategy approved*. IMO News, Issue 1,2015, <http://www.safety4sea.com/imo-news-magazine-2015-issue-01-published/>, [dostęp: 09.01.2017].

¹⁸ *Ocean Space Centre @ Marintex; „Norwegian Forum for Autonomous Ships”*, <https://www.sintef.no/en/latest-news/maritime-communication-for-autonomous-vessels/>, [dostęp: 09.01.2017].

¹⁹ *Autonomous Applications - MarineLink (Finland)*, <https://www.tekes.fi/en/whats-going-on/news-2016/autonomous-maritime-ecosystem-starts-in-finland/>, [dostęp: 09.01.2017].

²⁰ *The Danish Maritime Authority embarks on a future with unmanned ships. (20.10.2016)*, <http://www.dma.dk/Presse/Nyheder/Sider/The-Danish-Maritime-Authority-embarks-on-a-future-with-unmanned-ships.aspx>, [dostęp: 09.01.2017]; *Danmark Study on Unmanned Ships*, <http://worldmaritimeneeds.com/archives/204672/denmark-to-initiate-study-on-unmanned-ships/>, [dostęp: 09.01.2017].

²¹ *Ship operators explore autonomous sailing*, <https://www.wsj.com/articles/ship-operators-explore-autonomous-sailing-1472635800>, [dostęp: 09.01.2017].

lub modernizowanych) odpowiednio do sposobu ich obsługi przez załogę – z perspektywy efektywności nakładów i ryzyka na danym poziomie autonomii. W istocie to armator skalkuluje, jakie uzyska korzyści i jakie ponieśe koszty niezawodności urządzeń statku, a ubezpieczyciel określi ryzyka i wysokość ubezpieczenia²².

Tak więc warunkiem wdrożenia nowych rozwiązań technicznych jest w pierwszej kolejności spełnienie wymagań ustalonych przez klasyfikatora, które dotyczą projektowania, budowy i wyposażenia statku – stosownie do planowanego przez armatora sposobu obsługi statku (PMS – Planned Maintenance System, wymagany przez ISM – International Safety Management Code). Spełnienie tych nowych wymagań technicznych będzie potwierdzać klasyfikator, wydając stosowne dokumenty klasyfikacyjne dla klas A1–A6. Dopiero wówczas ubezpieczyciel oceni możliwe ryzyka (także te związane z niezawodnością wyposażenia) i ubezpieczy statek, a państwo bandery zarejestruje i – po inspekcjach bezpieczeństwa – wyda właściwe certyfikaty bezpieczeństwa statku. Wtedy armator może zlecić operatorowi zarządzanie statkiem lub sam zawrzeć umowę z czarterującym. Dlatego też stosowanie wytycznych LR do budowy statków (lub do modernizacji statków o minimalnej załodze) jest podejściem racjonalnym i realnym.

Oczywiste jest, że przed ubezpieczeniem statku trzeba ograniczyć wszelkie możliwe ryzyka, a szczególnie – zapewnić niezawodność wyposażenia i funkcjonowania statku. Stąd producenci wyposażenia będą zmuszeni do tego, by konkurować niezawodnością i trwałością wyrobów, a nie tylko ich ceną. Zapewne będą też w większym zakresie sami ubezpieczać się od odpowiedzialności cywilnej za szkody i straty spowodowane (w przypadku awarii) przez ich wyroby.

Do dziś w dokumentacji techniczno-ruchowej (DTR) producenci określają okresy wymaganych przeglądów technicznych, dopuszczalne zużycie części maszyn, a klasyfikatorzy – minimalne zapasy „części ważnych”. Jednak na statkach już od lat nie wozi się zapasowej śruby okrętowej, wału śrubowego czy zapasowej kotwicy. Można oczekiwać, że zwiększone wymagania dotyczące niezawodności maszyn spowodują, że zapasy te (i koszty!) będą nadal ograniczane na rzecz wymiany całych zespołów lub remontu w warsztatach portowych.

Wprowadzanie do eksploatacji statków bezzałogowych (*unmanned*) lub zdalnie sterowanych z minimalną załogą techniczną (*autonomous*) będzie wymagało aktualizacji licznych wymagań w konwencjach i przepisach

²² LR defines «autonomy levels» for unmanned ships, <http://www.lr.org/en/news-and-insight/news/LR-defines-autonomy-levels-for-ship-design-and-operation.aspx>, [dostęp: 09.01.2017].

(poczynając od przepisów klasyfikacyjnych dotyczących projektowania, budowy, wyposażenia i nadzoru statków). Przykładowo na konferencji Norshipping 2015, poświęconej powyższemu aspektom technicznym i prawnym, rozważano:

„Section 2: Legal framework for unmanned shipping²³:

- Unmanned vessels: Hazard to navigation or improved safety?
- The relationship between unmanned ships and existing law: What Works and what needs to be changed?
- Insurances' view on unmanned ships”.

Takie statki będą więc wprowadzane do eksploatacji stopniowo, podobnie jak dwieście lat temu parowce: najpierw jako statki pomocnicze (np. jako holowniki portowe pomagające cumować wielkim żaglowcom) i przybrzeżne, potem równoległe (jako bocznokołowce) jako statki pełnomorskie z tradycyjnym jeszcze ożaglowaniem – budząc zresztą „niesmak” przez psucie sylwetki żaglowców. Dopiero zastosowanie śruby okrętowej do napędu statku przesądziło o zmierzchu żaglowego napędu statków.

Współcześnie próby (*testbed*) takich statków też odbywają się najpierw na wodach terytorialnych danego państwa; a w celu wykorzystania wyników prób IMO oraz IALA (International Association of Lighthouse Authorities) wydały wytyczne określające zasady planowania, zgłaszania i prowadzenia prób oraz sporządzania dla IMO raportów z takich prób. Dokumentowanie oraz rozpowszechnianie syntetycznych wyników prób (*meta-analyses*) pozwoli na międzynarodową wymianę doświadczeń oraz na dalszy postęp w e-nawigacji²⁴.

Warto dodać, że zdalnie sterowane drony morskie mogą też odbierać ze statku w ruchu lub dostarczać na taki statek przesyłki, podobnie jak praktykują to już drony²⁵.

²³ Roadmap for Remote Controlled Ships – MUNIN – *Workshop: Professional insight on unmanned ships. Norshipping 3.6.2015*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/wp-content/uploads/2015/06/MUNIN-Workshop-1-1-RR-Rolls-Royce%E2%80%99s-roadmap-for-autonomous-ships.pdf>, [dostęp: 09.01.2017]; *The law on unmanned shipping – an exploration*, https://www.nvkk.nl/files/3214/7691/3502/X-Hooijdonk-lang_Symposium-54f3185ce9304.pdf, [dostęp: 09.01.2017].

²⁴ *IALA Guidelines No 1107 on: The Reporting of Results of e-Navigation Testbeds. Edition 1. December 2013; MSC 1/Circ. 1494 (17-21.11.2014): Guidelines on Harmonization testbed reporting. IMO MSC 94 (2014)*, <http://www.iala-aism.org/products-projects/e-navigation/>, [dostęp: 09.01.2017].

²⁵ *Medical relief providers conduct first US ship-to-store drone delivery*, <http://www.supplychainedive.com/news/medical-relief-providers-conduct-first-us-ship-to-store-drone-delivery/432585/>, [dostęp: 09.01.2017].

Znaczenie niezawodności i nowe ryzyka

Identyfikacja ryzyka (przyczyny), jego ocena (prawdopodobieństwa i skutków), działania zapobiegawcze umożliwiające jego minimalizację oraz powrót do kolejnego cyklu identyfikacji zagrożeń – to cztery kroki (identyfikacja, ocena, zapobieganie i ponowna identyfikacja) które od lat są szczególnie wnikliwie rozwijane dla zbiornikowców i gazowców²⁶. Odpowiadają one modelowi PDCA oraz spirali jakości w zarządzaniu jakością²⁷ i dotyczą – jak już wspomniano – całego cyklu życia statku: procesów (projektowania, eksploatacji i recyklingu – złomowania) oraz poszczególnych działań, ludzi, środowiska, wartości (*assets*), a także reputacji organizacji – co odpowiada także wymaganiom społecznej odpowiedzialności organizacji²⁸. Pozwala to na przejście od podejmowania decyzji na podstawie doświadczenia, odchyleń (niezgodności – *nonconformities*), przeczuć czy podejrzeń (*hunch*) do podejmowania decyzji na podstawie analiz ekspertów i ustaleń badawczych (z wykorzystaniem matematyki, statystyki, teorii niezawodności itp.). Widać to także w pracach i wymaganiach IMO (zarządzanie przez cele, zarządzanie ryzykiem, formalna analiza bezpieczeństwa – FSA, cykl życia statku itp.).

Jak wspomniano, obecnie już przy projektowaniu statku należy uwzględnić jego cykl życia i stąd wykorzystywane są normy dotyczące *systems and software engineering*²⁹, a także nowe wymagania dotyczące złomowania statków (już podczas ich projektowania). Zatem – np. aby uniknąć zanieczyszczania środowiska podczas złomowania dotychczas eksploatowanych statków – Komisja Europejska opublikowała listę 18 stoczni złomowych w państwach Unii Europejskiej (w tym w Polsce) uprawnionych do recyklingu statków³⁰.

Należy tutaj przypomnieć, że z ochroną środowiska wiążą się też nowe (kosztowne!) rozwiązania techniczne, już wdrażane. Otóż zgodnie z wyma-

²⁶ *Shell Risk Assessment Matrix (RAM)*, [dostęp: 09.01.2017]. Zob także: Semenov J.N., *Zarządzanie ryzykiem w gospodarce morskiej*, t. 1 i 2, Politechnika Szczecińska, Szczecin 2004.

²⁷ K. Dendura, *Podstawy zarządzania jakością*, Wyższa Szkoła Morska w Gdyni, Gdynia 2000, s. 36 i nast.

²⁸ *PN-ISO 26000:2012 Społeczna odpowiedzialność organizacji*.

²⁹ *ISO/IEC/IEEE 15288: 2015 Systems and software engineering – System life cycle processes*, <https://www.iso.org/standard/63711.html>, [dostęp: 09.01.2017].

³⁰ *EC publishes initial list of authorized ship recycling facilities (30.12.2016)*, <http://www.scrapmonster.com/news/european-commission-releases-list-of-18-authorized-ship-recycling-facilities/1/64244>, [dostęp: 09.01.2017].

ganiem rezolucji IMO MEPC (Marine Environment Protection Committee) i zatwierdzonym przez USCG (United States Coast Guard) *Document 46 CFR 10650* firma Alfa Laval opracowała i wdrożyła wirówkę do wód zęzowych (dotychczas produkowała wirówki paliwowe i olejowe). Pozwala to oczyszczać wody zęzowe na statkach poniżej 5 ppm (*parts per milion*) i kierować oczyszczoną wodę za burtę; zbiorniki statku na zanieczyszczenia mogą być odpowiednio mniejsze³¹.

Także oczyszczanie spalin z emitowanych zanieczyszczeń i CO₂ (wszak ograniczenie spalania paliw ciężkich dotyczy emisji tylko tlenków siarki SO_x, a nie innych zanieczyszczeń³²) wymaga dodatkowych instalacji oczyszczających spaliny (*scrubber*) – dotychczas stosowanych tylko do wytwarzania inertgazu na zbiornikowcach.

Również wprowadzane wymagania dotyczące oczyszczania wód balastowych spowodują kolejne koszty dla armatorów. Dlatego kosztowne dodatkowe instalacje na statkach – podyktowane ochroną środowiska – będą w najbliższych latach sprzyjać rozwojowi przemysłu złomownia statków w Europie (o czym już wspomniano).

Ryzyko jest minimalizowane do dopuszczalnego poziomu, w granicach rozsądku i praktycznych doświadczeń. Stąd czynności powtarzalne są normowane przez procedury i listy kontrolne lub automatyzowane – aby minimalizować ryzyko wynikające z błędów załogi. W tym też kierunku została zmieniona norma systemu zarządzania jakością ISO 9001:2015 (obowiązuje od 2018 roku), wymagająca także zarządzania ryzykiem³³ – również ryzykiem wynikającym z błędów pracowników.

W projekcie MUNIN nie rozpatrywano jednak tego, jak uniknąć ryzyka np. holowania bezzałogowego statku unieruchomionego na środku oceanu. Nie pytano, jakie będą koszty, jakie stawki ubezpieczeniowe³⁴. Przykładowo w części tematycznej C-1b tej konferencji, zamykającej projekt MUNIN (*Risk assessment for unmanned vessels*), czy w części tematycznej C-2 (*Autonomous Engine Room*) – podobnie zresztą jak w innych licznych publikacjach dotyczących statków bezzałogowych – postrzega się niezawodność i ryzyka z tym związane z tradycyjnej perspektywy statku transportowego

³¹ PureBilge – Alfa Laval, <http://www.alfalaval.com/products/separation/centrifugal-separators/separators/purebilge/>, [dostęp: 09.01.2017].

³² Dlatego coraz więcej państw zakazuje zasilania statków w portach z własnych agregatów i korzystania z prądu elektrycznego z lądu; wszak paliwo spalane w silnikach prądotwórczych (nawet poniżej 0,5% siarki) nadal emituje inne zanieczyszczenia niż tylko SO_x.

³³ *ISO 9001:2015 Quality management systems – Requirements*, <https://www.iso.org/standard/62085.html>, [dostęp: 09.01.2017].

³⁴ *MUNIN Final Event – Presentations online. Hamburg 10.6.2016*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/munin-final-event-presentations-online/>, [dostęp: 09.01.2017].

jako obiektu, który „sam jedzie”. Stąd „twórcze” propozycje typu napęd zapasowy („...and taking care of the additionally installed pump-jet acting as a ruder”)³⁵ są odpowiednie dla jachtu z zapasowym (przyczepnym) silnikiem³⁶, ale raczej nie dla statków oceanicznych.

Taki sposób patrzenia na statek bezzałogowy (w żegludze oceanicznej) jest w dużej mierze konsekwencją tradycyjnego rozumienia zadań załogi i wynikającego stąd *manningu*. Tradycyjnie bowiem zadania załogi były (i wciąż są) utożsamiane przede wszystkim z obsługą operacyjną statku. Obsługa techniczna (w tym utrzymanie niezawodności ruchu) schodzi zaś z pola widzenia, ponieważ gdy patrzy się na statek powierzchownie, stwierdza się, że rzeczywiście on „sam jedzie”, chociaż już nie pod żaglami, ale z jakąś „maszyną”. Stąd w pracach naukowych oraz publikacjach dotyczących dronów morskich urządzenia statku są zawsze opisywane jako niezawodne i dlatego taki dron „sam jedzie” tygodniami i miesiącami.

Nowe zagrożenia na statkach stwarza wprowadzanie na nich gazu LNG (Liquefied Natural Gas) jako paliwa (w celu eliminacji emisji SOx). Dlatego IMO wydało przepisy dotyczące minimalizacji ryzyka z tym związanego³⁷. Przewidywane od 2020 roku ograniczenia w stosowaniu paliw z zawartością siarki powyżej 0,5% zmuszają armatorów do zmniejszania emisji SOx przez stosowanie LNG lub kosztownego oczyszczania spalin (wykorzystywanego dotychczas tylko do oczyszczania inertgazu na zbiornikowcach). Stąd rozwijać się będzie nie tylko przemysł złomowania statków (modernizacje będą bardzo kosztowne), ale i budowa statków-bunkierek LNG. LR już nadzoruje budowę bunkierek gazu LNG (6–15 tys. ton), tak aby były one zdolne zaopatrywać w paliwo nawet duże kontenerowce zabierające nawet 20 tysięcy kontenerów. Jest bowiem tutaj osiągany ekonomiczny efekt skali (malejący koszt jednostkowy transportu ładunku) i specjalizacji statków.

Problemy związane z kompetencjami kapitana

Do połowy XIX wieku kapitan mógł być udziałowcem lub właścicielem klipra żaglowego, a niekiedy także ładunku. Jako menedżer takiego przedsięwzięcia był więc zainteresowany wynikami ekonomicznymi takiej „wyprawy”. Jednak wprowadzenie budowy statków ze stali i parowego (wówczas)

³⁵ *MUNIN Final Brochure*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/project-result-summary-munin-final-brochure-released/>, [dostęp: 09.01.2017].

³⁶ *MUNIN – How to assure engine propulsion reliability*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/wp-content/uploads/2014/09/MUNIN-WS@SMM-140909-9-Engine-Propulsion-Reliability-KW.pdf>, [dostęp: 09.01.2017].

napędu spowodowało wzrost wielkości i liczby statków – a więc także liczby kapitanów. W latach 60. XIX wieku rozpoczęto więc – aby spełnić potrzeby armatorów i ubezpieczycieli – państwową certyfikację kapitanów jako zawodu i zatrudnianie ich jako członków załogi na czas określony. W tym też czasie wprowadzono (z powodu częstych wybuchów kotłów) wymagania dotyczące kwalifikacji inspektorów technicznych statków (*Steamboat Inspection Service*), próby ciśnieniowe kotłów i zaworów bezpieczeństwa, a także wymagania dotyczące kwalifikacji zatrudnionych na statkach oficerów mechaników okrętowych.

Jednakże w dalszym ciągu (w XXI wieku!) szkoli się kapitanów w zakresie handlowej eksploatacji statku, dalej podtrzymuje ich uprawnienia do sprzedaży części ładunku itp. – jak w XIX wieku: przed wynalezieniem radia³⁸. Współcześnie kapitan musi się jednak liczyć nie tylko z operatorem (w rozumieniu ISM Code), prowadzącym zarządzanie statkiem (pod względem handlowym, technicznym i załogowym – w rozumieniu BIMCO Shipman 2009), ale także z czarterującym – codziennie kontrolującym ruch i koszty ruchu statku. Przykładowo Maritime Transport Act (MTA) oraz Health and Safety at Work Act (HSWA) w Nowej Zelandii podkreślają, że obecnie obowiązki operatora (w znaczeniu ISM Code) oraz kapitana w zakresie bezpieczeństwa statku zachodzą na siebie (*overlap*) – odpowiedzialność zależy od okoliczności. Dlatego kapitan jest uważany *as the person on the spot*³⁹. W podobnej sytuacji może być np. prawnik, który otrzymuje polecenie od pracodawcy, ale jest ograniczony w wykonaniu tego polecenia przez obowiązujące przepisy (*remains bound by overriding duties*).

Nakładanie się kompetencji i odpowiedzialności operatora i kapitana sprawia, że orzekający w sporach i wypadkach morskich nie dysponują jednoznacznymi normami prawnymi. Bywa nawet, że różne są interpretacje i opinie prawników i ekspertów. Także szczególnie bulwersujące opinię publiczną wypadki (np. katastrofa *Costa Concordia*)⁴⁰ wpływają

³⁷ *IMO Code for Ships Using Gases or other Low-flashpoint Fuels (IGF Code)*, <http://www.imo.org/en/MediaCentre/PressBriefings/Pages/28-CCC1IGF.aspx#.WQGvxxPwHxM>, [dostęp: 09.01.2017].

³⁸ *Lopez, Norman: The master's role in charter performance*, <http://www.austlii.edu.au/au/journals/ANZMarLawJl/1991/5.html>, [dostęp: 09.01.2017]. Warto przypomnieć, że ISM w punkcie 10 („Maintenance of the ship and equipment”) wymaga utrzymania stanu technicznego statku i wyposażenia (*Maintenance*), a nie tylko utrzymania statku (*maintain*).

³⁹ *The roles of the ship operator and the ship's master – Maritime NZ*, <https://www.maritimenz.govt.nz/commercial/safety/health-and-safety/documents/roles-operator-master-HSWA.pdf>, [dostęp: 09.01.2017].

⁴⁰ „*Cesma News – Collegio Capitani*” July 2016: *Fair treatment of captain Schettino?* The European Union Shipmaster Information, <http://www.collegiocapitanitrieste.it/>

na orzekanie – np. pominięto w orzekaniu odpowiedzialność operatorów, którzy niekiedy tolerują ryzykowną praktykę płynięcia statku jak najbliższej brzegu (sensacja dla pasażerów i promocja armatora z „takim” kapitanem). Wówczas bowiem przez skrócenie drogi statku operator oszczędza czas i koszty podróży.

Dlatego np. tak istotne są końcowe ustalenia dokumentów i umów – kto i na podstawie jakich przepisów będzie arbitrem czy orzekającym (np. w sporach operatora z czarterującym). W umowach o pracę między kapitanami a operatorami nie ma jednak takich ustaleń: kto będzie arbitrem w sporach.. Jedynie w ISM Code p.5.2 jest zapis mówiący, że kapitan ma prawo tylko „request the Company’s assistance as may be necessary”. W efekcie niektóre wypadki morskie, np. wypadek statku Costa Concordia, można zaliczyć do *hard cases*⁴¹.

Mogą być też naciski operatora na kapitana do swoistego „współzawodnictwa” z osiągnięciami (*performances*) innych kapitanów na porównywalnych statkach, naciski skłaniające do ryzykownych decyzji i doraźnych oszczędności kosztów (np. skracanie drogi statku, wyścigi na dojściach do portów czy wyjściach z nich itp.).

Podobnie armatorzy, operatorzy statków i ich lokalni agenci – wykorzystując różnice posiadanych zasobów informacji – mogą podejmować decyzje niekorzystne dla partnerów lub mieć swoje „dylematy moralne”. Niewłaściwe decyzje – gdy zlecenia i oceny są przygotowywane na podstawie niepełnych lub niewłaściwych danych; dylematy moralne zaś – gdy np. operator lub agent wykorzystują swoje „skrótów” lub lokalne kontakty, a np. armator czy operator nie może tego szybko wykryć.

Dlatego w celu neutralizacji tej „asymetrii” informacji rozwijane są cele i kryteria oceny osiągnięć statku. Przykładowo InterManager opracował wskaźniki prowadzenia (*performance*) eksploatacji statków przez operatora uwzględniające różne aspekty: nie tylko koszty czy formalne dokumenty bezpieczeństwa, ale także np. wszelkie niezgodności (*nonconformities*), wykryte podczas różnych inspekcji, niewykonane wymagane prace techniczne, awarie, wypadki, szkolenia itp.⁴². To w powiązaniu z rocznym i wielo-

cesma-news.html, [dostęp: 09.01.2017]. Zob także: Costa Concordia: Video shows: «cowardly captain abandoning ship, <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/costa-concordia-video-shows-cowardly-4741579>, [dostęp: 09.01.2017].

⁴¹ J. Zajadło (red.), *Fascynujące ścieżki filozofii prawa*, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2008.

⁴² *Performance-based ship management contracts; Shipping Key Performance Indicator by InterManager Passes Important Milestone; Key Performance Indicators (KPIs) and Shipping Companies; Key Performance Indicators (KPIs) and Shipping Companies Performance Evaluation: The Case of Greek Tanker Shipping Companies*, <http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjPlfv-oMTTAhWiB5oKH->

letnim planem utrzymania stanu technicznego każdego statku (PMS – Planned Maintenance System, prowadzony na statku przez starszego mechanika)⁴³ pozwala zarządzać statkiem przez cele⁴⁴: racjonalnie i długofalowo, a nie doraźnie (aby statek „zajeździć” i sprzedać z ważnymi jeszcze dokumentami klasyfikacyjnymi). Umożliwia też – w wyniku porównania „osiągnięć” statków (*benchmarking*) – przyznawanie przez armatora operatorowi (firmie zarządzającej statkami) bonusu, gdy ten spełnia wszystkie kryteria oceny osiągnięć (a nie np. tylko wykonanie w danym roku budżetu poszczególnych porównywalnych statków).

W tej sytuacji **kapitan i starszy mechanik** są jakby w kleszczach nacisków ze wszystkich kierunków: armatora i operatora z góry, czarterującego i władz portowych (inspekcje portowe) z dwóch stron statku, warunków pogody od dziobu i rufy oraz od stanu technicznego wewnątrz statku. Te wszystkie okoliczności i naciski wywołały różne napięcia i poczucie zagrożenia (łącznie z „kryminalizacją” kapitanów i starszych mechaników za wypadki morskie i zanieczyszczenia środowiska), tak że niezbędna stała się – oprócz dyskusji środowiskowych – także światowa debata o kompetencjach kapitana jako kierownika statku (w tych nowych warunkach technicznych i organizacyjnych).

Taką debatę zorganizował czołowy w żegludze światowy ośrodek prawniczy London Shipping Law Center (LSLC), który od prawie dwudziestu lat przygotowuje konferencje poświęcone prawnym aspektom bezpieczeństwa w żegludze, zmianom podziału uprawnień i odpowiedzialności stron itp. Już temat pierwszej konferencji z 1998 roku (*The ISM Code: The Road to Discovery?*) pokazuje, jak ważne i aktualne problemy rozważa ten ośrodek wiedzy prawniczej.

Ostatnio, 26 października 2016 roku) LSLC zorganizował kolejną, czternastą już, konferencję pod tytułem: *The Master Under Attack? Authority and Responsibility in an age of instant Access*. Podczas konferencji omawiano następujące tematy (z programu tej konferencji):

- *Erosion of the Master's Authority*
- *Increase of the Master's responsibility*
- *The Master as a legal 'hostage'*

cwfDHMqFggTMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ccsenet.org%2Fjournal%2Findex.php%2Fijbm%2Farticle%2FviewFile%2F13633%2F11404&usg=AFQjCNFtGHsWIXrUsnAjE-easfiPIxbbcIQ, [dostęp: 09.01.2017].

⁴³ *Guidelines for survey of planned maintenance scheme (PMS) for machinery*, <http://www.ccs.org.cn/ccswzen/font/fontAction!moudleIndex.do?moudleId=ff8080813b8e8563013bcc8a19de019b>, [dostęp: 09.01.2017].

⁴⁴ *Goal-based Standards. IMO MSC 97 (21– 25.11.2016)*, <http://www.safety4sea.com/imo-msc-97-outcome/>, [dostęp: 09.01.2017].

- *The powerful position of charterers*
- *The global vulnerability of the Master*
- *External interference*
- *Bullying and harassment by authorities in the port*
- *The demands of modern technology*⁴⁵.

Szczególnie wprowadzanie statków bezałogowych (lub z minimalną załogą techniczną) stwarza nowe problemy dotyczące kompetencji kapitana, co będzie uwzględniane przy aktualizacji konwencji dotyczących bezpieczeństwa żeglugi i ochrony środowiska⁴⁶.

Zakończenie

Wykorzystując zmiany technologiczne w transporcie morskim, armatorzy poszukiwali i wciąż poszukują rozwiązań organizacyjnych zwiększających efekty ekonomiczne eksploatacji statków: redukcję kosztów utrzymania załogi oraz kosztów ruchu statku. Te efekty mają być zapewnione przez statki bezałogowe (*unmanned*) lub statki z minimalną załogą techniczną (*autonomous*). Pozwalają na to elektroniczne środki łączności i komunikacji, które jednocześnie stwarzają nowe ryzyka i wymagania dotyczące niezawodności wyposażenia statku. Armatorzy muszą jednak spełniać wymagania techniczne i przestrzegać międzynarodowych norm prawnych, zważywszy na globalny charakter transportu morskiego. Dlatego też analizowane są kierunki aktualizacji norm prawnych, począwszy od konwencji Solas i Marpol. Obecnie uważa się prawo za „wąskie gardło” (*bottleneck*) na drodze od zarządzenia zmiany przez zmianę zarządzania do zarządzania zmianami. Nowe źródła ryzyka i niemal globalne powiązanie zainteresowanych ryzykiem powodują, że prawo nie dość że nie może wyprzedzić zastosowań technologii, to jeszcze z trudem nadąża za praktyką, która przyprawia legislatorów o „ból głowy”. Niemniej jednak ład społeczny musi być oparty także na ładzie prawnym.

Uwaga – dotychczas skupiona na operowaniu statkiem jako środkiem transportu – musi być teraz poświęcona pracy załogi statku: utrzymaniu

⁴⁵ 14th Cadwallader Debate: *The Master Under Attack? Authority and Responsibility in an age of instant Access*, <http://maritime-executive.com/pressrelease/a-masters-responsibilities-under-attack>, [dostęp: 09.01.2016].

⁴⁶ E. van Hooydonk, *The law of unmanned merchant shipping – an exploration*, „The Journal or International Maritime Law”, https://www.nvkk.nl/files/3214/7691/3502/X-Hooijdonk-lang_Symposium-54f3185ce9304.pdf, [dostęp: 09.01.2016]; *Unmanned vessels: time to adapt UN Law of the Sea*, <http://www.hollandyachtinggroup.com/news/newsfeed/unmanned-vessels-time-to-adapt-un-law-of-the-sea>, [dostęp: 09.01.2016].

statku i jego wyposażenia we właściwym stanie technicznym. Zwiększające się wymagania dotyczące bezpieczeństwa żeglugi i ochrony środowiska powodują dodatkowe koszty. Stąd modernizacja statków staje się coraz mniej opłacalna i dlatego cykl życia statków ulega skracaniu (rozwija się przemysł ich złomowania). Wymagania IMO oraz inspekcje portowe sprawiają, że w transporcie morskim zanika improwizacja ze spróchniałymi, kilkudziesięcioletnimi statkami. Zastępują je statki nowe, zautomatyzowane, spełniające potrzeby czwartej rewolucji na morzu; statki wymagające coraz większych kompetencji technicznych nielicznej załogi, oraz wiedzy z zakresu nauk technicznych, matematyki, organizacji pracy itp. (a więc takiej, która jest współcześnie niezbędna załodze odpowiedzialnej za techniczną (a nie handlową) eksploatację statku.

Dlatego zmiany w konwencji STCW, wprowadzone w Manili w 2010 roku (eliminujące minimum 30 miesięcy edukacji na rzecz kursów dla „operatorów”) są błędną decyzją. Podstawowa wiedza techniczna jest w coraz większym stopniu konieczna do zrozumienia procesów zachodzących na coraz bardziej skomplikowanych statkach. Doraźne oszczędności na kształceniu oficerów (szkolenie metodą „salami”) mogą w dłuższej perspektywie być niekorzystne dla bezpieczeństwa statków i dla armatorów.

Dziś, w nowych warunkach technicznych i organizacyjnych, wiedza techniczna staje się niezbędna – także kapitanowi statku.

Bibliografia

Literatura:

1. *Autonomous Unmanned Merchant Vessel and its Contribution towards the e-Navigation Implementation: The MUNIN Perspective*, „International Journal of e-Navigation and Maritime Economy” 2014, vol. 1.
2. Comrie B., *Aspect. An introduction to the study of verbal aspect and related problems*, Cambridge University Press, New York, 1998.
3. Dendura K., *Nawigacja XXI wieku*, „Technika i Gospodarka Morska” 1975, nr 1.
4. Dendura K., *Nawigacja bezwachtowa*, „Budownictwo Okrętowe i Gospodarka Morska” 1999, nr 11.
5. Dendura K., *Techniczne i organizacyjne implikacje zarządzania bezpieczeństwem statku*, „Zeszyty Naukowe WSAiB. Zarządzanie 1” 2016, z. 22.
6. Dendura K., *Uwagi na temat znaczenia terminów: inspekcja, przegląd, nadzór, dozór*, „Budownictwo Okrętowe” 1998, nr 1.

7. Ramęda H., *System zarządzania bezpieczeństwem*, Wyższa Szkoła Morska w Szczecinie, Szczecin 1998.
8. Ramęda H., *Zarządzanie bezpieczeństwem statku*, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny, Szczecin 2009.
9. Semenov J.N., *Zarządzanie ryzykiem w gospodarce morskiej*, t. 1 i 2, Politechnika Szczecińska, Szczecin 2004.

Normy techniczne:

1. ISO 28005-1:2013 *Security management systems for the supply chain – Electronic port clearance (EPC)*.
2. PN-80/N 04000 *Niezawodność w technice. Terminologia*.
3. PN-ISO 26000:2012 *Spółeczna odpowiedzialność organizacji*.
4. PN-EN 13306:2010 *Terminologia dotycząca obsługiwanian*.
5. PN-77/N-04005 *Niezawodność w technice. Wskaźniki niezawodności. Nazwy, określenia i symbole*.

Źródła internetowe:

1. Autonomous Applications – MarineLink (*Finland*), <https://www.tekes.fi/en/whats-going-on/news-2016/autonomous-maritime-ecosystem-starts-in-finland/>, [dostęp: 09.01.2017].
2. BIMCO Shipman 2009 „Standard Ship Management Agreement”, http://www.pfri.uniri.hr/~bopri/documents/Shipman2009_000.pdf, [dostęp: 09.01.2017].
3. BIMCO The Guidelines on Cyber Security onboard Ships – Intercargo, <https://www.bimco.org/about-us-and-our-members/bimco-statements/cyber-security>, [dostęp: 09.01.2017].
4. „Cesma News – Collegio Capitani” July 2016: *Fair treatment of captain Scettino?* The European Union Shipmaster Information, <http://www.collegiocapitanitrieste.it/cesma-news.html>, [dostęp: 09.01.2017].
5. Costa Concordia: Video shows 'cowardly captain abandoning ship', <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/costa-concordia-video-shows-cowardly-4741579>, [dostęp: 09.01.2017].
6. *Danmark Study on Unmanned Ships*, <http://worldmaritimeneews.com/archives/204672/denmark-to-initiate-study-on-unmanned-ships/>, [dostęp: 09.01.2017].
7. *EC publishes initial list of authorized ship recycling facilities (30.12.2016)*, <http://www.scrapmonster.com/news/european-commission-releases-list-of-18-authorized-ship-recycling-facilities/1/64244>, [dostęp: 09.01.2017].

8. *E-navigation strategy approved. IMO News, Issue 1, 2015*, <http://www.safety4sea.com/imo-news-magazine-2015-issue-01-published/>, [dostęp: 09.01.2017].
9. *Goal-based Standards. IMO MSC 97 (21-25.2016)*, <http://www.safety4sea.com/imo-msc-97-outcome/>, [dostęp: 09.01.2017].
10. *Guidelines for survey of planned maintenance scheme (PMS) for machinery*, <http://www.ccs.org.cn/ccswzen/font/fontAction!moudleIndex.do?moudleId=ff8080813b8e8563013bcc8a19de019b>, [dostęp: 09.01.2017].
11. *Guidance Notes On The Application of Cybersecurity Principles to Marine and Offshore Operations*, „ABS CyberSafety™” 2016, vol. 1, http://ww2.eagle.org/content/dam/eagle/rules-and-guides/current/other/250_cybersafetyV1/CyberSafety_V1_Cybersecurity_GN_e.pdf, [dostęp: 09.01.2017].
12. *Lopez, Norman: The master's role in charter performance*, <http://www.austlii.edu.au/au/journals/ANZMarLawJl/1991/5.html>, [dostęp: 09.01.2017].
13. *Roadmap for Remote Controlled Ships – MUNIN – Workshop: Professional insight on unmanned ships. Norshipping 3.6.2015*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/wp-content/uploads/2015/06/MUNIN-Workshop-1-1-RR-Rolls-Royce%E2%80%99s-roadmap-for-autonomous-ships.pdf>, [dostęp: 09.01.2017].
14. *IALA Guidelines No 1107 on: The Reporting of Results of e-Navigation Testbeds. Edition 1. December 2013; MSC 1/Circ. 1494 (17–21.11.2014): Guidelines on Harmonization testbed reporting. IMO MSC 94 (2014)*, <http://www.iala-aism.org/products-projects/e-navigation/>, [dostęp: 09.01.2017].
15. *IMO Code for Ships Using Gases or other Low-flashpoint Fuels (IGF Code)*, <http://www.imo.org/en/MediaCentre/PressBriefings/Pages/28-CCC1IGF.aspx#.WQGvxvPwHxM>, [dostęp: 09.01.2017].
16. *IMO MSC 1 Circ. 1512 Guideline on software quality assurance And human-centred design for e-navigation*, [http://www.ics.org.ir/Downloads/CLD/News/MS.C.1-Circ.1512%20%20Guideline%20On%20Software%20Quality%20Assurance%20And%20Human-Centred%20Design%20For%20E-Navigation%20\(Secretariat\).pdf](http://www.ics.org.ir/Downloads/CLD/News/MS.C.1-Circ.1512%20%20Guideline%20On%20Software%20Quality%20Assurance%20And%20Human-Centred%20Design%20For%20E-Navigation%20(Secretariat).pdf), [dostęp: 09.01.2017].
17. *IMO MSC 1/Circ 1526 Interim Guidelines on Maritime Cyber Risk Management (1.6.2016)*, <http://www.safety4sea.com/draft-imo-guidelines-on-maritime-cyber-risk-management/>, [dostęp: 09.01.2017].
18. *IMO News Magazine – Issue 1 – 2015*, <http://www.imo.org/en/MediaCentre/MaritimeNewsMagazine/Pages/Home.aspx>, [dostęp: 09.01.2017].
19. *IMO NCSR 3 (29.2.–4.3.2016): E-navigation work continued*, http://www.lr.org/en/_images/229-88256_NCSR_3_Summary_Report.pdf, [dostęp: 09.01.2017].

20. *ISO/IEC/IEEE 15288: 2015 Systems and software engineering – System life cycle processes*, <https://www.iso.org/standard/63711.html>, [dostęp: 09.01.2017].
21. *ISO 9001:2015 Quality management systems – Requirements*, <https://www.iso.org/standard/62085.html>, [dostęp: 09.01.2017].
22. *ISO 9241–210:2010 Ergonomics of human-system interaction – Part 210: Human-centred design for interactive systems*, <https://www.iso.org/standard/52075.html>, [dostęp: 9.01.2017].
23. *ISO 17894:2005 Ships and marine technology – Computer applications – General principles for the development and use of programmable electronic systems in marine applications*, <https://www.iso.org/standard/31619.html>, [dostęp: 9.01.2017].
24. *LR defines «autonomy levels» for unmanned ships*, <http://www.lr.org/en/news-and-insight/news/LR-defines-autonomy-levels-for-ship-design-and-operation.aspx>, [dostęp: 9.01.2017].
25. *Mandatory electronic data exchange for international shipping adopted*, <http://www.globaltrademag.com/global-trade-daily/news/mandatory-electronic-data-exchange-for-international-shipping-adopted>, [dostęp: 9.01.2017].
26. *Maritime Unmanned Navigation Through Intelligence in Networks*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/>, [dostęp: 09.01.2017].
27. *Medical relief providers conduct first US ship-to-store drone delivery*, <http://www.supplychaindive.com/news/medical-relief-providers-conduct-first-us-ship-to-store-drone-delivery/432585/>, [dostęp: 09.01.2017].
28. *MUNIN Final Brochure*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/project-result-summary-munin-final-brochure-released/>, [dostęp: 09.01.2017].
29. *MUNIN Final Event. Hamburg 10.6.2015*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/events/10-11-jun-2015-munin-final-event-hamburg/>, [dostęp: 09.01.2017].
30. *MUNIN Final Event – Presentations online. Hamburg 10.6.2016*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/munin-final-event-presentations-online/>, [dostęp: 09.01.2017].
31. *MUNIN – How to assure engine propulsion reliability*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/wp-content/uploads/2014/09/MUNIN-WS@SMM-140909-9-Engine-Propulsion-Reliability-KW.pdf>, [dostęp: 09.01.2017].
32. *Ocean Space Centre @ Marintex*, <https://www.sintef.no/en/latest-news/maritime-communication-for-autonomous-vessels/>, [dostęp: 09.01.2017].
33. *Performance-based ship management contracts; Shipping Key Performance Indicator by InterManager Passes Important Milestone; Key Performance Indicators (KPIs) and Shipping Companies; Key Performance Indicators (KPIs) and Shipping Companies Performance Evaluation: The Case of Greek*

- Tanker Shipping Companies*, <http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwjPlfvoMTTAhWiB5oKHcwfDHMQFgggtMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ccsenet.org%2Fjournal%2Findex.php%2Fijbm%2Farticle%2FviewFile%2F13633%2F11404&usg=AFQjCNFtGHsWlXrUsnAjEeasfiPIxbbcIQ>, [dostęp: 09.01.2017].
34. PureBilge – Alfa Laval, <http://www.alfalaval.com/products/separation/centrifugal-separators/separators/purebilge/>, [dostęp: 09.01.2017].
 35. *Reguły rotterdamkie a unimodalne konwencje przewozowe*, <http://apcz.umk.pl/czasopisma//index.php/SIT/article/view/SIT.2013.003>, [dostęp: 09.01.2017].
 36. Roadmap for Remote Controlled Ships – MUNIN – *Workshop: Professional insight on unmanned ships. Norshipping 3.6.2015*, <http://www.unmanned-ship.org/munin/wp-content/uploads/2015/06/MUNIN-Workshop-1-1-RR-Rolls-Royce%E2%80%99s-roadmap-for-autonomous-ships.pdf>, [dostęp: 09.01.2017].
 37. *Shell Risk Assessment Matrix (RAM)*, http://publishing.energyinst.org/_data/assets/pdf_file/0018/3393/RAM-PDF-brochure-sample-pages.pdf, [dostęp: 09.01.2017].
 38. *Ship operators explore autonomous sailing*, <https://www.wsj.com/articles/ship-operators-explore-autonomous-sailing-1472635800>, [dostęp: 09.01.2017].
 39. *Shipping 4.0. Maritime Sustainability Forum 2016. Singapore Maritime Week*, <https://www.sintef.no/en/latest-news/shipping-4.0-presented-at-singapore-maritime-week/>, [dostęp: 09.01.2017].
 40. *The Danish Maritime Authority embarks on a future with unmanned ships. (20.10.2016)*, <http://www.dma.dk/Presse/Nyheder/Sider/The-Danish-Maritime-Authority-embarks-on-a-future-with-unmanned-ships.aspx>, [dostęp: 09.01.2017].
 41. *The law on unmanned merchant shipping – an exploration*, https://www.nvkk.nl/files/3214/7691/3502/X-Hooijdonk-lang_Symposium-54f3185ce9304.pdf, [dostęp: 09.01.2017].
 42. *The roles of the ship operator and the ship's master – Maritime NZ*, <https://www.maritimenz.govt.nz/commercial/safety/health-and-safety/documents/roles-operator-master-HSWA.pdf>, [dostęp: 09.01.2017].
 43. *Unmanned vessels: time to adapt UN Law of the Sea*, <http://www.hollandyachtinggroup.com/news/newsfeed/unmanned-vessels-time-to-adapt-un-law-of-the-sea>, [dostęp: 09.01.2017].
 44. *14th Cadwallader Debate: The Master Under Attack? Authority and Responsibility in an age of instant Access*, <http://maritime-executive.com/pressrelease/a-masters-responsibilities-under-attack>, [dostęp: 09.01.2017].

TECHNOLOGY IMPACTS ON SHIPMASTER COMPETENCIES IN SHIP SAFETY MANAGEMENT

Keywords: *technology implementation, risk, ship safety, shipmaster, competencies*

Summary

Technology implemented in shipping and – especially – in whole communication limited ship's autonomous and master's independence. Tackling the day-to-day pressures of today's shipping industry – makes erosion to master's authority. Modern technology allows to increase the powerful position of carriage chain parties: owner, charterers, ship operator, port authorities, pilots etc. – overriding master's authority, shifting, „ship safety manning” to „ship safety management” by operator.

As effect – master is found as owner's „legal hostage” – especially under bullying and harassment by authorities in ports – carrying traditional responsibility as „first after God”. Decreasing authority (by dead entitlements) together with conventional responsibility enables to maintain decisions in different circumstances (e.g. weather, time, costs) for master's risk.

Also technology progress – since XIX century – causing differentiation of crew's competencies and responsibility (on management level on board, as well – according to STCW requirements). Management culture on shipboard should be changed to participating model, too.

Besides of above – testbeds of autonomous vessels with shore-based bridges cause a lot new contradictions and law's bottlenecks in ship safety management.

Kazimierz Dendura – doktor habilitowany nauk ekonomicznych w zakresie organizacji i zarządzania, profesor na Wydziale Zarządzania Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni. Specjalizuje się w zarządzaniu jakością i bezpieczeństwem. Audytor Polskiego Centrum Badań i Certyfikacji w zakresie znormalizowanych systemów zarządzania (jakością, środowiskiem, bezpieczeństwem, WSK, ISM Code), *competent person* IMO. Autor publikacji z tego zakresu oraz organizacji i nadzoru bezpieczeństwa technicznej eksploatacji statków morskich.

Iwona OSMÓLSKA, Józef PRUCHNIAK

ROLA I ZNACZENIE MARKI DLA KONSUMENTA NA PRZYKŁADZIE POWIATU LĘBORSKIEGO

Słowa kluczowe: marka, wizerunek marki, konsument, produkt, towary podrobione

STRESZCZENIE

Marka definiowana jest jako związane z funkcją marketingową aktywa niematerialne obejmujące: nazwy, określenia, znaki, symbole, logo, mające na celu zidentyfikowanie towarów, usług lub jednostek¹. Stanowi zarazem rodzaj świadectwa, iż wytwórca gwarantuje wysoką jakość oferowanego produktu. Niemniej coraz częściej dostrzega się, że konsumenci są rozczarowani po zakupie markowego produktu. Można zatem zapytać, jakie są tego przyczyny. Czyżby producenci zaczęli stawiać na ilość, a nie na jakość? A może na rynku pojawiło się mnóstwo podrobionych towarów światowych marek?

W artykule przedstawiono rolę i postrzeganie marki w gospodarce. Zbadano też, czy konsumenci mają świadomość następstw nabycia podrobionych towarów. Ponadto omówiono konsekwencje karnoprawne sprzedaży i zakupu sfalszowanych produktów oraz kryteria i powody ich nabywania.

Wprowadzenie

Obecnie kwestie związane z marką są przedmiotem bacznej obserwacji, ponieważ globalizacja, międzynarodowy charakter marek, handel sprawiają, że konieczne jest podejmowanie działań umożliwiających wyróżnienie

¹ INTERNATIONAL STANDARD ISO 10668, First edition 2010-09-01, *Brand valuation – Requirements for monetary brand valuation*, s. 1.

produktu na tle produktów konkurencyjnych. Stworzenie wyróżniającego się markowego produktu jest głównym celem każdego przedsiębiorstwa, które chce osiągnąć wysoką pozycję na rynku. W dobie olbrzymiej konkurencji produktów potęga marki nie sprowadza się jedynie do chwytliwej nazwy. Opracowanie wyrazistego wizerunku wymaga dużych inwestycji, głównie w reklamę, opakowanie i promocję. We współczesnym konsumpcyjnym społeczeństwie charakterystycznym zjawiskiem jest zakup marki, nie produktu. Marka, będąc dla klienta drogowskazem, determinuje jego proces decyzyjny. Produkty markowe często kojarzone są z wysoką jakością, a klienci wiążą z nimi większe nadzieje na zaspokojenie swoich potrzeb niż z produktami niemarkowymi czy produktami występującymi pod marką mniej znaną. Z perspektywy analizy tego zagadnienia ciekawe jest połączenie kwestii ekonomicznych i marketingowych z problematyką psychologii konsumenta. Wynika to z przynależności marki do określonej grupy społecznej, wpływając zarówno na poczucie kontroli nad własną tożsamością, jak i na poczucie prestiżu. Jednakże konsumentów nie zawsze stać na oryginalne produkty, których cena czasami przekracza czterokrotność miesięcznych dochodów². Czy w związku z tym coraz więcej osób świadomie sięga po podrabiane produkty?

Pojęcie i istota marki

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji marki, przy czym żadna z nich nie ma charakteru uniwersalnego. Podstawowe pojęcie opracowane zostało przez Amerykańskie Stowarzyszenie Marketingu (American Marketing Association), które podaje, że „znak towarowy lub marka to nazwa, termin, napis, symbol lub ich kombinacja, kompozycja kolorystyczna, melodia lub zestawienie wszystkich tych elementów, wykorzystywane w celu odróżnienia danego produktu od produktów konkurencyjnych”. Pojęcie znaku towarowego łączy w sobie pojęcie nazwy handlowej i marki handlowej³. Ta definicja nie oddaje jednak w pełni znaczenia marki, która w dzisiejszych czasach ma ogromne znaczenie zarówno dla producentów, jak i dla konsumentów. Obecnie markę postrzega się i definiuje jako coś więcej niż identyfikację produktu przez nazwę i logo. Konsumenty nabywają dobra i usługi, aby zaspokoić swoje potrzeby i pragnienia, a co za tym

² TOP, *10 najdroższych perfum* [online], <http://www.topnaj.pl/10-najdrozszych-perfuma-swiecie/>, [dostęp: 11.01.2017].

³ P. Kotler, G. Armstrong, J. Saunders, V. Wong, *Marketing. Podręcznik Europejski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002, s. 193.

idzie – płacą nie tylko za produkt, ale także za różnorodne korzyści, które dany produkt im daje. Jak pisze Jerzy Altkorn, „marka zapewnia pewne korzyści oraz wartości dodane, które mają dla pewnej grupy konsumentów na tyle duże znaczenie, że decydują się na zakup owego produktu”⁴.

Z kolei z prawnego punktu widzenia marka określa jednostkowe dobro, grupę dóbr lub wszystkie dobra danego sprzedawcy. Używa się jej do oznaczenia firmy jako całości, przy czym marka jest prawnie chronioną własnością firmy. Markę można też zdefiniować jako sumę wrażeń, jakie odnoszą konsumenci w wyniku jej używania⁵. Z kolei według Kevina Lane’a Kellera marka to wyobrażenia i odczucia dotyczące cech produktu i sposobu ich oddziaływania. Autor ten definiuje markę, sięgając w głąb ludzkiego umysłu, wychodzi bowiem z założenia, że znajduje się ona w umyśle konsumenta⁶. W celu wydobycia znaczenia marki i poprawnego jej zdefiniowania stosuje się trzy podejścia badawcze: skojarzenia słowne, personifikację marki, dążenie do określenia istoty marki.

Marka jest pojęciem wieloznacznym, co utrudnia dokładne jej zdefiniowanie. Teoretycznie rzecz biorąc, istotą marki powinna być jej odrębność wpływająca na postrzeganie wizerunku marki przez odbiorców rynkowych. Istota marki w znacznym stopniu wpływa na jej charakter i postrzeganie, na jej wyróżnianie się na tle konkurencyjnych marek, dlatego niezwykle ważne jest, żeby marka była oryginalna.

Świadomość marki i jej rola w procesie zakupu

Świadomość marki to zdolność potencjalnego klienta do rozpoznania lub przypomnienia sobie, że dany znak firmowy należy do określonej kategorii produktów. Świadomość marki jest mocno związana z siłą, z jaką obecność i jej ślady w umyśle klienta sprawiają, że jest on zdolny do rozpoznania określonego produktu w różnych warunkach⁷. W umyśle nabywcy tworzy się pewien obraz, który wpływa na proces podejmowania decyzji o zakupie. Aby ukształtować świadomość marki i ją umocować, firmy powinny na szeroką skalę podejmować działania marketingowe nakierowane na zwiększe-

⁴ J. Altkorn, *Strategia marki*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1999, s. 13.

⁵ G. Urbanek, *Zarządzanie marką*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002, s. 14.

⁶ P. Kotler, *Marketing. Podręcznik europejski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002, s. 175.

⁷ G. Urbanek, E. Kosińska, *Zarządzanie marką*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002, s. 53.

nie liczby potencjalnych nabywców. Istotnym czynnikiem wpływającym na kształtowanie świadomości marki są także doświadczenia własne związane z użytkowaniem produktów. Myśląc o konkretnej marce, konsument przyjmuje wobec niej określoną postawę. Jest to złożony system wiedzy i przekonań oparty na własnych doświadczeniach, opiniach znajomych, osobowości nabywcy i oczekiwaniach wobec produktu. Świadomość marki w umysłach nabywców tworzona jest przez powtarzanie skojarzenia między nazwą marki a kategorią produktu, potrzebą zaspokajaną przez kategorię produktu lub sytuacją w której dana marka może być używana⁸.

Świadomość marki oddziałuje na proces decyzyjny nabywcy w dwojaki sposób: przez przywołanie i rozpoznanie. O przywołaniu marki mówimy, kiedy nabywca, myśląc o zaspokojeniu potrzeby, automatycznie przywołuje markę kojarzącą się z daną kategorią produktów. Im silniejsze są skojarzenia między kategorią produktu a marką, tym większe są szanse, że marka ta zostanie przywołana i nabywca wybierze ją spośród znaków towarowych występujących na rynku. Z kolei o rozpoznaniu marki mówimy wtedy, kiedy nabywca, stykając się z nią, jest w stanie przyporządkować ją do określonej kategorii produktów, co może być czynnikiem decydującym przy podejmowaniu decyzji o zakupie. Marki wyróżniające się wysokim wskaźnikiem rozpoznawalności mają większe szanse na rynku. Rola mechanizmów przywołania i rozpoznania marki zależy od okoliczności dokonywania zakupów: gdy nabywca ma bezpośredni kontakt z produktem, większe znaczenie może mieć rozpoznanie znaku towarowego, natomiast gdy nie ma on kontaktu z produktem, decydujący wpływ może mieć przywołanie marki⁹.

Nielegalny luksus

Często produkty określone jako markowe są bardzo drogie, a przez to nieosiągalne, w związku z czym konsumenci decydują się na zakup podróbek. Według rozporządzenia Rady WE nr 1383/03¹⁰ z 2003 roku podróbki to „towary oznaczone podrobionym znakiem towarowym, które jednocześnie, zgodnie z prawem europejskim, naruszają prawo do wspólnotowego

⁸ R. Kłeczek, M. Hajdas, M. Sobocińska, *Kreacja w reklamie*, https://www.nexto.pl/upload/publisher/Wolterskluwer/public/kreacja_w_reklamie_new%20.pdf 0, [dostęp: 18.02.2015].

⁹ J. Kall, R. Kłeczek, A. Sagan, *Zarządzanie marką*, Oficyna Ekonomiczna, Warszawa 2013, s. 16–17.

¹⁰ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1383/2003 z dnia 22 lipca 2003 r. dotyczące działań organów celnych skierowanych przeciwko towarom podejrzanym o naruszenie niektórych praw własności intelektualnej oraz środków podejmowanych w odniesieniu do towarów, co do których stwierdzono, że naruszyły takie prawa.

znaku towarowego (CTM) lub zgodnie z prawem krajowym, prawo do krajowego znaku towarowego kraju, w którym złożono zgodnie z rozporządzeniem wniosek o ochronę celną własności intelektualnej”¹¹. Podróbki są nielegalne, przy tym mają niższą cenę i zazwyczaj niższą jakość niż produkty markowe¹², lecz to nie zraża ludzi do ich kupna.

W Polsce prawo dotyczące zakupu podrabianych towarów nie jest jasno sprecyzowane. W art. 305 § 1 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 roku – Prawo własności przemysłowej wyartykułowano, że „kto w celu wprowadzenia do obrotu, oznacza towary podrobionym znakiem towarowym, zarejestrowanym znakiem towarowym, którego nie ma prawa używać lub dokonuje obrotu towarami oznaczonymi takimi znakami, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”¹³. Zatem osoby kupujące podróbki nie są karane, pod warunkiem że nie nabywają ich do dalszej odsprzedaży. Odmienne ma się to w innych krajach europejskich, gdzie zarówno kupujących, jak i sprzedających traktuje się tak samo rygorystycznie. Wymierzone kary sięgają od kilku tysięcy do kilkuset tysięcy euro¹⁴. Dodatkowo we Francji prestiżowe stowarzyszenie Comité Colbert wraz z Urzędem Celnym oraz Narodowym Komitetem ds. Walki z Podrówkami rozpoczęło kampanię społeczną. Akcja uświadamia, że zgodnie z francuskim prawem każdy, kto kupuje podróbkę i ją nosi, może zostać skazany na trzy lata więzienia lub zapłacić wysoką grzywnę¹⁵.

Zakup fałszywych towarów wiąże się nie tylko z karami finansowymi, lecz także z narażeniem zdrowia i życia konsumenta. Przykładem tego mogą być okulary przeciwsłoneczne pozbawione filtrów; klocki imitujące prawdziwe klocki Lego, wytwarzane z pominięciem europejskich norm; zabawki wyprodukowane z plastiku, który po zanurzeniu w cieczy się rozszerza. Coraz częściej słyszy się o wybuchających smartfonach, w których zainstalowano nieoryginalne akumulatory i ładowarki¹⁶. Fałszowane kosmetyki,

¹¹ Dz.U. z 1996 r. Nr 32, poz. 143, Obwieszczenie Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 12 lutego 1996 r. w sprawie publikacji załączników do Porozumienia ustanawiającego Światową Organizację Handlu (WTO).

¹² K. Wilcox, H.M. Kim, S. Sen, *Why Do Consumers Buy Counterfeit Luxury Brands?* [online], https://www0.gsb.columbia.edu/mygsb/faculty/research/pubfiles/5683/counterfeit_luxury_brands.pdf, [dostęp: 27.09.2016].

¹³ (Dz.U. z 2013 r. poz. 1410).

¹⁴ N. Szewczak, *Przywozisz podróbkę z wakacji? Grozi za to nawet więzienie* [online] <http://tvn24bis.pl/wiadomosci-gospodarcze,71/przywozisz-podrobke-z-wakacji-grozi-za-to-nawet-wiezienie,459116.html>, [dostęp: 15.12.2016].

¹⁵ Kimono [online], <http://www.kimono.pl/Za-noszenie-i-kupowanie-podrobek-grozi-3-lata-wiezienia-i-ponad-MILION-zl-kary-a4068#>, [dostęp: 23.10.2016].

¹⁶ SPIDER'SWEB BLOG BLISKO TECHNOLOGII [online], <http://www.spidersweb.pl/2016/07/podrobki-aliexpress-piractwo.html>, [dostęp: 23.10.2016].

w tym perfumy, szminki i tusze do rzęs, również mogą negatywnie wpływać na zdrowie, gdy np. mają dużą zawartość aluminium i bakterie. Zdarza się, że produkty te zawierają zwiększone ilości czynników powodujących mutację materiału genetycznego, co przyczynia się do rozwoju choroby nowotworowej. Ponadto niektóre produkty mogą wywołać: trądzik, łuszczycę, wysypki i infekcje oczu. W podrobionych kosmetykach zapachowych może znajdować się także płyn przeciw zamarzaniu¹⁷.

Zgodnie z art. 305 § 3 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej jeżeli sprawca uczynił sobie z obrotu towarami podrobionymi stałe źródło dochodu albo dopuszcza się tego przestępstwa w stosunku do towaru o znacznej wartości, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5¹⁸. Ponadto w art. 286 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Prawo karne czytamy– czytamy: „Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą wprowadzenia jej w błąd albo wyyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”¹⁹. Mimo że za handel „podróbkami” grozi odpowiedzialność cywilna i prawna, to ów proceder ma globalny zasięg. Podrabiane produkty można kupić właściwie wszędzie – w sklepach, na bazarach, w Internecie – i w ilościach hurtowych. Tylko w 2016 roku policja w Polsce udaremniała sprzedaż podrobionych towarów na łączną kwotę ponad 2 000 000 zł²⁰:

1. 12 stycznia 2016 roku podczas patrolu policjanci z Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą i Korupcją z Piaseczna ujawnili i zabezpieczyli 266 podrobionych zegarków imitujących znane światowe marki.
2. 24 maja 2016 roku funkcjonariusze z Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą Komendy Policji Praga-Północ znaleźli w jednym z mieszkań na Białołęce podrobione perfumy mające oznaczenia znanych światowych marek.
3. 25 kwietnia 2016 roku policjanci Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą Komendy Powiatowej Policji w Brzesku we współpracy z policjantami z Wydziału do Walki z Cyberprzestępczością Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie zabezpieczyli w siedzibie jednej z firm na terenie powiatu brzeskiego kilkaset sztuk odzieży z podrobionymi znakami towarowymi znanych światowych firm.

¹⁷ A. Lebieowska, *Podróbki perfum groźne dla zdrowia?! [online]*, <http://biotechnologia.pl/kosmetologia/aktualnosci/podrobki-perfum-grozne-dla-zdrowia,13660>, [dostęp: 3.10.2016].

¹⁸ Dz.U. z 2013 r. poz. 1410.

¹⁹ Art. 286 § 1 Kodeksu karnego (Dz.U. z dnia 2 sierpnia 1997 r. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.)

²⁰ POLICJA.PL, *Handel podróbkami [online]*, <http://www.policja.pl/pol/tagi/1397,handel-podrobkami.html>, [dostęp: 1.10.2017].

4. 29 lipca 2016 roku funkcjonariusze z Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą Komendy Miejskiej Policji w Białymstoku zatrzymali kobietę, która na jednym z portali internetowych oferowała do sprzedaży odzież i przedmioty użytku codziennego z zastrzeżonymi znakami towarowymi.
5. 30 października 2016 r. podczas monitorowania środowiska przestępczego funkcjonariusze z Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą KWP w Łodzi ujawnili towary z podrobionymi znakami towarowymi. Zabezpieczyli odzież, obuwie, galanterię, biżuterię, zegarki oraz perfumy znanych światowych marek.

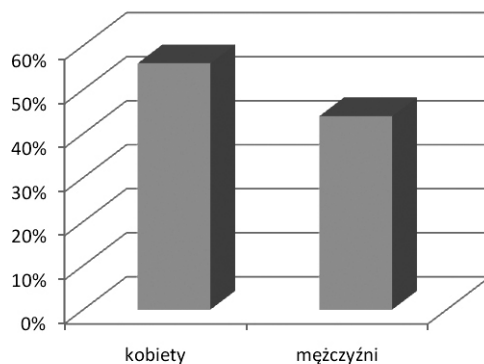
Wyniki badań

Badaniem przeprowadzonym w okresie od września do listopada objęto 348 osób zamieszkujących powiat łęborski. Powiat łęborski ma 66 163 mieszkańców, z czego 50,7% to kobiety, a 49,3% – mężczyźni. Średni wiek mieszkańców wynosi 39,2 lat. Pomimo tego w powiecie zauważalna jest migracja młodych ludzi spowodowana brakiem miejsc pracy czy ograniczonym dostępem do szkolnictwa wyższego. Na 1000 mieszkańców pracuje tutaj 169 osób. To znacznie mniej niż w przypadku województwa pomorskiego i znacznie mniej niż w przypadku Polski. W 2016 r. bezrobocie rejestrowane w powiecie łęborskim wynosiło 11,9%. Było więc znacznie większe od stopy bezrobocia rejestrowanego w województwie pomorskim i znacznie większe od stopy bezrobocia rejestrowanego w całej Polsce. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto mieszkańców powiatu wynosi 3554,76 PLN, co odpowiada 85,60% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w Polsce. Spośród aktywnych zawodowo mieszkańców powiatu łęborskiego 11% pracuje w sektorze rolniczym (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), 36,0% – w przemyśle i budownictwie, 15,9% – w sektorze usługowym (handel, naprawa pojazdów, transport, zakwaterowanie i gastronomia, informacja i komunikacja), a 15,9% – w sektorze finansowym (działalność finansowa i ubezpieczeniowa, obsługa rynku nieruchomości)²¹. Obszar badań wybrano ze względu na dość – według autorów – specyficzny rynek, w którym takie determinanty, jak: brak miejsc pracy, niskie dochody oraz brak możliwości rozwoju, mogłyby świadczyć o tym, że drogie markowe produkty nie mają znaczenia dla mieszkańców powiatu łęborskiego i że nie są dobrem pożądanym ani koniecznym. Kwestionariusz ankiety zawierał

²¹ Polska w liczbach, *Powiat łęborski w liczbach* [online], http://www.polskawliczbach.pl/powiat_leborski, [dostęp: 11.03.2017].

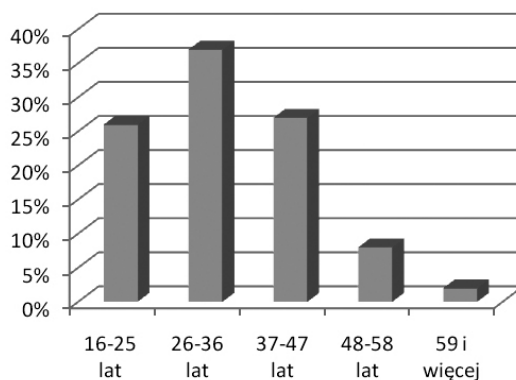
19 pytań zamkniętych i został podzielony na dwie części. Pierwsza część dotyczyła wartości marki, druga zaś – istotności podrobionych produktów. Pytania uzupełniono o kafeterię dysjunktywną (respondent może wskazać tylko jedną z możliwych odpowiedzi) i kafeterię koniunktywną (respondent może wskazać więcej niż jedną odpowiedź). Ze względu na wymogi edytorskie dotyczące objętości tekstu oraz przedstawianego w pracy problemu badawczego w niniejszym artykule zaprezentowano jedynie niektóre wyniki badań będące zestawieniem odpowiedzi udzielonych przez respondentów. Procedura badawcza składała się z trzech etapów: redukcji, analizy danych oraz sformułowania wniosków.

W badaniu uczestniczyło 56% kobiet i 44% mężczyzn, z czego największą część stanowiły osoby w wieku 26–36 lat. Wiek i płeć badanych respondentów przedstawiają ryciny 1 i 2.

Ryc. 1. Płeć respondentów

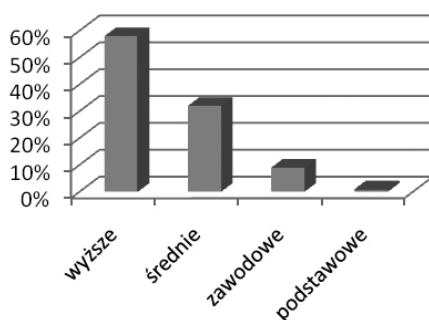
Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

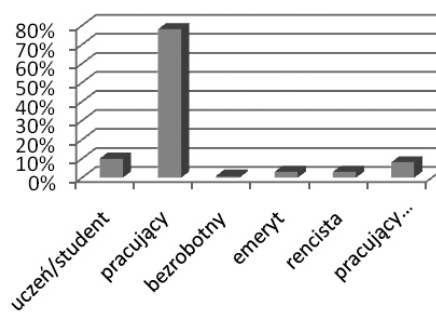
Ryc. 2. Wiek respondentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Większość respondentów miała wykształcenie wyższe (58%) oraz średnie (32%). Osób z wykształceniem zawodowym było 9%, a z wykształceniem podstawowym – 1%. Wśród ankietowanych było 78% osób pracujących, 10% studentów/uczniów oraz 8% pracujących studentów/emerytów/rencistów. Jedynie 3% badanych to niepracujący emeryci i renciści, a 1% to osoby bezrobotne (ryc. 3 i 4).

Ryc. 3. Wykształcenie

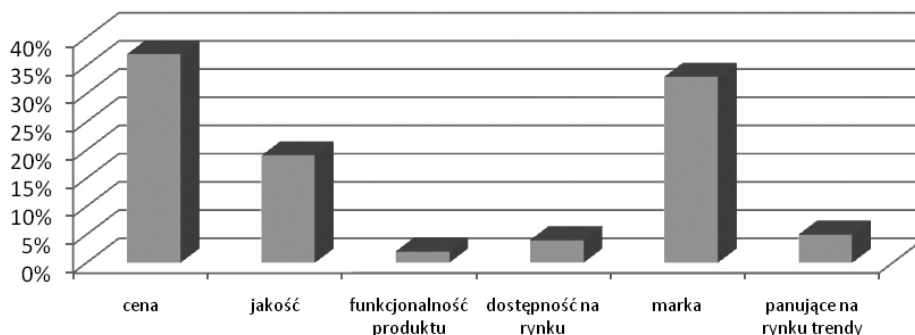

Ryc. 4. Status zawodowy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

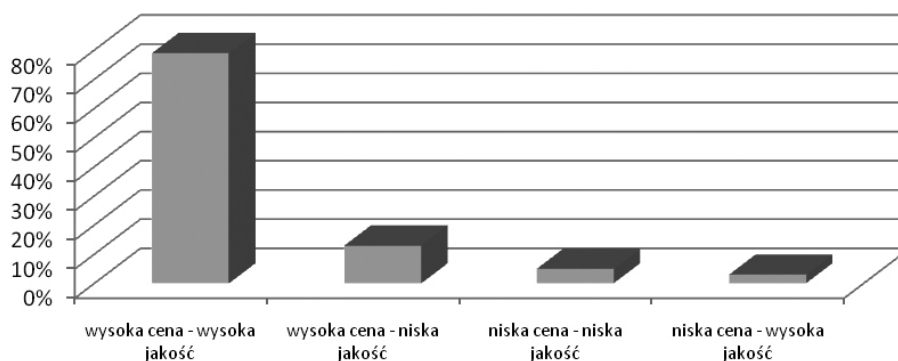
Odpowiadając na pytanie dotyczące kryterium decydującego o wyborze produktów, respondenci wskazali na cenę (37%), markę (33%) oraz jakość (19%). Pozostałe wyznaczniki w mniejszym stopniu motywują ich do zakupu. Na funkcjonalność produktu, dostępność na rynku oraz panujące trendy wskazało 11% badanych (ryc. 5). Można zauważyć sensowną zależność pomiędzy jakością a marką, gdyż dokonując zakupu markowych produktów, konsument spodziewa się wysokiej jakości. Natomiast jeżeli chodzi o cenę, to wybór jest dość trudno zrozumiały, gdyż w wielu przypadkach niska cena świadczy o niskiej jakości produktu, nie ma więc mowy o markowym produkcie (stworzenie marki jest czasochłonne i bardzo kosztowne). Komfortowa dla każdego nabywcy byłaby możliwość zakupu produktów markowych po niskiej cenie, co obecnie jest fantasmagorią.

W kolejnym pytaniu ankietowanych poproszono o scharakteryzowanie markowych produktów (ryc. 6). Znaczna większość badanych (79%) przyporządkowała je do kategorii „wysoka jakość i wysoka cena”, z kolei 13% ankietowanych stwierdziło, że mają one wysoką cenę, lecz niską jakość. Znamienne jest, że tylko 5% pytanych kojarzyło markę z niską ceną i wysoką jakością, a zaledwie 3% – z niską ceną i niską jakością.

Ryc. 5. Kryteria decydujące o zakupie produktów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

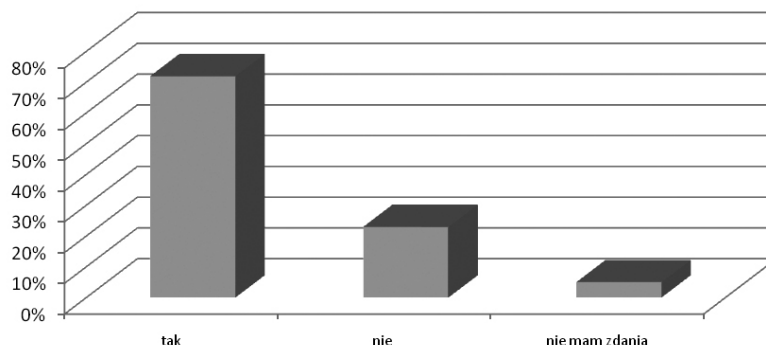

Ryc. 6. Charakterystyka markowego produktu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

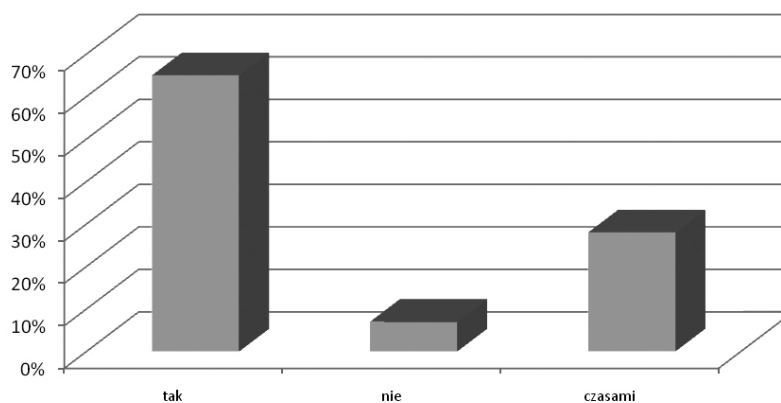
W następnym pytaniu poruszono kwestię wpływu marki na status społeczny konsumenta. Uzyskane wyniki pokazały, że dla 72% ankietowanych zakup i posiadanie markowych produktów jest wyznacznikiem prestiżu. Z kolei 23% respondentów temu zaprzecza, a 5% nie ma na ten temat zdania (ryc. 7).

Na pytanie, czy marka ułatwia decyzje zakupowe, większość respondentów (65%) odpowiedziała twierdząco. Z kolei 28% ankietowanych stwierdziło, że marka może ułatwiać decyzje tylko czasami. Jedynie według 7% respondentów znak towarowy nie pomaga w podjęciu decyzji o zakupie produktu (ryc. 8).

Ryc. 7. Marka a status społeczny

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

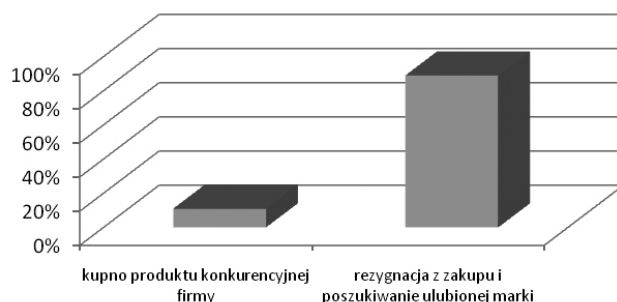

Ryc. 8. Marka a decyzje zakupowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Jeżeli chodzi o lojalność klientów wobec marki, można zauważyć, że znaczna część respondentów jest skłonna zrezygnować z zakupu jakiegoś produktu, gdy jest on niedostępny w sklepie, w którym akurat się znajdują (89%). Nieliczna grupa decyduje się w takiej sytuacji na zakup produktu firmy konkurencyjnej (11%) (ryc. 9). Powinno to satysfakcjonować producentów, gdyż lojalny klient dokonuje regularnych zakupów, jest odporny na produkty firm konkurencyjnych, a przede wszystkim rozpowszechnia pozytywne informacje o produktach bądź usługach danej firmy, co ma ogromne znaczenie, bo dla konsumenta najważniejsze są rekomendacje innych osób²².

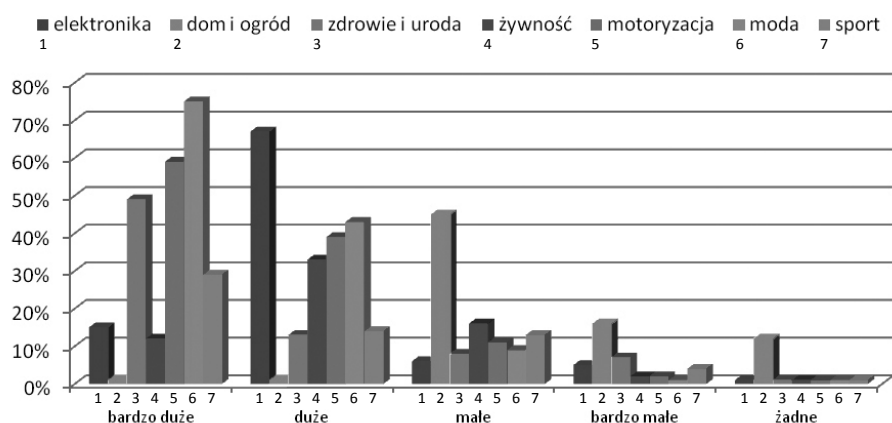
²² I. Osmólska, *Marketing szeptany czy szemrany*, „Zeszyty Naukowe WSAiB. Zarządzanie 1” 2016, z. 22, s. 311.

Ryc. 9. Lojalność konsumenta a niedostępność produktu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

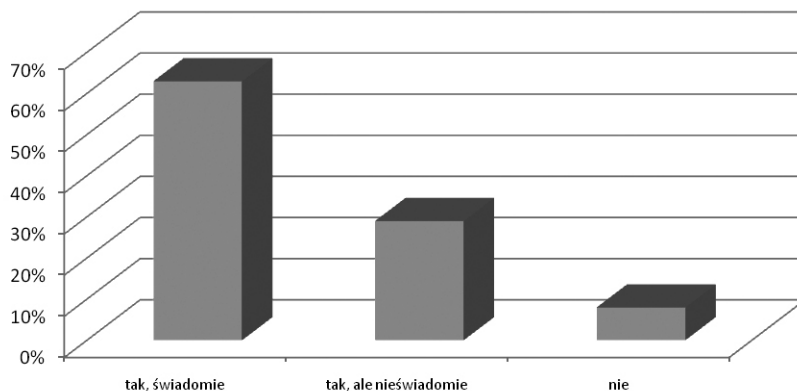
Następnie ankietowanych pytano o to, jakie ma dla nich znaczenie marka przy wyborze: żywności, wyrobów elektronicznych, wyposażenia domu i ogrodu, artykułów związanych ze zdrowiem, urodą, modą, sportem i motoryzacją (ryc. 10). Według respondentów marka ma bardzo duże znaczenie w przypadku mody (75%), motoryzacji (59%), zdrowia i urody (49%), duże znaczenie w przypadku elektroniki (67%) oraz znacznie mniejsze przy zakupie żywności (33%). Dla 29% badanych marka ma znaczenie także przy zakupie produktów sportowych. Z kolei w przypadku produktów z kategorii „dom i ogród” marka ma dla ankietowanych małe bądź bardzo małe znaczenie (61%). Dla 12% pytanym marka nie wiąże się z jakością tego rodzaju produktów. Wyniki badań pokazują, że w przypadku większości kategorii produktów marka ma duże bądź bardzo duże znaczenie i wpływa na decyzje zakupowe.

Ryc. 10. Znaczenie marki w przypadku określonych kategorii produktów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

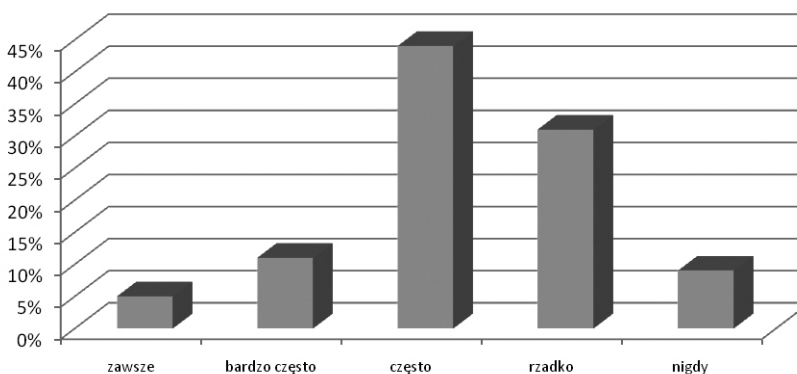
Druga część badania dotyczyła stosunku respondentów do podrabianych towarów. Najpierw ankietowanych zapytano o to, czy kiedykolwiek zakupili fałszywy produkt. Jak się okazało, 63% ankietowanych dokonało takiego zakupu świadomie, 29% – nieświadomie, a tylko 8% respondentów nigdy nie kupiło podrabionego towaru (ryc. 11).

Ryc. 11. Zakup podrabionych towarów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

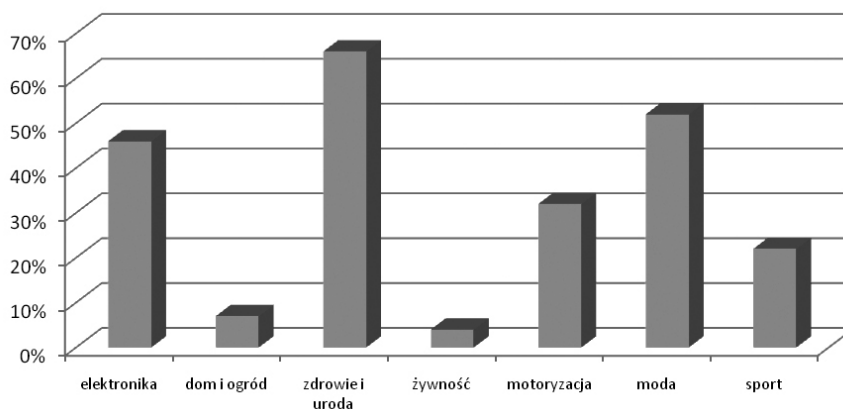
Następnie badanych zapytano o to, jak często kupują podróbki. Okazało się, że 44% ankietowanych robi to permanentnie, 31% – sporadycznie, 11% – bardzo często, a 5% – zawsze. Jedynie 9% badanych unika kupowania podrabionych towarów (ryc. 12). Uzyskane wyniki są niepokojące, ponieważ większość respondentów co najmniej raz sięgnęła po fałszywe produkty, narażając tym samym producentów oryginalnych wyrobów na straty.

Ryc. 12. Częstotliwość zakupu podrabionych towarów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Na pytanie wielokrotnego wyboru o najczęściej wybierane kategorie podrobionych produktów respondenci odpowiedzieli, że są to: „zdrowie i uroda” (66%), „moda” (52%) oraz „elektronika” (46%). Oznacza to, że producenci produktów z tych kategorii powinni z pełną determinacją walczyć z nielegalną konkurencją, gdyż są to produkty, po które klienci sięgają najchętniej. Najmniejsze obawy powinni mieć producenci żywności, gdyż podrobione produkty z tej kategorii kupuje 4% ankietowanych (ryc. 13).

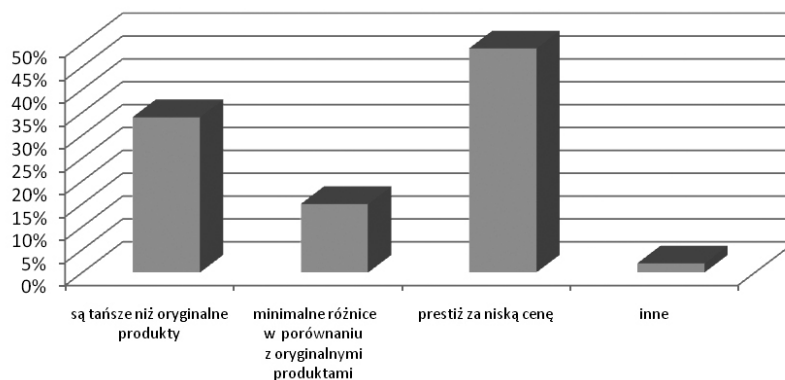
Ryc. 13. Kategorie podrobionych produktów wybierane przez klientów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Respondentów pytano także o to, co skłania ich do zakupu podróbek. Prestiż za niską cenę był motywacją dla 49% respondentów, a niska cena – dla 34% badanych. Część ankietowanych (15%) nie widzi różnicy pomiędzy produktami podrabianymi a oryginalnymi i tylko 2% badanych wskazało na odpowiedź „inne”, nie podając przy tym uzasadnienia (ryc. 14). Uzyskane wyniki potwierdzają, że dla respondentów marka jest wyznacznikiem statusu społecznego (ryc. 7) i bez względu na wszystko pragną oni wyróżniać się spośród innych osób.

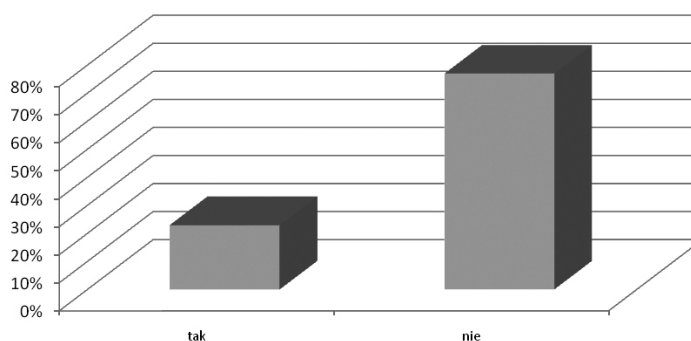
Gdy ankietowanych zapytano o to, czy wiedzą, że za zakup podrobionych towarów grożą im prawne konsekwencje, okazało się, że świadomych tego było tylko 23% respondentów. Pozostali badani nie zdawali sobie z tego sprawy (ryc. 15).

Z kolei gdy ankietowanych zapytano o to, czy wiedzą, że sprzedaż podrobionych produktów jest czynem naruszającym prawo, okazało się, że świadomych tego było 84% badanych, nieświadomych zaś – 16% (ryc. 16).

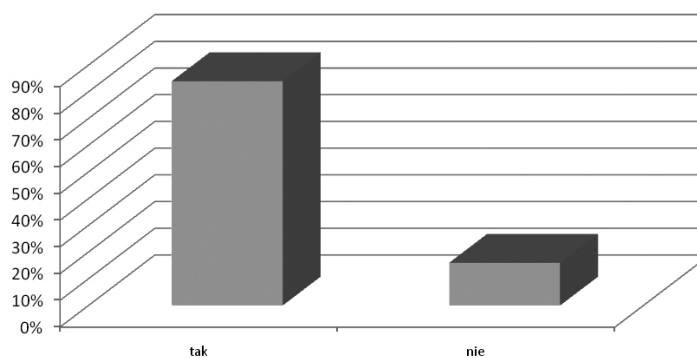
Ryc. 14. Powody zakupu podrobionych towarów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Ryc. 15. Świadomość konsekwencji zakupu podrobionych produktów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Ryc. 16. Konsekwencje sprzedaży podrobionych produktów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Podsumowanie wyników badań i wnioski

Marka jest obietnicą i gwarancją jakości, innowacyjności oraz ochrony interesów konsumentów. Daje poczucie spełnienia, wyjątkowości oraz swości rozumianego prestiżu. Produkt markowy charakteryzuje się osobowością i wizerunkiem własnym, który pozwala wytworzyć specyficzną więź z konsumentem, zapewnia poczucie satysfakcji, a często także odzwierciedla lub pomaga stworzyć pozytywny wizerunek nabywcy. Spośród wielu produktów na rynku produkt markowy pozwala osiągnąć rozpoznawalność i skupić na sobie uwagę jak największego grona nabywców. Jest potężnym narzędziem marketingowym pozwalającym na osiągnięcie przewagi konkurencyjnej i długofalowych zysków. Marka zapewnia lub pomaga stworzyć tożsamość konsumenta, określić jego status społeczny czy przynależność do pewnej grupy, a także wyrazić jego poglądy i preferencje. W dzisiejszych czasach podrabia się właściwie wszystko, a najbardziej niebezpiecznym zjawiskiem na rynku jest możliwość zakupu podrabianych środków farmakologicznych.

Z wyników przeprowadzonego i wyżej opisanego badania wyłania się obraz pokazujący, że przy zakupie danego produktu dla respondentów ogromne znaczenie ma cena, marka oraz jakość. Komfortową sytuacją dla badanych jest możliwość zakupu produktu markowego wysokiej jakości po niskiej cenie. Należy podkreślić, że ankietowani okazali się lojalnymi klientami, skłonni opuścić sklep, w którym akurat się znajdują, gdy produkt danej marki jest niedostępny. Lojalny klient to wierny nabywca, który przez swoje zadowolenie i rekomendacje może skłonić do zakupu potencjalnych klientów. Ankietowani najczęściej sięgają po markowe produkty z kategorii „moda”, „motoryzacja”, „zdrowie i uroda”, jedynie przy wyborze produktów z kategorii „dom i ogród” marka nie ma dla nich większego znaczenia. Z powyższych danych wynika jednak, że marka ma dla respondentów ogromne znaczenie, dlatego nie powinno dziwić to, że z powodu ograniczonych funduszy niejednokrotnie sięgają po nieoryginalne produkty, zwłaszcza te należące do kategorii „zdrowie i uroda”, „moda” oraz „elektronika”. Choć ankietowani często nabywają fałszywe produkty, to jednak – niestety – nie są świadomi konsekwencji prawnych takiego zachowania. Są jednak świadomi następstw prawnych sprzedaży podrobionych produktów.

Jak długo będzie popyt na produkty markowe, te określane jako oryginalne (a jednak podrabiane), tak długo będzie ich podaż. Aby producenci markowych produktów nie ponosili miliardowych strat w wyniku pojawiających się podróbek, powinni informować swoich klientów o sposobach rozpoznawania produktów fałszywych oraz jasno wskazywać, skąd bierze się

proponowana cena produktu markowego. Nie ulega jednak wątpliwości, że warunkiem koniecznym, pozwalającym na zmniejszenie skali tego zjawiska, jest urealnienie cen towarów markowych.

Bibliografia

Literatura:

1. Altkorn J., *Strategia marki*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1999.
2. Grzegorzczak A. (red.), *Instrumenty kształtowania wizerunku marki*, Wyższa Szkoła Promocji, Warszawa 2005.
3. INTERNATIONAL STANDARD ISO 10668, First edition 2010-09-01, *Brand valuation – Requirements for monetary brand valuation*.
4. Kall J., Kłeczek R., Sagan A., *Zarządzanie marką*, Oficyna Ekonomiczna, Warszawa 2013.
5. Kotler P., Armstrong G., Saunders J., Wong V., *Marketing. Podręcznik Europejski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002.
6. Osmólska I., *Marketing szeptany czy szemrany*, „Zeszyty Naukowe WSAiB. Zarządzanie 1” 2016, z. 22.
7. Urbanek G., Kosińska E., *Zarządzanie marką*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002.

Akty prawne:

1. Obwieszczenie Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 12 lutego 1996 r. w sprawie publikacji załączników do Porozumienia ustanawiającego Światową Organizację Handlu (WTO) (Dz.U. z 1996 r. Nr 32, poz. 143).
2. Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2013 r. poz. 1410)
3. Ustawa Kodeks karny (Dz.U. z dnia 2 sierpnia 1997 r. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.)

Źródła internetowe:

1. Kimono [online], <http://www.kimono.pl/Za-noszenie-i-kupowanie-podrobek-grozi-3-lata-wiezienia-i-ponad-MILION-zl-kary-a4068#>, [dostęp: 23.10.2016].
2. Kłeczek R., Hajdas M., Sobocińska M., *Kreacja w reklamie*, [https://www.nexto.pl /upload/ publisher/Wolterskluwer/public/kreacja_w_reklamie_new%20.pdf](https://www.nexto.pl/upload/publisher/Wolterskluwer/public/kreacja_w_reklamie_new%20.pdf), [dostęp: 18.02.2015].

3. Lebedowska A., *Podróbki perfum groźne dla zdrowia?! [online]*, <http://biotechnologia.pl/kosmetologia/aktualnosci/podrobki-perfum-grozne-dla-zdrowia,13660>, [dostęp: 3.10.2016].
4. POLICJA.PL, *Handel podróbkami [online]*, <http://www.policja.pl/pol/tagi/1397,handel-podrobkami.html>, [dostęp: 1.10.2017].
5. Polska w liczbach, *Powiat łęborski w liczbach [online]*, http://www.polskawliczbach.pl/powiat_leborski, [dostęp: 23.10.2016].
6. SPIDER'SWEB BLOG BLISKO TECHNOLOGII [online], <http://www.spiderweb.pl/2016/07/podrobki-aliexpress-piractwo.html>, [dostęp: 23.10.2016].
7. Szewczak N., *Przywozisz podróbkę z wakacji? Grozi za to nawet więzienie [online]*, <http://tvn24bis.pl/wiadomosci-gospodarcze,71/przywozisz-podrobke-z-wakacji-grozi-za-to-nawet-wiezienie,459116.html>, [dostęp: 15.12.2016].
8. TOP, *10 najdroższych perfum [online]*, <http://www.topnaj.pl/10-najdrozszych-perfum-na-swiecie/>, [dostęp: 11.01.2017].
9. Wilcox K., Kim H.M., Sen S., *Why Do Consumers Buy Counterfeit Luxury Brands? [online]*, https://www0.gsb.columbia.edu/mygsb/faculty/research/pubfiles/5683/counterfeit_luxury_brands.pdf, [dostęp: 27.09.2016].

THE ROLE AND MEANING OF A BRAND FOR A CONSUMER ON THE EXAMPLE OF ŁĘBORK COUNTY

Keywords: *brand, brand image, consumer, product, counterfeits*

Summary

The brand is defined as relating to, associated with the marketing function of intangible assets, including: names, definements, signs, symbols, logos, aimed at identifying the goods, services or individuals. It also represents a kind of certificate asserting that the manufacturer guarantees the high quality of the offered product. However, the disappointment of consumers after the purchase of a branded product is increasingly recognized. One may, therefore, pose the question what are the reasons for that. Whether the manufacturers began to put on the amount and not on the quality? Or maybe a lot of counterfeit goods of worldwide brands appeared on the market?

In the article the role of the brand and its perception in the economy is presented. It also examines the level of consciousness of today's consumers with regard to the consequences of purchasing counterfeit goods. What is more, the consequences of the criminal law of selling and purchasing of counterfeit products as well as the criteria and the reasons for their acquisition are discussed.

Iwona Osmólska, Józef Pruchniak: Rola i znaczenie marki w życiu dzisiejszego...

Iwona Osmólska – doktor inżynier, adiunkt na Wydziale Zarządzania w Wyższej Szkole Administracji i Biznesu w Gdyni. Zawodowo związana z marketingiem i biznesem. Autorka i współautorka publikacji z zakresu marketingu. Uczestniczka międzynarodowego programu edukacyjnego „Local Marketing of Locally Produced Food – Karlbergsgymnasiet, Amal, Sweden”. Swoje zainteresowania zawodowe koncentruje na alternatywnych formach komunikacji marketingowej, wywieraniu wpływu na ludzi, manipulacji w reklamie oraz społecznej odpowiedzialności biznesu.

Józef Pruchniak – pracownik dydaktyczny Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni. Podinspektor Policji w stanie spoczynku. W latach 1982–2013 służył na różnych stanowiskach wykonawczych i kierowniczych. Przez kilkanaście lat sprawował funkcję naczelnika Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego Komendy Powiatowej Policji w Lęborku, następnie był naczelnikiem Wydziału Prewencji. Specjalizuje się w problematyce zarządzania bezpieczeństwem publicznym.

Zarządzanie a bezpieczeństwo publiczne

Janusz GIERSZEWSKI

BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE W KONCEPCJI BEZPIECZEŃSTWA CZŁOWIEKA (*HUMAN SECURITY*)

Słowa kluczowe: *bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo człowieka, bezpieczeństwo społeczne człowieka*

STRESZCZENIE

Celem tego opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie, czym jest bezpieczeństwo człowieka i czy można wykorzystać tę koncepcję do badania bezpieczeństwa społecznego. Do tej pory bezpieczeństwo społeczne kojarzono z problemami społecznymi, które swe źródło miały w sytuacji społeczno-gospodarczej państwa oraz poszczególnych jednostek. Aby poprawić jego stan, opracowuje się i wdraża różne koncepcje. W obszarze bezpieczeństwa społecznego wyrażają się one w różnych politykach społecznych zmierzających do ukształtowania sprawiedliwego systemu bezpieczeństwa człowieka. Tradycyjny system jest – w uproszczeniu – oparty na zabezpieczeniu społecznym i pomocy socjalnej. W odróżnieniu od niego koncepcja bezpieczeństwa człowieka uzupełnia zagrożenia egzystencji o inne płaszczyzny. W ten sposób łączy trwałą i zrównoważony rozwój ludzkości (człowieka) z bezpieczeństwem państwa. W pracy skoncentrowano się na zbadaniu związków pomiędzy bezpieczeństwem społecznym a koncepcją bezpieczeństwa człowieka. Analiza tych związków umożliwiła sformułowanie i zdefiniowanie pojęcia „bezpieczeństwo społeczne człowieka”.

Wprowadzenie

Po zakończeniu zimnej wojny okazało się, że nie konflikty zbrojne są głównym zagrożeniem bezpieczeństwa człowieka, lecz bieda i głód, pandemia czy zmiany klimatyczne. Pojawia się więc pytanie, czy rozumienie

bezpieczeństwa z pozycji państwa narodowego pokrywa się z rzeczywistymi zagrożeniami istotnymi dla pojedynczego człowieka. Próba odpowiedzi na to pytanie spowodowała przeniesienie akcentu z militarnej płaszczyzny bezpieczeństwa na jego inne płaszczyzny.

W opublikowanym w 1994 r. przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (United Nations Development Programme – UNDP) raporcie o rozwoju ludzkości (*Human Development Report 1994. New dimensions of human security* – HDR) uznano za konieczną zmianę koncepcji bezpieczeństwa. Zmiana ta miała polegać na przejściu:

1. od wyłącznego akcentowania bezpieczeństwa terytorialnego i władzy politycznej do podkreślenia znaczenia bezpieczeństwa człowieka;
2. od bezpieczeństwa militarnego państwa do bezpieczeństwa w innych dziedzinach, w tym do trwałego i zrównoważonego rozwoju człowieka (ludzkości).

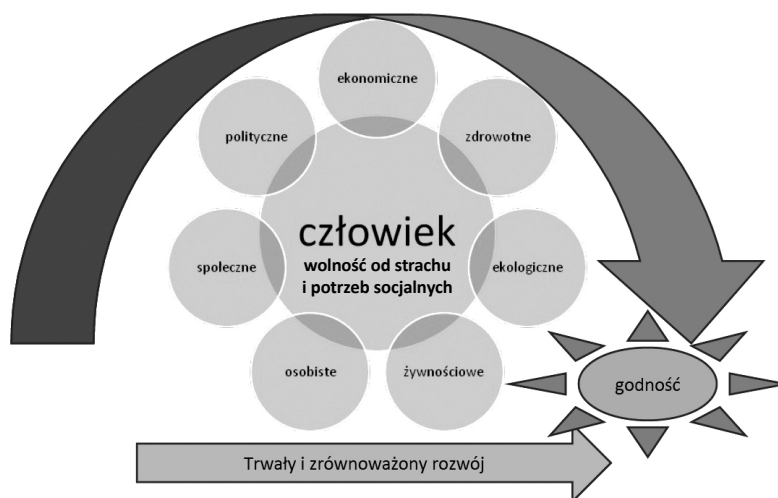
Ponadto w wymienionym raporcie wskazano siedem głównych kategorii bezpieczeństwa: gospodarcze, wyżywienia, zdrowia, środowiska, personalne, polityczne i społeczne.

W ten sposób koncepcję bezpieczeństwa człowieka oparto na szerszym założeniu, że bezpieczeństwo państwa nie jest jednoznaczne z ochroną terytorium i zamieszkujących je ludzi. Przynajmniej nie są to jedyne warunki bezpieczeństwa człowieka, który oczekuje od państwa nie tylko bezpieczeństwa militarnego, lecz także zapewnienia dobrobytu czy ochrony środowiska. W tak rozumianej koncepcji człowiek staje się pełnoprawnym podmiotem bezpieczeństwa, gdyż przestaje być traktowany jedynie jako obiekt do ochrony. Koncepcja ta wskazuje również na konieczność ustabilizowania relacji pomiędzy państwem a potrzebami człowieka, aby przez synergę wspólnych działań wzmocnić zarówno system bezpieczeństwa państwa, jak i bezpieczeństwo człowieka. W tym szerszym ujęciu nie chodzi o to, by rolę państwa w zapewnieniu bezpieczeństwa przejął pojedynczy człowiek, lecz o współpracę różnych instytucji, w tym międzynarodowych, na rzecz bezpieczeństwa człowieka.

Koncepcja bezpieczeństwa człowieka jest rozszerzeniem wyróżnionych przez Barry’ego Buzana pięciu zasadniczych dziedzin bezpieczeństwa (wojskowej, politycznej, ekonomicznej, ekologicznej i społecznej¹) przez dodanie kolejnych.

Wymienione w HDR płaszczyzny można uzupełnić o dziedzinę bezpieczeństwa humanitarnego (*la sécurité humaine*), którą wprowadził kana-

¹ Zob. J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo socjalne, społeczne a bezpieczeństwo społeczne państwa w ujęciu systemowym i sekurytyzacji* [w:] *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie jako czynnik europejskiej integracji i rozwoju*, red. M. Chrabkowski i in., WSAiB, Gdynia 2015, s. 461 i n.

Ryc. 1. Płaszczyzny (dziedziny) bezpieczeństwa człowieka

Źródło: Opracowanie własne z inspiracji United Nations Development Programme, *Human Development Report 1994. New dimensions of human security*, New York 1994, s. 24).

dyjski badacz Charles-Philippe David². Bezpieczeństwo humanitarne jest dziś często kojarzone jest z ratowaniem i ochroną życia człowieka w czasie klęsk oraz katastrof czy wsparciem ludzi narażonych na konsekwencje długotrwałych kryzysów. Dlatego łączy się je z pokonywaniem trudności rozwojowych związanych np. z konsekwencjami migracji spowodowanymi działaniami człowieka (wojny) czy natury (długotrwałe susze), powołując się nie tylko na prawo do życia, ale także na poszanowanie godności ludzkiej. Na marginesie rozważań można dodać, że problem migracji często odzwierciedla tragizm relacji państwo – bezpieczny człowiek.

Pojęcie *human security* jest różnie tłumaczone na język polski, w tym jako: „bezpieczeństwo człowieka”, „bezpieczeństwo jednostki”, „bezpieczeństwo ludzkie” czy „bezpieczeństwo humanitarne”. To różnicowanie nazw wynika między innymi z odmiennego kontekstu ich użycia. Wskazuje ono ponadto, że coraz większego znaczenia dla bezpieczeństwa państwa nabierają potrzeby jednostek i grup społecznych. Stąd wniosek, że coraz częściej za właściwszy poziom analizy bezpieczeństwa należy przyjmować nie państwo, lecz jednostkę narażoną na brak możliwości rozwoju czy życie w zdegradowanym środowisku. Ta zmiana w postrzeganiu bezpieczeństwa wynika

² Zob. Ch.-P. David, *La guerre et la paix. Approches contemporaines de la sécurité et de la stratégie*, Presses de Sciences Po, Paris 2000, s. 87–121.

z antropocentrycznej, a nie państwocentrycznej postawy i oceny wartości chronionej, tj. przenosi zainteresowanie bezpieczeństwem z poziomu państwa na poziom człowieka. Ten sposób rozumienia bezpieczeństwa sprawia, że zamiast integralności terytorialnej i niezależności politycznej podstawowymi wartościami stają się egzystencja i jakość życia człowieka.

Redefinicji tradycyjnego pojmowania bezpieczeństwa można doszukiwać się w pierwszej połowie lat 90. XX w., kiedy to w Kopenhaskim Instytucie Badań nad Pokojem sformułowano pojęcie *societal security*, rozumiane jako bezpieczeństwo społecznościowe (bezpieczeństwo socjalne jednostki i kolektywnej tożsamości)³. W tym nowym myśleniu o bezpieczeństwie to nie państwo było jego najważniejszym podmiotem. Były nim jednostki, grupy społeczne oraz całe społeczeństwa. Można zadać pytanie, czy te podmioty bezpieczeństwa mają te same cele i do jakiej sfery bezpieczeństwa można zakwalifikować koncepcję bezpieczeństwa człowieka, bezpieczeństwa narodowego czy bezpieczeństwa międzynarodowego. Koncepcja *human security* redefiniuje podejście do bezpieczeństwa przez skoncentrowanie się wyłącznie na bezpieczeństwie jednostki ludzkiej⁴. Opiera się ona na wspomnianym już *Human Development Report 1994. New dimensions of human security*. Istotą koncepcji jest zainteresowanie ludzkim życiem i godnością człowieka w myśleniu o bezpieczeństwie. Bezpieczeństwo człowieka jest zorientowane na wszystkie płaszczyzny wymienione w HDR oraz na zagrożenia globalne (równie istotne w kontekście bezpieczeństwa państwa), tj. dysproporcje rozwojowe, problemy demograficzne, niekontrolowane migracje, rozwój zorganizowanej przestępczości, handel narkotykami, terroryzm międzynarodowy czy zagrożenia dla środowiska naturalnego. Większość z nich można zaliczyć do obszaru bezpieczeństwa społecznego.

Główne wątki koncepcji bezpieczeństwa człowieka

W ramach koncepcji *human security* sformułowano dwie główne zasady antycypujące zagrożenia bezpieczeństwa człowieka. Zasadą o szerszym zakresie jest **wolność od niedostatku** (*freedom from want*), tj. wolność od długotrwałych problemów, takich jak głód, choroby czy ubóstwo, które

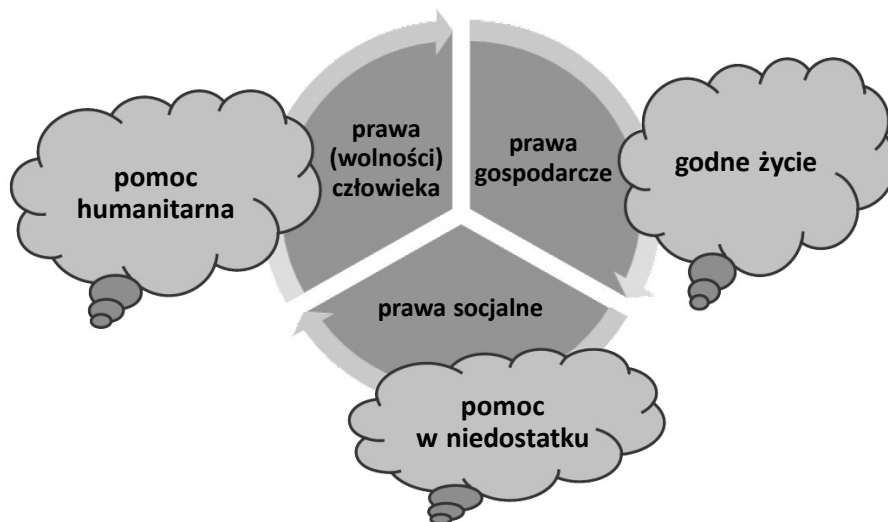
³ J. Gierszewski, J. Piwowarski, *Theoretical basics of societal security*, „Security Dimensions. International & National Studies” 2016, No 18, s. 41 i n.

⁴ Zob.: R. Floyd, *Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security as a Securitizing Move*, „Human Security Journal” Winter 2007, vol. 5, s. 38.

w szerszym ujęciu można wiązać z bezpieczeństwem społecznym, a w węższym – z bezpieczeństwem socjalnym.

Zasadą o węższym zakresie jest **wolność od strachu** (*freedom from fear*), tj. wolność od nagłych i bolesnych wypadków w życiu codziennym, które można wiązać z bezpieczeństwem personalnym, ponieważ noszą w sobie aspekt psychologiczny⁵.

Człowiek, a konkretnie ludzkość, jest jednym z trzech elementów klasycznej definicji państwa. Koncepcja bezpieczeństwa człowieka wskazuje, że niezależność polityczna od czynników zewnętrznych oraz sprawowanie kontroli nad terytorium schodzą na plan dalszy. Wartością szczególnie chronioną powinien być człowiek, któremu należy się bezpieczeństwo nawet wtedy, gdy zagraża mu własne państwo lub gdy to państwo nie jest w stanie mu bezpieczeństwa zapewnić. Punktem odniesienia dla koncepcji bezpieczeństwa człowieka są porozumienia międzynarodowe, których celem jest ochrona podstawowych praw człowieka. Porozumienia wskazują, że prawa te – w wyniku procesu globalizacji – są silnie uwarunkowane prawami ekonomicznymi i socjalnymi, z którymi wspólnie stanowią podstawę wolności bezpieczeństwa człowieka (ryc. 2). Prawa socjalne można powiązać

Ryc. 2. Filary (wolności) bezpieczeństwa człowieka

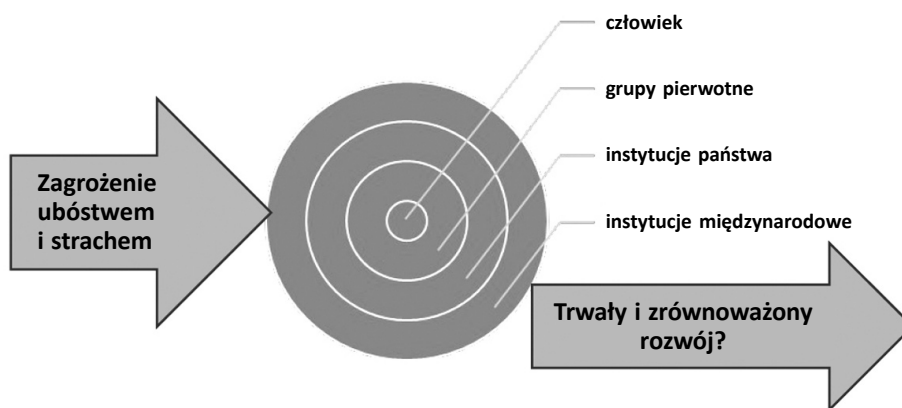
Źródło: Opracowanie własne.

⁵ Zob. A. Czupryński, *Bezpieczeństwo w ujęciu aksjologicznym* [w:] *Bezpieczeństwo na lądzie, morzu i w powietrzu w XXI wieku*, red. J. Zboina, Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2014, s. 19.

np. z prawami naturalnymi obecnymi w filozofii Johna Locke’a, według którego każdej istocie ludzkiej z natury przysługuje prawo do życia, wolności i własności⁶.

Szukając źródeł koncepcji *human security*, zazwyczaj łączy się ją z działalnością Organizacji Narodów Zjednoczonych i traktuje jako analityczne narzędzie tej organizacji służące lepszemu rozpoznaniu środowiska międzynarodowego (jego potrzeb) i wypracowaniu metod ich realizacji⁷.

W uproszczeniu można powiedzieć, że koncepcja bezpieczeństwa człowieka jest opiera się na wolności przez zapewnienie człowiekowi niezbędnych warunków do egzystencji (praw socjalnych) i rozwoju (praw gospodarczych) przy respektowaniu jego godności. Zagwarantowanie bezpieczeństwa jest możliwe przede wszystkim dzięki postępowi społecznemu i poprawie warunków życia człowieka, a nie tylko dzięki sile armii. Zapewne jednym z ważniejszych powodów, dla którego zdecydowano się na tak wyraźne połączenie praw wolnościowych przed pozostałymi wolnościami związanymi z biedą i strachem ..., było przekonanie, że czynniki ekonomiczne odgrywają bardzo ważną rolę w stabilizacji egzystencji jednostki. Pojęcie „prawa człowieka” ma charakter legalistyczny, a koncepcja *human security* polega przede wszystkim na wprowadzaniu pragmatycznych rozwiązań, których celem jest zaspokojenie potrzeb egzystencjalnych człowieka.

Ryc. 3. System strukturalny bezpieczeństwa człowieka

Źródło: Opracowanie własne.

⁶ Zob. J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie* (traktat drugi), przeł. Z. Rau, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.

⁷ K.P. Marczuk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne państw członkowskich Unii Europejskiej. Od bezpieczeństwa państwa do bezpieczeństwa ludzi*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012, s. 54.

Odnoszące się do wolności od niedostatku i strachu wątki można uzupełnić o prawa i wolności człowieka wywodzące się od ogłoszonych w 1941 roku przez prezydenta USA Franklina D. Roosevelta czterech rodzajów wolności, które miały przysługiwać każdemu człowiekowi na świecie, tj. od: wolności słowa i wyrazu (*freedom of speech and expression*), wolności wyboru religii (*freedom to worship God in one's own way*), wolności od niedostatku (*freedom from want*) oraz wolności od strachu (*freedom from fear*)⁸.

W 1945 roku amerykański sekretarz stanu relacjonował swojemu rządowi wnioski z konferencji założycielskiej w San Francisco: „Walka o pokój musi się toczyć na dwu frontach. Pierwszy to front bezpieczeństwa, gdzie zwycięstwo zwiastuje wolność od strachu. Drugi to front gospodarczo-społeczny, gdzie zwycięstwo oznacza wolność od niedostatku. Tylko zwycięstwo na tych dwóch frontach może zagwarantować trwały pokój na świecie”⁹.

Wyrażenie „wolność od strachu i niedostatku” za sprawą przyimka „od” nadaje koncepcji *human security* wydźwięk negatywny. Dopelnieniem tego wyrażenia są jednak słowa „do trwałego i zrównoważonego rozwoju”, które nadają jej wydźwięk pozytywny, pokazując związek między zrównoważonym rozwojem a bezpieczeństwem ludzkości. Bezpieczeństwo człowieka ma w ogromnej mierze wymiar bezpieczeństwa społecznego i oznacza wolność od strachu i niedostatku w kierunku trwałego i zrównoważonego rozwoju człowieka. To człowiek, a nie państwo, traktowany jest jako ostateczny beneficjent rozwoju.

Z powyższych rozważań wynika, że przedmiotem troski państwa w o wiele większym stopniu niż zagrożenia zewnętrzne państwa stają się sprawy społeczne związane z egzystencją i jakością życia. Jak zauważył Ulrich Beck, miejsce wspólnoty biedy zajmuje wspólnota strachu. W znacznym uproszczeniu można powiedzieć, że bezpieczeństwo człowieka jest obecnie warunkowane przede wszystkim strachem o egzystencję¹⁰.

Fen Osler Hampson przeanalizował zakres zagadnienia bezpieczeństwa człowieka i wskazał trzy koncepcje tego pojęcia. Nie odnosił się wprost do koncepcji *human security*, a badał bezpieczeństwo człowieka (bezpieczeństwo personalne). Wskazał, że odnosi się ono do trzech kategorii. Pierwsza związana jest z prawami naturalnymi i rządami prawa. Druga nawiązuje do idei humanitaryzmu i działań na rzecz wzmocnienia prawa międzynarodowego w kwestii ludobójstwa i zbrodni wojennych, eliminacji broni

⁸ F.D. Roosevelt, *The state of the Union Address to the Congress* (6.01.1941 r.).

⁹ Za: K.P. Marczuk, *Pojęcie i zakres human security [w:] Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Elipsa, Warszawa 2014, s. 4.

¹⁰ Zob. U. Beck, *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002.

szczególnie niebezpiecznej dla ludności cywilnej oraz interwencji humanitarnych. Trzecia odnosi się do idei sprawiedliwości społecznej¹¹.

Koncepcje te koncentrują się w większości na problemach związanych z rozwojem i ochroną praw człowieka, które odpowiadają nurtowi *freedom from want* oraz interwencjami humanitarnymi prowadzonymi w celu ochrony życia i praw jednostek skłaniających się w kierunku *freedom from fear*.

Analiza tych poglądów oraz programu HDR pozwala na wyróżnienie następujących założeń dla rozwijanej koncepcji bezpieczeństwa człowieka:

- 1) uniwersalność dla całej ludzkości (niezależność od terytorium),
- 2) współzależność wszystkich jej dziedzin (wymiarów),
- 3) możliwość osiągania jej celów bardziej dzięki prewencji niż późniejszym interwencjom,
- 4) skoncentrowanie uwagi na człowieku, a nie na państwie¹².

Koncepcja ta zyskuje dodatkowo na znaczeniu zwłaszcza w kontekście problemu umiędzynaradawiania się lokalnych konfliktów spowodowanych napięciami etnicznymi, klęskami głodu, kryzysami ekonomicznymi czy dezintegracją państw.

W obszarze działań na rzecz bezpieczeństwa człowieka istotną funkcję pełnią grupy pierwotne oraz wtórne. Ich dopełnieniem są instytucje, takie jak państwo, organizacje międzynarodowe i inne organizacje pozarządowe ukierunkowane na bezpieczeństwo personalne (ryc. 3). Na bezpieczeństwo człowieka trzeba spojrzeć także z szerszej perspektywy, przez pryzmat współuczestniczenia samego człowieka w zapewnieniu sobie bezpieczeństwa. Ta aktywistyczna koncepcja człowieka odwołuje się do stwierdzenia Protagorasa, że człowiek jest miarą wszechrzeczy. Przyznaje ona człowiekowi przywilej kreowania bezpieczeństwa, którego zagrożeniem są różnego rodzaju konflikty społeczne oraz zjawiska naturalne. Janusz Świniarski uważał, że bezpieczeństwo ma sens tylko wtedy, gdy dotyczy człowieka. Wyróżnił on bezpieczeństwo personalne i strukturalne¹³. Pierwsze polega na stworzeniu człowiekowi właściwych warunków egzystencji. Drugie dotyczy strony organizacyjnej i instytucjonalnej życia społecznego na różnych poziomach organizacji i polega na takim ukierunkowaniu działalności

¹¹ F.O. Hampson, *Bezpieczeństwo jednostki* [w:] *Studia bezpieczeństwa*, red. P.D. Williams, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 227

¹² United Nations Development Program, *Human Development Report 1994*, New York 1994, s. 22–23. K.P. Marczuk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w poszerzonej agendzie studiów nad bezpieczeństwem (szkoła kopenhaska i human security)* [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Elipsa, Warszawa 2009, s. 69–70.

¹³ J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa*, Agencja Wydawnicza ULMAK, Warszawa–Pruszków 1977, s. 179–181.

wszystkich instytucji, aby gwarantowały bezpieczeństwo personalne, w tym powszechny dostęp do dóbr publicznych, takich jak edukacja czy służba zdrowia.

Koncepcja *human security* łączy ten dychotomiczny podział. Bezpieczeństwo człowieka musi opierać się na bezpieczeństwie strukturalnym. Jeżeli zawodzi państwo, to pozostają instytucje międzynarodowe. Ujmując rzecz w skrócie, *human security* to koncepcja bezpieczeństwa oparta na idei godnego życia człowieka w warunkach bezpieczeństwa społecznego i gospodarczego. Jak już podkreślono, dla większości ludzi brak poczucia bezpieczeństwa (*insecurity*) wynika raczej z obawy o codzienny byt niż ze strachu przed wojną¹⁴.

Dziedziny bezpieczeństwa społecznego w koncepcji bezpieczeństwa człowieka

Inspirujące z naukowego punktu widzenia jest pytanie: Jeśli państwo nie jest w stanie zagwarantować bezpieczeństwa człowiekowi, to kto – obok instytucji państwowych – ma to zrobić?¹⁵

W koncepcji *human security* wskazuje się na siedem dziedzin (rodzajów/płaszczyzn) bezpieczeństwa istotnych z perspektywy podmiotu, jakim jest człowiek. Mowa tu o bezpieczeństwie ekonomicznym, żywnościowym, zdrowotnym, ekologicznym, fizycznym, społecznym i politycznym (rys. 1).

Analizując zagadnienie zagrożeń dla bezpieczeństwa człowieka, należy zauważyć, że niejednokrotnie będą się one odnosiły także do bezpieczeństwa społecznego oznaczającego zabezpieczenie przed stałymi zagrożeniami, takimi jak głód, choroby, ucisk, a także zapewnienie ochrony przed gwałtownymi i szkodliwymi kryzysami w życiu codziennym. Bezpieczeństwo socjalne wpisuje się w zagadnienia polityki społecznej, która w pierwszej kolejności odnosi się do takich kwestii, jak bezrobocie, wynagrodzenie, mobilność na rynku pracy, dostęp do świadczeń zdrowotnych, zasobność obywateli czy wykluczenie społeczne często wynikające z biedy.

W literaturze przedmiotu wyróżnić można różne koncepcje odwołujące się do bezpieczeństwa człowieka (a konkretnie – ludzkiego), a mianowicie nawiązujące do:

1. liberalnej idei prawa naturalnego;

¹⁴ Zob. United Nations Development Program, *Human...*, *op. cit.*, s. 22.

¹⁵ Zob. S. Sulowski, *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji* [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Elipsa, Warszawa 2009, s. 20.

2. humanitaryzmu opartego na prawie międzynarodowym;
3. poszerzania przymiotnikowego „bezpieczeństwa” o nowe płaszczyzny związane z poziomem i jakością życia¹⁶.

Analizując, na jakie cele wykorzystywane są programy Funduszu Powierniczego NZ ds. Bezpieczeństwa Ludzkiego (UNTFHS), można zauważyć, że sytuują się one w filarach wolnościowych, czyli:

1. ochronie osób narażonych na przemoc fizyczną, dyskryminację i wykluczenie;
2. ochronie uchodźców wewnętrznych i migrantów ekonomicznych;
3. ochronie osób w sytuacjach konfliktów zbrojnych;
4. zapewnieniu minimalnych standardów życia ludziom narażonym na skrajne ubóstwo z powodu załamań ekonomicznych i klęsk żywiołowych;
5. wzmocnieniu opieki zdrowotnej i usług medycznych tam, gdzie nie interweniowały inne instytucje;
6. poprawie szans edukacyjnych, szczególnie dziewcząt¹⁷.

Bogaty katalog dziedzin bezpieczeństwa człowieka, których urzeczywistnienie jest możliwe, można usytuować w filarach wolnościowych bezpieczeństwa człowieka, które sytuują się w obszarach społecznych (ryc. 2):

1. godnego i wolnego życia,
2. pomocy w niedostatku,
3. pomocy humanitarnej.

Koncepcja bezpieczeństwa człowieka odnosi się więc do istotnych zagrożeń człowieka i gwarantowania jego praw, ale w oderwaniu od konkretnych granic państwowych, władzy oraz ludności, czyli elementów stanowiących państwo. W ten sposób bezpieczeństwo człowieka przestaje być domeną zastrzeżoną dla suwerennych władz państwowych czy wewnętrzną sprawą państwa, a staje się sprawą ponadnarodową.

W opublikowanym przez UNDP raporcie z 1999 roku dotyczącym globalizacji dodatkowo podkreślono konieczność walki z takimi zagrożeniami, jak międzynarodowa przestępczość, niszczenie środowiska naturalnego oraz potrzebę wspierania odmiennych kultur¹⁸.

Bezpieczeństwo społeczne jest elementem bezpieczeństwa strukturalnego, które ukierunkowane jest na zagwarantowanie człowiekowi egzystencji i swobodnego rozwoju. Marek Leszczyński definiuje je jako „całokształt

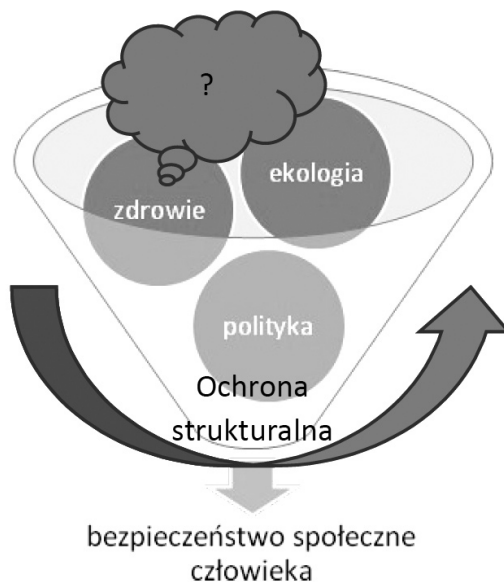
¹⁶ G. Michałowska, *Bezpieczeństwo ludzkie* [w:] *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, red. J. Simonides, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 227.

¹⁷ *Ibidem*, s. 231–233.

¹⁸ United Nations Development Program, *Human Development Report 1999, Globalization with a Human Face*, Oxford University Press, New York, Oxford 1999.

działań prawnych, organizacyjnych realizowanych przez podmioty rządowe (krajowe i międzynarodowe), pozarządowe i samych obywateli, które mają na celu zapewnienie pewnego poziomu życia osobom, rodzinom i grupom społecznym oraz niedopuszczenie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego. Chodzi tu zwłaszcza o zapewnienie pomocy ludziom czasowo bądź trwale niezdolnym do pracy zawodowej, którzy znaleźli się na skutek własnej niezaradności w trudnej sytuacji życiowej lub padli ofiarą niezależnych od nich zdarzeń losowych (pożar, powódź, inne klęski żywiołowe)”¹⁹.

Tak definiowane bezpieczeństwo społeczne człowieka oznacza ochronę strukturalną przed niemożnością zaspokojenia materialnych i duchowych potrzeb oraz gwarancję swobodnego rozwoju jednostki. Obejmuje nie tylko wolność od niedostatku, lecz także wolność od strachu, tj. zagrożeń rozwoju psychospołecznego człowieka, których źródłem mogą być uwarunkowania ekonomiczne, żywnościowe, zdrowotne, ekologiczne, fizyczne czy polityczne (ryc. 4). Bezpieczeństwo społeczne łączy się z istotą szeroko ujętej koncepcji bezpieczeństwa, u której podstaw leży przekonanie, że bezpieczeństwo człowieka, tj. ochrona i wzmocnienie pozycji osób na poziomie indywidualnym i zbiorowym, jest także ważne dla bezpieczeństwa zarówno narodowego,

Ryc. 4. Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego człowieka

Źródło: Opracowanie własne.

¹⁹ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, Rok 52, nr 2(185), s. 125.

jak i międzynarodowego. Zagrożenia bezpieczeństwa człowieka mogą dość łatwo i szybko przeobrazić się w znacznie poważniejsze konflikty społeczne. Analizując problem bezpieczeństwa społecznego człowieka, autorzy raportu *Human Security in Africa* (2005 i n.) wskazują, że należy wziąć pod uwagę kilka zasadniczych kwestii, tj.: strony konfliktu, uchodźców, zintegrowaną pomoc po zakończeniu konfliktu, skrajne ubóstwo, nagłe kryzysy gospodarcze, opiekę zdrowotną, edukację, informację publiczną oraz promowanie i upowszechnianie koncepcji bezpieczeństwa ludzkiego²⁰. Autorzy raportu stwierdzili, że współczesne zagrożenia są wywoływane przede wszystkim przez działalność człowieka, a nie państwa.

Najważniejsze inicjatywy dotyczące bezpieczeństwa człowieka są podejmowane przez rządy regionalne i subregionalne, organizacje międzyrządowe, a także organizacje i instytucje ONZ. Pod koniec lat 90. XX wieku przy ONZ powołano Komisję ds. Bezpieczeństwa Jednostki oraz – wspomniany już wcześniej – Fundusz Powierniczy ds. Bezpieczeństwa Ludzkiego. W 2003 roku podczas szczytu w Barcelonie stwierdzono, że bezpieczeństwo jest najistotniejszym warunkiem rozwoju człowieka²¹. Z pewnością koncepcja ta nie powinna być kojarzona z instytucjonalną bezsilnością. Bezpieczeństwo człowieka jest odpowiedzią na współczesne zagrożenia – nie pociąga za sobą wykorzystania siły przeciwko suwerenności państw i zmierza do integracji takich celów, jak wolność od strachu, wolność od niedostatku i wolność do życia w godności.

Przykłady zagrożeń bezpieczeństwa społecznego człowieka

Można zadać pytanie, jaki poziom bezpieczeństwa społecznego należy zapewnić człowiekowi, by gwarantował mu on wolność od niedostatku i dał poczucie trwałego i zrównoważonego rozwoju. Terminem „dotkliwe ubóstwo” ekonomiści Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (Organisation for Economic Cooperation and Development) określają życie osób, których nie stać na co najmniej cztery pozycje z następujących dziewięciu: opłaty za mieszkanie (czynsz, kredyt, media), opłaty z ogrzewanie mieszkania, regularne spożywanie mięsa lub protein, wyjazd na wakacje, zakup pralki,

²⁰ http://www.sarpn.org/documents/d0001972/Human-security_OSAA_Dec2005.pdf, [dostęp 10.03.2016].

²¹ Por. A Human Security Doctrine for Europe, *The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities*, Presented to EU High Representative for Common Foreign and Security Policy Javier Solana, Barcelona, 15 September 2004.

telefonu, telewizora lub samochodu i pokrycie nieoczekiwanych wydatków. Z pewnością podstawowym problemem zagrożenia bezpieczeństwa społecznego człowieka jest obecnie zjawisko biedy połączone z nierównością społeczną. Według statystyki Banku Światowego²²:

1. Na początku 2016 roku 65 mln ludzi zostało przymusowo wysiedlonych ze swoich domów (w 2015 r. było to 60 mln). Ponad 21 mln ludzi zostało sklasyfikowanych jako uchodźcy.
2. W ciągu najbliższych dziesięciu lat globalna gospodarka będzie musiała stworzyć 600 mln miejsc pracy. Jedna trzecia młodych ludzi na świecie (1,8 mld) nie pracuje i jest poza systemem edukacji.
3. W 2013 roku ponad jedna dziesiąta osób żyła w skrajnym ubóstwie. W Afryce Subsaharyjskiej odsetek ten wynosił cztery dziesiąte, co stanowi 389 mln, tj. 32,5 proc. mieszkańców. Do ludzi żyjących w skrajnej biedzie zalicza się tych, którzy dysponowali kwotą 1,25 USD dziennie. Co prawda, w ciągu ostatnich trzydziestu lat udało się znacznie zmniejszyć rozmiary skrajnego ubóstwa, ale nadal jest to prawie miliard ludzi na świecie. W 2012 r. globalny dochód w przeliczeniu na głowę jednego mieszkańca dziennie wynosił 3,52 USD, przy czym biedniejsza połowa ludzkości osiągnęła zaledwie 46% tego dochodu, a 1,74 mld ludzi musiało się zadowolić dochodem poniżej 1,5 USD. Aż 65% tej zbiorowości żyje w Azji, 25% zaś – w Afryce (gdzie większość nie osiąga nawet 0,60 centa dziennie)²³. Bank Światowy szacuje, że potrzeba całego pokolenia, by wyeliminować to zjawisko. W 2015 roku wskaźnik skrajnego ubóstwa ukształtował się na poziomie 9,6% łącznej populacji Ziemi. Dotyczył on około 702 milionów ludzi. W 2012 roku w skrajnej biedzie żyło 13% ludzi, a w 1999 roku – 29%.

Organizacja Narodów Zjednoczonych szacuje, że 2,4 mld ludzi nie ma dostępu do właściwych urządzeń sanitarnych, a prawie miliard w ogóle nie może z nich korzystać. Dobre warunki sanitarne są podstawą bezpieczeństwa zdrowotnego i właściwego rozwoju. Dlatego 75 mld USD Międzynarodowy Fundusz Walutowy przekazał do Międzynarodowego Stowarzyszenia Rozwoju (International Development Association) dla najuboższych w celu poprawy ich warunków bytowych. Pomimo tej pomocy ponad miliard ludzi nie ma żadnego trwałego pomieszczenia mieszkalnego; 1,6 mld osób nie korzysta z elektryczności; 796 mln dorosłych to analfabeci; a 215 mln dzieci pracuje. UNICEF uważa, że ubóstwo, analfabetyzm i przedwczesna śmierć

²² <http://blogs.worldbank.org/voices/year-review-2016-12-charts-and-video>, [dostęp: 20.12.2016].

²³ <http://wdi.worldbank.org/table/2.8>, [dostęp: 20.12.2016].

zagrożają dzieciom na świecie²⁴. Jeśli obecne tendencje się utrzymają, to do 2030 roku 69 mln dzieci poniżej piątego roku życia umrze z powodu chorób, a 167 mln będzie żyło w ubóstwie.

Jeszcze bardziej przeraża liczba osób, które umierają w następstwie biedy. Statystyka Światowej Organizacji Zdrowia (World Health Organization) wykazała, że około 1/3 ludzkich zgonów (rocznie 18 mln, dane z roku 2014) było spowodowanych gruźlicą, komplikacjami porodowymi, infekcją dróg oddechowych. Gdyby zapewniono dostęp do czystej wody pitnej, nowoczesnych sanitariatów, lepszego odżywiania, podstawowej opieki medycznej i niezbędnych lekarstw, można byłoby tego uniknąć.

W ciągu ostatnich lat, które minęły od zimnej wojny, w następstwie biedy zmarło około 400 mln ludzi. Ekspert Banku Światowego uważają, że aby wyeliminować skrajne ubóstwo w ciągu jednego pokolenia, trzeba spełnić trzy warunki. Po pierwsze, wysokie tempo wzrostu PKB w krajach rozwijających się powinno być jeszcze większe. Po drugie, musi się to przełożyć na tworzenie miejsc pracy i ograniczanie nierówności. Po trzecie, trzeba łagodzić potencjalne problemy wynikające np. z klęsk żywiołowych, kryzysu finansowego czy zwiększenia kosztów paliw.

W Polsce minimum egzystencji i minimum socjalne oblicza Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. Minimum egzystencji, inaczej zwane minimum biologicznym, to taki poziom wydatków, który zapewnia utrzymanie człowieka przy życiu, w stanie zdrowia i zdolności do pracy. W takim znaczeniu można uznać minimum egzystencji za podstawową granicę bezpieczeństwa społecznego człowieka na poziomie przetrwania biologicznego. Porównując poziom dochodu uznanego za minimum egzystencji i poziom dochodu uznanego za minimum socjalne, można stwierdzić, że minimum egzystencji wyznacza granicę minimalnego dochodu, poniżej której jest zagrożona egzystencja człowieka, i granicę minimum socjalnego, poniżej której następuje deprivacja społecznych potrzeb człowieka.

W 2015 roku skrajne ubóstwo dotyczyło osób, których dochód miesięczny wynosił poniżej 545 zł. W 2014 roku minimum egzystencji dla czteroosobowej rodziny zostało wyznaczone na poziomie 1472 zł. Z danych wynika, że aż 6,5 proc. Polaków żyło w gospodarstwach, których dochody wynosiły poniżej minimum egzystencji. Poniżej tego poziomu żyło aż 14,7 proc. rolników; 18,1 proc. rodzin z czwórką lub więcej dzieci na utrzymaniu i 9 proc. rodzin z trójką dzieci na utrzymaniu.

Główny Urząd Statystyczny, raportując dane dotyczące zasięgu ubóstwa w Polsce, wyznacza również ustawową i relatywną granicę ubóstwa. Tę

²⁴ Raport The State of the World's Children 2016. A fair chance for every child, United Nations Children's Fund (UNICEF), Jun 2016.

pierwszą określa się jako kwotę, która uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej. Ta druga jest ustalona na poziomie 50 proc. średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych. I tak np. w 2014 roku dla czteroosobowej rodziny ustawową granicę ubóstwa określono na poziomie 2056 zł, a relatywną – na poziomie 1982 zł. W ubóstwie relatywnym żyło 15,5 proc. Polaków, a o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej mogło się ubiegać 12,2 proc. mieszkańców Polski. Zasięg ubóstwa w Polsce, wyznacza również ustawową i relatywną granicę ubóstwa. Ta pierwsza została określona jako kwota, która uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z pomocy społecznej. Ta druga ustalona jest na poziomie 50 proc. średnich wydatków ogółu gospodarstw domowych. W tym ostatnim przedziale żyło odpowiednio 28,9 proc., 36,1 proc. oraz aż 45 proc. tych osób.

Minimum socjalne wyrażone konkretną kwotą jest granicą minimalnie godziwego poziomu życia. W 2014 roku minimum socjalne dla gospodarstwa jednoosobowego wynosiło 1080 zł, a dla rodziny czteroosobowej – 2915 zł. Wynika z tego, że aż 42,7 proc. Polaków żyło poniżej tej granicy. Problem ten dotyczył między innymi 64,9 proc. rolników; 55,4 proc. rencistów i 41,9 proc. pracowników. W największych miastach odsetek takich osób wynosił 1,1 proc., podczas gdy na wsi – aż 11,3 proc. Według ocen Banku Światowego w Polsce dzięki programowi Rodzina 500 plus liczba osób żyjących w skrajnym ubóstwie zmniejszy się o co najmniej 1,1 mln osób (z 2,9 mln), a liczba dzieci żyjących w skrajnym ubóstwie – o co najmniej 591 tys. (z 772 tys.).

Bieda i nierówności społeczne są głównymi czynnikami zagrażającymi bezpieczeństwu człowieka oraz czynnikami kryzysogennymi wpływającymi na bezpieczeństwo państwa i ład międzynarodowy.

Zakończenie

Ciekawą propozycją przedmiotowego ujęcia bezpieczeństwa jest stworzona przez ONZ nowa koncepcja pojęcia bezpieczeństwa, która w języku angielskim nosi nazwę *human security*, w języku niemieckim – *menschliche Sicherheit* (bezpieczeństwo ludzkie), w języku łacińskim – *homo securitas* (bezpieczeństwo ludzi), a którą w języku polskim proponuję określić jako bezpieczeństwo człowieka.

Koncepcja *human security* jest wyraźnie obecna w literaturze poddającej analizie rozliczne problemy bezpieczeństwa w jego różnych wymiarach i może być badana na gruncie różnych dyscyplin naukowych, których przedmiotem badań jest człowiek.

W koncepcji *human security* bezpieczeństwo człowieka staje się wartością nadrzędną. W HDR lapidarnie określono tę koncepcję jako wolność od strachu i wolność od niedostatku. Wskazano jednocześnie siedem obszarów bezpieczeństwa człowieka: ekonomiczny, żywności, zdrowotny, ekologiczny, osobisty, polityczny oraz społeczny. Ponadto stwierdzono, że współcześnie niewłaściwe jest już kojarzenie bezpieczeństwa wyłącznie z zagrożeniem konfliktem zbrojnym, ochroną granic państwowych i utrzymaniem środków militarnych.

W HDR bezpieczeństwo człowieka zostało ogólnie zdefiniowane jako zabezpieczenie przed takimi zagrożeniami, jak: głód, choroby i prześladowania, a jednocześnie jako ochrona przed nagłymi i bolesnymi wstrząsami w życiu codziennym. Stąd można wywieść pojęcie „bezpieczeństwo społeczne człowieka”, które oznacza ochronę strukturalną przed niemożnością zaspokojenia materialnych i tożsamościowych potrzeb oraz gwarancję godnego i swobodnego rozwoju jednostki. Bezpieczeństwo społeczne człowieka nie ogranicza się tylko do potrzeb socjalnych, ale także do rozwoju psychospołecznego człowieka.

Koncepcja bezpieczeństwa człowieka jest antropocentryczna, ponieważ przenosi zainteresowanie z poziomu państwa na poziom jednostki ludzkiej. W ten sposób reprezentuje poszerzone rozumienie bezpieczeństwa, co zdecydowanie różni je od innych jego koncepcji.

Należy zgodzić się z tezą, że bezpieczeństwo człowieka nie należy przeciwstawiać bezpieczeństwu narodowemu, lecz traktować je jako koncepcję uzupełniającą bądź alternatywną, która kładzie nacisk głównie na bezpieczeństwo społeczne. Koncepcję bezpieczeństwa człowieka można odnieść do bezpieczeństwa personalnego analizowanego na gruncie nauk o bezpieczeństwie. Podmiotem bezpieczeństwa obok społeczeństwa i państwa jest człowiek. Odwraca przy tym relację aksjologiczną opierając się na aspekcie antropocentrycznym. Bezpieczeństwo człowieka staje się punktem odniesienia dla myślenia o bezpieczeństwie również w kontekście międzynarodowym, w tym przypadku działalności ONZ.

Bibliografia

Literatura:

1. *Bezpieczeństwo na lądzie, morzu i w powietrzu w XXI wieku*, red. J. Zboina, Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2014.
2. Floyd R., *Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach. Conceptualizing Human Security as a Securitizing Move*, „Human Security Journal” Winter 2007, vol. 5.
3. Gierszewski J., *Bezpieczeństwo socjalne, społeczne a bezpieczeństwo społeczne państwa w ujęciu systemowym i sekurytyzacji* [w:] *Bezpieczeństwo w administracji i biznesie jako czynnik europejskiej integracji i rozwoju*, red. M. Chrabkowski i in., WSAiB, Gdynia 2015.
4. Gierszewski J., Piwowarski J., *Theoretical basics of societal security*, „Security Dimensions. International & National Studies” 2016, No. 18.
5. Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2011, Rok 52, nr 2(185).
6. Marczuk K.P., *Bezpieczeństwo wewnętrzne państw członkowskich Unii Europejskiej. Od bezpieczeństwa państwa do bezpieczeństwa ludzi*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2012.
7. Simonides J. (red.), *Świat wobec współczesnych wyzwań i zagrożeń*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
8. Sulowski S., Brzeziński M. (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, Elipsa, Warszawa 2009.
9. Sulowski S., Brzeziński M. (red.), *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, Elipsa, Warszawa 2014.
10. United Nations Development Program, *Human Development Report 1994*, New York 1994.
11. Williams P.D. (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

Źródła internetowe:

1. <http://blogs.worldbank.org/voices/year-review-2016-12-charts-and-video>, [dostęp: 20.12.2016].
2. <http://wdi.worldbank.org/table/2.8>, [dostęp: 20.12.2016].
3. <http://stat.gov.pl/>, [dostęp: 10.03.2017]

SOCIAL SECURITY IN THE CONCEPT OF HUMAN SECURITY

Keywords: *social security, human security, social human security*

Summary

The work is an attempt to answer the question what is human security is, and whether this concept can be used to the study of social security. To date, social security was associated with the social problem, which had its source in the socio-economic situation of the state and individuals. To improve his condition, he designs and implements different concepts. In the area of social security it finds its expression in different social policies aimed at shaping a fair system of human security. The traditional system is based on a simplified social security and social assistance. The concept of „human security” in contrast to the traditional system extends the threat of their existence on different levels. In this way it combines the durable and sustainable human (personal) development with national security. The study focuses on examining the relationship between social security and the concept of human security. Analysis of these compounds allows the development and definition of the idea of social human security.

Janusz Gierszewski – dr hab., prof. nzw. IBN Akademii Pomorskiej w Słupsku zajmuje się problematyką bezpieczeństwa narodowego, a w szczególności organizacją systemu bezpieczeństwa społecznego. Uwzględniając multidyscyplinarny charakter badań nad bezpieczeństwem, podejmuje także zagadnienia instytucjonalnej oraz prawnej problematyki bezpieczeństwa. Autor wielu prac naukowych z różnych aspektów bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Marek LISIECKI

KIERUNKI DOSKONALENIA ZARZĄDZANIA BEZPIECZEŃSTWEM W PRZYSZŁOŚCI

Słowa kluczowe: *bezpieczeństwo, bezpieczeństwo obywateli, zarządzanie bezpieczeństwem*

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono główne kierunki doskonalenia zarządzania bezpieczeństwem publicznym. Podkreślono potrzebę stałego monitorowania oczekiwań obywateli w zakresie bezpieczeństwa. Wskazano na potrzebę ciągłego podnoszenia sprawności, jakości i innowacyjności działań na rzecz bezpieczeństwa obywateli. Sprawność rozumiana jest jako – wynikająca z potrzeb społeczności lokalnych – trafność formułowania celów i ich realizacja (jak najniższym nakładem) poprzez wszystkie organizacje funkcjonujące na rzecz bezpieczeństwa obywateli; jakość jako stopień zaspakajania oczekiwań społecznych; innowacyjność jako wprowadzanie zmian procesowych i produktowych podnoszących sprawność i jakość działań. Wyższą sprawność, jakość i innowacyjność działań może zapewnić dalsza decentralizacja działań w zakresie zarządzania bezpieczeństwem obywateli. Szczególną rolę powinna odgrywać tu gmina. Bezpieczeństwo ludzi zaczyna się od ich miejsca zamieszkania, miejsca pracy.

Wprowadzenie

Zagadnienia związane z bezpieczeństwem państwa, bezpieczeństwem obywateli są przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych. Są i powinny też być przedmiotem badań nauk o zarządzaniu. Szczególnym obszarem zainteresowania nauk o zarządzaniu są organizacje przyszłości oraz zarządzanie nimi. Literatura przedmiotu wskazuje na pewne pożądan

cechy organizacji przyszłości. Są to m.in.: szybkie reagowanie na zmiany w otoczeniu (jak kameleon), spłaszczanie struktur organizacyjnych, inwestowanie w ludzi i ich kompetencje, orientowanie na cele, tworzenie zespołów zadaniowo-wirtualnych. Nowoczesne organizacje cenią doświadczonych pracowników. Dążą do coraz wyższego poziomu sprawności, jakości i innowacyjności działań.

Czy takimi cechami powinny charakteryzować się organizacje przyszłości funkcjonujące na rzecz bezpieczeństwa?

Bezpieczeństwo jako przedmiot zarządzania

W badaniach, publikacjach i opiniach społecznych wyraźnie brakuje całościowego spojrzenia na bezpieczeństwo państwa jako na zbiór co najmniej takich elementów, jak: terytorium, obywatele, władze, struktury karne, relacje międzynarodowe, czyli zbiór tego, co jest podstawą funkcjonowania suwerennego państwa.

Wychodząc od podstawowych elementów państwa, można przyjąć, że państwo jest bezpieczne tylko wtedy, gdy jest spełnionych łącznie kilka warunków. A mianowicie gdy:

1. nie jest zagrożone jego terytorium;
2. ludzie (obywatele, mieszkańcy tego terytorium, a także przybysze czasowi) czują się bezpiecznie (wszędzie tam, gdzie przebywają, mają zapewniony byt i rozwój oraz zabezpieczone prawa i wolności);
3. władze funkcjonują suwerennie – zgodnie z obowiązującym porządkiem konstytucyjnym;
4. istnieje spójny, sprawiedliwy system prawa karnego obejmujący wszystkich obywateli;
5. ma poprawne relacje międzynarodowe w układzie bilateralnym i multilateralnym.

Wynika z tego, że wymienione elementy – ludność, terytorium, władza, system karny, relacje międzynarodowe – powinny być przedmiotem szczególnej ochrony państwa, jednocześnie punktem wyjścia dla poszukiwania konceptualnych, przyszłościowych modeli bezpieczeństwa państwa¹. Słuszność takiego podejścia potwierdza między innymi art. 5 Konstytucji RP, w którym stwierdza się, że: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości

¹ Tak definiowane jest państwo w prawie międzynarodowym publicznym. Zob. art. 1 konwencji przyjętej w Montevideo w 1933 r.; R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa, PWN 1994, s. 113–114; W. Góralczyk, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Warszawa, PWN 1983, s. 117–118.

i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Państwo powinno pełnić funkcję służebną przede wszystkim wobec swoich obywateli (swojego narodu). We współczesnym ujęciu bezpieczeństwo narodowe to oczekiwanie społeczne na zapewnienie możliwości korzystania z dobrobytu ekonomicznego, autonomii społecznej oraz określonego statusu politycznego.

Zdaniem Z. Traczyka problematyka bezpieczeństwa obejmuje bardzo wiele dziedzin życia – od losowych czynników fizykochemicznych (zagrożenia klimatyczne, tektoniczne i pożarowe), przez zagrożenia biologiczno-egzystencjalne właściwe dla przetrwania w świecie organizmów żywych (zapewnienie żywności, energii technicznej i zdrowotności), do czynników wynikających ze wzajemnej inwazyjności ludzi w życiu społecznym².

Jak zauważa J. Świniarski, zgodnie ze współczesną tendencją do pluralistycznego pojmowania bezpieczeństwa i do definiowania go jako pojęcia polisemantycznego często wskazywanymi różnicami gatunkowymi bezpieczeństwa są: niezawodność (nauki techniczne i technologiczne), stabilność i pewność istnienia (nauki społeczno-humanistyczne) oraz trwanie i istnienie (nauki przyrodnicze); albo wolność, spokój i komfort oraz „niczym niezakłócone współistnienie człowieka z innymi ludźmi i środowiskiem przyrodniczym” a także zdrowie, mienie, dobre samopoczucie, pewność jutra itp.³.

W ujęciu aksjologicznym bezpieczeństwo można zdefiniować jako czynienie rzeczy tak, aby zapewnić: przetrwanie i rozwój przez prokreację oraz edukację, przetrwanie i rozwój przez dostatek oraz dobrobyt, sprawiedliwość i rozwój przez właściwe prawo (praworządność), zorganizowanie życia społecznego (aktywny udział w tym życiu), doskonalenie i wzrost jakości poszanowania wolności oraz odpowiedzialność za siebie, innych i przyrodę (tabela 1).

Zdaniem J. Świniarskiego zarządzanie bezpieczeństwem w perspektywie aksjologicznej w czasach globalizacji i dominacji demokracji liberalnej powinno polegać na trosce o przetrwanie, trwanie, rozwój i doskonalenie rodzaju ludzkiego⁴.

Jak zauważa M. Cieślarczyk, w społeczeństwach najwyżej rozwiniętych, w których dostrzega się wiele zagrożeń, największą wagę przywiązuje się

² Z. Traczyk, *Sektor obywatelski i inne obszary bezpieczeństwa* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, red. M. Lisiecki, WSZiP, Warszawa 2008, s. 293.

³ J. Świniarski, *Bezpieczeństwo w ujęciu aksjologicznym* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem...*, *op. cit.*, s. 62–63.

⁴ *Ibidem*, s. 76–77.

Tabela 1.
Filary, wymiary i atrybuty holistycznie ujmowanego bezpieczeństwa

Filary szeroko pojętego bezpieczeństwa	Wymiary szeroko pojętego bezpieczeństwa	Atrybuty szeroko pojętego bezpieczeństwa
Prokreacja i edukacja	demograficzny	przetrwanie, rozwój
Dostatek i dobrobyt	ekonomiczny	przetrwanie, rozwój
Prawo i ustroj	polityczno-społeczny	sprawiedliwość, rozwój
Wolność i odpowiedzialność	kulturowo-cywilizacyjny	doskonalenie, jakość

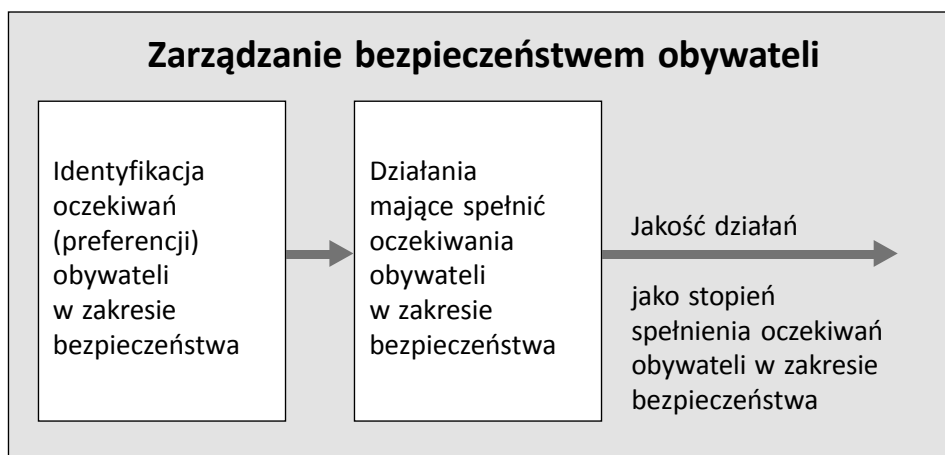
Źródło: Na podstawie J. Świniarski, *Bezpieczeństwo w ujęciu aksjologicznym* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, red. M. Lisiecki, WSZiP, Warszawa 2008, s. 76 (tabela zmodyfikowana przez autora).

do bezpieczeństwa ekologicznego i zdrowotnego, bezpieczeństwa ekonomiczno-gospodarczego i socjalnego, bezpieczeństwa politycznego, a także do ochrony wolności i praw obywateli⁵.

Podsumowując różne poglądy dotyczące zarządzania bezpieczeństwem, można stwierdzić, że jego celem jest przede wszystkim zapewnienie godnego bytu, możliwości rozwoju i swobód obywatelskich. Przy czym to zapewnienie nie może być doraźne – musi być ciągle, odporne na zakłócenia i dotyczyć głównie przyszłości. Szczególnej ochronie powinny podlegać systemy (w tym infrastruktura krytyczna) funkcjonujące po to, by te cele osiągać.

Zarządzanie bezpieczeństwem obywateli składa się z dwóch podstawowych elementów: identyfikacji oczekiwań (preferencji) obywateli w zakresie bezpieczeństwa oraz organizowanie działań mających spełnić te oczekiwania. Mówiąc o organizowaniu działań, trzeba mieć na myśli ich planowanie (strategiczne, operacyjne), tworzenie odpowiednich struktur organizacyjnych, zapewnienie właściwych ludzi we właściwym miejscu i czasie, umiejętne przewodzenie ludźmi dzięki odpowiedniemu systemowi motywowania do pracy, dobór stylów kierowania, kontrolowanie (zarówno klasyczne, jak i współczesne zgodne z ideą kontrolingu menedżerskiego). O jakości działań świadczy stopień spełnienia oczekiwań obywateli w zakresie bezpieczeństwa (rys. 1).

⁵ Zob. M. Cieślarczyk, *Teoretyczne, metodologiczne i praktyczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem w pierwszej dekadzie XXI wieku* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem...*, op. cit., s. 23; M. Lisiecki, *Zagrożenia społeczno-ekonomiczne bezpiecznego bytu oraz rozwoju obywateli. Sposoby przeciwdziałania* [w:] *Nierówności społeczne we współczesnym świecie*, red. A. Wołk, A. Potasińska, UKSW, Warszawa 2015, s. 25–37.

Rys. 1. Zarządzanie bezpieczeństwem obywateli

Źródło: Opracowanie własne.

Obok jakości należy także oceniać sprawność i innowacyjność działań. Współcześnie sprawność działań na rzecz bezpieczeństwa obywateli to trafne, wynikające z rzeczywistych potrzeb, formułowanie celów tych działań (strategicznych i – wynikających z nich – operacyjnych), ich osiągnięcie i jednocześnie racjonalne wykorzystywanie zawsze ograniczonych zasobów (ludzkich, rzeczowych, finansowych, informacyjnych). Wykorzystywanie nadmiernych zasobów do konkretnych działań skutkuje niemożnością podejmowania innych działań w tym samym czasie. Powoduje więc bezpowrotne straty. Z kolei innowacyjność działań pozwala nadążać za zmianami, za najnowszymi wyzwaniami w zakresie bezpieczeństwa. Przy czym zmiany te powinny dotyczyć działań zarówno w aspekcie czynnościowym (procesowym), jak i w aspekcie rzeczowym (zasobowym).

Oczekiwania obywateli w zakresie bezpieczeństwa

W dokumentach Wspólnoty Europejskiej stwierdza się, że bezpieczeństwo Europy jest koniecznym warunkiem dobrobytu i wolności. *Europejska strategia bezpieczeństwa* przyjęta przez Radę Europejską dotyczy bezpieczeństwa cywilnego oraz obronności (militarny).

We wspomnianym dokumencie jako szczególnie ważne obszary dla bezpieczeństwa Europy wymienia się:

1. ochronę przed terroryzmem i przestępczością – dostarczanie rozwiązań technologicznych w celu rozpoznawania zagrożeń, a także wykrywanie, identyfikację, ochronę, neutralizowanie i powstrzymywanie skutków ataków terrorystycznych oraz przestępczości;
2. bezpieczeństwo infrastruktury i obiektów użyteczności publicznej – analizę i zabezpieczanie istniejącej i przyszłej publicznej oraz prywatnej infrastruktury o decydującym znaczeniu;
3. bezpieczeństwo granic – skupianie się na technologiach i zdolnościach mających wzmocnić sprawność wszystkich systemów, wyposażenia, narzędzi i procesów koniecznych do poprawy bezpieczeństwa europejskich granic lądowych i morskich, łącznie z kontrolą i obserwacją granic;
4. przywracanie bezpieczeństwa w stanie kryzysu – skupianie się na technologiach wspierających różne operacje zarządzania w sytuacjach kryzysowych (takie jak ochrona ludności, zadania ratownicze i akcje humanitarne, wspieranie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa) oraz na kwestiach dotyczących np. koordynacji działań i komunikacji między organizacjami, rozproszonej architektury i czynnika ludzkiego⁶.

Po przeanalizowaniu wymienionych obszarów zagrożeń można stwierdzić, że nie obejmują one wszystkich istotnych elementów składających się na system bezpieczeństwa państwa, lecz jedynie elementy wybrane, choć bardzo istotne zarówno dla współczesności, jak i przyszłości.

Według opinii społeczności lokalnych bezpieczeństwo to:

1. stan świadomości, w którym człowiek czuje się wolny od jakichkolwiek zagrożeń, pociągający za sobą uczucie spokoju i komfortu;
2. życie bez zagrożenia, niczym niezakłócone współistnienie człowieka z innymi ludźmi i środowiskiem przyrodniczym;
3. stan bez lęku i niepokoju o siebie i innych;
4. pewność jutra;
5. brak zagrożenia utraty zdrowia, mienia i życia; pełny komfort psychiczny umożliwiający spełnianie marzeń i osiąganie celów;
6. sytuacja, w której człowiekowi nic nie zagraża i w której człowiek wie, że w przypadku nagłych, nieprzewidzianych wydarzeń będzie mógł liczyć na pomoc i wsparcie innych;
7. określone czynniki i działania powołanych do tego instytucji, które gwarantują przeciętnemu obywatelowi dobre samopoczucie i pewność jutra⁷.

⁶ M. Lisiecki, *Jakość w zarządzaniu bezpieczeństwem obywateli*, KUL, Lublin 2009, s. 6–7.

⁷ Zob. B. Kwiatkowska, *Problemy bezpieczeństwa w samorządowej kampanii wyborczej*, „Zeszyty Naukowe SGSP” 1999, nr 22; M. Lisiecki, B. Kwiatkowska-Basałaj, *Pojęcie bezpieczeństwa oraz prognostyczny model jego zapewnienia* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem*, red. P. Tyrała, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000, s. 53–60.

Ponieważ Polska funkcjonuje w strukturze Unii Europejskiej, warto więc przedstawić opinie Europejczyków na temat odczuwanych przez nich zagrożeń dla bezpieczeństwa obywateli, a na ich tle – opinię w tym samym zakresie wyrażoną przez społeczność lokalną w Polsce (tabela 2).

Tabela 2.
Hierarchia zagrożeń dla bezpieczeństwa obywateli
w Unii Europejskiej i w Polsce
(badania przeprowadzone wiosną w latach 2012–2015)

Lp. Zagrożenia	Waga zagrożeń w UE (w %)				Waga zagrożeń w Polsce (w %)
	2012	2013	2014	2015	2015
1. Wzrost cen i inflacja, koszty utrzymania	45	41	32	27	26
2. Bezrobocie	21	22	21	16	19
3. Sytuacja gospodarcza w kraju	19	18	15	10	8
4. Podatki	14	16	17	14	10
5. Sytuacja finansowa gospodarstwa domowego	15	16	16	15	15
6. Zdrowie i opieka społeczna	15	15	15	16	19
7. Emerytura/Renta	14	14	15	15	18
8. System oświaty (edukacji)	10	9	10	11	4
9. Klimat, środowisko, energetyka	5	5	7	5	2
10. Przestępczość	5	6	5	5	3
11. Warunki mieszkaniowe	5	5	6	6	4
12. Imigracja	3	3	4	6	3
13. Terroryzm	1	1	1	2	2
14. Warunki pracy	–	–	–	9	11
15. Warunki życia	–	–	–	8	16

Źródło: *Standard Eurobarometer 83*, Spring 2015, „Public Opinion in the European Union”, Report, May 2015, s. 27–29.

Przedstawiona hierarchia zagrożeń wskazuje, że zarówno w Europie, jak i w Polsce zagrożenia odczuwane jako największe mają i będą miały charakter społeczno-ekonomiczny. Obawy dotyczą głównie: wzrostu cen,

inflacji, kosztów utrzymania, bezrobocia, zdrowia i opieki społecznej, emerytur, rent, warunków życia, sytuacji finansowej gospodarstw domowych. Tradycyjne już zagrożenia militarne, przestępczość czy pożary nie są najważniejsze dla społeczności lokalnych.

Analizując wyniki badań cyklicznie powtarzanych przez różne ośrodki, można zauważyć, że tendencje w zakresie zagrożeń odczuwanych przez obywateli są w ciągu ostatnich 10–20 lat podobne (mimo że ostatnio trzeba było zmierzyć się z kryzysem gospodarczym, kryzysem migracyjnym i zagrożeniem terrorystycznym)⁸.

Działania na rzecz przyszłego bezpieczeństwa obywateli

Wielość zagrożeń i wynikających z nich potrzeb obywateli zmusza do tworzenia właściwej strategii działania i projektów nowych rozwiązań organizacyjnych, a także do doskonalenia istniejących już rozwiązań oraz projektowania i doskonalenia systemów zarządzania. Jak sugeruje P. Drucker, zarządzanie organizacjami w XXI w. powinno się opierać przede wszystkim na odpowiednim współdziałaniu organizacji, części organizacji, ludzi (pracowników) oraz na wykorzystywaniu w jak najwyższym stopniu możliwości najważniejszego i najcenniejszego zasobu każdej organizacji, jakim są ludzie⁹. Dotyczy to także zarządzania bezpieczeństwem.

Najważniejszymi podmiotami z w kontekście bezpieczeństwa państwa i obywateli są: organy władzy ustawodawczej (Sejm, Senat) i wykonawczej (prezydent, administracja rządowa, samorządowa), sądy i trybunały, podmioty gospodarcze, obywatele. Od stopnia ich współdziałania będzie zależała jakość, sprawność i innowacyjność działań, która powinny one mieć wymiar rzeczywisty, a nie pozorny (papierowy) w postaci niedopracowanych aktów normatywnych. To nie ustawy, lecz konkretni ludzie są w stanie zapewnić obywatelom wysoki poziom bezpieczeństwa. Oczywiście, formalizacja działań jest potrzebna, lecz jako końcowy element dyskusji nad możliwymi rozwiązaniami, które – jak wcześniej wspomniano – muszą zagwarantować wysoką jakość, sprawność i innowacyjność działań ukierunkowanych na zmieniające się potrzeby obywateli.

Poziom sprawności, jakości i innowacyjności zarządzania bezpieczeństwem obywateli będzie w przyszłości zależał od kilku czynników. Po pierwsze,

⁸ Zob. M. Lisiecki, *Jakość w zarządzaniu...*, *op. cit.*, s. 119–126.

⁹ P. Drucker, *Management and the world's work*, „Harvard Business Review”, September–October 1988, s. 65–76.

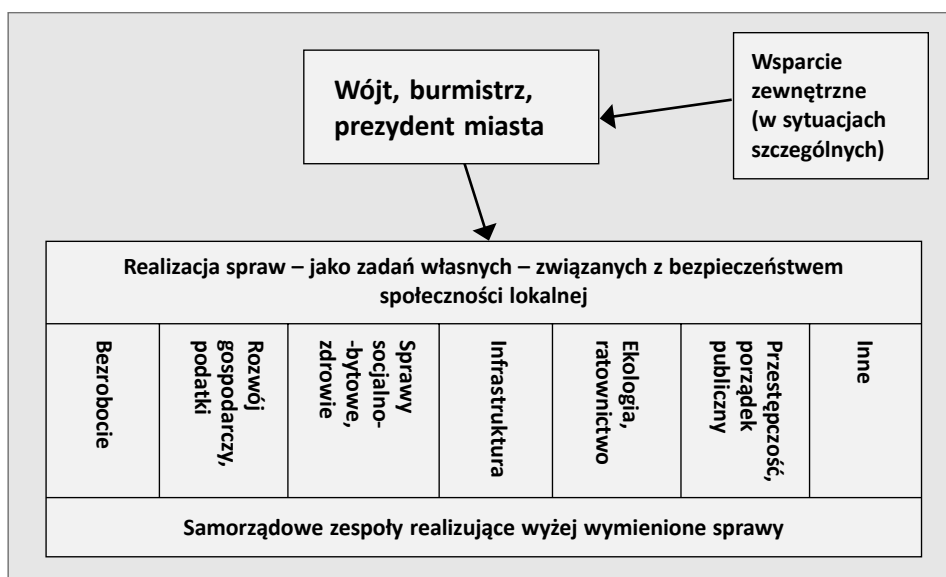
od trafności doboru źródeł informacji oraz metod i technik identyfikowania i prognozowania zagrożeń. Po drugie, od sposobów komunikowania się z podstawowymi odbiorcami usług na rzecz bezpieczeństwa, czyli z obywatelami, w sprawach dotyczących możliwych przyszłych zagrożeń oraz rzeczywistych potrzeb obywateli w tym zakresie. Komunikowanie się z obywatelami jest też istotne dlatego, że to ich opinia decyduje o rzeczywistej ocenie organizacji funkcjonujących na rzecz bezpieczeństwa. Opinia ta powinna wpływać na koncepcje i wynikające z nich projekty przyszłych działań, a także na bieżące korekty w tym zakresie. To podatnicy powinni określać, czego chcą. Po trzecie, poziom sprawności, jakości i innowacyjności zarządzania bezpieczeństwem obywateli będzie zależał od organizacji działań, które mogą przybierać różną postać. Coraz wyższy poziom wykształcenia ludzi, wzbogacony ich praktycznym doświadczeniem, pozwala na coraz większą decentralizację struktur organizacyjnych, choć – oczywiście – w sprawach niemożliwych do załatwienia na niższych szczeblach konieczne będzie zachowanie pomocniczości państwa. Wynikająca z bardzo szybkiego postępu technologicznego coraz większa instrumentalizacja działań powinna ułatwiać współdziałanie wielu podmiotów. Wśród działań na rzecz bezpieczeństwa powinny przeważać te o charakterze prewencyjnym. Bardziej powinno nas cieszyć to, że nie ma zdarzeń naruszających bezpieczeństwo, niż to, że wiele zdarzeń zostało zakończonych doraźnym sukcesem (zatrzymaniem i osądzeniem sprawcy czynu zabronionego, ugaśnieniem pożaru itd.).

Wielość zagrożeń potwierdza potrzebę integracji działań na różnych poziomach: gminnym, powiatowym, wojewódzkim, państwowym, międzynarodowym. Funkcje integracyjne powinni pełnić przede wszystkim: wójt, burmistrz, prezydent miasta, starosta – wszyscy z szerokimi uprawnieniami w zakresie określania celów strategicznych i operacyjnych, finansowania działań, określania struktur organizacyjnych oraz zarządzania zasobami ludzkimi.

Obecnie trudno powiedzieć, kto na szczeblu gminnym, powiatowym, czy nawet wojewódzkim odpowiada za bezpieczeństwo obywateli. Zgodnie z zapisami ustaw dotyczących funkcjonowania administracji publicznej to wójtowie, burmistrzowie, prezydenci miast, starostowie, wojewodowie, w rzeczywistości jednak – poszczególne służby rządowe odpowiedzialne za swój wycinek działania.

W wyniku porównania zalet i wad systemu scentralizowanego i zdecentralizowanego można stwierdzić, że z perspektywy współczesnego zarządzania bardziej sprawny jest system zdecentralizowany i że wszelkie potrzeby społeczności lokalnej powinny być zaspakajane przez organizacje znajdujące się jak najbliżej obywatela. Stąd podstawowym elementem w systemie zapewnienia bezpiecznego bytu obywatelom powinien być pierwszy poziom

administracji publicznej, czyli gminy. Byt ten będzie zależał od trafności sformułowanej i wdrożonej strategii gwarantującej rozwój gminy. Wójt powinien być koordynatorem działań na rzecz bezpieczeństwa podejmowanych przez zespoły samorządowe¹⁰, w razie potrzeby wspieranych przez zespoły powiatowe, wojewódzkie, czy też rządowe. Na zasadzie porozumień mogą to też być wyspecjalizowane zespoły międzygminne. Decentralizacja wiąże się też z regułą z mniejszymi kosztami funkcjonowania.

Rys. 2. Schemat organizacji bezpieczeństwa i zarządzania bezpieczeństwem w gminie i mieście w aspekcie zadaniowo-instytucjonalnym

Źródło: Opracowanie własne.

Polskie organizacje, zarówno biznesowe, jak i *non profit* (w tym administracja publiczna), nie należą do liderów w podnoszeniu poziomu sprawności, jakości i innowacyjności działań. Badania wskazują, że do najbardziej prosprawnościowych, projakościowych i proinnowacyjnych państw należą: Szwajcaria, USA, Izrael, Finlandia i Japonia. W Europie Centralnej i Wschodniej liderem w tym zakresie są Czechy¹¹. Warto śledzić zachodzące w tych

¹⁰ W tym policję lokalną, której obecnie w Polsce nie ma. Czy ponad 60 tys. funkcjonariuszy pionu prewencji Policji (dzielnicowi, patrole, ruch drogowy) musi funkcjonować w układzie scentralizowanym? Czy nie można przekształcić tego pionu w policję lokalną (samorządową)? Dzięki temu na gminę przypadłoby około 25 funkcjonariuszy.

¹¹ *The Global Competitiveness Report 2012–2013*, red. Klaus Schwab, The World Economic

państwach zmiany i najlepsze rozwiązania (także te w zakresie organizacji bezpieczeństwa i zarządzania nim) przenosić na nasz grunt. Trzeba pamiętać, że poziom bezpieczeństwa obywateli będzie zależał od szybkości i skali wprowadzanych zmian, od tego, w jakim stopniu podąża się za najlepszymi.

Zakończenie

Biorąc pod uwagę doświadczenia państw o utrwalonej demokracji oraz tendencje w zakresie tworzenia organizacji przyszłości, można stwierdzić, że:

1. większość potrzeb społeczności lokalnej w zakresie bezpieczeństwa powinna być zaspakajana przez wyspecjalizowane organizacje samorządowe;
2. administracja rządowa powinna wspierać administrację samorządową jedynie wtedy, gdy ta nie może samodzielnie wypełnić zadań (zasada pomocniczości państwa);
3. administracja rządowa powinna nadzorować samorządy w zakresie przestrzegania przez nie prawa, nie wnikając jednak w treść merytorycznych decyzji podjętych przez samorządy zgodnie z uprawnieniami ustawowymi.

Organizacja bezpieczeństwa i zarządzanie nim w przyszłości powinny charakteryzować się dużą szybkością reagowania na zmiany w otoczeniu, inwestowaniem w ludzi (w ich wiedzę, kompetencje), nastawieniem na osiągnięcie celów wynikających z rzeczywistych potrzeb otoczenia, tworzeniem zespołów zadaniowo-wirtualnych mających realizować te cele, dążeniem do coraz wyższego poziomu sprawności, jakości i innowacyjności działań. Jednak nie osiągnie się tego bez właściwych ludzi we właściwym miejscu i czasie. Ludzie byli, są i będą najważniejszym zasobem każdej organizacji.

Forum, Geneva 2012, s. 529–536; *The Global Competitiveness Report 2014–2015*, red. Klaus Schwab, The World Economic Forum, Geneva 2014, s. 529–536; M. Lisiecki, *Uwarunkowania pro jakościowego zarządzania bezpieczeństwem obywateli*, „Zeszyty Naukowe SGSP” 2014, nr 50(2).

Bibliografia

1. Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, PWN, Warszawa, 1994.
2. Cieślarczyk M., *Teoretyczne, metodologiczne i praktyczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem w pierwszej dekadzie XXI wieku* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, red. M. Lisiecki, WSZiP, Warszawa 2008.
3. Drucker P., *Management and the world's work*, „Harvard Business Review”, September–October 1988.
4. Góralczyk W., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, PWN, Warszawa 1983.
5. Kwiatkowska B., *Problemy bezpieczeństwa w samorządowej kampanii wyborczej*, „Zeszyty Naukowe SGSP” 1999, nr 22.
6. Lisiecki M., *Jakość w zarządzaniu bezpieczeństwem obywateli*, KUL, Lublin 2009.
7. Lisiecki M., Kwiatkowska-Basałaj B., *Pojęcie bezpieczeństwa oraz prognostyczny model jego zapewnienia* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem*, red. P. Tyrała, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000.
8. Lisiecki M., *Uwarunkowania projakościowego zarządzania bezpieczeństwem obywateli*, „Zeszyty Naukowe SGSP”, 2014, nr 50(2).
9. Lisiecki M., *Zagrożenia społeczno-ekonomiczne bezpiecznego bytu oraz rozwoju obywateli. Sposoby przeciwdziałania* [w:] *Nierówności społeczne we współczesnym świecie*, red. A. J. Wołk, A. Potasińska), UKSW, Warszawa 2015.
10. Świniarski J., *Bezpieczeństwo w ujęciu aksjologicznym* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, red. M. Lisiecki, WSZiP, Warszawa 2008.
11. *Standard Eurobarometer 83*, Spring 2015, „Public Opinion in the European Union”, Report, May 2015.
12. *The Global Competitiveness Report 2012–2013*, red. Klaus Schwab, The World Economic Forum, Geneva 2012.
13. *The Global Competitiveness Report 2014–2015*, red. Klaus Schwab, The World Economic Forum, Geneva 2014.
14. Traczyk Z., *Sektor obywatelski i inne obszary bezpieczeństwa* [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, red. M. Lisiecki, WSZiP, Warszawa 2008.

AREAS FOR IMPROVEMENT SAFETY MANAGEMENT IN THE FUTURE

Keywords: *safety, safety of citizens, safety management*

Summary

The article presents the directions of improving the management of public safety. Highlighted the need for continuous monitoring of citizens' expectations in terms of security, to take measures to fulfill these expectations to ensure high efficiency, quality and innovation. The need for further decentralization of activities.

Marek Lisiecki – prof. dr hab., pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w Instytucie Socjologii. W swoich zainteresowaniach naukowo-badawczych koncentruje na: zarządzaniu organizacjami, metodach i technikach organizacji i zarządzania, zarządzaniu bezpieczeństwem oraz na zarządzaniu w administracji publicznej.

Agata TYBURSKA

ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA W WYBRANYCH DOKUMENTACH STRATEGICZNYCH

Słowa kluczowe: *bezpieczeństwo państwa, zagrożenia asymetryczne, dokumenty strategiczne*

STRESZCZENIE

Zagwarantowanie bezpieczeństwa państwa jest niezwykle trudnym wyzwaniem dla administracji rządowej odpowiedzialnej za przygotowanie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego. Nieprzewidywalność i złożoność współczesnego świata nie pozwalają już na proste katalogowanie sytuacji niebezpiecznych według zagrożeń czasu pokoju i zagrożeń czasu wojny. Powiązania, zależności, konflikty interesów czy ograniczony dostęp do zasobów naturalnych tworzą na arenie międzynarodowej sytuacje wpływające na środowisko bezpieczeństwa, które należy diagnozować w wymiarze nie tylko krajowym, lecz także globalnym i regionalnym. Dlatego też przeciwdziałanie zagrożeniom współczesnego świata wymaga wspólnego wysiłku państw i narodów, co znalazło swoje odzwierciedlenie w *Strategii Bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Europejskiej strategii bezpieczeństwa, Europejskiej strategii bezpieczeństwa energetycznego* oraz *Koncepcji strategicznej obrony i bezpieczeństwa członków Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego*. Celem artykułu jest przedstawienie charakteru współczesnych, globalnych zagrożeń bezpieczeństwa oddziałujących na bezpieczeństwo państwa.

Wprowadzenie

Zagwarantowanie bezpieczeństwa państwa jest traktowane jako urzędowy obowiązek państwa – wypełnianego głównie przez organy państwa i samorządy, ale również przez społeczeństwo i samych

obywateli¹. Pełniona misja odnosi się w tym przypadku do dwóch podstawowych obszarów związanych z bezpieczeństwem. Pierwszy z nich dotyczy ochrony i obrony „wartości i interesów narodowych przed istniejącymi i potencjalnymi zagrożeniami”², drugi zaś – budowania „wewnętrznych i zewnętrznych warunków dla swobodnego rozwoju i sprostania wyzwaniom, jakie niesie dla narodu zmienność, nieprzewidywalność i postęp cywilizacyjny”³. Oba obszary są ściśle ze sobą powiązane, niejednokrotnie wzajemnie się przenikają. Bezpieczeństwo państwa i jego obywateli jest najwyższą cenioną wartością każdego narodu, którego żywotne interesy obejmują m.in. aspekty polityczno-militarne, ekonomiczne, społeczne i ekologiczne⁴. Nieprzewidywalność i niesymetryczność współczesnych zagrożeń są wyzwaniem dla podmiotów zaangażowanych w proces zwiększania strategicznej odporności państwa. Wpływają również na zdolność odstraszania potencjalnych przeciwników oraz gotowość do prowadzenia obrony i ochrony, a ponadto warunkują czas pozwalający na ograniczenie (likwidację) skutków zaistniałych sytuacji zagrażających.

Niesymetryczność współczesnych zagrożeń oddziałuje na bezpieczeństwo w ujęciu nie tylko krajowym, lecz także regionalnym i globalnym, co ma swoje odzwierciedlenie w dokumentach strategicznych państwa polskiego, Unii Europejskiej oraz Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO).

Bezpieczeństwo państwa a bezpieczeństwo narodowe – kwestie pojęciowe

W literaturze przedmiotu pojawiają się różne określenia dotyczące bezpieczeństwa państwa. Część badaczy bezpieczeństwo państwa definiuje jako:

1. stan równowagi między zagrożeniem wywołanym możliwością zaistnienia konfliktu a potencjałem obronnym⁵;

¹ J. Marczak, *Bezpieczeństwo narodowe – pojęcie, charakter, uwarunkowania* [w:] *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, red. R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsiorek, W. Jakubczak, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 21; J. Marczak, R. Jakubczak, K. Gąsiorek, *Obrona terytorialna w obronie powszechnej RP*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003, s. 23–45.

² *Ibidem*, s. 22.

³ *Ibidem*.

⁴ Por. K. Łastawski, *Pojęcie i główne wyznaczniki bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego* [w:] *Współczesne bezpieczeństwo*, red. W. Fehler, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 14–16.

⁵ W. Stankiewicz, *Bezpieczeństwo narodowe a walki niebrojne. Studium*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1991, s. 73, za: *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2002.

2. ochronę narodu i terytorium przed fizyczną napaścią, a także ochronę żywotnych interesów ekonomicznych i politycznych, których utrata zagroziłaby żywotności i podstawowym wartościom państwa⁶;
3. stan uzyskany w wyniku odpowiednio zorganizowanej obrony i ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi, określany stosunkiem potencjału obronnego do skali zagrożeń⁷.
4. „najważniejszą wartość, potrzebę narodową i priorytetowy cel działalności państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujące trwałą, wolną od zakłóceń byt i rozwój narodowy (państwa), w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie”⁸.

Badacze problemu często odnoszą się do zakresu definiowanych pojęć „bezpieczeństwo państwa” i „bezpieczeństwo narodowe”. Z tych dwóch – zdaniem Waldemara Kitlera – bezpieczeństwo narodowe jest pojęciem szerszym, ponieważ oprócz aspektów dotyczących ochrony i obrony państwa przed zagrożeniami uwzględnia również „pomyślny byt i rozwój oraz ochronę wartości bliskich poszczególnym członkom społeczności, które nawet bez istnienia państwa mają znaczenie”⁹. Można zatem przyjąć, jak stwierdza W. Kitler, że „bezpieczeństwo państwa to termin i kryjące się pod nim pojęcie właściwe każdemu państwu, bezpieczeństwo narodowe rozszerza istotę bezpieczeństwa państwa o wartości i potrzeby bliskie jednostce i różnym grupom społecznym, a w konsekwencji działania na rzecz ich realizacji, właściwe dla państwa demokratycznego”¹⁰.

W *Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* bezpieczeństwo państwa jest ujmowane szeroko. Świadczy o tym zarówno treść *Wstępu* tego dokumentu (*Strategia...* dotyczy „bezpieczeństwa państwa”¹¹ i w sposób kompleksowy „ujmuje zagadnienia bezpieczeństwa narodowego oraz wskazuje optymalne sposoby wykorzystania na potrzeby bezpieczeństwa wszystkich zasobów pozostających w dyspozycji państwa w sferze

⁶ D. Taylor, *The legitimate claims of national security*, „Foreign Affairs” 1974, vol. 52, No 3, za: J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996, s. 21.

⁷ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego...*, op. cit., s. 16.

⁸ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 31.

⁹ *Ibidem*, s. 39–40.

¹⁰ *Ibidem*, s. 21–22.

¹¹ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 7.

obronnej, ochronnej, społecznej i gospodarczej¹²), jak i treść poszczególnych częściach dokumentu. Podobnie szerokie rozumienie bezpieczeństwa wspólnoty państw UE jest widoczne w najważniejszych dokumentach Unii Europejskiej.

Różnorodność podejść do problematyki bezpieczeństwa państwa stała się przyczynkiem do stosowania wielu podziałów i klasyfikacji. Stąd w literaturze przedmiotu można odnaleźć interpretacje uwzględniające podział na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne¹³, kojarzone często z podziałem na bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo państwa. Zwolennicy podziału na bezpieczeństwo wewnętrzny i zewnętrzne – wyprowadzonego bezpośrednio z funkcji realizowanych przez państwo – określają¹⁴:

1. bezpieczeństwo wewnętrzne jako stabilność i harmonijność funkcjonowania systemu państwa,
2. bezpieczeństwo zewnętrzne jako brak zagrożeń ze strony podmiotów i źródeł zagranicznych.

Wydarzenia ostatnich lat wymusiły postrzeganie bezpieczeństwa państwa jako bezpieczeństwa w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w obowiązującej *Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*. Środowisko bezpieczeństwa Polski jest w niej opisywane przez pryzmat postępującego procesu zacierania się granic „między wymiarem wewnętrznym i zewnętrznym, militarnym i pozamilitarnym”¹⁵ z perspektywy globalnej, regionalnej i krajowej.

Rola administracji publicznej w tworzeniu bezpieczeństwa państwa

Elementami charakteryzującymi państwo są m.in. ludność, terytorium oraz rząd, określany również jako władza publiczna. Takim elementem jest także zdolność do utrzymywania stosunków z innymi państwami. Wielu autorów podkreśla podstawową rolę państwa w zaspokajaniu potrzeb oby-

¹² *Ibidem*.

¹³ S. Sulowski, *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji* [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2009, s. 14; M. Róg, A. Sęk, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej jako postawa bezpieczeństwa kulturowego*, [w:] *Współczesne zagrożenia zdrowia i bezpieczeństwa publicznego*, red. Z.W. Grajek, M. Knaś, A. Sęk, Wydawnictwo PWSZ, Suwałki 2016, s. 316.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej...*, *op. cit.*, s. 17.

wateli, poprawie jakości życia¹⁶, wskazując, że państwo „kondensuje rozproszoną energię (...) zbiorowości, jaką jest naród, stając się autorytetem zdolnym tę zbiorowość ochraniać, gwarantować [jej] ład, bezpieczeństwo i przestrzeganie praw”¹⁷. Każde państwo spełnia określone funkcje. Najczęściej wymienianymi są: funkcja wewnętrzna i funkcja zewnętrzna¹⁸. Funkcja wewnętrzna polega głównie na zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku. Państwo spełnia ją głównie przy wsparciu organów administracji publicznej. W ramach funkcji zewnętrznej wymienia się działalność prowadzoną w zakresie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi, zmierzającą do ochrony interesów danego państwa. Do spełniania wskazanej funkcji są wykorzystywane przede wszystkim służby dyplomatyczne.

Mając na uwadze realizowane funkcje, trzeba stwierdzić, że priorytetowym zadaniem państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa oraz stałej ochrony praw i wolności obywateli¹⁹. Zagrożenia XXI wieku – szczególnie ich niesymetryczny charakter – spowodowały, że „współcześnie, jak nigdy dotąd, narody demokratyczne dostrzegają potrzebę zabiegania o bezpieczeństwo państwa, jako instytucji publicznej, na równi z bezpieczeństwem jednostki i grup społecznych, wobec różnych wyzwań i zagrożeń nie tylko natury międzynarodowej, lecz także tych, które pojawiają się wewnątrz złożonej natury państwa i jego uwarunkowań”²⁰. Odzwierciedleniem takiego podejścia do funkcji spełnianej przez państwo jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która podkreśla główną rolę państwa w zapewnieniu bezpieczeństwa oraz zagwarantowaniu niepodległości i nienaruszalności terytorium²¹.

¹⁶ „Państwo – wspólnota równych mająca na celu doskonałe życie” (Arystoteles), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego...*, *op. cit.*, s. 95.

¹⁷ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe i próba systematyzacji*, „Zeszyt Problemowy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 2010, nr 1(61), s. 15. Por. też: M.A. Krąpiec, *Rozumny ład dobra organizującego cywilizację, czyli: bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo. Refleksje filozofa* [w:] *Bezpieczny obywatel. Bezpieczne państwo*, red. J. Widacki, J. Czapska, Wydawnictwo KUL, Lublin 1998, s. 71–75.

¹⁸ K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, *Struktura współczesnego państwa* [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. idem, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2007, s. 271.

¹⁹ W ramach etapów rozwoju nowoczesnego państwa wymienia się takie postulaty, jak bezpieczeństwo, wolność, równość, braterstwo oraz ochrona środowiska naturalnego, za: S. Sulowski, W. Jakubowski, *Historyczny rozwój państw* [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych...*, *op. cit.*, s. 249.

²⁰ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe...*, *op. cit.*, s. 6.

²¹ Art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

Wśród funkcji spełnianych przez administrację państwa w zakresie bezpieczeństwa można wymienić²²:

1. ochronę porządku konstytucyjnego;
2. zapewnienie bezpieczeństwa kulturowego;
3. edukację na rzecz bezpieczeństwa;
4. zapewnienie funkcjonowania organów władzy i administracji w warunkach pokoju, kryzysu lub wojny;
5. zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego;
6. ochronę życia i zdrowia ludzi oraz ochronę dóbr i środowiska przed negatywnymi skutkami działań człowieka i sił natury;
7. zapewnienie materialnych i duchowych warunków przetrwania ludności w warunkach zagrożeń bezpieczeństwa, kryzysu i wojny;
8. zapewnienie integralności terytorialnej i nienaruszalności granic;
9. ochronę interesów gospodarczych;
10. ochronę granic państwowych;
11. ochronę obszarów, obiektów, urządzeń i transportów ważnych dla obronności, interesów gospodarczych państwa, bezpieczeństwa publicznego oraz innych ważnych interesów państwa;
12. ochronę infrastruktury krytycznej²³.

Obecnie bezpieczeństwo państwa jest kojarzone z innymi rodzajami bezpieczeństwa: militarnym, ekologicznym i zdrowotnym, powszechnym, ekonomicznym, politycznym, społecznym, kulturowym oraz publicznym²⁴. Rejestr rodzajów bezpieczeństwa państwa nie jest i nigdy nie będzie katalogiem zamkniętym. Istotne jest jednak, by podczas formułowania kolejnych dziedzin bezpieczeństwa uwzględniać nadrzędność bezpieczeństwa narodowego nad innymi jego rodzajami. Warto podkreślić, że poszczególne dziedziny (rodzaje) bezpieczeństwa nie występują w izolacji, lecz się zazębiają, wzajemnie się przenikając i uzupełniając o nowe elementy.

²² W. Kitler, *Zakres zadań władz cywilnych w zakresie bezpieczeństwa oraz dziedziny wymagające pomocy sił wojskowych* [w:] *Wojskowe wsparcie władz cywilnych i społeczeństwa*, red. K. Gąsior, W. Kitler, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2005, s. 14.

²³ A. Tyburska, *Ochrona infrastruktury krytycznej w Polsce – wyzwania w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe AON” 2013. Dodatek, s. 58.

²⁴ A. Dawidczyk, *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2001, s. 16; Z. Kwiasowski, T. Dumala, *Pozamilitarne zagrożenia u progu XXI wieku* [w:] *Bezpieczeństwo człowieka i zbiorowości społecznych*, red. W.J. Maliszewski, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005, s. 27–28.

Zagrożenia bezpieczeństwa państwa w *Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*

Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa państwa są różnie charakteryzowane i klasyfikowane w bogatej literaturze przedmiotu oraz dokumentach strategicznych. Większość współczesnych badaczy podkreśla niesymetryczny i niezwykle dynamiczny charakter współczesnych zagrożeń potęgowanych przez postępujący proces globalizacji²⁵.

W *Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* z 2007 roku zagrożenia opisano przez pryzmat wyzwań współczesnego, zglobalizowanego świata i zachodzących w nim procesów²⁶. Wychodząc zatem od wyzwań wynikających z sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej Polski, w dokumencie wymieniono zagrożenia bezpieczeństwa państwa, które opisano w kontekście²⁷:

1. uzależnienia gospodarki kraju od surowców energetycznych innych państw;
2. załamania procesu integracji europejskiej w wyniku niezdolności Unii Europejskiej do dalszego kształtowania wspólnej polityki bezpieczeństwa i rozwoju;
3. osłabienia znaczenia Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego w światowym systemie bezpieczeństwa;
4. niestabilności regionu Bałkanów, napięć w Naddniestrzu i na Kaukazie Południowym;
5. zorganizowanego terroryzmu międzynarodowego;
6. kryzysu ekonomicznego pojawiającego się w gospodarce światowej oraz w bezpośrednim otoczeniu Polski, będącego konsekwencją ekonomicznych systemów powiązań i zależności;
7. zorganizowanej przestępczości międzynarodowej;
8. ataków w cyberprzestrzeni skierowanych na systemy i sieci teleinformatyczne zaliczane do infrastruktury krytycznej (podkreślono znaczenie systemów i sieci informatycznych dla bezpieczeństwa obywateli i prawidłowego funkcjonowania państwa);

²⁵ J. Pawłowski, *Asymetryczność zagrożeń i działań terrorystycznych* [w:] *Współczesny wymiar terroryzmu*, red. Z. Piątek, Akademia Obrony Narodowej, Zielonka 2006, s. 72–81.

²⁶ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007.

²⁷ *Ibidem*, s. 8–10.

9. negatywnych skutków dla środowiska wynikających z postępu technicznego i nowych technologii, a także błędów popełnianych przez ludzi nieprzygotowanych do skonsumowania możliwości wynikających z najnowszych osiągnięć (w takim przypadku sytuacje zagrażające są najczęściej skutkiem awarii technicznych).

Pomimo upływu lat większość zagrożeń bezpieczeństwa państwa sformułowanych w *Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2007 roku* nie straciło na swej aktualności, a wydarzenia ostatnich lat wskazują wręcz na zaostrzenie się przejawów niektórych z przewidywanych wówczas zagrożeń (np. światowych kryzys gospodarczy czy zagrożenia w cyberprzestrzeni)²⁸.

Na zjawisko zacierania się granic między wymiarem wewnętrznym i zewnętrznym, militarnym i pozamilitarnym we współczesnym środowisku bezpieczeństwa zwrócono również uwagę w *Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2014 roku*. W dokumencie tym podkreślono znaczenie postępującego procesu globalizacji oraz rosnącej skali powiązań i współzależności sprzyjających powstawaniu nowych, niezidentyfikowanych dotychczas sytuacji zagrażających bezpieczeństwu państwa o niezbadanych dotąd skutkach²⁹. Zagadnienia bezpieczeństwa państwa przedstawiono z perspektywy trzech głównych wymiarów: globalnego, regionalnego i krajowego, a środowisko bezpieczeństwa Polski scharakteryzowano przez pryzmat prognozowanych zagrożeń będących następstwem takich niepokojących zjawisk, jak³⁰:

1. malejący przyrost naturalny;
2. emigracja zarobkowa;
3. rozwarstwienie społeczne będące konsekwencją bezrobocia, ubóstwa, wykluczenia społecznego;
4. rozwój przestępczości;
5. terroryzm;
6. zainteresowanie Polską obcych służb wywiadowczych;
7. zagrożenia w cyberprzestrzeni;
8. korupcja;
9. uzależnienie od dostaw surowców energetycznych z jednego źródła (zmiany cen surowców);
10. dekapitalizacja majątku narodowego.

²⁸ Por. P. Turowski, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa energetycznego państw[w:] Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat*, red. K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz, Difin, Warszawa 2011, s. 136–158.

²⁹ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014, s. 17.

³⁰ *Ibidem*, s. 24–26.

Istotne jest jednak to, żeby działania zmierzające do ograniczenia skutków sytuacji zagrażających bezpieczeństwu państwa uwzględniały zjawiska charakterystyczne dla współczesnego środowiska bezpieczeństwa na świecie, określone jako: nowy charakter wyścigu zbrojeń, brak poszanowania zasad prawa międzynarodowego, utrzymywanie się porządków autorytarnych, rozwój międzynarodowego terroryzmu i ekstremizmu, rozwój zorganizowanej przestępczości, cyberterroryzmu i cyberszpiegostwa oraz nowy charakter konfliktów (prowadzenie cyberwojen i cyberkonfliktów)³¹.

Rozpoznanie środowiska bezpieczeństwa narodowego – jego szans i zagrożeń – pozwala na wyznaczenie głównych kierunków prowadzonej polityki bezpieczeństwa i obrony opartej na zintegrowanych działaniach obronnych i ochronnych.

Zagrożenia bezpieczeństwa zdefiniowane w *Europejskiej strategii bezpieczeństwa*

Fundamentem rozwoju każdego państwa i narodu jest należyte zagwarantowanie bezpieczeństwa. Groźba zakłócenia czy rzeczywiste zakłócenie bezpieczeństwa, pojawienie się sytuacji zagrażających ludziom bądź środowisku z reguły skutkują zmniejszeniem się poczucia bezpieczeństwa w państwie, zahamowaniem rozwoju gospodarczego tego państwa, a w konsekwencji – obniżeniem poziomu i jakości życia jego obywateli. Z kolei niski poziom rozwoju gospodarki, brak dostępu lub ograniczony dostęp do nowych technologii prowadzą do konfliktów o różnym zasięgu. Na tę prawidłowość zwrócono uwagę w *Europejskiej strategii bezpieczeństwa*, w której sformułowano tezę, że „w wielu przypadkach niewydolność gospodarcza wiąże się z problemami politycznymi i konfliktami zbrojnymi”³². Z kolei nierozwiązane konflikty prowadzą do „zniszczenia infrastruktury, w tym infrastruktury społecznej (...), zwiększają przestępczość, wstrzymują inwestycje i uniemożliwiają prowadzenie normalnej działalności gospodarczej”³³. Powstałe w ten sposób błędne koło nie tylko zaostrza negatywne skutki wcześniej diagnozowanych zagrożeń, lecz także – co istotne – stwarza warunki do powstawania nowych, dotychczas nieklasyfikowanych sytuacji niebezpiecznych. Podstawowym czynnikiem wywołującym napięcia w Europie i na świecie (według opracowanego dokumentu) jest agresywna polityka niektórych państw ukierunkowana na zdobycie dostępu do głów-

³¹ *Ibidem*, s. 18–19.

³² *Bezpieczna Europa w lepszym świecie. Europejska Strategia Bezpieczeństwa*, s. 2.

³³ *Ibidem*.

nych zasobów naturalnych, takich jak ropa naftowa czy gaz ziemny. Coraz częściej odnotowuje się również zjawisko konkurowania o dostęp do źródeł wody pitnej³⁴. Ograniczanie państwom, narodom dostępu do strategicznych zasobów naturalnych oraz dynamicznie rozrastająca się sieć powiązań i zależności energetycznych³⁵ skutkują zaostrzeniem takich negatywnych zjawisk, jak³⁶:

1. terroryzm;
2. rozprzestrzenianie broni masowego rażenia;
3. konflikty regionalne;
4. niewydolność państwa, państw;
5. przestępczość zorganizowana (handel ludźmi, przemyt nielegalnych migrantów, przewóz narkotyków i broni oraz handel nimi).

Zamachy terrorystyczne dokonywane w ostatnich latach na obszarze Unii Europejskiej uzasadniają potrzebę podjęcia przez wszystkie państwa członkowskie wspólnych działań zmierzających do podniesienia poziomu bezpieczeństwa ludności³⁷ oraz ograniczenia możliwości organizowania zamachów. Zagrożenie terrorystyczne coraz częściej jest wiązane z masowymi migracjami początku XXI wieku i niewydolnością państw w kontrolowaniu przepływu nielegalnych migrantów. Mieszkańcy i główna infrastruktura państw członkowskich Unii Europejskiej coraz częściej stają się obiektem (celem) ataków terrorystycznych, obszar Unii zaś staje się bazą logistyczną (zapleczem) dla rozrastających się komórek Al-Kaidy oraz dla tzw. samotnych wilków. Przywódcy lokalnych organizacji terrorystycznych – wykorzystując niezadowolenie społeczne wynikające z kryzysu wartości, błędów popełnianych przez administracje rządowe czy braku szans na poprawę jakości życia – rekrutują do swoich ugrupowań młodych ludzi (obywateli państw Unii Europejskiej). W ten sposób budują i umacniają struktury Al-Kaidy w Europie, a w konsekwencji – zwiększają prawdopodobieństwo dokonania zamachu.

Stąd też wyzwaniem dla państw członkowskich Unii Europejskiej stało się skonsolidowanie działań zmierzających do: uszczelnienia granic Unii, zwiększenia kontroli i nadzoru nad przepływem osób, rozpracowania komórek terrorystycznych oraz rozpoznania powiązań występujących pomiędzy

³⁴ *Ibidem*, s. 3.

³⁵ Okazuje się, że ok. 50% zużywanej w Europie energii (ropa naftowa, gaz) pochodzi z importu. Szacuje się, że w 2030 roku import ten wzrośnie do ok. 70%., *Bezpieczna Europa w lepszym świecie...*, *op. cit.*, s. 3.

³⁶ *Bezpieczna Europa w lepszym świecie...*, *op. cit.*, s. 3–4.

³⁷ Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 1313/2013/EU z dnia 17 grudnia 2013 roku w sprawie Unijnego Mechanizmu Ochrony Ludności (Dz. Urz. UE L 347/924 z 20.12.2013), roz. 1, art. 1 ust. 2.

członkami ugrupowań ekstremistycznych/terrorystycznych, co w konsekwencji ma sprzyjać zmniejszeniu zarówno liczby organizowanych zamachów terrorystycznych, jak i skutków dokonanych aktów (ograniczenie liczby ofiar, rozmiarów strat materialnych, niechęci i lęku przed przyjmowaniem uchodźców z państw objętych konfliktami).

Sytuacje zagrażające bezpieczeństwu w Europie wynikają również z nierozwiązanego konfliktu na Ukrainie, państwie położonym w bezpośrednim sąsiedztwie Polski i Unii Europejskiej³⁸ („nawet w erze globalizacji geografia wciąż odgrywa istotną rolę. W naszym interesie leży to, aby kraje z nami graniczące były dobrze rządzone”³⁹). Ukraina utraciła nie tylko część swojego terytorium (Krym), lecz także kontrolę nad częścią swojej wschodniej granicy. Powstała sytuacja sprzyja rozwojowi przestępczości zorganizowanej, ułatwia nielegalny przepływ ludności oraz umożliwia proliferację broni masowego rażenia. Nie bez znaczenia jest również zagrożenie polegające na przeniesieniu się konfliktu militarnego z Ukrainy na państwa sąsiadujące.

Zagrożenia bezpieczeństwa zdefiniowane w *Koncepcji strategicznej obrony i bezpieczeństwa członków Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego*

Koncepcja strategiczna obrony i bezpieczeństwa członków Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego ma na celu „zagwarantowanie wolności i bezpieczeństwa wszystkich członków z wykorzystaniem politycznych i wojskowych środków”⁴⁰.

W dokumencie tym zwraca się uwagę na wieloletnie powiązania między Europą a Ameryką Północną: „Więź transatlantycka jest zawsze silna i ważna dla zachowania euroatlantyckiego pokoju i bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo członków NATO po obu stronach Atlantyku jest niepodzielne. Będziemy nadal bronić go razem, na bazie solidarności, wspólnego celu i uczciwego rozłożenia powinności”⁴¹. Istotnym w tym dokumencie jest również podkreślenie znaczenia niesymetrycznego charakteru współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa, które traktowane są jako wyzwania dla bezpieczeństwa terytorium i ludności NATO.

³⁸ *Bezpieczna Europa w lepszym świecie...*, op. cit., s. 7.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Koncepcja Strategiczna NATO z 2010 roku*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014/I, s. 204.

⁴¹ *Ibidem*.

Wśród zagrożeń wymienionych w *Koncepcji strategicznej obrony i bezpieczeństwa...* znalazły się⁴²:

1. zagrożenia konwencjonalne;
2. proliferacja pocisków balistycznych;
3. proliferacja broni nuklearnej i innej broni masowego rażenia, a także środków jej przenoszenia;
4. terroryzm;
5. brak stabilności oraz konflikty poza granicami NATO sprzyjające powstawaniu ekstremizmu, terroryzmu, a także przemytowi broni, narkotyków i ludzi;
6. ataki w cyberprzestrzeni;
7. wrażliwość sieci przesyłowych (przesył energii);
8. rozwój broni laserowej;
9. wojny elektroniczne prowadzone w cyberprzestrzeni;
10. zagrożenia środowiskowe (zmiany klimatyczne, niedobory wody, wzrost zapotrzebowania na energię).

Przeciwdziałanie tak zdiagnozowanym zagrożeniom wymaga od państw członkowskich wzajemnej pomocy w wypadku ataku⁴³, doskonalenia systemu zarządzania kryzysowego, sprzyjania budowaniu partnerstwa z właściwymi państwami oraz organizacjami międzynarodowymi oraz otwarcia na nowych członków Unii Europejskiej. Duże znaczenie w opracowanej *Koncepcji strategicznej obrony i bezpieczeństwa...* przywiązywane jest również do wypracowania pełnych zdolności odstraszania potencjalnych przeciwników stanowiącego, jak wskazano w dokumencie: „kombinację nuklearnych i konwencjonalnych zdolności”⁴⁴.

Zagrożenia bezpieczeństwa państwa formułowane w *Europejskiej strategii bezpieczeństwa energetycznego*

Prowadzone analizy pokazują, że gwałtownie wzrasta zapotrzebowanie na surowce energetyczne i paliwa. Zgodnie z prognozami w 2030 roku światowe zapotrzebowanie na energię osiągnie około 27%⁴⁵.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Art. 5 *Waszyngtońskiego traktatu morskiego*.

⁴⁴ *Koncepcja Strategiczna NATO z 2010 roku...*, *op. cit.*, s. 207.

⁴⁵ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady, *Europejska strategia bezpieczeństwa energetycznego*, Bruksela 28 maja 2014 r (SWD(2014)330 final), s. 3.

Bezpieczeństwo i rozwój państw Unii Europejskiej w znacznej mierze zależy od niezakłóconych dostaw energii. Ponad połowa (około 53%) energii zużywanej przez państwa Wspólnoty pochodzi z importu. Rozrastający się system powiązań i zależności w obszarze przesyłu, zaopatrzenia w energię, surowce energetyczne i paliwa generuje wciąż nowe sytuacje zagrażające bezpieczeństwu Wspólnoty.

Ponieważ Unia Europejska jest uzależniona od importu ropy naftowej (ok. 90%), gazu ziemnego (66%), paliw stałych (ok. 42%) oraz paliwa jądrowego (40%), więc konieczne jest przygotowanie i wdrożenie przemysłowej polityki energetycznej oraz poszukiwanie wciąż nowych źródeł i sieci (kanałów) przesyłu surowców energetycznych i paliw. W tak określonej sytuacji dywersyfikacja dostaw energii i paliw jest wyzwaniem nie tylko dla poszczególnych państw członkowskich, lecz także – w konsekwencji – dla całej Unii Europejskiej. Jak wynika z *Europejskiej strategii bezpieczeństwa energetycznego*, „sześć państw członkowskich zależy od Rosji jako jedyne go zewnętrznego dostawcy całego importowanego gazu, a trzy z nich wykorzystują gaz ziemny do zaspokojenia ponad jednej czwartej swojego całkowitego zapotrzebowania na energię”⁴⁶. Dane szacunkowe wskazują również, że w 2013 roku Rosja eksportowała do Europy około 71% wydobytego gazu. Ze względu na monopolistyczną pozycję Rosji w tym zakresie oraz możliwość zastosowania przez nią szantażu ekonomicznego (ograniczenie dostaw ropy, gazu ziemnego) mogącego doprowadzić do zakłócenia płynności dostaw surowców energetycznych i paliw, polityka energetyczna Unii Europejskiej ukierunkowana jest na przeciwdziałanie skutkom tak niebezpiecznych zależności oraz na łagodzenie ewentualnych skutków⁴⁷.

W *Europejskiej strategii bezpieczeństwa energetycznego* podkreślono rangę zagrożeń wynikających z zakłóceń w najważniejszych dostawach surowców energetycznych i paliw. W opracowanym dokumencie wymieniono sytuacje niebezpieczne, takie jak⁴⁸:

1. silne uzależnienie unijnego przemysłu od jednego zewnętrznego dostawcy (gaz, ropa naftowa, energia elektryczna);

⁴⁶ *Ibidem*, s. 2.

⁴⁷ Obszerniej na ten temat: Dyrektywa Rady 2009/119/WE z dnia 14 września 2009 r. nakładająca na państwa członkowskie obowiązek utrzymywania minimalnych zasobów ropy naftowej oraz produktów ropopochodnych; Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 994/2010 z dnia 20 października 2010 r. w sprawie środków zapewnających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego i uchylenia dyrektyw Rady 2004/67/WE; *Działania podjęte w następstwie posiedzenia Rady Europejskiej w dniu 22 maja 2013 r.: przegląd sytuacji w zakresie zewnętrznego wymiaru polityki energetycznej UE*, sprawozdanie Rady UE przyjęte dnia 12 grudnia 2013 r.

⁴⁸ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rad, *Europejska strategia bezpieczeństwa energetycznego...*, *op. cit.*

2. możliwość wystąpienia zakłóceń w dostawach gazu, ropy;
3. brak odpowiedniej liczby kluczowych połączeń międzysystemowych (gazociągi, ropociągi);
4. nieodpowiednie uodpornienie infrastruktury krytycznej;
5. wzrost koncentracji w rosyjskim przemyśle naftowym oraz wzrost udziałów rosyjskich przedsiębiorstw naftowych w unijnym przemyśle rafineryjnym;
6. wzrost zapotrzebowania na produkty rafinowane używane w transporcie;
7. systematyczne zmniejszanie się produkcji energii w Unii Europejskiej (od 2001 do 2012 roku produkcja energii w UE zmniejszyła się o 15%)⁴⁹.

Wymienione sytuacje mogą w konsekwencji doprowadzić do zagrożeń zarówno w poszczególnych państwach członkowskich, jak i w całej Unii Europejskiej. Stąd też w *Europejskiej strategii bezpieczeństwa energetycznego* zwrócono uwagę na konieczność dywersyfikacji dostaw⁵⁰, pozyskiwania energii ze źródeł naturalnych, stosowania odnawialnych źródeł energii oraz kompleksowego rozpoznania istniejących w tym obszarze współzależności pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Sformułowano również wniosek sugerujący „bardziej zbiorowe podejście oparte na dobrze funkcjonującym rynku wewnętrznym i lepszej współpracy na szczeblu regionalnym i europejskim, szczególnie w przypadku koordynacji rozwoju sieci i otwarcia rynku (...), bardziej spójne działania zewnętrzne”⁵¹. W dokumencie zwrócono uwagę również na to, że zwiększające się zagrożenie brakiem niezbędnych dostaw surowców energetycznych i paliw może wynikać z niewystarczającego poziomu koordynacji krajowych polityk energetycznych. Sytuacja ta wymusza na państwach członkowskich ujednolicenie zewnętrznej polityki energetycznej. Niezbędne jest również zwiększenie odporności infrastruktury krytycznej zaliczanej do systemu zaopatrzenia w energię, surowce energetyczne i paliwa⁵². Odpowiednie uodpornienie infrastruktury krytycznej jest niezbędnym elementem prowadzonej polityki bezpieczeństwa w sytuacji, w której coraz częściej dochodzi do cyberataków.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 14.

⁵⁰ Porównaj Załącznik 2. *Status najważniejszych projektów infrastrukturalnych dotyczących bezpieczeństwa dostaw. Europejska strategia bezpieczeństwa energetycznego...*

⁵¹ Komunikat Komisji Do Parlamentu Europejskiego i Rady. *Europejska strategia bezpieczeństwa energetycznego...*, *op. cit.*, s. 3.

⁵² Dyrektywa 2008/114/WE z dnia 8 grudnia 2008 r. w sprawie rozpoznawania i wyznaczania europejskiej infrastruktury krytycznej oraz oceny potrzeb w zakresie poprawy jej ochrony.

Zakończenie

Postęp cywilizacyjny daje człowiekowi nadzieję na poprawę jakości życia, pokazuje nowe możliwości zaspakajania potrzeb, w tym również potrzeby bezpieczeństwa. Jednak skok cywilizacyjny, jakiego doświadcza ludzkość początku XXI wieku, wciąż nie zapewnia w stu procentach bezpiecznej i niczym niezakłóconej egzystencji. Wraz z rozwojem społecznym, rozkwitem nowych technologii pojawiają się nieznane, dotychczas niezidentyfikowane zagrożenia. Ograniczony dostęp państw i narodów do źródeł zaopatrzenia w energię, surowce energetyczne i paliwa dodatkowo stwarza sytuacje zagrażające bezpieczeństwu państw i regionów. Masowy przepływ towarów, usług i ludzi, uzależnienie rozwoju ekonomicznego od niezakłóconych dostaw energii, wzrost aktywności ugrupowań ekstremistycznych i terrorystycznych – to tylko przykłady postępującego zjawiska globalizacji również w obszarze zagrożeń.

W sytuacji zacierania się granic pomiędzy bezpieczeństwem zewnętrznym a wewnętrznym konieczna staje się modyfikacja prowadzonej polityki państwa. Członkostwo Polski w strukturach Unii Europejskiej oraz w Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego wymaga aktywności w tworzeniu wspólnej strategii bezpieczeństwa i obrony. Stąd też w *Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* zdiagnozowano sytuacje zagrażające państwu i narodowi w kontekście środowiska bezpieczeństwa Polski (wymiar globalny, regionalny i krajowy) oraz sytuacji mających wpływ na bezpieczeństwo państw członkowskich wspólnoty europejskiej i najbliższych sojuszników. Przeciwdziałanie współczesnym, często niesymetrycznym, zagrożeniom dzięki tworzeniu w regionie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa nie zwalnia jednak administracji rządowej od podejmowania działań zmierzających do ograniczania lokalnych sytuacji niebezpiecznych i budowania własnego potencjału odstraszenia, ochrony i obrony.

Bibliografia

Literatura:

1. Dawidczyk A., *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2001.
2. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011.

3. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe. Podstawowe kategorie, dylematy pojęciowe i próba systematyzacji*, „Zeszyt Problemy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 2010, nr 1(61).
4. Kitler W., *Zakres zadań władz cywilnych w zakresie bezpieczeństwa oraz dziedziny wymagające pomocy sił wojskowych* [w:] *Wojskowe wsparcie władz cywilnych i społeczeństwa*, red. K. Gąsiorek, W. Kitler, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2005.
5. *Koncepcja Strategiczna NATO z 2010 roku*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014/I.
6. Krąpiec M.A., *Rozumny ład dobra organizującego cywilizację, czyli: bezpieczny obywatel – bezpieczne państwo. Refleksje filozofa* [w:] *Bezpieczny obywatel. Bezpieczne państwo*, red. J. Widacki, J. Czapska, Wydawnictwo KUL, Lublin 1998.
7. Kwiasowski Z., Dumała T., *Pozamilitarne zagrożenia u progu XXI wieku* [w:] *Bezpieczeństwo człowieka i zbiorowości społecznych*, red. W. J. Maliszewski, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005.
8. Łastawski K., *Pojęcie i główne wyznaczniki bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego* [w:] *Współczesne bezpieczeństwo*, red. W. Fehler, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
9. Marczak J., *Bezpieczeństwo narodowe – pojęcie, charakter, uwarunkowania* [w:] *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, red. R. Jakubczak, J. Marczak, K. Gąsiorek, W. Jakubczak, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008.
10. Marczak J., Jakubczak R., Gąsiorek K., *Obrona terytorialna w obronie powszechnej RP*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003.
11. Pawłowski J., *Asymetryczność zagrożeń i działań terrorystycznych* [w:] *Współczesny wymiar terroryzmu*, red. Z. Piątek, Akademia Obrony Narodowej, Zielonka 2006.
12. Róg M., Sęk A., *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej Polskiej jako postawa bezpieczeństwa kulturowego* [w:] *Współczesne zagrożenia zdrowia i bezpieczeństwa publicznego*, red. Z.W. Grajek, M. Knaś, A. Sęk, Wydawnictwo PWSZ, Suwałki 2016.
13. Stankiewicz W., *Bezpieczeństwo narodowe a walki niezbrojne. Studium*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 1991.
14. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996.
15. Sulowski S., *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji* [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2009.

16. Sulowski S., Jakubowski W., *Historyczny rozwój państw* [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2007.
17. Taylor D., *The legitimate claims of national security*, „Foreign Affairs” 1974, vol. 52, No 3.
18. Turowski P., *Zagrożenia dla bezpieczeństwa energetycznego państw* [w:] *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Asymetryczny świat*, red. K. Liedel, P. Piaśicka, T.R. Aleksandrowicz, Difin, Warszawa 2011.
19. Tyburska A., *Ochrona infrastruktury krytycznej w Polsce – wyzwania w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe AON” 2013. Dodatek.
20. Wojtaszczyk K.A., Jakubowski W., *Struktura współczesnego państwa* [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. *idem*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2007.

Akty prawne:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).
2. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 994/2010 z dnia 20 października 2010 r. w sprawie środków zapewniających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego i uchylenia dyrektyw Rady 2004/67/WE (Dz. Urz. UE L 295/1 z 12.11.2010).
3. Dyrektywa Rady 2009/119/WE z dnia 14 września 2009 r. nakładająca na państwa członkowskie obowiązek utrzymywania minimalnych zasobów ropy naftowej oraz produktów ropopochodnych (Dz. Urz. UE L 265/9 z 9.10.2009).
4. Dyrektywa Rady 2008/114/WE z 8 grudnia 2008 r. w sprawie rozpoznawania i wyznaczania europejskiej infrastruktury krytycznej oraz oceny potrzeb w zakresie poprawy jej ochrony (Dz. Urz. UE L 345/75 z 23.12.2008).
5. Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 1313/2013/EU z dnia 17 grudnia 2013 roku w sprawie Unijnego Mechanizmu Ochrony Ludności (Dz. Urz. UE L 347/924 z 20.12.2013).

Inne źródła:

1. *Bezpieczna Europa w lepszym świecie. Europejska Strategia Bezpieczeństwa*.
2. *Działania podjęte w następstwie posiedzenia Rady Europejskiej w dniu 22 maja 2013 r.: przegląd sytuacji w zakresie zewnętrznego wymiaru polityki energetycznej UE*, sprawozdanie Rady UE przyjęte dnia 12 grudnia 2013 r.
3. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady, *Europejska strategia bezpieczeństwa energetycznego*, Bruksela 28 maja 2014 r. {SWD(2014) 330 final}.

Agata Tyburska: Zagrożenia bezpieczeństwa w wybranych dokumentach strategicznych

4. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2002.
5. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007.
6. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014.

NATIONAL SECURITY IN THE TIME OF ASYMMETRIC THREATS IN SELECTED STRATEGIC DOCUMENTS

Keywords: *national security, asymmetric threats, strategic documents*

Summary

Providing national security constitutes a tremendously difficult challenge faced by government administration responsible for the development of an integrated national security system. Unpredictability and complexity of the modern world make it no longer possible to simply classify emergencies according to threats typical of peacetime and wartime. Connections, interdependencies and conflicts of interests result in, at an international arena, situations affecting security environment, which need to be recognized not only from a national but also global and regional perspective. Therefore, the prevention of modern world threats requires joint efforts for states and nations, which has been reflected in the National Security Strategy of the Republic of Poland, European Security Strategy and NATO Strategic Concept.

Agata Tyburska – doktor habilitowany nauk społecznych (dyscyplina: nauki o bezpieczeństwie), mł. insp. Policji; obecnie pełni służbę w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie w Zakładzie Zarządzania Kryzysowego Instytutu Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego na stanowisku profesora nadzwyczajnego. Swoje zainteresowania naukowe koncentruje na bezpieczeństwie wewnętrznym, a w szczególności na bezpieczeństwie i porządku publicznym. W ostatnich latach aktywność naukowo-badawczą kieruje na problematykę infrastruktury krytycznej państwa, systemów monitoringu wizyjnego oraz zagrożeń bezpieczeństwa i porządku publicznego wynikających z masowych migracji początku XXI wieku. Jest autorką ponad 50 opracowań naukowych z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego.

Waldemar KUNZ

ZNACZENIE INNOWACJI DLA STABILNEGO SPOŁECZNO-EKONOMICZNEGO ROZWOJU LOKALNEGO

Słowa kluczowe: *rozwój, bezpieczeństwo ekonomiczne, innowacje, gmina*

STRESZCZENIE

Zarówno wzrost gospodarczy, jak i rozwój społeczno-ekonomiczny to jedne z elementarnych pojęć ekonomicznych. Na rozwój regionalny i lokalny składa się wiele zjawisk, co sprawia, że rozwój społeczno-ekonomiczny jest procesem wieloaspektowym, w którym uczestniczą jednocześnie różne podmioty zarówno sektora prywatnego, jak i publicznego, do których należą: władza publiczna, przedsiębiorstwa, instytucje i mieszkańcy danego regionu. W tym kontekście rozwój należy utożsamiać z tworzeniem płaszczyzny stabilnych, zrównoważonych szans rozwojowych wykorzystujących innowacyjne metody przyspieszania rozwoju, które mają wpływ na poziom oraz jakość życia mieszkańców gmin i regionów.

Wprowadzenie

W terminologii zarówno ekonomicznej, jak i społecznej pojęcie rozwoju nie jest definiowane jednoznacznie. Według powszechnej definicji rozwój jest pewnym ciągiem zmian, konkretnie ukierunkowanych i nieodwracalnych, które nieustannie dokonują się w strukturze obiektów o charakterze wieloaspektowym. Rozwój charakteryzuje się wydłużonym czasem trwania i składa się z kilku etapów. Okres zmian oraz podział na poszczególne etapy mają charakter zróżnicowany i są determinowane przez czynniki tkwiące w otoczeniu zewnętrznym i wewnętrznym. Jednocześnie rozwój charakteryzuje się określonym kierunkiem zmian, które odnoszą się do aspektu ilościowego i jakościowego¹.

Wzrost i rozwój ekonomiczny

W literaturze przedmiotu zdecydowanie rozróżnia się pojęcia „wzrost ekonomiczny” i „rozwój ekonomiczny”. Podkreśla się, że spośród nich „rozwój ekonomiczny” jest pojęciem szerszym. Podstawą tego rozróżnienia jest przypisywanie wzrostowi gospodarczemu określonych cech zmian ilościowych, natomiast rozwojowi gospodarczemu – cech zmian jakościowych. Wobec tego wzrost gospodarczy określa tempo oraz kierunek zmian mierzalnych, które najczęściej odnoszą do konkretnych kategorii ekonomicznych, m.in. przez regularne zwiększenie zdolności danego państwa lub regionu do produkcji produktów i usług nabywanych przez ludzi. Z kolei rozwój gospodarczy poszerza to zjawisko o cechy niemierzalne, które najczęściej są utożsamiane z przeobrażeniami społecznymi². Dlatego też, aby można było mówić o rozwoju gospodarczym czy ekonomicznym, konieczne są zmiany zarówno ilościowe, jak i jakościowe, których jednym z kryteriów jest transformacja systemu gospodarczo-społecznego, m.in. w zakresie zwiększenia wydajności posiadanych i wykorzystywanych zasobów w danym kraju lub na danym obszarze czy terytorium³. Zgodnie z takim rozumowaniem rozwój społeczno-gospodarczy, jako pojęcie szersze, odnosi się do wzrostu jakości i poziomu życia mieszkańców danego obszaru.

Dobrobyt i jakość życia

Pojęcie „jakość życia” utożsamia się ze wzrostem poziomu satysfakcji odczuwanej przez ludzi w wyniku zaistniałych zmian gospodarczych lub społecznych, które mogą występować w miejscu zamieszkania lub pracy⁴. Ogólnie pojęcie to można zdefiniować jako „stan satysfakcji, zadowolenia, szczęścia, który płynie z całokształtu egzystencji – korzystania z dostępnej

¹ M.A. Leśniewski, *Zrównoważony rozwój a konkurencyjność gmin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, Kielce, 2010, s. 25.

² Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*, PWN, Warszawa 2008, s. 13–14.

³ E. Nojszewska, *Podstawy ekonomii*, WSiP, Warszawa 1997, s. 212.

⁴ Według A. Sicińskiego jakość życia to poziom i wzajemne powiązanie dwóch aspektów egzystencji ludzkiej – możliwości pełnego rozwoju jednostki (aspekt obiektywny) oraz zadowolenia życiowego (aspekt subiektywny). Za: A. Siciński, *Styl życia. Koncepcje i propozycje*, PWN, Warszawa 1976, s. 15. Z kolei według A. Hodoego „jakość życia to zespół odczuć stanowiący indywidualną własność jednostki zależny od zmiennych ekonomicznych, pośredniczących, cech osobistych oraz czasu”. Za: A. Hodoły, *Jakość dóbr i usług a jakość życia*, IFiS PAN, Warszawa 1973.

przestrzeni, pomyślności w życiu, dobrego stanu życia, pozycji społecznej oraz konsumpcji”⁵. Powyższa definicja dość jasno określa, czym jest jakość życia, nie mówi jednak, że jakość tę w znacznym stopniu determinuje majątność gospodarstw domowych, która przejawia się zarówno w poziomie osiągniętych dochodów, jak i w wartościach niematerialnych⁶. Ponadto definicja wskazuje na satysfakcję z czynników wchodzących w skład otoczenia zewnętrznego, które stanowią dobro publiczne generowane przez publiczny sektor gospodarki.

Z pojęciem jakości życia ściśle wiąże się pojęcie dobrobytu, który również jest kategorią złożoną, ma ona bowiem trudny do jednoznacznego określenia zakres przedmiotowy i interdyscyplinarny charakter. Na pojęcie dobrobytu składają się takie kategorie, jak⁷:

1. bezpieczeństwo, rozumiane w różnych wymiarach: zdrowotnym (zagrożenie życia), utraty mienia (przestępczość, klęski żywiołowe), ekonomicznym (posiadania środków finansowych niezbędnych do życia);
2. bogactwo duchowe związane z dostępem do edukacji i kultury;
3. bogactwo rozumiane jako dobra materialne pozostające w posiadaniu człowieka;
4. stosunki międzyludzkie, poczucie przynależności do lokalnej społeczności i wpływ na decyzje dotyczące życia indywidualnego oraz zbiorowego;
5. stan środowiska naturalnego;
6. zdrowie i ogólne samopoczucie.

Mimo że każda z wymienionych kategorii dobrobytu ma wymiar obiektywny, ocena dobrobytu zależy od subiektywnego systemu wartości jednostki.

Rozwój społeczno-gospodarczy prowadzi do osiągania bardziej zadowalających rezultatów związanych z bezpieczeństwem, jakością i poziomem życia mieszkańców.

Rozwój lokalny a innowacje

Na rozwój lokalny składa się kilka elementów determinujących jego kierunek i stopień. Są nimi: mieszkańcy regionu, warunki socjalno-bytowe, gospodarka, infrastruktura, technologia, ekosystem i środowisko. Rozwój

⁵ C. Bywalec, L. Rudnicki, *Podstawy ekonomiki konsumpcji*, Wydawnictwo AE, Kraków 1999, s. 27–29.

⁶ *Ibidem*, s. 27–29 oraz G. Maciejewski, *Zamożność gospodarstw domowych jako element jakości życia* [w:] *Jakość życia w regionie*, red. J. Karwowski, US, PAN, Szczecin 2003, s. 69.

⁷ J. Kusterka, *Jakość życia w aspekcie wybranych wskaźników ekorozwoju* [w:] *Jakość życia w perspektywie nauk humanistycznych, ekonomicznych i ekologii*, red. J. Tomczyk-Tolkacz, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Jelenia Góra 2003, s. 190.

realizowany w obszarze wszystkich tych elementów ma podstawowe znaczenie dla zapewnienia stabilności i bezpieczeństwa mieszkańcom najniższego szczebla samorządu terytorialnego.

Obecnie w zakresie rozwoju lokalnego coraz większego znaczenia nabierają takie czynniki, jak wiedza i innowacyjność, tym bardziej że ostatnio krystalizuje się model rozwoju lokalnego opartego na procesach innowacyjnych, model rozwoju bazującego na zdolności poszczególnych gmin i regionów do stałego generowania i adaptowania nowych technologii, rozwiązań organizacyjnych i nowej wiedzy. Warunkiem innowacyjności jest jednak to, by opisywane procesy były nowe i zostały praktycznie wykorzystane gospodarczo z pozytywnym skutkiem ekonomicznym. Innowacyjność zatem należy traktować jako proces ciągły. Jednorazowe udoskonalenie, również na poziomie gminy, nie będzie wiecznie przynosić efektów.

Jedną z cech innowacji jest wielowymiarowość, na którą wskazuje J. Guinet. O tej wielowymiarowości świadczy to, że innowacje⁸:

1. mają charakter interakcyjny – ich tworzenie jest oparte na relacjach powstających wewnątrz przedsiębiorstwa lub regionu oraz na relacjach z otoczeniem, w tym z dostawcami, odbiorcami, władzami lokalnymi, jednostkami badawczym oraz instytucjami finansowymi i konsultingowymi;
2. są zlokalizowane – powstają na konkretnym terytorium i mają charakterystyczne zasoby, które są zasadnicze i niepowtarzalne w procesie ich tworzenia oraz powodują, że „przeniesienie” kreowania danej innowacji jest niemożliwe;
3. są procesem integracji – wymagają zintegrowanej struktury, dużych umiejętności oraz kompetencji z zakresu zarządzania;
4. są procesem doskonalenia i uczenia się, a jednocześnie wynikiem akumulacji specyficznej wiedzy; procesem interaktywnym, który wynika z kontekstu organizacyjnego i instytucjonalnego;
5. mają głównie charakter pozatechnologiczny, jedynie w wyjątkowych sytuacjach całkowicie zależą od technologicznego *know-how*;
6. mają kontekst społeczny, wynikają bowiem z różnorodnych interakcji i relacji zachodzących pomiędzy indywidualnymi podmiotami; są zakorzenione w systemach i instytucjach społecznych;
7. są procesem kreatywnej destrukcji – ich wprowadzanie zmienia dotychczas istniejącą strukturę rynku i gospodarki, pociąga też za sobą zmiany w organizacji, zarządzaniu, zachowaniu itp.;
8. mają źródła kulturowe – są procesem, który w znacznym stopniu wynika z tradycji, kultury, systemu wartości, mają więc kontekst historyczny;

⁸ J. Guinet, *National Systems for Financing Innovation*, OECD, Paris 1995, s. 21.

9. są ryzykowne i kosztowne, zwłaszcza dla małych podmiotów gospodarczych, co ma bardzo duże znaczenie dla procesu tworzenia tych innowacji, a później dla ich komercjalizacji.

Istotną cechą gminnej innowacyjności jest systematyczność i stały charakter prowadzonych działań innowacyjnych, do których można zaliczyć: dostrzeganie i przewidywanie zmian w otoczeniu; tworzenie systemu pozyskiwania i rozpowszechniania informacji wewnątrz gminy; obserwowanie trendów panujących w zakresie technologii i produktów; traktowanie czasu jako jednego z głównych zasobów i wykorzystywanie go w walce konkurencyjnej; koncentrowanie się na najważniejszych kompetencjach i inwestowanie w nie; ciągłe uczenie się; traktowanie zmian jako wyzwań i sposobności do tworzenia nowej wiedzy; zarządzanie wiedzą, informacją jako podstawowy warunek osiągnięcia sukcesu; tworzenie elastycznych struktur organizacyjnych umożliwiających swobodny przepływ informacji, transfer wiedzy wewnątrz organizacji oraz szybką reakcję na sygnały płynące z rynku⁹.

Wśród wymienionych elementów na szczególną uwagę zasługują czynniki niematerialne: wiedza, kapitał intelektualny oraz informacja¹⁰. Czynniki te odgrywają coraz istotniejszą rolę w kształtowaniu przewagi konkurencyjnej, zwłaszcza w przypadku tych gmin i regionów, które mają zbliżone uwarunkowania geograficzne, co powoduje, że władze samorządowe muszą tworzyć innowacje w regionach mających podobne możliwości.

Innowacje w polskich gminach

Na rozwój lokalny składa się wiele zjawisk, co sprawia, że rozwój społeczno-ekonomiczny jest procesem wieloaspektowym, w którym uczestniczą jednocześnie różne podmioty: władza publiczna, przedsiębiorstwa, instytucje i mieszkańcy danego regionu. Toteż rozwój lokalny tożsamy jest z działaniami nastawionymi na tworzenie równych szans rozwoju. Jest to również proces długotrwałych zmian w obszarze jednostek terytorialnych. Zmiany te są konkretne, ukierunkowane na poprawę już istniejącego stanu. Tak więc pojęcie rozwoju lokalnego odnosi się do dwóch podstawowych terminów: „zmiany” oraz „terytorium” (gminy)¹¹.

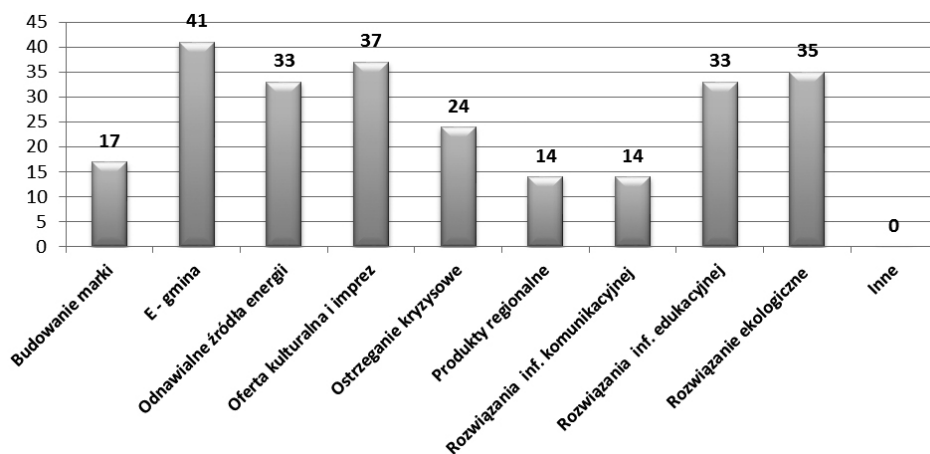
⁹ I. Bielski, *Przebieg i uwarunkowania procesów innowacyjnych*, OPO, Bydgoszcz 2000, s. 166–168.

¹⁰ E. Skrzypek, *Wpływ zarządzania wiedzą na innowacyjność przedsiębiorstwa* [w:] Wspólna Europa – innowacyjność w działalności przedsiębiorstw, red. H. Brdulak, T. Gołębiowski, Difin, Warszawa 2003, s. 397.

¹¹ A. Noworól, *Bariery rozwoju lokalnego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe. Współpraca dla Rozwoju” 2008, nr 1, s. 22.

Z badań własnych wynika, że polskie gminy coraz częściej podejmują innowacyjne działania prorozwojowe, szukając możliwości zwiększenia jakości życia swoich mieszkańców oraz zapewnienia stabilnego rozwoju.

Otrzymane wyniki pokazują, że najwięcej gmin wprowadziło innowacje w zakresie e-gminy czy e-government, co świadczy o wykorzystaniu teleinformatyki w administracji¹². Na drugim miejscu znalazła się oferta kulturalna i oferta imprez, w zakresie której wśród badanych ofert można faktycznie znaleźć zastosowanie innowacji. Dotyczy to głównie wykorzystania znaków, tradycji, ofert, czy produktów regionalnych. Elementy te związane z historią i tradycją są unikatowe, a ich wykorzystanie należy identyfikować z innowacyjnością gminy, która w ten sposób wykorzystuje swoje rzadkie zasoby.

Rys. 1. Obszary wprowadzonych innowacji (w liczbach)

Źródło: Opracowanie własne.

Na trzecim miejscu znalazły się rozwiązania ekologiczne. To przede wszystkim oczyszczalnie ścieków i system gospodarowania odpadami na poziomie lokalnym. Do wspomnianych rozwiązań można zaliczyć także te w zakresie odnawialnych źródeł energii, które mają znacznie większe znaczenie innowacyjne. Na terenie badanych gmin zastosowano m.in.: farmy wiatrowe, energię słoneczną, energię wodną i biomasę¹³. Takie innowacje są pożądaną tendencją, gdyż korzyści z nich płynące mają znaczne przeło-

¹² A. Szewczyk (red.), *Spółeczeństwo informacyjne – problemy rozwoju*, Difin, Warszawa 2007, s. 47.

¹³ Przykłady rozwiązań wprowadzonych przez gminy przedstawiono w następnym rozdziale pracy.

zenie na rozwój gospodarczy i społeczny oraz tak bardzo istotne bezpieczeństwo ekologiczne.

Na kolejnej pozycji znalazły się rozwiązania z obszaru bezpieczeństwa mienia w zakresie ostrzegania kryzysowego, związane są przede wszystkim z ostrzeganiem przeciwpowodziowym. Celem jest odpowiednio wcześnie, bezpośrednio zawiadamianie mieszkańców i użytkowników terenów zalewowych o zagrożeniu, co pozwala im na podjęcie działań ograniczających straty materialne.

Ciekawe rozwiązania, choć w polskich gminach wprowadzane rzadziej, są stosowane w obszarze budowania marki gminy oraz rozwoju produktów regionalnych. Badania pokazały, że gminy wykorzystują swoje produkty regionalne dość powszechnie. Niektóre z nich wystąpiły o ich zatwierdzenie i promują je na szerszą skalę. Z kolei inne traktują swoje produkty regionalne jako lokalną atrakcję, co nie umniejsza ich poziomowi innowacyjności, bo ze swej natury są one wyjątkowe i należy tylko umiejętnie nimi zarządzać.

Z kolei weryfikacja badań własnych ukierunkowana na rozwój innowacyjny w zakresie budowania marki wykazała, że wiele gmin traktuje to jako promocję wybranej oferty. Jednak aby tego typu działania można było uznać za innowacyjne, muszą być one powiązane z tworzeniem niepowtarzalnego wizerunku. P. Kotler określa wizerunek (w odniesieniu miejsca) jako „sumę poglądów, postaw i wrażeń, jakie osoba lub ich grupa wypracowały we własnym umyśle”¹⁴. Z badań własnych wynika, że w Polsce tylko nieliczne gminy potrafią wykreować niepowtarzalny wizerunek. Wiąże się on najczęściej z wyjątkowymi zasobami regionu. Przykładem może być Gdańsk, który stworzył silną markę i którego wizerunek jest rozpoznawalny w wielu krajach, albo gmina Pszczółki, której marka oparta jest na produkcie regionalnym.

Warto dodać, że badane gminy, które zadeklarowały wprowadzenie innowacji, uczyniły to przede wszystkim w latach 2008–2010, co wynika z dwóch powodów. Po pierwsze, ze wzrostu świadomości potrzeby działania proinnowacyjnego i działań w zakresie rozwoju regionalnego. Po drugie, z możliwości finansowych. W większości przypadków podstawowym źródłem finansowania innowacji na poziomie lokalnym są środki unijne. W okresie programowania 2007–2013 polskie gminy miały możliwość skorzystania z licznych dofinansowań.

¹⁴ P. Kotler, D. Haider, I. Rein, *Marketing Places: Attracting Investment, Industry, and Tourism to Cities, States, and Nations*, The Free Press New York, 1993, s. 141.

Znaczenie innowacji dla stabilnego społeczno-ekonomicznego rozwoju lokalnego

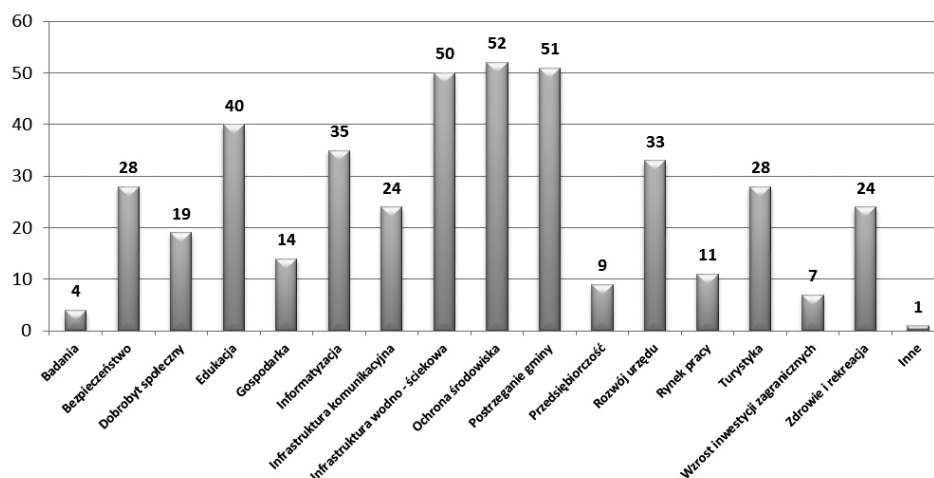
Na dobrodziejstwa płynące z innowacji dla rozwoju lokalnego trzeba patrzeć z perspektywy zarówno gospodarczej, jak i społecznej. W obszarze gospodarczym innowacje zapewniają konkurencyjność. To dzięki nim można unowocześnić procesy wytwórcze, zwiększyć wydajność i produktywność, a także ogólną efektywność działania, poprawić bezpieczeństwo i warunki pracy itp.¹⁵. W obszarze społecznym innowacje dają szansę na polepszenie się jakości życia, rozumianej również jako inwestycja w bezpieczeństwo nie tylko społeczne, lecz także ekonomiczne oraz ekologiczne.

Zatem innowacyjność gmin to nic innego jak wykorzystanie przez nie ich własnego potencjału, realizowanego w praktyce dzięki prowadzeniu nowoczesnej strategii wykorzystującej konkurencyjne czynniki tkwiące zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz gminy. Ponieważ to gmina jest miejscem integracji wewnętrznej niezbędnej dla zaistnienia procesów innowacyjnych, więc niezbędne jest nowatorskie podejście do tego typu działań, władz samorządowych, mieszkańców i podmiotów, czyli wszystkich beneficjentów takich działań rozwojowych. Jednak aby gmina stała się innowacyjna, nie może jedynie korzystać z pomysłów innych gmin. Powinna dostrzegać własny potencjał oraz umiejętnie nim zarządzać. Może na przykład stworzyć własny produkt regionalny – nowy i niepowtarzalny, a następnie odpowiednio go promować.

Z przeprowadzonych badań wynika, że innowacje przyczyniły się do rozwoju głównie w trzech obszarach, którymi są: infrastruktura wodno-ściekowa, ochrona środowiska oraz postrzeganie gminy. Działania w zakresie ochrony środowiska są ukierunkowane na szeroko pojęte bezpieczeństwo ekologiczne. Ich efektem są rozwiązania w zakresie energii odnawialnej, oczyszczalnie ścieków oraz gospodarowania odpadami.

Na dalszym miejscu znalazły się działania w zakresie turystyki, edukacji i szeroko pojętego bezpieczeństwa. Chociaż nie zawsze miały one charakter innowacyjny *sensu stricto* (przy założeniu, że innowacja to coś nowego, wyjątkowego), to jednak ogólny wynik jest satysfakcjonujący, ponieważ uwidacznia konieczność, a przede wszystkim chęć podejmowania takich działań na poziomie lokalnym.

¹⁵ W. Grudzewski, I.K. Hejduk, *Metody projektowania systemów zarządzania*, Difin, Warszawa 2001, s. 451–452.

Rys. 2. Obszary rozwoju gminy, na które miały wpływ wprowadzone innowacje

Źródło: Opracowanie własne.

Zakończenie

Innowacje odgrywają istotną rolę w zapewnieniu stabilnego i bezpiecznego rozwoju społeczno-ekonomicznego gmin. Wpływają na poprawę jakości życia, zwiększenie konkurencyjności oraz wzrost bezpieczeństwa gospodarczo-ekonomicznego i społecznego mieszkańców gminy. Innowacje są akceleratorem rozwoju oraz rozbudowanym procesem uczenia się i doskonalenia, w którym należy wzmacniać endogeniczne mechanizmy dające szansę na stabilny rozwój i racjonalnie korzystać z doświadczeń, wiedzy i umiejętności zdobytych w przeszłości. Gminy, które swoją przyszłość tworzą przez pryzmat innowacyjności, są w stanie zapewnić stabilny, zrównoważony i bezpieczny rozwój swoim mieszkańcom.

Bibliografia

Literatura:

1. Bielski I., *Przebieg i uwarunkowania procesów innowacyjnych*, OPO, Bydgoszcz 2000.
2. Bywalec C., Rudnicki L., *Podstawy ekonomiki konsumpcji*, Wydawnictwo AE, Kraków 1999.
3. Guinet J., *National Systems for Financing Innovation*, OECD, Paris 1995.
4. Kusterka J., *Jakość życia w aspekcie wybranych wskaźników ekorozwoju* [w:] *Jakość życia w perspektywie nauk humanistycznych, ekonomicznych i ekologii*, red. J. Tomczyk-Tołkacz, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Jelenia Góra 2003.
5. Leśniewski M.A., *Zrównoważony rozwój a konkurencyjność gmin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, Kielce 2010.
6. Nojszewska E., *Podstawy ekonomii*, WSiP, Warszawa 1997.
7. Noworól A., *Bariery rozwoju lokalnego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe. Współpraca dla rozwoju” 2008, nr 1.
8. Niedzielski P., Rychlik K., *Innowacje i kreatywność*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2006.
9. Parysek J., *Podstawy gospodarki lokalnej*, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 1997.
10. Pawlas I., *Społeczno-ekonomiczny rozwój krajów Unii Europejskiej w świetle badań taksonomicznych* [w:] *Ekonomia*, red. G. Węgrzyn, J. Sokołowski, M. Rękas, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2012.
11. Pietrzyk I., *Paradygmat rozwoju terytorialnego* [w:] *Gospodarka i polityka regionalna okresu transformacji*, red. W. Kosiedowski, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2001.
12. Pomykalski A., *Zarządzanie innowacjami*, PWN, Warszawa–Łódź 2001.
13. Siciński A., *Styl życia. Koncepcje i propozycje*, PWN, Warszawa 1976.
14. Storper M., *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*, „The Guilford Press”, New York 1997
15. Strzelecki Z. (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*, PWN, Warszawa 2008.
16. Świtalski W., *Innowacje i konkurencyjność*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
17. Tomaszewski K., *Regiony w procesie integracji europejskiej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
18. Tucker R., *Driving growth through innovation*, Berrett-Koehler Publisher, San Francisco 2008.

IMPORTANCE OF INNOVATION FOR SOCIAL AND ECONOMICAL STABLE LOCAL DEVELOPMENT

Keywords: *management, innovation, development, community*

Summary

Innovations play an extremely important role in the process of ensuring a stable, secure socio-economic development of municipalities. They affect the increase of the quality of life, improve competitiveness and the economic and social-economic security of inhabitants of the municipality. Innovations contribute to occurrence of numerous components of socio-economic development. They accelerate development. However, the process of innovation is a process of learning and improving in which not only endogenous mechanisms that create the chance for stable development should be valorized, but also reasonably used experience, skills and knowledge accumulated in the past. The municipalities that create future through innovation, are able to provide stable, sustainable and safe development to its inhabitants.

Waldemar Kunz – doktor ekonomii, wykładowca akademicki, przedsiębiorca, wieloletni praktyk samorządowy. Od 2012 r. związany z Wyższą Szkołą Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni.

Mirosław ROMAŃSKI

WPŁYW KONFLIKTÓW ETNICZNYCH NA BEZPIECZEŃSTWO WEWNĘTRZNE FRANCJI

Słowa kluczowe: *Francja, grupy etniczne Francji, mniejszości narodowe we Francji, terroryzm, islam*

STRESZCZENIE

Artykuł omawia wpływ konfliktów między grupami etnicznymi oraz mniejszościami narodowymi na bezpieczeństwo Francji. Zjawisko to w znacznym stopniu dotyczy muzułmanów, którzy współcześnie budzą największe obawy. Kraj, w którym żyje około 6 mln imigrantów, a wśród nich Azjaci i Afrykańczycy, nie jest bezpieczny. Grupy te od lat stwarzają władzom Francji problemy ekonomiczne, kulturalne, cywilizacyjne i socjalne. Niepokój budzi także niski wskaźnik zatrudnienia tych osób.

Zadaniem artykułu jest scharakteryzowanie problematyki konfliktów między mniejszościami narodowymi i grupami etnicznymi we Francji oraz ich wpływu na bezpieczeństwo tego kraju. Konflikty te są w zasadzie jednym z głównych problemów Francji i czynią ją krajem, gdzie ryzyko wystąpienia ataków terrorystycznych jest coraz większe.

Wprowadzenie

Zagrożenia bezpieczeństwa państw Europy są w dużym stopniu związane z mniejszościami narodowymi oraz grupami etnicznymi. Współcześnie nabiera to szczególnego znaczenia, jeśli weźmie się pod uwagę napływ na jej teren przybyszów z Bliskiego Wschodu czy Azji. Razem z nim wzrasta ryzyko pojawienia się rozmaitych aktów terroru, którym towarzyszy i sprzyja rozwój zjawiska terroryzmu i związanych z nim zagrożeń. Podłożem tych aktów są najczęściej podziały na tle zarówno politycznym, jak i religijnym.

Omawiane zjawisko w znacznym stopniu dotyczy terenu Francji, gdzie największe obawy budzą muzułmanie. W tych grupach często obserwuje się wysoki przyrost naturalny oraz specyficzne zwyczaje i swoisty styl życia. Zagrożenia, których źródłem mogą być muzułmanie, są potęgowane przez to, że we Francji istnieją różne nurty islamistyczne: salafici, wahabici, habasze, bracia muzułmanie (*Frères Musulmans*), sufici, szyici i tablighowie.

Obecnie we Francji przebywa około 6 mln imigrantów, na których składają się różne mniejszości. Trzeba dodać, że wśród obcokrajowców coraz mniej jest Europejczyków, mimo że stanowią oni największą – czterdziestoprocentową grupę imigrantów. W latach 2000–2005 zwiększył się napływ osób pochodzenia afrykańskiego i azjatyckiego. Oprócz problemów związanych z bezpieczeństwem mniejszości narodowe i grupy etniczne stwarzają problemy ekonomiczne, kulturalne, socjalne i cywilizacyjne. Dlatego powstrzymanie napływu imigrantów oraz integracja tych, którzy już osiedli we Francji, są głównymi wyzwaniami dla władz tego kraju. Niepokój budzi także niski wskaźnik zatrudnienia tych osób.

Zadaniem artykułu jest scharakteryzowanie problematyki konfliktów między mniejszościami narodowymi i grupami etnicznymi we Francji oraz ich wpływu na bezpieczeństwo tego kraju. Jednak zasadniczym jego celem jest udzielenie odpowiedzi na kilka pytań. Na czym polega strategia bezpieczeństwa Francji? Jakie grupy etniczne i mniejszości narodowe występują na terenie Francji? Co jest przyczyną konfliktów pomiędzy grupami etnicznymi? Na czym polega zjawisko rasizmu we Francji, a na czym działalność muzułmanów? Jaką rolę odgrywają władze Francji wobec grup etnicznych?

Zagrożenia a strategia bezpieczeństwa wewnętrznego Francji

Wśród kwestii mających decydujący wpływ na powstawanie zagrożeń jest tworzenie się podziałów i rodzenie się na tym tle konfliktów społecznych. Na terenie Europy główną rolę w zapobieganiu zagrożeniom odgrywa *Europejska strategia bezpieczeństwa*, przyjęta 12 grudnia 2003 r. przez Radę Europejską. Jej celem jest ochrona Europy przed czynnikami destabilizującymi, tj.: konfliktami regionalnymi o różnym podłożu, terroryzmem, rozpadem państwowości, przestępczością zorganizowaną i możliwością rozprzestrzeniania broni masowego rażenia¹. Jeśli chodzi o terroryzm, to sta-

¹ Z. Polickiewicz, *Prognozy użycia broni jądrowej w przyszłych wojnach i konfliktach zbrojnych* [w:] *Współczesne oblicza bezpieczeństwa międzynarodowego*, red. Ł. Jureńczyk,

nowi on szczególnie zagrożeniem dla życia ludzi, ponadto osłabia otwartość i tolerancję społeczeństw. Jest też zagrożeniem strategicznym dla Europy. Również użycie i rozwój produkcji broni masowego rażenia, a przede wszystkim zdobycie tej broni przez organizacje terrorystyczne, mogą osłabiać stabilność Europy i narazić ją na wzrastające niebezpieczeństwo². Stabilność Europy osłabiają także konflikty regionalne prowadzące do ofiar w ludziach. Tego rodzaju spory mogą zmierzać do ekstremizmu, rozpadu państw i rozwoju przestępczości zorganizowanej³.

Jednym z najważniejszych powodów narastania zagrożeń w krajach Unii Europejskiej jest zjawisko masowej imigracji. Stanowi ono długofalowy skutek dekolonizacji i konfliktów zbrojnych. Jednak od lat siedemdziesiątych XX w. kraje europejskie były mu przychylnie. Natomiast obecnie ich rządy zmierzają do zatrzymania fali imigrantów. Przybysze pochodzą głównie z krajów muzułmańskich, a także z Azji. Imigranci stanowią zagrożenie demograficzne, ponieważ ich przyrost naturalny jest bardzo wysoki (np. w Europie Zachodniej 10% noworodków to dzieci imigrantów). Najpoważniejszym problemem pozostaje jednak skłonność islamistów do ekstremizmu. Utworzyli oni sobie silne przyczółki w Europie i obecnie stwarzają zagrożenie we Włoszech, w Belgii, Hiszpanii, Szkocji, Walii, na Cyprze oraz we Francji⁴.

Francja jest państwem leżącym w Europie Zachodniej. Powierzchnia jej terytorium wynosi 675,4 tys. km², a liczba ludności przekracza 66 mln. Kraj ten został podzielony na 96 departamentów, 22 regiony i ponad 36 tys. gmin⁵. Francja jest największym krajem w Europie, nie licząc Rosji, a pod względem gospodarczym zajmuje czwartą pozycję na świecie. Należy do grupy G8, która skupia siedem najbardziej uprzemysłowionych krajów i Rosję. Francja należy także do najważniejszych krajów Europy, dlatego realizuje swoją wizję polityki obronnej, zapewniając bezpieczeństwo swoim obywatelom przy zachowaniu roli i pozycji międzynarodowej. Jednymi z jej najważniejszych dokumentów państwowych mających duże znaczenie dla polityki bezpieczeństwa są akty prawne dotyczące planowania wojsko-

K. Sierżputowska, S. Sadowski, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2014, s. 41–59.

² D. Mierzejewski, *Bezpieczeństwo europejskie w warunkach przemian globalizacyjnych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 34–39.

³ W. Gizicki (red.), *Bezpieczna Europa w bezpiecznym świecie*, Instytut Sądecko-Lubelski, Lublin 2011, s. 4–10.

⁴ L. Kulińska, *Konflikty i punkty zapalne w Europie*, <http://winntbg.bg.agh.edu.pl/skrypty2/0073/roz04.pdf>, [dostęp: 14.01.2017].

⁵ M. Łakomy, *Główne cele i kierunki polityki zagranicznej Francji w okresie pozimnowojennym*, Uniwersytet Śląski Katowice 2012, s. 3–10.

wego z lat 1990–2008. Łącznie uchwalono 18 budżetów obronnych, *Białą księgę wobec terroryzmu* i *Plan rozwoju Sił Zbrojnych Francji na 30 lat*. Zmieniono także doktrynę odstraszania nuklearnego⁶.

W 2001 r. władze podjęły decyzję w sprawie wypracowania polityki gwarantującej skuteczną ochronę przed terroryzmem. Przewidując możliwość ataków na obiekty o szczególnym znaczeniu politycznym, gospodarczym i militarnym, skoncentrowano się głównie na państwach, które sponsorują terroryzm. W 2006 r. – ze względu na groźbę ataków terrorystycznych – w powstałej wówczas *Białej księdze w sprawie terroryzmu* opisano różne scenariusze ataków terrorystycznych zagrażających ze strony mniejszości etnicznych (z muzułmanami na czele) przebywających we Francji. Przy czym wśród realnych scenariuszy wymieniano: ataki bombowe w miejscach publicznych i ataki samobójcze, akty terroru na terenie Francji i w krajach ościennych, detonacje „brudnej bomby” w metrze, ataki z użyciem broni chemicznej i biologicznej, a nawet eksplozję bomby nuklearnej⁷.

Plan rozwoju sił zbrojnych Francji na 30 lat jest dokumentem aktualizowanym corocznie, począwszy od 1996 r.⁸. Jego celem jest przewidywanie uzbrojenia i wyposażenia francuskich sił zbrojnych. Obecny plan odwołuje się do Armii Francuskiej i technologii koniecznych do jego realizacji. Uwzględniono w nim zarówno miniaturyzację systemów, jak i ewolucję prawa. W 2008 r. prezydent Francji Nicolas Sarkozy ogłosił *Białą księgę dotyczącą obronności i bezpieczeństwa kraju do 2020 r.* Wspomniano w niej, że we Francji możliwy jest atak terrorystyczny z użyciem broni biologicznej, chemicznej i jądrowej. Do priorytetów władz należy bezpieczeństwo informacyjne, ponieważ Francja doświadczyła już zjawiska cyberwojny. Ukierunkowano się na rozwój ofensywnych zdolności i założono, że najlepszą obroną jest atak. Przewidziano również wzrost potencjału nuklearnego, co miało zagwarantować większe bezpieczeństwo⁹. Gwarancja bezpieczeństwa Francji zakłada rozbudowanie systemu wywiadu oraz przetwarzanie informacji na poziomie strategicznym i podczas przeprowadzania operacji¹⁰.

⁶ W. Mikułowski, A. Jezierska, *Główne kierunki modernizacji państwa – budżet zadaniowy i decentralizacja*, materiały z konferencji Warszawa 12–13 grudnia 2008 r., Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2009, s. 8–15.

⁷ *Analiza strategii bezpieczeństwa Francji*, <http://cojawiem.pl/pl/articles/1759-analiza-strategii-bezpieczenstwa-francji/page/3>, [dostęp: 14.01.2017].

⁸ J. Ardagh, C. Jones, *Wielkie kultury świata. Francja*, Świat Książki, Warszawa 1998, s. 188–193.

⁹ *Notatka na temat Białej księgi obrony i bezpieczeństwa Narodowego Republiki Francuskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 2, s. 17–18.

¹⁰ E. Berenson, V. Duclert, C. Prochasson, *The French Republic: history, values, debates*, Cornell University Press, London 2011, s. 288–291.

W odniesieniu do grup etnicznych oraz mniejszości narodowych we Francji polityka bezpieczeństwa wewnętrznego tego kraju skupia się na ochronie tych grup przed wchodzeniem w konflikty. Istota bezpieczeństwa kulturowo-cywilizacyjnego Francji wiąże się z ochroną świadomości odrębności, ukształtowanej i zakorzenionej historycznie. Przy czym w rozumieniu zewnętrznym jest to ochrona przed obcymi wpływami i osłabieniem spójności wewnętrznej, a w rozumieniu wewnętrznym – ochrona tożsamości zapewniającej Francji suwerenność i harmonijny rozwój¹¹.

Grupy etniczne, mniejszości narodowe i przyczyny konfliktów

Okres, w którym przyrost populacji imigrantów był we Francji największy, to przełom XIX i XX w. Przed I wojną światową prawie 85% obcokrajowców stanowili: Hiszpanie, Włosi, Szwajcarzy, Niemcy i Belgowie. W latach 1910–1930 najliczniej reprezentowani byli Polacy, Włosi, Czechosłowacy, Hiszpanie i Belgowie. Ponadto we Francji przebywali mieszkańcy terenów zależnych i kolonii, ale udział Europejczyków w strukturze etnicznej imigrantów i tak był największy. Po II wojnie światowej uległo to odwróceniu – zdecydowanie przeważali przybysze z Czarnej Afryki i Maghrebu¹². W połowie XX w. imigranci w znacznym stopniu pochodzili z Hiszpanii i Portugalii¹³. W latach 1990–1999 liczba imigrantów we Francji wynosiła około 145 tys.¹⁴. Obecnie we Francji jest 6 mln imigrantów należących do różnych grup etnicznych i mniejszości narodowych. Jednak wśród obcokrajowców coraz mniej jest Europejczyków, mimo że wciąż stanowią oni najliczniejszą, czterdziestoprocentową grupę.

W kontekście zagrożenia we Francji wiele obaw budzą muzułmanie – ze względu na ich wysoki przyrost naturalny, a także specyficzne obyczaje i swoisty styl życia. W Paryżu zamieszkują oni w tzw. mrówkowcach w gettach dzielnic robotniczych i najczęściej nie są tolerowani przez rodowitych mieszkańców tego miasta. Dlatego w 2007 r. rząd Nicholasa Sarkozy'ego obiecał zająć się imigrantami, głównie pod kątem ich nielegalnego przeby-

¹¹ J. Czaputowicz, *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, PWN, Warszawa 1998, s. 24–25.

¹² P. Grzybowski, *Ku społeczeństwu międzykulturowemu – mniejszości etniczne i kulturowe we Francji* [w:] *Kultura mniejszości narodowych i grup etnicznych w Europie*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Uniwersytet Opolski, Opole 2004, s. 237–239.

¹³ *Imigranci we Francji*, http://francja.lovetotravel.pl/imigranci_we_francji, [dostęp: 14.01.2017].

¹⁴ P. Grzybowski, *Ku społeczeństwu międzykulturowemu...*, *op. cit.*, s. 240.

wania we Francji. Zakładano wtedy, że co roku nawet 25 tys. osób może być odesłanych do swych rodzinnych krajów¹⁵.

Co najmniej 70% przybywających do Francji imigrantów za główny powód swego przyjazdu podaje sprawę łączenia rodzin, a tylko 7% – cele ekonomiczne. Łączenie rodzin jest wymówką i ma niewiele wspólnego z prawdą. Dotyczy to głównie licznych rodzin afrykańskich, którym trudno jest udowodnić pochodzenie danej osoby. Poza tym obietnica walki z nielegalnymi imigrantami i zaostrenie prawa w sprawie ich pobytu we Francji stały się prawdopodobnie przyczyną wygranej Sarkozy'ego w wyborach prezydenckich. Sprawa jest jednak złożona i zawila logistycznie. Wiadomo jedynie, że Francja nie chce mieć problemu z imigrantami¹⁶.

Wizerunek współczesnego imigranta we Francji nie jest pozytywny. Kojarzy się on z agresywnym seksualnie biedakiem ze skłonnościami kryminalnymi, niedbającym o higienę osobistą, nadużywającym alkoholu i narkotyków oraz mającym przekonania i poglądy mogące zagrażać poczuciu bezpieczeństwa¹⁷. Grupy imigrantów mieszkają w dzielnicach niecieszących się dobrą opinią i stwarzają problemy. Dzieci z tego środowiska, będąc w szkole, popadają w konflikty na tle etyczno-religijnym, co najczęściej widać w rodzinach o korzeniach muzułmańskich. Poza tym przebywając dłuższy czas we Francji, imigranci stają się coraz bardziej roszczeniowi i radykalni – domagają się pracy, dobrobytu i pieniędzy, demonstrując swą złość w postaci przemocy¹⁸.

Sytuacja grup etnicznych i mniejszości narodowych na terenie Francji jest niewątpliwie następstwem nieodpowiedniej polityki migracyjnej. Francja była jednym z pierwszych krajów europejskich, które zaczęły przyjmować imigrantów. O ile w XIX w. byli to wychodźcy z Europy, którzy poszukiwali pracy i azylu politycznego, o tyle po rozpadzie imperium kolonialnego w latach sześćdziesiątych XX w. pojawili się tu także obywatele byłych kolonii francuskich wyjeżdżający do Europy w poszukiwaniu lepszego bytu. Przełom nastąpił w latach siedemdziesiątych XX w., kiedy Francja postanowiła poprawić swoją sytuację gospodarczą kosztem taniej siły roboczej i otworzyła granice. Z biegiem czasu spośród przebywających w tym kraju 6 mln imigrantów sporo straciło pracę i zeszło na drogę przestępczą¹⁹.

¹⁵ A. Pieńkowska, *Polityka władz francuskich wobec mniejszości muzułmańskiej*, Ardius, Warszawa 2009, s. 23–26.

¹⁶ I. Kielan-Glińska, *Muzułmanie w laickiej Francji 1974–2004. W kierunku integracji czy separatyzmu?*, Nomos, Kraków 2009, s. 143–145.

¹⁷ P. Grzybowski, *Ku społeczeństwu międzykulturowemu...*, *op. cit.*, s. 242.

¹⁸ I. Kielan-Glińska, *Muzułmanie w laickiej Francji...*, *op. cit.*, s. 149–155.

¹⁹ A. Pierszkińska, *Imigranci w Paryżu. O czym milczy Francja*, http://polish.ruvr.ru/2012_10_24/Francja-imigraci/, [dostęp 14.01.2017].

Dlatego od 2012 r. Francja wdraża politykę drastycznych ograniczeń i pozbywa się imigrantów²⁰.

Grupy etniczne mające poczucie wewnętrznej wspólnoty i zmierzające do zachowania oraz utrzymania odrębności kulturowej i etnicznej nie mogły uzyskać suwerenności w drodze pokojowych negocjacji, dlatego zaczęły zakładać organizacje terrorystyczne będące środkiem wywierania presji²¹. Grupy te zaczęły się konsolidować, dokonywać aktów terroru, kupować i transportować broń, ukrywać przestępców. Doszły do tego wyznawane przez te grupy poglądy i idee, z których we Francji prym wiedzie nacjonalizm²². Grupy narodowościowe, które we Francji walczą o autonomię i niepodległość za pomocą terroru, to ruchy wyzwolenicze, regionalne, separatystyczne i secesjonistyczne. Źródłem sporu jest poczucie bycia zdominowanym i represjonowanym w sferze politycznej, ekonomicznej i kulturowej przez władze. Zatem do najważniejszych działań narodowościowo-wyzwoleniczych we Francji, które stanowią przyczynę konfliktów etnicznych, należy separatyzm, czyli chęć do oddzielenia i wyodrębnienia się pod względem narodowym, politycznym, etnicznym oraz religijnym²³. Przykładem są dążenia niepodległościowe Basków we Francji²⁴.

Konflikty etniczne i polityka ich rozwiązywania

Jednym z najczęściej spotykanych zjawisk związanych z istnieniem mozaiki etnicznej, kulturowej i narodowej we Francji pozostaje rasizm. Jest on sporym problemem zarówno dla władz kraju, jak i dla jego obywateli. Rasizm to dyskryminacja rasowa, to pogląd głoszący istnienie różnic i nierówności między ludźmi, który prowadzi do uznania wyższości jednych ras nad innymi²⁵. Rasizm we Francji opiera się głównie na przekonaniu, że różnice w wyglądzie ludzi świadczą o ich różnicach osobowościowych

²⁰ *Francja w dobie kryzysu pozbywa się imigrantów, inne kraje ich witają*, http://forsal.pl/artykuly/583654,francja_w_dobie_kryzysu_pozbywa_sie_imigrantow_inne_kraje_ich_witaja.html, [dostęp: 14.01.2017].

²¹ K. Kwaśniewski, *Marginalność etniczna i narodowa*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 2000, z. 16–17, s. 7–28.

²² A.D. Smith, *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007, s. 34–38.

²³ M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, PWN, Warszawa 2010, s. 45–53.

²⁴ L. Nijakowski, *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 99–108.

²⁵ M. Gajewska, K. Sobczak, *Edukacja filozoficzna – ścieżka edukacyjna*, Wydawnictwo Pedagogiczne Operon, Gdynia 2009, s. 14.

i intelektualnych²⁶. Jest on skierowany przeciwko ludziom innego wyznania, o innym kolorze skóry i rodowodzie, ale też przeciwko rodakom. Sugestię, że biali Francuzi doświadczają w swojej ojczyźnie rasizmu, podało krytyce stowarzyszenie SOS Racisme, które zarzuciło władzom Francji cynizm polityczny oraz brak etyki i moralności. Według badania TNS-Sofres 56% Francuzów twierdzi, że rasizm w stosunku do białych jest *de facto* problemem, a jedynie 27% z takim stwierdzeniem się nie zgadza²⁷.

Część polityków i obywateli sądzi, że biali Francuzi doświadczają w swym kraju rasizmu, jednak mówienia o tym nie uważa się za poprawne politycznie. Badania socjologiczne potwierdzają, że biali Francuzi z przedmieść miast, gdzie większość stanowią muzułmańscy potomkowie imigrantów i sami imigranci, spotykają się z wrogością. Dotyczy to także szkół, w których uczą się potomkowie imigrantów z Maghrebu i biali Francuzi²⁸.

Groźby, ataki i zaczepki stały się ostatnio we Francji stałym zjawiskiem w życiu i mającym wpływ na bezpieczeństwo tego kraju. Rasistowskie ataki oraz przypadki dyskryminacji mniejszości są wymierzone w Romów i imigrantów z Czarnej Afryki²⁹.

Licząca parę milionów mniejszość muzułmańska stanowi we Francji jedną z głównych grup etnicznych. Mniejszość ta wydaje się zewnętrznie jednolita i sprawnie zarządzana, ale to jedynie pozory. Muzułmanie we Francji to wielobarwna mozaika teologiczna i etniczna. Są oni źródłem zagrożeń i obaw obywateli tego kraju. We Francji obecne są różne nurty islamistyczne, z czego największe znaczenie mają: salafici, wahabici, habasze, bracia muzułmanie, sufici, szyici i tablighowie. Większość z nich ma charakter radykalny i nabiera stopniowo coraz większego znaczenia. Rzucają one wyzwanie społeczności islamskiej, w której stanowią jedynie niewielką mniejszość. Towarzyszące im obecności nietolerancja, podziały i agresja zmierzają do tego, żeby zdobyć sobie coraz większe wpływy. Część odłamów islamu charakteryzuje ekstremizm i fundamentalizm. Mimo że grupy tego rodzaju nie są liczne, ich postawa i działalność znacznie wpływają na społeczny odbiór islamu we Francji³⁰.

Wizerunek muzułmanów kształtowany przez francuskie media stał się przyczyną wielu sporów. Pokojowa większość muzułmanów sprzeciwiła się tej niesprawiedliwej opinii i rozpoczęła konfrontację z ekstremistami,

²⁶ *Encyclopedia of Race and Ethnic Studies*, Routledge, London–New York 2004, s. 349.

²⁷ M. Narbut, *Inny rasizm we Francji*, <http://www.rp.pl/arttykul/938069.html>, [dostęp: 14.01.2017].

²⁸ *Inny rasizm we Francji*, „Rzeczpospolita” 2012, nr 67, s. 4–5.

²⁹ *Rasizm wciąż żywy w Europie*, „Wprost” 2009, nr 18, s. 33–37.

³⁰ A. Pieńkowska, *Polityka władz francuskich...*, *op. cit.*, s. 90–98.

dając do zrozumienia społeczeństwu, że także wśród muzułmanów panują podziały. W konfrontacji nurty ekstremistyczne spierały się z nurtami umiarkowanymi. Rozpoczęta we Francji tzw. wojna meczetów objęła: braci muzułmanów, tablighów, habaszów i salafitów³¹. Ci ostatni, kojarzeni z tzw. islamem rygorystycznym lub wstecznym, starają się żyć jak dawni kalifowie i odrzucają większość innowacji³².

Habasze we Francji stoją na czele *Association des Projets de Bienfaisance islamique en France*. Ruch ten ma swoje korzenie w gałęzi sufickiej, która powiązana jest z bractwem Rifaya z Damaszku. We Francji salafici i habasze stanowią dość duże zagrożenie, bo już wielokrotnie dochodziło między nimi do fizycznej konfrontacji. Nie jest to obojętne dla reszty grup etnicznych i mniejszości³³.

W przypadku wahabitów największe zarzuty dotyczą antropomorfizmu i nieustannego dążenia do walki z każdą niemal innowacją w doktrynie islamu. Istotne jest też negowanie przez nich szkół prawa (*mashaby*) oraz ich znaczenia. Trzeba dodać, że jednym z najbardziej znanych ideologów tej szkoły był Ibn Taymiyya, na którego powołują się obecnie terroryści, ponieważ jego przekonania usprawiedliwiają zjawisko terroryzmu³⁴.

Tabligh jest we Francji ruchem misyjnym i apolitycznym, który powstał w brytyjskich Indiach. To jeden z najstarszych prądów islamu we Francji. Mimo swojego charakteru nie jest jednak oszczędzany w konfliktach między odłamami islamskimi. Wahabici zarzucają mu inercję i ignorancję w sprawie tekstów świętych³⁵.

Bracia muzułmanie są organizacją powstałą w Egipcie w 1928 r. Uważa się ich za model i wzór dla wszystkich ruchów islamskich idących w kierunku sunnickim. Są oni w zasadzie obecni na całym świecie i bronią fundamentalistycznego islamu. Na terenie Francji działają w ramach Unii Organizacji Islamskich we Francji, która jest obiektem ataków salafitów, habaszów i umiarkowanych muzułmanów. Organizacji tej zarzuca się przede wszystkim to, że zachęca muzułmanów do czynnego uczestnictwa w polityce, co zdaniem salafitów jest nie do przyjęcia, ponieważ muzułmanin w ogóle nie powinien się zajmować polityką³⁶.

³¹ S. Musiał, *Demograficzno-polityczne aspekty obecności muzułmanów na terenie Francji*, „Stosunki Międzynarodowe” 2013, nr 2, s. 101–120.

³² M. Widy, *Życie codzienne w muzułmańskim Paryżu*, Dialog, Warszawa 2005, s. 23–27.

³³ I. Kielan-Glińska, *Muzułmanie w laickiej Francji 1974–2004. W kierunku integracji czy separatyzmu?*, Nomos, Kraków 2009, s. 110–114.

³⁴ K. Gajlewicz-Korab, *Obraz muzułmanów we Francji w tamtejszych tygodnikach opinii*, ASPRA-JR, Warszawa 2011, s. 12–19.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ I. Kielan-Glińska, *Muzułmanie w laickiej Francji...*, *op. cit.*, s. 118–121.

Sufici są nurtem islamskim nierzadko będącym obiektem ataków ekstremistów. Nie pomaga tutaj nawet argument, że jest to prąd mistyczny, tolerancyjny, a nawet pokojowy. Sufici z reguły są akceptowani przez większą część muzułmanów, ale atakowani przez wahabitów, którzy uważają ich za heretyków³⁷.

Działająca we Francji grupa szyitów wkomponowuje się w bogatą mozaikę grup etnicznych, ale nie należy jej wiązać z wymienionymi ruchami. Grupa ta jest mało widoczna, bo stanowi jedynie 2% społeczności muzułmańskiej we Francji.

Wśród mniejszości, w której są głównie podziały teologiczne, istotną rolę odgrywają również podziały etniczne. Przybysze z Algierii, Maroka, Tunezji i Turcji mają i kontrolują swe meczety. Tworzą zamknięte środowiska opierające się na kryterium etnicznym, co komplikuje i urozmaica mozaikę społeczności islamskiej we Francji. W efekcie staje się to dodatkowym czynnikiem wyzwalającym konflikty pomiędzy wszystkimi frakcjami i prądami islamu. Jest tym samym jednym z ważniejszych argumentów w tzw. wojnie meczetów³⁸.

Obok ruchów islamistycznych we Francji działa wiele grup o różnym podłożu ideologicznym, które zagrażają bezpieczeństwu Francji. Poza tzw. Francuskim Krajem Basków, gdzie Iparretarrak (odpowiednik ETA) przez wiele lat przeprowadzał zamachy bombowe i organizował sabotaż, silne ruchy separatystyczne wzmagają się głównie na terenie Korsyki i Bretanii. Zagrożenie stwarza również Narodowy Front Wyzwolenia Korsyki, którego działalność wiąże się z zamachami i morderstwami³⁹. Organizował on tzw. „niebieskie noce”, podczas których doprowadzono do jednoczesnego wysadzenia nawet kilku willi obywateli Francji. Na dzikich terenach Korsyki organizuje się „nocne napady” i tzw. konferencje prasowe. Separatyści, którzy w nich uczestniczą, są ubrani w maski, mundury, stroje myśliwskie i mają pełne uzbrojenie⁴⁰.

Wśród grup etnicznych oraz mniejszości narodowych we Francji istotną rolę odgrywają różne odłamy nacjonalizmu. Chodzi tutaj głównie o Armię Korsykańską związaną z Narodowym Frontem Wyzwolenia Narodowego

³⁷ A. Pieńkowska, *Polityka władz francuskich...*, *op. cit.*, s. 90–93.

³⁸ R. Czarnecki, *Islamizacja Europy*, „Arcana” 2012, nr 6, s. 204–210.

³⁹ L. Kulińska, *Konflikty i punkty zapalne w Europie* [w:] *Konflikty współczesnego świata*, red. R. Borkowski, AGH, Kraków 2001, s. 57.

⁴⁰ H. Gospodarczyk (red.), *Świat muzułmański oczami Europejczyka*, materiały z dwóch konferencji naukowych zorganizowanych przez Koło Naukowe Arabistów przy Katedrze Arabistyki i Islamistyki Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego w dniach 24 maja 2010 roku oraz 7–8 października 2011 roku, Katedra Arabistyki i Islamistyki UW, Warszawa 2012, s. 221–227, 341–347.

Korsyki. Jest to organizacja lewicowa, narodowowyzwoleńcza oraz nacjonalistyczna. Powstała na Korsyke w 1999 r. i zasadniczo zmierzała do odrodzenia ruchu nacjonalistycznego we Francji. Powodem jej powstania był sprzeciw wobec umacniających się powiązań między innymi korsykańskimi organizacjami nacjonalistycznymi a podziemiem kryminalnym⁴¹. Armia Korsykańska, zwana Armata Corsa, atakuje budynki użytku publicznego, banki oraz obiekty turystyczne, wojskowe i policyjne⁴².

Dane władz Francji dotyczące bezpieczeństwa kraju nie przedstawiają się zbyt optymistyczne. Nadal realne są groźby ataków terrorystycznych, które wynikają z działalności różnych grup i są przyczyną konfliktów interesów oraz przekonań na wielu płaszczyznach. Przy czym główny spór we Francji toczy się na płaszczyźnie pogodzenia islamu z demokracją. Francję ciągle bulwersują muzułmańskie protesty wywołane przez przepisy zakazujące noszenia burek. Z tego powodu we wrześniu 2013 r. w Paryżu muzułmanie spalili dziesiątki samochodów i napadli na posterunek policji.

We Francji panuje pogląd, że islam jest religią nietolerancyjną i niemożliwą do pogodzenia z wartościami społeczeństwa francuskiego. Według sondażu „Le Monde” z 2013 r. to zdanie podziela 70% obywateli Francji. Jednocześnie rośnie liczba osób czujących niepokój związany z coraz większym odsetkiem muzułmanów na terenie Francji. W 2013 r. liczba Francuzów, według których islam rozwija się w ich ojczyźnie zbyt szybko, wzrosła z 71 do 76%. Niektórzy twierdzą nawet, że niebawem islam będzie dominującą religią we Francji. W kraju tym rzeczywiście powstaje coraz więcej meczetów, przy czym muzułmanie często przejmują zamykane kościoły katolickie. Francja i Europa mają jednak tradycje chrześcijańskie, a nie muzułmańskie. Sytuacja taka może doprowadzić do tego, że Francja znajdzie się na skraju społecznej eksplozji⁴³.

Rząd Francji, realizując politykę w stosunku do grup i mniejszości etnicznych, odrzuca obecnie amerykański przeżytek tzw. społeczeństwa wielokulturowego opierającego się na asymilacji. Coraz częściej mówi się o prawie wyrażania grupowych tożsamości oraz o pomocy państwa, które dystansując się od grupowego różnicowania obywateli, preferuje postrzeganie każdego w kontekście prawa do indywidualizmu⁴⁴. Jednocześnie jest możliwe zachowanie własnej kultury i tożsamości narodowej, a temu sprzyja model narodu propagowany w polityce Francji⁴⁵.

⁴¹ *Ibidem*, s. 346–347.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ S. Musiał, *Demograficzno-polityczne aspekty obecności muzułmanów...*, op. cit., s. 115.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 245–246.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 254.

Zakończenie

Grupy etniczne i mniejszości we Francji składają się z zasymilowanych mieszkańców terenów tworzących zręby państwa francuskiego i przedstawiciele ludności napływowej. Obecnie w tym kraju przebywa 6 mln imigrantów, z których Europejczycy są coraz mniejszą grupą stanowiącą około 40% obcokrajowców.

Przebywające na terenie Francji grupy etniczne i mniejszości narodowe sprawiają władzom i rządowi wiele problemów ekonomicznych, socjalnych, cywilizacyjnych i tych związanych z bezpieczeństwem, które w zasadzie są najpoważniejsze. Przygotowane przez rządy Francji strategie bezpieczeństwa w połączeniu z polityką wstrzymywania fali imigracyjnych nie odniosły pożądanego skutku. Zagrożenia wynikające z obecności grup etnicznych i mniejszości narodowych wpływają na pogorszenie bezpieczeństwa narodowego. Szczególne obawy budzą muzułmanie, którzy nie są akceptowani przez ludność Francji. Niemalym zagrożeniem jest konsolidacja ekstremistycznych organizacji mniejszości narodowych, z czym wiążą się ataki terrorystyczne, zakup broni, działalność przestępcza itd. Dlatego można mówić o istnieniu we Francji zjawiska terroryzmu etnicznego, którego źródłem są islamiści. Dużą rolę odgrywają również separatyzm i nacjonalizm, które są nieodłącznym czynnikiem konfliktów na tle etniczno-kulturowym w tym kraju.

Nieporozumienia etniczne we Francji stanowią poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa tego kraju. Oprócz działalności muzułmanów nieodłącznym elementem pobudzającym wzrost zagrożeń są tendencje rasistowskie i dyskryminacja. Z kolei na kształtowanie się postaw nacjonalistycznych we Francji wpływ mają czynniki państwowe, na które nacisk wywiera złożoność kulturowa.

Grupy narodowościowe, których celem jest walka o autonomię i niepodległość, nierzadko stosują terror. Największa ich część skupia się w ruchach wyzwoleniczych, regionalnych, separatystycznych i secesjonistycznych. Punktem wyjścia ich działania pozostają konflikty pomiędzy grupami etnicznymi uważającymi się za odrębny naród a władzami Francji. Źródłem sporu pomiędzy grupami jest poczucie bycia zdominowanym i represjonowanym w sferze politycznej, ekonomicznej i kulturowej przez władze. Silne represje władz i blokowanie odradzania się narodowej tożsamości wpływają na radykalizację postaw grup etnicznych i innych mniejszości.

Polityka bezpieczeństwa prowadzona przez władze francuskie nie sprawdza się w pełni, bo im więcej pojawia się różnych obostrzeń, tym większe zachodzi ryzyko wystąpienia ataków terrorystycznych ze strony zrady-

kalizowanych mniejszości i pozostałych środowisk wysuwających roszczenia w różnych sprawach. Mimo że francuska policja zmobilizowała wiele środków bezpieczeństwa, w kraju nadal obowiązuje „pogotowie antyterrorystyczne”. Z tego powodu polityka bezpieczeństwa Francji jest niewątpliwie poważnym wyzwaniem dla władz tego kraju obecnie i będzie nim w przyszłości.

Bibliografia

Literatura:

1. Ardagh J., Jones C., *Wielkie kultury świata. Francja*, Świat Książki, Warszawa 1998.
2. Berenson E., Duclert V., Prochasson C., *The French Republic: history, values, debates*, Cornell University Press, London 2011.
3. Budyta-Budzyńska M., *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, PWN, Warszawa 2010.
4. Czaputowicz J., *System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XXI wieku*, PWN, Warszawa 1998.
5. Czarnecki R., *Islamizacja Europy*, „Arcana” 2012, nr 6.
6. *Encyclopedia of Race and Ethnic Studies*, Routledge, London–New York 2004.
7. Gajewska M., Sobczak K., *Edukacja filozoficzna – ścieżka edukacyjna*, Wydawnictwo Pedagogiczne Operon, Gdynia 2009.
8. Gajlewicz-Korab K., *Obraz muzułmanów we Francji w tamtejszych tygodnikach opinii*, ASPRA-JR, Warszawa 2011.
9. Gizicki W. (red.), *Bezpieczna Europa w bezpiecznym świecie*, Instytut Ślądecko-Lubelski, Lublin 2011.
10. Gospodarczyk H. (red.), *Świat muzułmański oczami Europejczyka*, materiały z dwóch konferencji naukowych zorganizowanych przez Koło Naukowe Arabistów przy Katedrze Arabistyki i Islamistyki Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego w dniach 24 maja 2010 roku oraz 7–8 października 2011 roku, Katedra Arabistyki i Islamistyki UW, Warszawa 2012.
11. Grzybowski P., *Ku społeczeństwu międzykulturowemu – mniejszości etniczne i kulturowe we Francji* [w:] *Kultura mniejszości narodowych i grup etnicznych w Europie*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Uniwersytet Opolski, Opole 2004.

12. *Inny rasizm we Francji*, „Rzeczpospolita” 2012, nr 67.
13. Kielan-Glińska I., *Muzułmanie w laickiej Francji 1974–2004. W kierunku integracji czy separatyzmu?*, Nomos, Kraków 2009.
14. Kulińska L., *Konflikty i punkty zapalne w Europie [w:] Konflikty współczesnego świata*, red. R. Borkowski, AGH, Kraków 2001.
15. Kwaśniewski K., *Marginalność etniczna i narodowa*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 2000, z. 16–17.
16. Łakomy M., *Główne cele i kierunki polityki zagranicznej Francji w okresie pozimnowojennym*, Uniwersytet Śląski Katowice 2012.
17. Mierzejewski D., *Bezpieczeństwo europejskie w warunkach przemian globalizacyjnych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.
18. Mikułowski W., Jezierska A. (red.), *Główne kierunki modernizacji państwa – budżet zadaniowy i decentralizacja*, materiały z konferencji Warszawa 12–13 grudnia 2008 r., Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2009.
19. Musiał S., *Demograficzno-polityczne aspekty obecności mułmanów na terenie Francji*, „Stosunki Międzynarodowe” 2013, nr 2.
20. Nijakowski L., *Domeny symboliczne. Konflikty narodowe i etniczne w wymiarze symbolicznym*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
21. *Notatka na temat Białej księgi obrony i bezpieczeństwa narodowego Republiki Francuskiej*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2012, nr 2.
22. Pieńkowska A., *Polityka władz francuskich wobec mniejszości mułmańskiej*, Ardius, Warszawa 2009.
23. *Rasizm wciąż żywy w Europie*, „Wprost” 2009, nr 18.
24. Smith A.D., *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007.
25. Widy M., *Życie codzienne w mułmańskim Paryżu*, Dialog, Warszawa 2005.

Źródła internetowe:

1. *Analiza strategii bezpieczeństwa Francji*, <http://cojawiem.pl/pl/articles/1759-analiza-strategii-bezpieczenstwa-francji/page/3>, [dostęp: 14.01.2017].
2. *Francja w dobie kryzysu pozbywa się imigrantów, inne kraje ich witają*, http://forsal.pl/artykuly/583654,francja_w_dobie_kryzysu_pozbywa_sie_imigrantow_inne_kraje_ich_witaja.html, [dostęp: 14.01.2017].
3. *Imigranci we Francji*, http://francja.lovetotravel.pl/imigranci_we_francji, [dostęp: 14.01.2017].

Mirosław Romański: Wpływ konfliktów etnicznych na bezpieczeństwo...

4. Kulińska L., *Konflikty i punkty zapalne w Europie*, <http://winntbg.bg.agh.edu.pl/skrypty2/0073/roz04.pdf>, [dostęp: 14.01.2017].
5. Narbut M., *Inny rasizm we Francji*, <http://www.rp.pl/arttykul/938069.html>, [dostęp: 14.01.2017].
6. Pierszkina A., *Imigranci w Paryżu. O czym milczy Francja*, http://polish.ruvr.ru/2012_10_24/Francja-imigraci/, [dostęp: 14.01.2017].

INFLUENCE OF ETHNIC CONFLICTS ON THE SAFETY INTERNAL OF FRANCE

Keywords: *France, ethnic groups of France, national minorities in France, terrorism, Islam*

Summary

The article deals with the phenomena of the influence of the ethnic groups conflicts and the national minorities for the security of France. That phenomenon mainly concerns the groups of Muslims, towards who there are the biggest concerns. But the country in which there are about 6 mln immigrants living, and among them Asians and Africans, is not safe. These groups have been raising problems for years to the French authorities of the economic, cultural, civilisation and social nature. It is not an optimistic information either that there is a low rate of employment.

The task of that article is to characterise the problems of the conflicts of national minorities and the ethnic groups in France, and their influence directly on the safety of that country. Their presence is the only main problem and makes France the country with the higher risk of terrorists attacks.

Mirosław Romański – absolwent Uniwersytetu Rzeszowskiego. W 2007 r. uzyskał stopień doktora, nadany uchwałą Wydziału Humanistycznego KUL w Lublinie. Pracownik naukowy Politechniki Rzeszowskiej. Zatrudniony na stanowisku adiunkta w Zakładzie Nauki o Bezpieczeństwie Wydziału Zarządzania. W swoich badaniach naukowych zajmuje się tematyką społeczno-polityczną w skali regionalnej, ogólnopolskiej i międzynarodowej, a także problematyką współczesnych zagrożeń bezpieczeństwa państwa.

PARTNER GŁÓWNY

SPONSORZY

PORT GDYNIA
1922-2017

